พระราชพิธี และ พระราชกิจ
ในการทรงผนวช

ตุลาคม – พฤศจิกายน ๒๔๙๙

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
...ทัศน์ สิริสวย ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๑

พระราชพิธี และ พระราชกิจ
ในการทรงผนวช

ตุลาคม – พฤศจิกายน ๒๔๙๙

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายสุทัศน์ สิริสวย ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ.
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๑

คำอุทิศ

ด้วยในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุทัศน์ สิริสวย ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ. อดีตรองปลัดกระทรวงมหาดไทย เจ้าภาพได้แสดงความปรารภอยากพิมพ์หนังสือ เรื่อง "พระราชพิธี และพระราชกิจ ในการทรงผนวช" ซึ่งเจ้าภาพได้ขอพระบรมราชานุญาตไว้แล้ว

นายสุทัศน์ สิริสวย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นผู้ที่ช่วยเหลือราชการอย่างเข้มแข็ง และด้วยความซื่อสัตย์สุจริต นับว่าได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ราชการและประชาชนไว้เป็นอเนกประการ กระทรวงมหาดไทยและข้าราชการในกระทรวงนี้ มีความอาลัย และได้ร่วมบำเพ็ญบุญกุศลให้ตั้งแต่วันที่ถึงแก่อนิจกรรมเป็นต้นมา

กระทรวงมหาดไทยมีความปรารถนาอยู่แล้วที่จะพิมพ์หนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพสักเล่มหนึ่ง จึงได้ตกลงกับเจ้าภาพขอพิมพ์หนังสือเล่มที่ได้รับพระบรมราชานุญาตนี้ ซึ่งเจ้าภาพก็ยินดีและพอใจ

โดยที่หนังสือเล่มนี้พิมพ์ขึ้นโดยพระราชประสงค์ที่จะ "แผ่เผื่อเจือจานพระราชกุศล หากจะเกิดมีจากการทรงผนวชครั้งนี้ ให้ได้รับกันแพร่หลายทั่วไปในหมู่เสนามาตย์ราชบริพารและอาณาประชาราษฎร" กระทรวงมหาดไทยจึงหวังว่าผลานิสงส์ดังที่ทรงแผ่พระเมตตาไว้นี้ จะเป็นผลตามสนองให้วิญญาณของนายสุทัศน์ สิริสวย แม้จะสถิตในภพใดก็ตาม จงประสบแต่ความสุขสงบและมีดวงจิตอันผ่องแผ้วตลอดกาล เทอญ.

กระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๑

ที่ รล ๐๐๐๒/ ๒๔๑๐ สำนักราชเลขาธิการ

๑ สิงหาคม ๒๕๑๑

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์หนังสือ "พระราชพิธี และพระราชกิจในการทรงผนวช" เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

เรียน นางเพ็ญพิมล สิริสวย

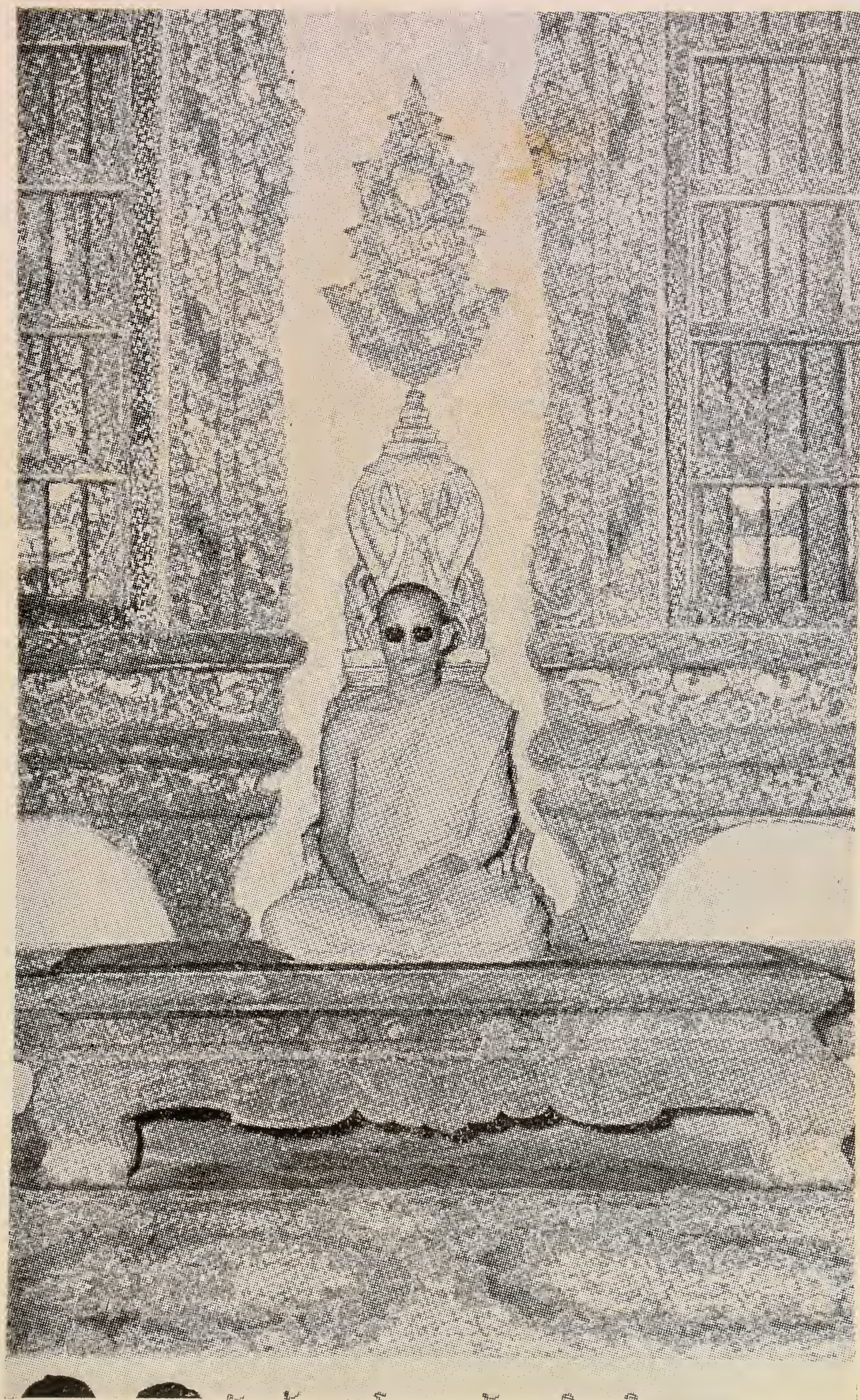
อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๑๑

ตามที่ท่านขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิมพ์หนังสือ "พระราชพิธี และพระราชกิจในการทรงผนวช" ตามหนังสือตัวอย่างที่แนบไป เพื่อแจกเป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุทัศน์ สิริสวย ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ. อดีตรองปลัดกระทรวงมหาดไทย ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๑ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต

(หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล)
ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์.

ประทับหน้าพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

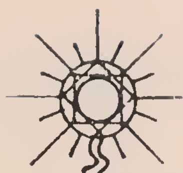
บานแผนก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร์ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัว ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงกาลที่ได้ทรงพระราชศรัทธาทรงผนวชในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ที่แล้วมานี้ อันเป็นโอกาสที่ได้ทรงสดับตรับฟังโอวาทของพระเถรานุเถร และทรงปฏิบัติธรรมวินัยในสำนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นปัจจัยให้เพิ่มพูนพระราชศรัทธาในพระบรมพุทโธวาทและวัตรปฏิบัติแห่งสงฆมณฑลในประเทศไทยนี้

จึ่งทรงพระราชดำริใคร่จะแผ่เผื่อเจือจานพระราชกุศล หากจะเกิดมีจากการทรงผนวชครั้งนี้ ให้ได้รับกัน แพร่หลายทั่วไปใน หมู่ เสนามาตย์ ราชบริพาร และอาณาประชาราษฎรมิได้เลือกหน้าประกอบด้วยบัดนี้ถึงเวลาวิศาขนักขัตฤกษ์ครบกำหนดสองพันห้าร้อยปีแห่งพระพุทธศาสนา เป็นโอกาสอันควรเพิ่มพูนปีติยินดีแก่บรรดาพุทธ-บริษัท จึ่งได้มีพระราชดำรัสสั่งให้จัดการรวบรวมพิมพ์หนังสือบันทึกเหตุการณ์และโอวาทต่าง ๆ ในวาระที่ทรงผนวชนี้ขึ้น ทรงอุทิศพระราชทานให้เป็นวิทยาทานแก่องค์การศึกษาทั้งทางโลกทางธรรมตลอดจนบรรดาสาธุชนที่ใฝ่ใจในธรรม และสัมมาชีพ เป็นส่วนหนึ่งแห่งพระราชกุศลทรงร่วมฉลองพระพุทธศาสนาในวาระอันเป็นมงคลนี้.

พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐

ឌី ១៥៨២

តស្ស ខោ បន ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស បរិនិព្ពានតោ ចតុស្សតាធិកានំ ទ្វិន្នំ វស្សសហស្សានមុបរិ ឯកូនសតសំវច្ឆរេសុ អតិក្កន្តេសុ បញ្ចសតមេ សំវច្ឆរេ វស្សានឧតុម្ហិ តុលាកមាសស្ស ទ្វាទសតមេ ទិនេ ចន្ទវារេ មជ្ឈន្តិកតោ ចតូសុ នាឡិកាសុ តេវសតិ លិត្តាធិកាសុ អតិក្កន្តាសុ សិរិគណសត្ថារាមស្ស ពទ្ធសីមាយំ ឧបសម្បន្នោ បញ្ចសុ នាឡិកាសុ តេចត្តាឡីស លិត្តាធិកាសុ អតិក្កន្តាសុ ពុទ្ធរតនញ្ញាណស្ស ពទ្ធសីមាយំ ទឡ្ហីកម្មករណត្ថាយ ឧបសម្បន្នោ ភិ៣ហោ នាម ភិក្ខុ អាយស្មតា សុចិត្តេន ឧបជ្ឈាយេន អាយស្មតា ឧទ្ធាបិធា កម្មវាចាចរិយេន។

សោ ឥមស្មិំ តថាគតប្បវេទិតេ ធម្មវិនយេ វុឌ្ឍឹ វិរូឡ្ហឹ វេបុល្លំ អាបុណាតុ សោ ច អគ្គពុទ្ធសាសនុបត្ថម្ភករាជេ ឋត្វា ពុទ្ធសាសនស្ស វុឌ្ឍិយា វិរូឡ្ហិយា វេបុល្លាយ ឧបត្ថម្ភេតុ សុសំវទហាតុ។

พระราชฉายาบัฏ

ที่ ๑๕๘๒

เมื่อปี ๒๔๙๙ แต่ปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ล่วงไปแล้ว ในปีปัจจุบันที่ ๒๕๐๐ เมื่อ ณ วันจันทร์ สุรทินที่ ๒๒ ตุลาคมมาส วัสสานฤดู ล่วงเวลา ๔ นาฬิกา ๒๓ นาฑี แต่เที่ยง ภิกษุ พระนามว่า ภูมิพละ อุปสมบทแล้ว ในพัทธสีมาแห่งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นล่วงเวลา ๕ นาฬิกา ๔๓ นาฑี แต่เที่ยง ทำทัฬหีกรรม ณ พัทธสีมาแห่งพระพุทธรัตนสถาน มีท่านสุจิตตะ เป็นพระอุปัชฌายะ ท่านอุฏฐายี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ฯ

ขอภูมิพลภิกษุนั้น จงทรงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศแล้ว

อนึ่ง ขอภูมิพลภิกษุนั้น ทรงดำรงอยู่ในความเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก์ จงทรงอุปถัมภ์จัดแจงทะนุบำรุงเพื่อความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งพระพุทธศาสนา เทอญ ฯ

พระราชพิธี และ พระราชกิจในการทรงผนวช

จำเดิมแต่กาลนานมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์จะได้ทรงผนวชในพระพุทธศาสนา พระทรงพระราชดำริว่า เป็นศาสนาประจำชาติอันประชาชนของพระองค์เลื่อมใสกันอยู่เป็นส่วนมาก ต่อมาเมื่อได้มีโอกาสทรงคุ้นเคยกับหลักการและทางปฏิบัติของพุทธศาสนิกในระหว่างที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนี้ ก็ทรงพระศรัทธายิ่งขึ้น เพราะความประจักษ์แก่พระราชหฤทัยว่า ธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกอบด้วยเหตุผลและสัจจธรรม แม้ผู้ใดจะวิจารณ์ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ก็จะไม่เสื่อมถอยในความนิยมเชื่อถือดั่งเช่นที่อาจเป็นได้แก่ศาสนาที่ยึดมั่นในหลักศรัทธาเป็นข้อใหญ่ ต่อมาในระหว่างศก ๒๔๙๙ นี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ พระสังฆราช ผู้ที่ทรงนิยมนับถือโดยวิสาสะอันสนิท และทรงถือว่ามีคุณูปการส่วนพระองค์มามากนั้นได้ประชวรลง พระอาการเป็นที่น่าวิตกกันทั่วไปจนแทบไม่มีหวัง แต่เดชะบุญได้หายประชวรมาได้อย่างน่าประหลาด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชดำริว่า ถ้าได้ทรงผนวชโดยที่สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว จะเป็นที่สมพระราชประสงค์ในอันที่จะได้ทรงแสดงพระราชคารวะและศรัทธาในพระองค์ท่านเป็นอย่างดี จึงได้ตกลงพระราชหฤทัยที่จะทรงผนวชเพื่อทรงพระราชอุทิศพระกุศลสนองพระเดชพระคุณภายในศกนี้

เมื่อได้ยุติในพระราชหฤทัยดั่งนั้นแล้ว จึงมีพระราชดำรัสให้หานายกรัฐมนตรีเข้ามาเฝ้า ฯ ทรงแจ้งพระราชประสงค์ให้ทราบเพื่อเป็นการหารือ นายกรัฐมนตรีได้กราบบังคมทูลแสดงความโสมนัสขอรับพระราชภาระในการนี้ในนามของรัฐบาลและประชาชนชาวไทย ได้นำกระแสพระราชดำริหารือรัฐสภาเพื่อที่จะทรงตั้งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ให้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระหว่างที่ทรงผนวช

ประการหนึ่ง กับขอพระราชทานให้รัฐบาลรับภาระทุกอย่าง เป็นการสนองพระเดชพระคุณในการนี้ โดยตั้งกรรมการขึ้นดำเนินการอีกประการหนึ่ง

สำหรับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น สภาผู้แทนราษฎรได้แสดงมติเห็นชอบด้วยโดยพระราชบริหาร ส่วนภาระในการทรงผนวชนั้น นายกรัฐมนตรีได้มอบให้กระทรวงวัฒนธรรมเป็นเจ้าของงาน แต่ขอพระราชทานให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เป็นประธานกรรมการ ซึ่งจะได้จัดตั้งขึ้นเพื่อการนี้ และในที่สุดก็ได้ตั้งกรรมการขึ้น คือ

๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
ประธานองคมนตรี — ประธานกรรมการ

๒. เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ
องคมนตรี — กรรมการ

๓. จอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตร์โกศล
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม — ,,

๔. พลเอก หลวงสวัสดิสรยุทธ
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม — ,,

๕. นายพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย และอธิบดีกรมตำรวจ — ,,

๖. ม.จ. ดิลกฤทธิ์ กฤดากร
ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ — ,,

๗. พระยารามราชภักดี
ปลัดกระทรวงมหาดไทย — ,,

๘. หลวงวิเชียรแพทยาคม
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม — ,,

๙. หลวงชำนาญอักษร
เลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร กรรมการ

๑๐. หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์
เลขาธิการพระราชวัง ,,

๑๑. พลโท ม.ล. ขาบ กุญชร
อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ,,

๑๒. นายพุ้ง ศรีวิจารณ์
อธิบดีกรมการศาสนา ,,

๑๓. หลวงสัมฤทธิ์วิศวกรรม
อธิบดีกรมโยธาเทศบาล ,,

๑๔. ม.ร.ว. เทวาธิราช ป. มาลากุล
สมุหพระราชพิธี ,,

๑๕. พันเอก หลวงบุรกรรมโกวิท
ผู้จัดการทั่วไปการไฟฟ้ากรุงเทพ ,,

๑๖. นายสุชีพ ปุญญานุภาพ
เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
วัฒนธรรม กรรมการและเลขานุการ

ให้มีหน้าที่เตรียมการทุกอย่าง กรรมการได้ประชุมกันเตรียมการและประสานงานระหว่างหน้าที่ต่าง ๆ รวม ๓ ครั้ง

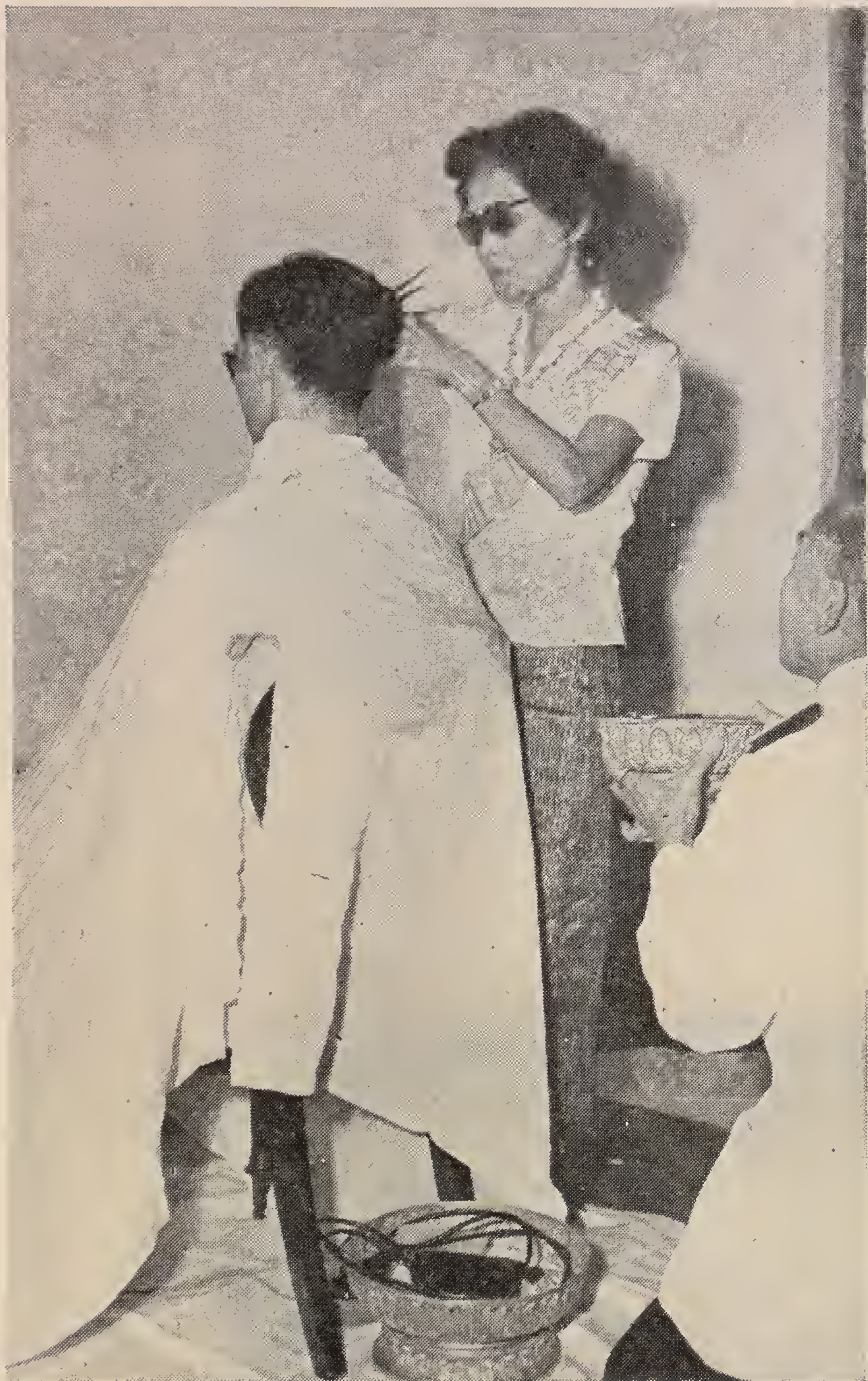
ภาระใหญ่ที่สุดของการเตรียมได้แก่ปัญหาสถานที่ในวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งตกอยู่ในฐานะเก่าแก่ ต้องมีการตกแต่งซ่อมแปลงเป็นอันมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จ่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซ่อมแปลงบริเวณซึ่งจะเป็นที่ประทับ คือตำหนักทรงพรต หอสหจร และตำหนักซ้าย สมเด็จพระราชชนนีทรงพระศรัทธาซ่อมตำหนักเพชรและตำหนักจันทน์ หน้าที่ประทับ ฝ่ายรัฐบาลซ่อมพระตำหนักปั้นหย่า ตลอดจน

พระอุโบสถและบริเวณของพระอุโบสถ ทั้งการไฟฟ้าและสุขาภิบาลทั่วพระอาราม มหามกุฏราชวิทยาลัยและวัดบวรนิเวศวิหารก็ได้ซ่อมบริเวณสังฆาวาส และอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ทั้งนี้ได้ทำกันเป็นการด่วน แต่ก็เสร็จลงทันเวลาทรงผนวช

ครั้น ณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๙๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทและคณะทูตานุทูตเข้ามาเฝ้าฯ ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเป็นมหาสมาคม เพื่อทรงแถลงพระราชดำริในการที่จะเสด็จออกทรงผนวช ในบ่ายวันนั้น เวลา ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระมหามนเทียร ในพระบรมมหาราชวัง ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระสยามเทวาธิราช แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่หอพระธาตุมนเทียร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะกราบถวายบังคมลาพระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชบูรพการีในการที่จะทรงผนวช แล้วเสด็จฯ ออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัย มีพระราชดำรัสต่อพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และคณะทูตานุทูตซึ่งรวมเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้น ดังต่อไปนี้

"ข้าพเจ้ามีความยินดีที่พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ตลอดจนคณะทูตานุทูตต่างประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และบรรดาข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ได้มาร่วมชุมนุมกันในมหาสมาคมนี้ จึงขอแถลงดำริที่จะบรรพชาอุปสมบทในพระศาสนาให้ทราบ

โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าเอง ก็เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึ่งเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพการีตามคตินิยมด้วย และนับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ครองราชย์สืบสันติวงศ์ต่อจากสมเด็จพระเชษฐาธิราช ก็ล่วงมากว่าสิบปีแล้ว เห็นว่าน่าจะถึงเวลาที่ควรจะทำตามความตั้งใจไว้นั้นแล้วประการหนึ่ง อนึ่งการที่องค์สมเด็จพระสังฆราชหายประชวรมาได้ ในคราวประชวรครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิด

สมเด็จพระราชชนนี ทรงจรดพระกรรไกร
หลังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงเครื่องอุปสัมปทาเปกข์ เสด็จ ฯ เข้าสู่
พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระราชชนนี ฯ ถวายผ้าไตร เพื่อทรงขอบรรพชา
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงถือไตรเข้าไปขอบรรพชา ในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ความปีติยินดีแก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก ได้มาคำนึงว่า ถ้าในการอุปสมบทของข้าพเจ้า ได้มีองค์สมเด็จพระสังฆราชเป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว ก็จักเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธาเคารพในพระองค์ท่านของข้าพเจ้าได้อย่างเหมาะสมอีกประการหนึ่ง จึงได้ตกลงใจที่จะบรรพชาอุปสมบทในวันที่ ๒๒ เดือนนี้

ในส่วนกิจการของบ้านเมืองนั้น ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ข้าพเจ้าก็ได้แต่งตั้ง สมเด็จพระบรมราชินี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในระยะเวลาที่ข้าพเจ้าบวชอยู่นั้นไว้แล้ว ขอให้ทุก ๆ ฝ่ายจงสมัครสมานกัน ช่วยกันรักษาราชการให้ดำเนินไปด้วยดีเถิด

ข้าพเจ้าขอขอบใจรัฐบาล ที่ได้รับภาระจัดเตรียมการบรรพชาอุปสมบทของข้าพเจ้าด้วยความตั้งใจดี ขอบใจทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้การนี้ได้เป็นไปสมตามประสงค์ ทั้งขอขอบใจทุก ๆ ท่านที่แสดงความปรารถนาดีมาร่วมประชุมกันในที่นี้ ขอจงได้รับส่วนกุศลอันจักพึงมีจากการที่ข้าพเจ้าเข้าบรรพชาอุปสมบทครั้งนี้โดยทั่วกัน

ขอคุณพระศรีรัตนตรัย จงคุ้มครองท่านทั้งปวง ให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองด้วยเทอญ"

แล้วเสด็จขึ้นทางในสู่พระที่นั่งสุทไธศวรรยปราสาท โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเฝ้าฯ ที่หน้าพระที่นั่ง โดยมีพระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้เบิก ได้มีพระราชดำรัสแก่ประชาราษฎร ดังต่อไปนี้

"ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ท่านทั้งปวงได้มาร่วมประชุมกัน ณ ที่นี้ ขอถือโอกาสแจ้งดำริที่จะบรรพชาอุปสมบทให้บรรดาอาณาประชาราษฎรทราบทั่วกัน

อันพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเรานี้ ตามความอบรมที่ได้รับมาก็ดี ตามความศรัทธาเชื่อถือส่วนตัวข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนปฏิบัติตนเป็นคนดี ทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดาสัจจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่งนัก ข้าพเจ้าจึงเคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวยก็น่าจักได้อุปสมบทใน

พระศาสนาตามพระราชประเพณีสักเวลาหนึ่ง ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพการีตามคตินิยมอีกโสดหนึ่งด้วย และนับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์มาก็เป็นเวลาช้านานพอสมควรแล้ว น่าจะเป็นโอกาสที่จะทำตามความตั้งใจไว้นั้นได้แล้วประการหนึ่ง อนึ่ง การที่สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงมีพระคุณูปการในส่วนตัวข้าพเจ้าได้หายประชวรในครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิดความปีติยินดีแก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก มาคำนึงดูเห็นว่า ถ้าในการที่ข้าพเจ้าจะอุปสมบทนี้ ได้พระองค์ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยแล้ว ก็จะเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธาเคารพของข้าพเจ้าที่มีอยู่ในพระองค์ท่านได้อย่างเหมาะสมด้วยอีกประการหนึ่ง อาศัยเหตุเหล่านี้จึงได้ตกลงใจที่จะอุปสมบทในวันที่ ๒๒ เดือนนี้

ส่วนกิจการบ้านเมืองนั้น ก็หวังว่าในระยะเวลาที่ข้าพเจ้าจะบวชนี้ คงไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดขัดข้อง โดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ข้าพเจ้าก็ได้แต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไว้แล้ว ขอท่านทั้งหลายจงช่วยกันรักษาความสงบสุขให้กิจการบ้านเมืองของเราดำเนินไปด้วยดีเถิด

ขอคุณพระศรีรัตนตรัย ได้อภิบาลคุ้มครองท่านทั้งปวงให้มีความสุขสวัสดี ขอทุก ๆ ท่านจงมีส่วนได้รับกุศลความดีงาม อันจักพึงมีจากการที่ข้าพเจ้าเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนาครั้งนี้โดยทั่วกันด้วยเทอญ"

เมื่อถึงที่สุดแห่งพระราชดำรัสแล้ว แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ราษฎรได้เปล่งเสียงแสดงความปีติยินดีในพระราชศรัทธา

ระหว่างนี้เจ้าหน้าที่ได้ถ่ายทอดเสียงไปทั่วพระราชอาณาจักร

ครั้น ณ วันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ เวลา ๑๔.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มายังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสด็จฯ สู่ที่เปลื้องเครื่องหลังพระอุโบสถ สมเด็จพระราชชนนีทรงจรดพระกรรบิดถวายเจริญพระเกศา แล้วภูษามาลาถวายต่อจนเสร็จ

ทรงขอนิสสัยในท่ามกลางสงฆ์ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ครั้นเวลา ๑๕.๐๐ น. ล่วงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าหัวทรงเครื่องตามแบบผู้แสวงอุปสมบท เสด็จ ฯ ขึ้นสู่พระอุโบสถทางพระทวารหลัง เสด็จ ฯ ออกหน้าพระฉาก ทรงนมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรรณี และพระ-พุทธรูปสนองพระองค์ทั้งสองพระองค์เป็นการส่วนพระองค์ตามพระราชประเพณี แล้วสมเด็จพระราชชนนีถวายไตรและบาตรสำหรับทรงอุปสมบท ในพระอุโบสถมีพระสงฆ์ผู้จะนั่งหัตถบาส รวม ๓๐ รูป อยู่ด้านเหนือ คือ

๑. สมเด็จพระสังฆราช (หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์ ฉายา สุจิตฺโต ป. ๗) วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็นพระอุปัชฌายะและถวายศีล

๒. สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร พระอนุศาสนาจารย์

๓. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโย ป. ๙) วัดสระเกศ

๔. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (โสม ฉนฺโน ป. ๕) วัดสุทัศนเทพวราราม

๕. พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี ป. ๙) วัดมกุฏกษัตริยาราม พระกรรมวาจาจารย์

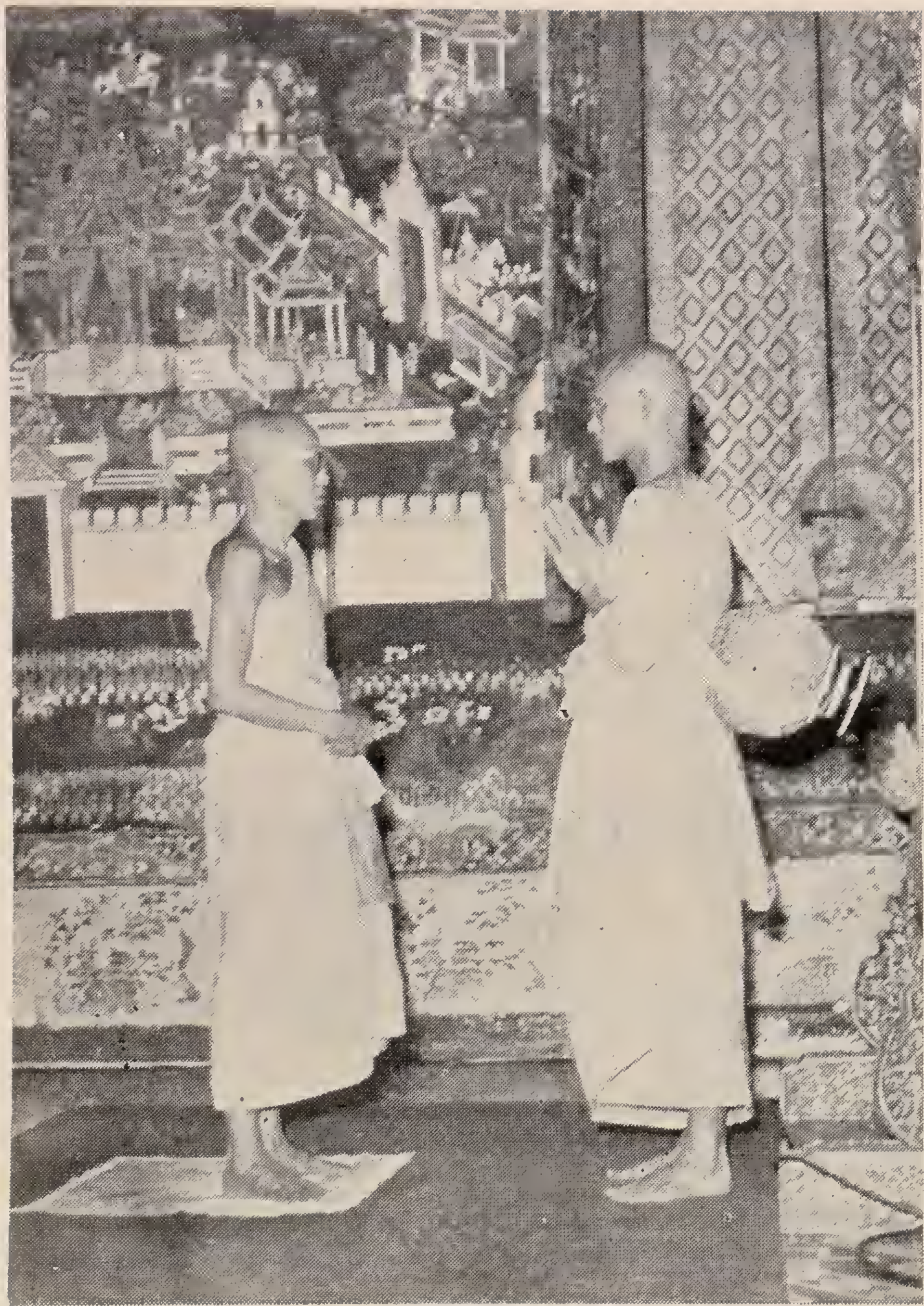
๖. พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ ป. ๘) วัดมหาธาตุ

๗. พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ ป. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร

๘. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลอด อตฺถการี ป. ๙) วัดราชาธิวาสวิหาร

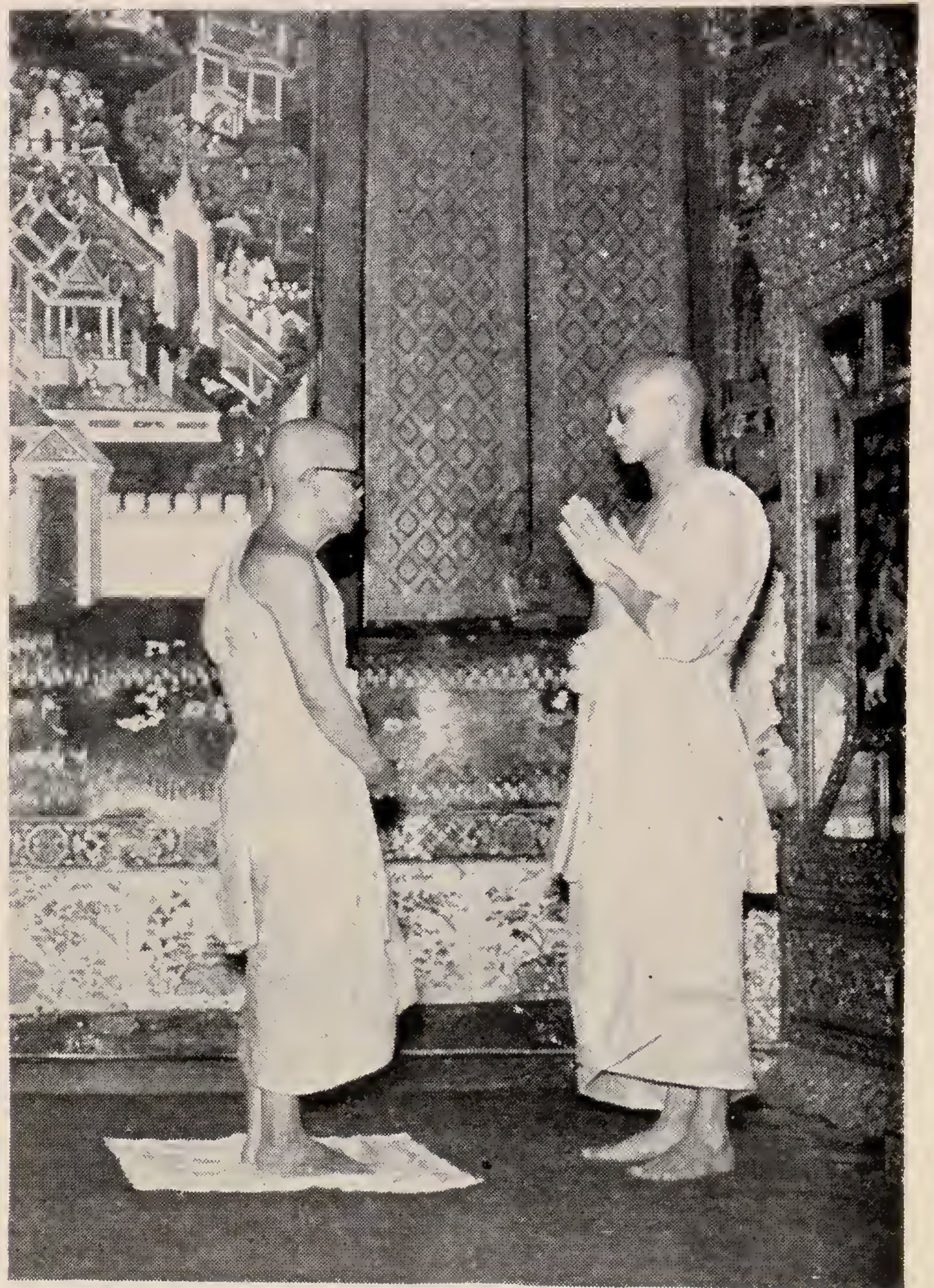
๙. พระธรรมดิลก (บุ่น ปุณฺณสิริ ป. ๖) วัดพระเชตุพน

๑๐. พระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน ป. ๔)	วัดราชบพิธ
๑๑. พระธรรมไตรโลกาจารย์ (วน จิตฺติญาโณ ป. ๖)	วัดอรุณราชวราราม
๑๒. พระธรรมธีรราชมหามุนี (ธีร์ ปุณฺณโก ป. ๙)	วัดจักรวรรดิราชาวาส
๑๓. พระธรรมปิฎก (พิมพ์ ธมฺมธโร ป. ๖)	วัดพระศรีมหาธาตุ
๑๔. พระมงคลเทพมุนี (สาลี อินฺทโชโต)	วัดอนงคาราม
๑๕. พระมงคลทิพยมุนี (เซ๊ก พฺรหฺมสโร)	วัดทองธรรมชาติ
๑๖. พระรัชชมงคลมุนี (เทศ นิทฺเทสโก)	วัดสัมพันธวงศ์
๑๗. พระเทพเวที (พื๊น ชุตินฺธโร ป. ๙)	วัดสามพระยา
๑๘. พระเทพเมธี (ชอบ อนุจารี ป. ๖)	วัดราษฎรบำรุง จังหวัดชลบุรี
๑๙. พระเทพมุนี (ทรัพย์ โฆสโก ป. ๖)	วัดสังเวชวิศยาราม
๒๐. พระเทพโมลี (วิม ธมฺมสโร ป. ๙)	วัดราชาธิวาสวิหาร
๒๑. พระอมราภิรักขิต (ทองคำ จนฺทูปโม ป. ๗)	วัดบรมนิวาส

พระศาสนโศภน วัดมกุฏกษัตริยาราม พระกรรมวาจาจารย์ ทูลซักถามอันตรายิกธรรม ในพระราชพิธีทรงผนวช

วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร พระอนุศาสนาจารย์ ถวายอนุศาสน์ ในพระราชพิธีทรงผนวช

วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

๒๒. พระอมรมุนี วัดโสมนัสวิหาร
(จับ ฐิตธมฺโม ป. ๘)

๒๓. พระโศภนคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร
(เจริญ สุวฑฺฒโน ป. ๙)

๒๔. พระกิตติวงศเวที วัดเบญจมบพิตร
(สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป. ๗)

๒๕. พระมหานายก วัดบวรนิเวศวิหาร
(เติม โกสโล ป. ๖)

๒๖. พระจุลนายก วัดบวรนิเวศวิหาร
(แก้ว อตฺตคุตฺโต)

๒๗. พระไตรสรณธัช วัดปรมัยยิกาวาส
(แสน ป. ๒ รามัญ)

๒๘. พระปัญญาภิมณฑมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร
(วิชมัย ปุญฺญราโม ป. ๖)

๒๙. พระสาธุศีลสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร
(สนธิ์ กิจฺจกาโร ป. ๕)

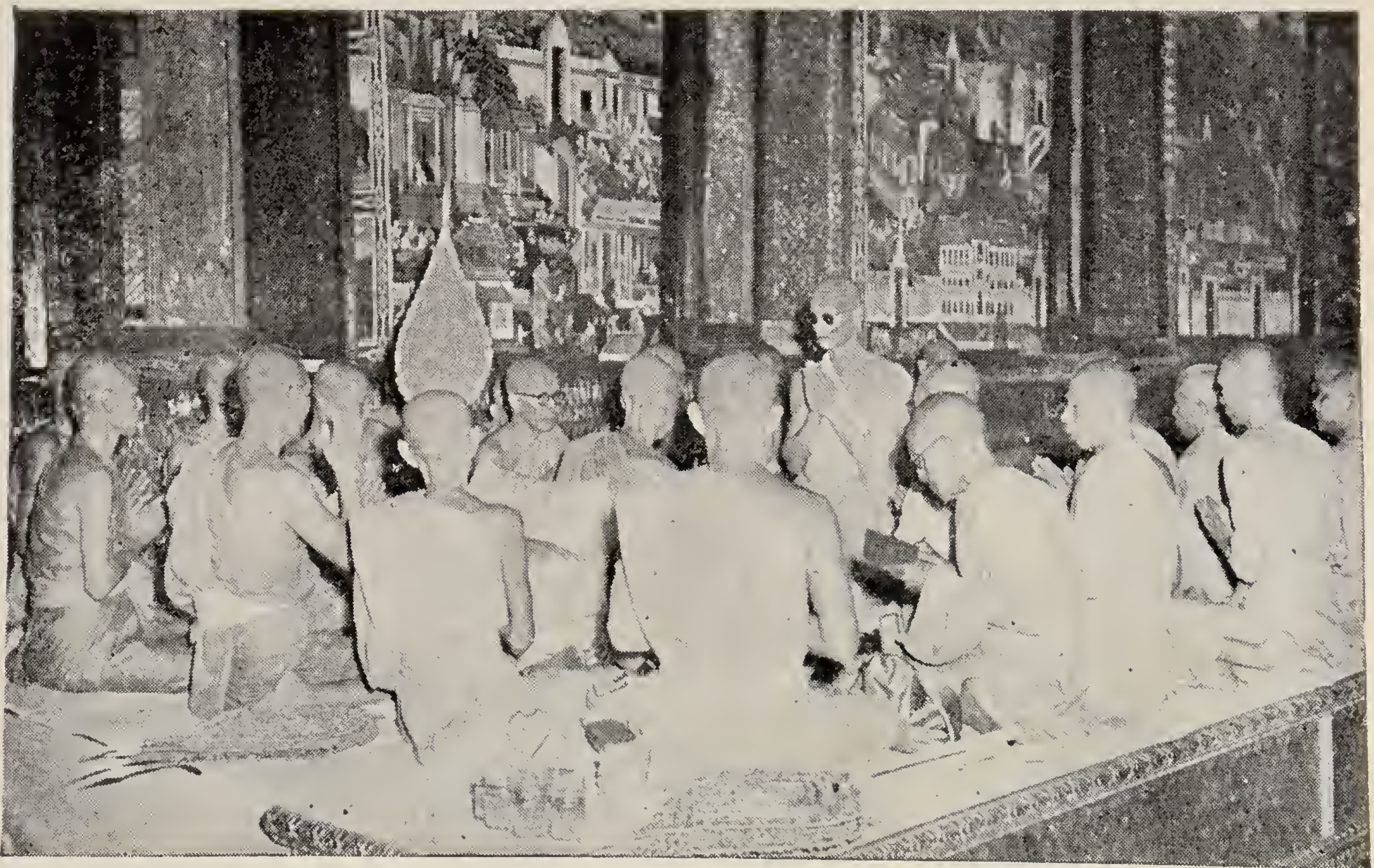
๓๐. พระอุดมญาณมุนี วัดชินวราราม จ.ว. ปทุมธานี
(ยศ โกสิโต ป. ๕)

ทางด้านใต้มี พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการผู้ใหญ่ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ นอกนั้นเฝ้าที่ชานพระอุโบสถทั้งหน้าหลัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ เข้าไปขอบรรพชาในท่ามกลางสงฆ์ต่อสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชถวายโอวาทสำหรับบรรพชาว่า "บัดนี้ สมเด็จพระบรมบพิตรทรงมีพระราชศรัทธาความเชื่อ พระราชปสาทะความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงขอบรรพชาอุปสมบท รวมความว่าบวชในพระพุทธ

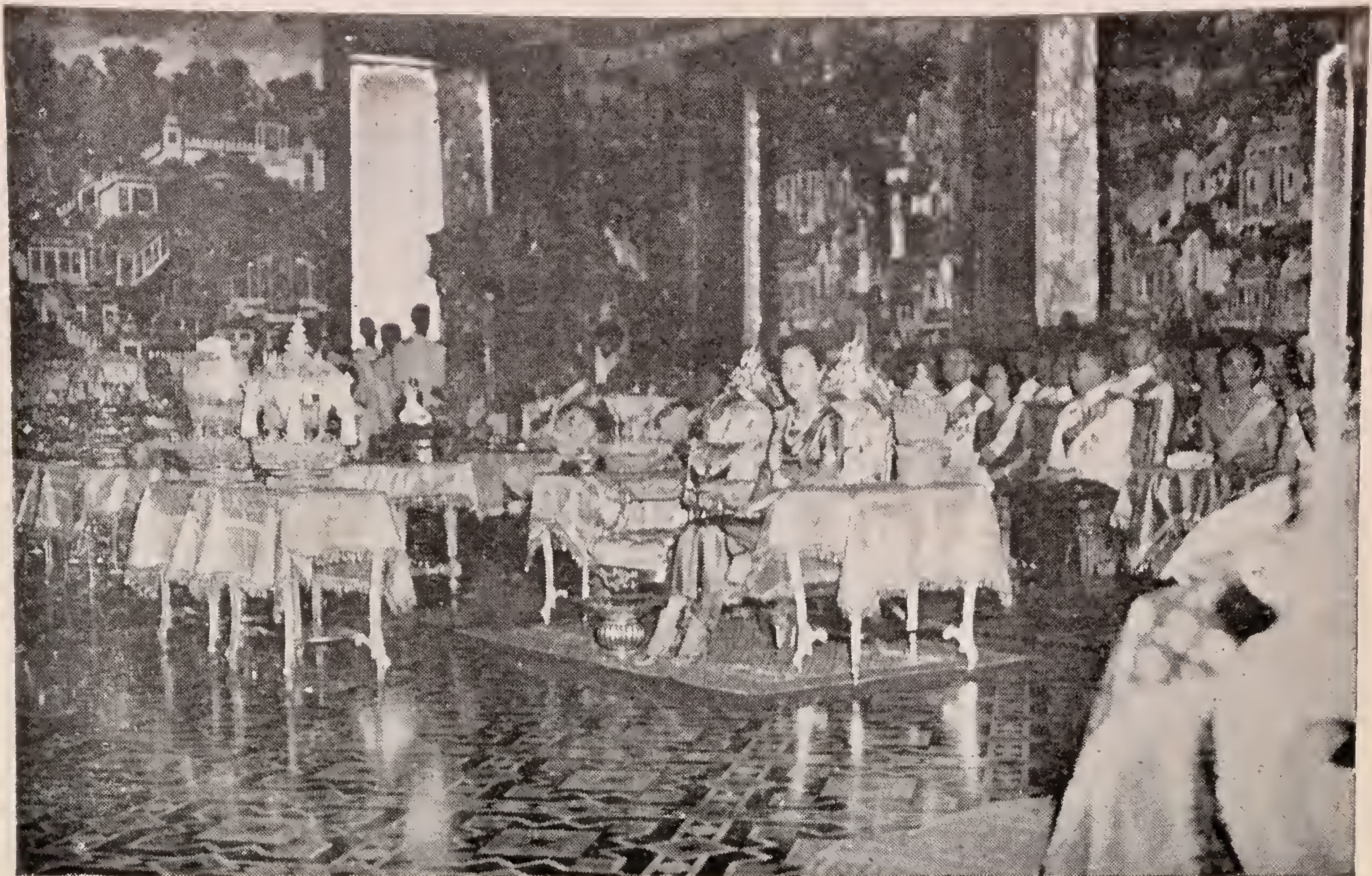
ศาสนา ตามพระราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นบรมราชจักรีวงศ์ และตามแบบของกษัตริย์ก่อน ๆ เพราะฉะนั้น จึงควรน้อมพระหฤทัยระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดา ประกาศพระศาสนา และทรงระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประกาศสัจจะ ความจริงอันไม่แปรปรวน และระลึกถึงพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้ความเชื่อความเลื่อมใส ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุถึงคุณพิเศษในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพราะฉะนั้น ในบัดนี้จงตั้งพระราชหฤทัยระลึกถึงพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดา ผู้ประกาศพระศาสนา และระลึกถึงคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่าศาสนธรรมอันประกาศสัจจธรรม ธรรมะที่เป็นจริง และระลึกถึงพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เช่นนี้จึงควรบวชในพระพุทธศาสนา การบวชในพระพุทธศาสนา ท่านสอนให้เรียน ตจปัญจกกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานที่มีหนังเป็นที่ ๕ เพราะฉะนั้น จงตั้งพระทัยทรงว่าตามไปโดยบทพระบาลีก่อน เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ ตโจ ทันตา นขา โลมา เกสา จงศึกษาให้รู้เนื้อความ เกสา ได้แก่ผมที่งอกอยู่บนศีรษะ โลมา ได้แก่ขนที่งอกอยู่ทั่วตัว เว้นฝ่ามือฝ่าเท้า นขา ได้แก่เล็บที่งอกอยู่ตามปลายมือปลายเท้า ทันตา ได้แก่ฟันที่งอกอยู่ในกระดูก คางเบื้องล่างเบื้องบนสำหรับบดเคี้ยวอาหาร ตโจ ได้แก่หนังที่หุ้มอยู่ทั่ว ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เหล่านี้ถ้าทิ้งอยู่ตามที่ของมันก็จะปฏิกูลโสโครก เพราะธุลีละอองที่มาจับบ้าง ออกมาจากร่างกายเดิมบ้าง เพราะฉะนั้น บุคคลจึงต้องชำระล้างขัดสีตบแต่งเอาของหอมเข้าอบกลิ่นเพื่อแก้กันปฏิกูลโสโครก ถึงเช่นนั้นก็ไม่สามารถจะแก้กันให้เด็ดขาดไปได้ เพียงแต่ปะทะปะทังไว้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่เป็นของปฏิกูลโสโครกอย่างไรก็คงแสดงปฏิกูลโสโครกน่าเกลียดออกมาอย่างนั้น ให้เห็นอยู่เป็นธรรมดา แต่คนไม่พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง จึงหลงรักหลงเกลียด แล้วก็ประทุษร้ายกัน เมื่อใช้พระปัญญาพิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ทั้ง ๕ เห็นเป็นของปฏิกูลโสโครกน่าเกลียด ก็พึงยึดรักษาอารมณ์อันนั้นไว้ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งสมาธิและเป็นที่ตั้งแห่งปัญญา

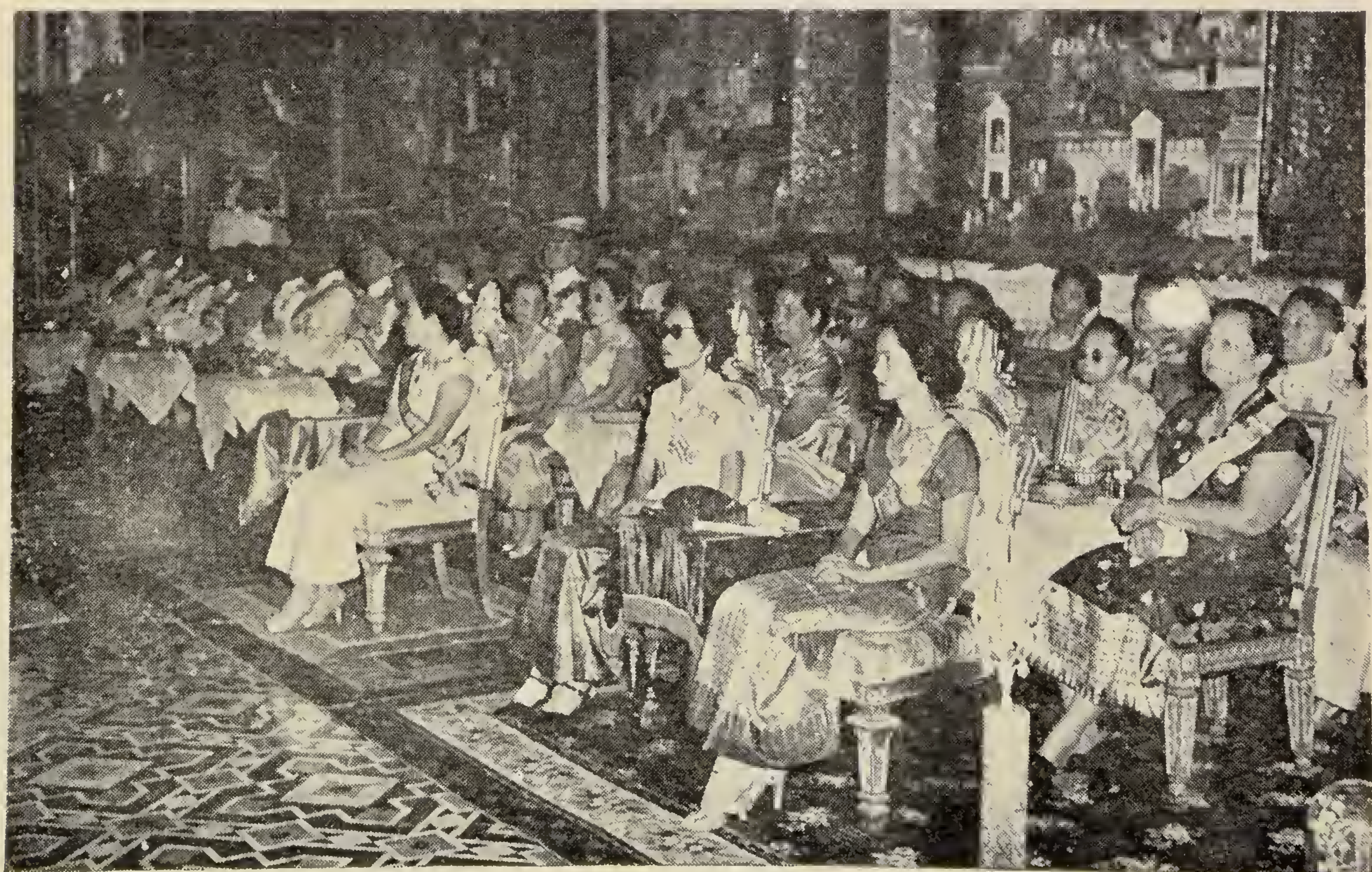
สมเด็จพระราชชนนี ฯ ถวายบาตรสำหรับพระราชพิธีอุปสมบทกรรม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

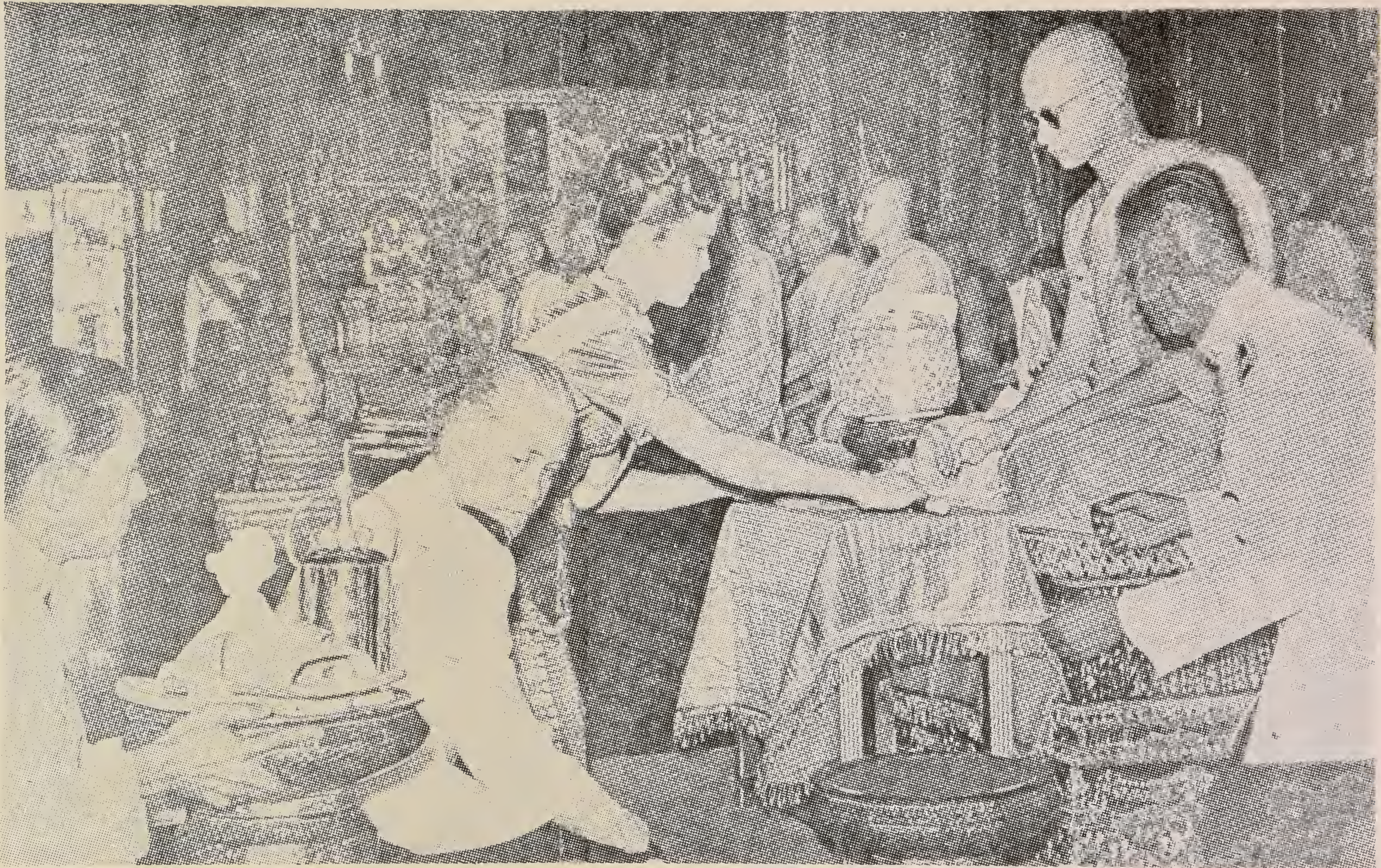
ระหว่างพระราชพิธีทรงผนวช ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประทับเป็นประธานในการทรงผนวช
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๔๙๙

พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการเฝ้า ในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถวายเครื่องบริขาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ต่อไป ในบัดนี้จะถวายผ้ากาสายะ เพื่อได้ทรงครองอุปสมบท" แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับเข้าในพระฉาก ทรงกาสาวพัสตร์เสด็จเข้าไปรับสรณะและศีลต่อสมเด็จพระสังฆราช สำเร็จบรรพชากิจเป็นสามเณรแล้ว ทรงขอนิสัยสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ ถวายพระสมณนามว่า "*ภูมิพโล*" ทรงขออุปสมบท พระสงฆ์ถวายการอุปสมบท โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ และพระศาสนโศภน วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ เมื่อทรงรับอุปสมบทเสร็จเป็นอันทรงดำรงภิกขุภาวะโดยสมบูรณ์แล้ว สมเด็จพระวันรัต สังฆนายกถวายอนุศาสน์ แล้วพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับไทยธรรมของหลวงจากสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ในหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงรับไทยธรรมของสมเด็จพระราชชนนี ทรงรับดอกไม้ธูปเทียนจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ในนามของพระบรมวงศานุวงศ์ จากประธานองคมนตรี ในนามของคณะองคมนตรี จากนายกรัฐมนตรี ในนามของคณะรัฐมนตรีและข้าราชการทุกฝ่าย และจากประธานสภาผู้แทนราษฎร ในนามของสภาและปวงชน คณะสงฆ์จึงออกไปจากพระอุโบสถ เป็นเสร็จงานในที่นี้

ลำดับนี้พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระโศภนคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จทางหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงรถยนต์พระที่นั่งเข้าไปสู่พระพุทธรัตนสถาน ทางประกอบพิธีตามราชประเพณี มีพระเถระฝ่ายธรรมยุตนั่งหัตถบาส ๑๕ รูป เมื่อเสร็จอุปสมบทกรรมเวลา ๑๗.๔๓ น. แล้ว เสด็จทรงรถยนต์พระที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระสังฆราช พระราชอุปัธยาจารย์ สู่วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จนมัสการพระพุทธชินสีห์และพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ และกรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีพระเถรานุเถระทั้งในวัดนี้ทั้งวัดอื่นรับเสด็จ มีสมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร เป็นต้น แล้วเสด็จขึ้นพระตำหนักปั้นหย่า เสด็จประทับบนพระตำหนักทรงพรต ทรงทำพินทุแล้ว เสด็จออกให้สมเด็จพระบรมราชินีถวายดอกไม้ธูปเทียนส่วนพระองค์ แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปถวายดอกไม้ธูปเทียนสมเด็จพระสังฆราช แล้วสมเด็จพระสังฆราชประทานพระโอวาท ดังต่อไปนี้

"การทรงผนวชวันนี้ เป็นประโยชน์มากสำหรับคนผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพราะเขายินดีกันมาก แต่ว่าที่จะได้เป็นประโยชน์สำหรับพระองค์เองนั้น ต้องประพฤติปฏิบัติธรรมวินัย คือบวชด้วยกายอย่างหนึ่ง บวชด้วยใจอย่างหนึ่ง ถ้าทั้ง ๒ อย่างผสมกันเข้าแล้ว จะเป็นกุศล

การบวชด้วยกายนั้น ต้องทำพิธีในที่ประชุมสงฆ์

แต่การบวชด้วยใจ ต้องตั้งพระราชหฤทัยเรียนพระพุทธศาสนาในพระวินัย ทรงอ่านดูในข้อบังคับที่จะไม่ประพฤติล่วง และในธรรมะทรงศึกษาเพื่อประพฤติตาม ฝึกหัดพระราชหฤทัยให้สงบระงับ

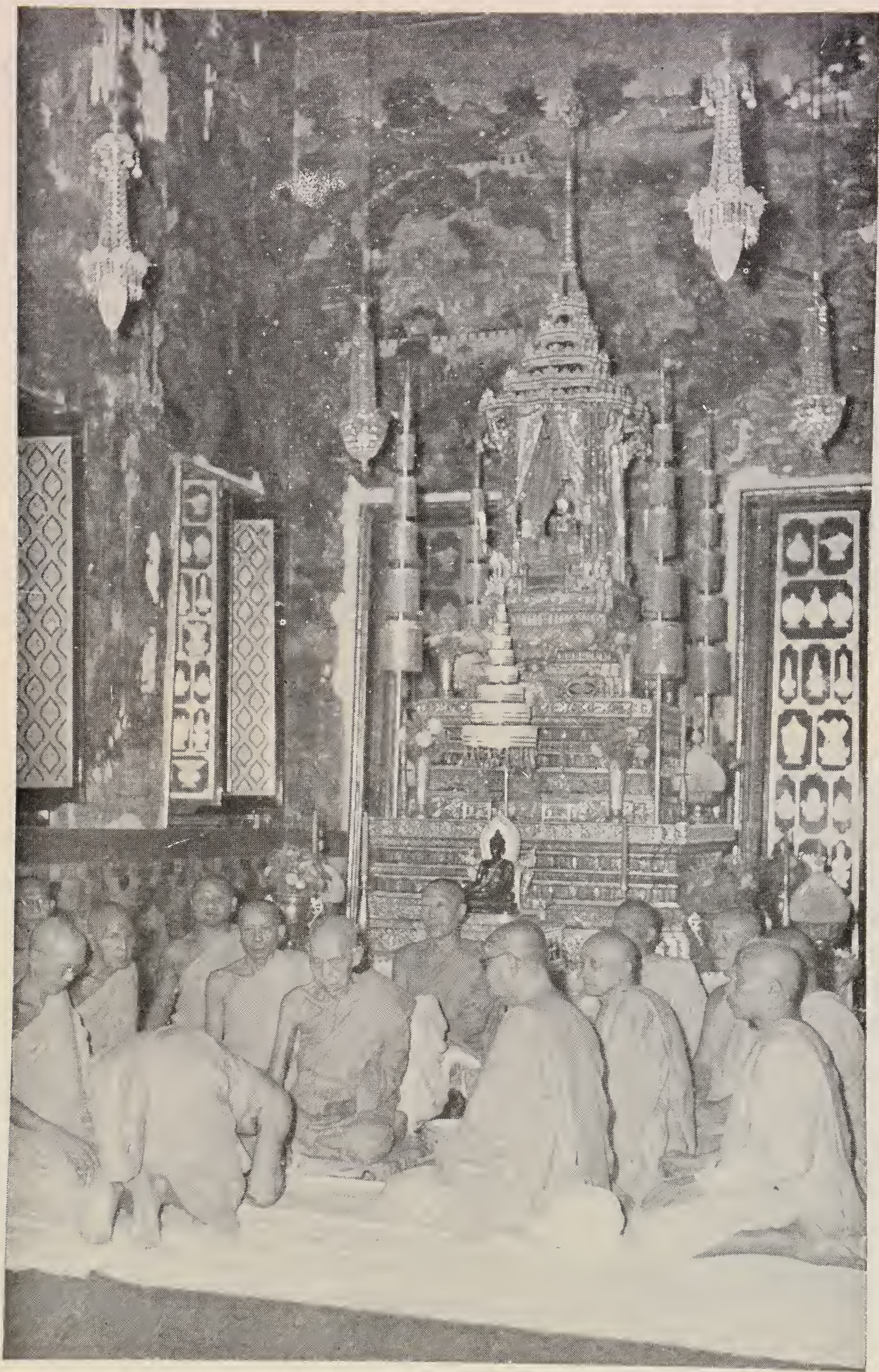
อีกอย่างหนึ่ง เมื่อทรงผนวชเสร็จแล้ว มีพระออกไปบอกอนุศาสน์

อนุศาสน์ แปลว่า คำสอนในลำดับถึง เมื่อบวชเสร็จก็ต้องสอนแม้เป็นภาษาบาลีก็ต้องสอนกัน พระพุทธบัญญัติ พระพุทธภาษิตก็สอนอย่างนั้น แต่การสอนอนุศาสน์ในครั้งพุทธกาล เมื่อพูดภาษาบาลี เขาก็รู้กัน แต่มาสมัยนี้ พระพุทธศาสนาแพร่หลายมาถึงประเทศเราซึ่งไม่ใช้ภาษามคธ ผู้ไม่ได้เรียนภาษามคธก็ฟังไม่รู้เรื่อง เพราะฉะนั้นควรทรงศึกษาเสียให้เข้าพระทัย

ข้อต้นท่านสอนว่า ผู้บวชต้องอาศัยบิณฑบาตเขาเลี้ยงชีวิต แต่ว่าไม่บังคับ ถ้าจะมีอติเรกลาภอื่น ๆ ที่เขาถวายก็ใช้ได้

ข้อที่ ๒ ท่านสอนให้ใช้ผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เขาทิ้งเปื้อนฝุ่นแล้วก็เก็บมาซักมาย้อม มาเย็บ คือทำเป็นกระทง ๆ อย่างที่ใช้กันนี้ แต่ว่าไม่บังคับ ถ้าจะมีอติเรกจีวรที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ใช้ได้

ข้อที่ ๓ ท่านสอนให้อาศัยยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า เพราะคนเราต้องเจ็บ เมื่อเจ็บแล้วก็ต้องกินยา ยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า เป็นยาถ่ายด้วย และเป็นยาแก้ไข้ด้วย แต่ไม่บังคับโดยเด็ดขาด เป็นแต่ว่า ถ้าไม่ได้อติเรกลาภ คือ ยาอื่น ก็ให้ใช้ยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า

ในพระพุทธรัตนสถาน
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

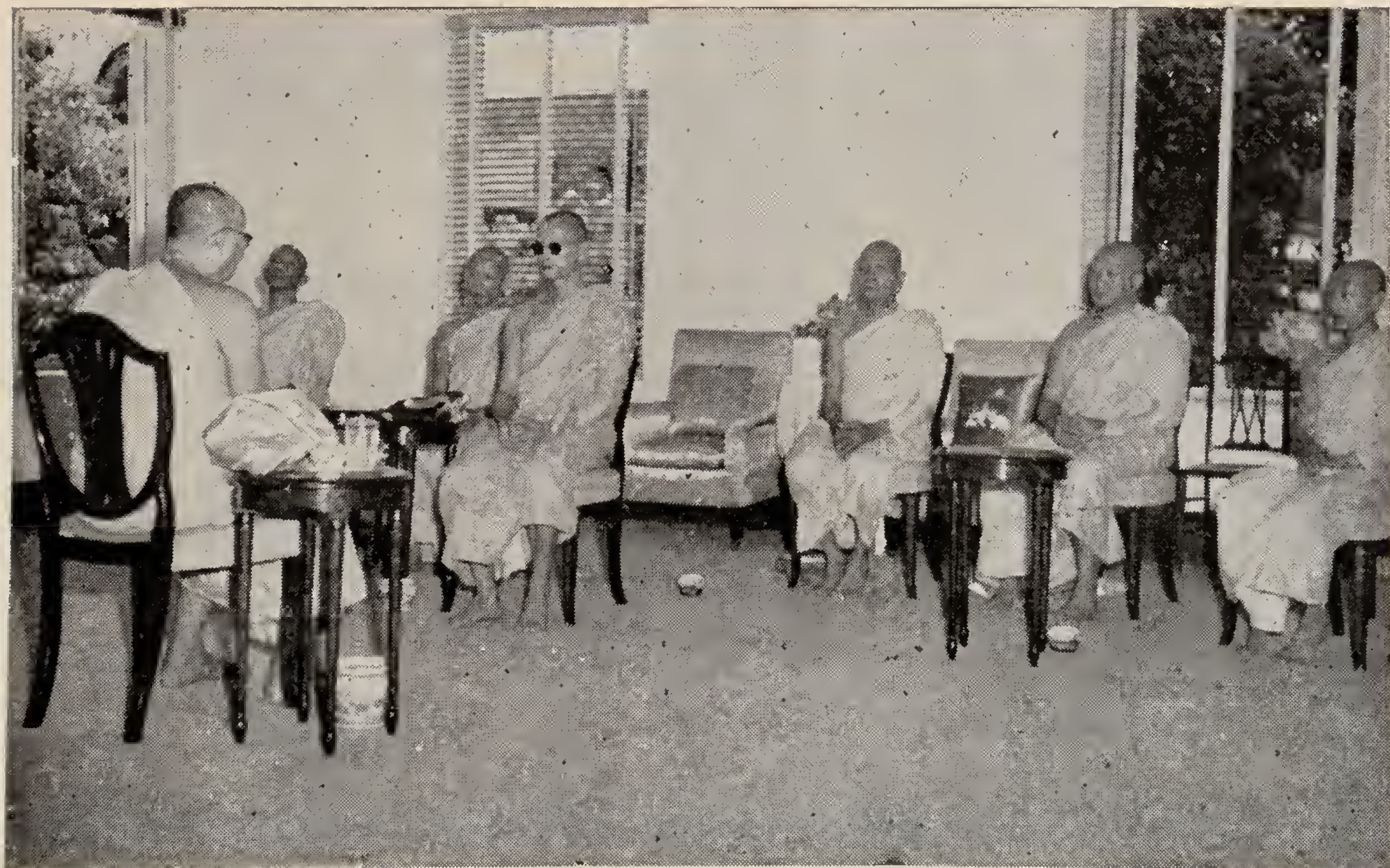
ประชาชนเฝ้าฯ รายทางเสด็จฯ กลับจากการทรงผนวช สู่วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

เสด็จฯ ถึงวัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงวิกัปป์ไตรจีวร บนพระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงสนทนาธรรมกับพระพรหมมุนี บนพระตำหนักทรงพรต
วัดบวรนิเวศวิหาร

ทรงทำวัตรในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

ประทับในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

ข้อที่ ๔ ท่านสอนให้อาศัยเรือนว่างเปล่า ให้อาศัยโคนไม้เป็นที่อยู่ แต่ไม่ห้ามเด็ดขาด ถ้ามีอติเรกลาภ คือ กุฏิที่อยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ใช้ได้ คือต้องรู้ว่า พระแต่ก่อนนั้นฝึดเคืองมาก ต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๔ นี้ เป็นอยู่

แสดงเว้นข้อห้ามที่อย่างสำคัญ ล่วงเข้าแล้ว ทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุ เรียกว่า ต้องปาราชิก

วันนี้ สอนแต่เพียงเท่านี้ก่อน ถวายหนังสือไป หนังสือนวโกวาท ถ้ามีเวลาควรทรงอ่าน ทรงอ่านวินัยให้จบเสียก่อน และอ่านให้เข้าพระทัย เพื่อจะได้ประพฤติตาม ถ้าไม่เข้าพระทัย ก็รับสั่งถามพระพี่เลี้ยง

ส่วนธรรมะ อธิบายไว้ในโอวาทแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้ามีเวลาควรทรงอ่าน เพื่อฝึกหัดพระราชหฤทัยให้สงบระงับ ให้เป็นการบวชด้วยพระราชหฤทัยด้วย บวชพระ-กายด้วย

วันนี้ พอกันที ทรงเหน็ดเหนื่อยมามากแล้ว"

ครั้นแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับพระตำหนักปั้นหย่า ในการพระราชกุศลขึ้นพระตำหนักนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อาราธนาศีล พระราชาคณะวัดนี้ คือ พระพรหมมุนี พระรัตนธัชมุนี พระโศภนคณาภรณ์ พระมหานายก พระจุลนายก พระสาธุศีลสังวร พระปัญญาภิมณฑมุนี เจริญพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วเสด็จสู่ที่ประทับ และเข้าที่พระบรรทมเวลา ๒๔.๓๐ น.

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๒ แห่งการทรงผนวช

วันอังคาร ที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นบรรทม
เวลา ๗.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕ น.	ลงพระอุโบสถทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุขเรื่อง "อุปสัมปทา" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวาย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นำเสด็จฯลงมา ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา (ทรงจัดพระกระยาหารเพลถวาย)
เวลา ๙.๓๕ น.	ทรงพระอักษร ถึงเวลา ๑๐.๔๕ น.
เวลา ๑๐.๔๕ น.	เสด็จ ฯ พระตำหนักปั้นหย่า ทรงฟังพระสวด ทรงถวายภัตตาหารพระพรหมมุนี แล้วเสด็จ ฯ ออกมาเสวยพระกระยาหารเพล ณ พระตำหนักข้างนอก (เลี้ยงพระราชาคณะ ๗ องค์ มี

๑. พระพรหมมุนี
๒. พระรัตนธัชมุนี
๓. พระโศภนคณาภรณ์
๔. พระมหานายก
๕. พระจุลนายก
๖. พระสาธุศีลสังวร
๗. พระปัญญาภิมณฑมุนี

ม.จ. ประเสริฐศรี ฯ อาราธนาศีล)
เสวยเพลเสร็จแล้วเสด็จ ฯ ไปถวายของพระ พระสงฆ์ถวายอดิเรก เสร็จพิธี ๑๒.๒๕ น.

เวลา ๑๐.๓๐ น.	สมเด็จพระบรมราชินี เสด็จมาเฝ้าเยี่ยม เสด็จกลับ ๑๑.๓๐ น.
เวลา ๑๓.๓๐ น.	นายจำนงราชกิจ เฝ้า ฯ
เวลา ๑๓.๕๐ น.	ทรงพัก ถึง ๑๖.๒๐ น.
เวลา ๑๖.๒๕–๑๖.๕๐ น.	พระพรหมมุนี ขึ้นเฝ้า ฯ
เวลา ๑๗.๐๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถ-ศาสน์ เรื่อง "หิตจรรยา" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณอ่านถวาย เสด็จกลับเวลา ๑๘.๐๐ น.
เวลา ๑๘.๐๐ น.	ทรงพระอักษร
เวลา ๒๐.๐๐ น.	ทอดพระเนตรโทรภาพข่าวทรงผนวช และงานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า ทรงนิมนต์พระราชาคณะมาดูด้วย มี ๑. พระพรหมมุนี ๒. พระโศภนคณาภรณ์ ๓. พระมหานายก ๔. พระจุลนายก ๕. พระสาธุศีลสังวร ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับพระราชาคณะ จนถึง๒๐.๕๐น. พระราชาคณะทูลลากลับ
เวลา ๒๐.๕๕ น.	เสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงนมัสการพระบนพระตำหนักปั้นหย่า
เวลา ๒๒.๐๕ น.	เข้าที่พระบรรทม

อุปสัมปทา

ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาจนบัดนี้ มีคนจำพวกหนึ่งพอใจจะชักจูงคนให้ประพฤติธรรม ด้วยเข้าใจว่าได้ยังประโยชน์ใหญ่ให้สำเร็จแก่มหาชน ทำความเกิดของตนไม่ให้ไร้ผลเปล่า ฯ คนจำพวกนี้ที่อุกฤษฏ์ ได้ยอมสละโภคสมบัติยศศักดิ์และความสุขส่วนตัวเสีย ประพฤติตนเป็นนักบวชเที่ยวสั่งสอนมหาชน ชักจูงให้ประพฤติธรรมที่ตนนับถือว่าเป็นดี มีคนนับถือมากได้รับความยกย่องเป็นศาสดา ฯ คำสอนที่พวกคนเป็นอันมากนิยมนับถือสืบมา จัดว่าเป็นลัทธิหรือศาสนาอย่างหนึ่ง

พระศาสดาของพวกเรา ก็เป็นพระองค์หนึ่งแห่งคนจำพวกนั้น พระองค์มีมีพระกรุณาใหญ่ในหมู่ชนฝั่งอยู่ในพระสันดาน แม้พระองค์ประสูติในสกุลกษัตริย์และเป็นรัชทายาทผู้จะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์มีทางที่จะได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่มหาชนผู้อยู่ใต้ปกครอง ถึงอย่างนั้นก็ยังพอพระหฤทัยในทางเป็นผู้สั่งสอนมหาชนมากกว่าครองแผ่นดิน ข้อนี้เป็นเหตุให้พระองค์ทรงผนวช เป็นธรรมดาของท่านผู้บวชด้วยความประสงค์เช่นนั้นจะลงสันนิษฐานว่า จะเข้าพวกเป็นผู้ช่วยท่านผู้อื่นหรือจะทำเองตามลำพัง ในชั้นแรกพระองค์น้อมพระหฤทัยไปในเข้าเป็นพวกช่วยท่านผู้อื่น และได้เสด็จเข้าไปอยู่ในสองสำนัก แต่ไม่พอพระหฤทัยในลัทธิของสองคณาจารย์นั้น ภายหลังจึงทรงพระดำริจะทำตามลำพัง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องทรงเลือกทางและสันนิษฐานลงไปว่า จะสอนเขาในทางไหน ทรงค้นคว้าหาไปจึงได้พบความบริสุทธิ์ว่าเป็นมูลแห่งความดีทั้งปวง พระองค์ทรงตั้งอุตสาหะพากเพียรทำพระองค์ให้บรรลุความบริสุทธิ์นั้นได้ก่อนแล้ว จึงเทศนาสั่งสอนผู้อื่นในทางนั้นต่อไป ฯ

ในชั้นต้น ทรงแสดงแก่พวกนักบวชด้วยกันก่อน เมื่อมีผู้เชื่อถือและทูลขอเข้าพวกด้วย ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุเหมือนกัน ด้วยพระวาจาว่าเป็นภิกษุมาเถิด เพียงเท่านี้ก็เป็นอันทรงรับเข้าหมู่ การบวชอย่างนี้ เรียกเอหิภิกขุอุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบท

ด้วยทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุมา เมื่อมีสาวกหลายรูป พระองค์ทรงส่งให้แยกกันไปประกาศพระศาสนาในถิ่นฐานบ้านเมืองนั้น ๆ ครั้นมีผู้เลื่อมใสสมัครจะบวช สาวกเหล่านั้นก็พาคนเหล่านั้นมาเฝ้าพระศาสดา เพื่อได้รับพระอนุญาตเป็นภิกษุ ตามธรรมเนียมที่เคยทรงมา พระศาสดาทรงพระดำริเห็นความลำบากของท่านผู้พาและคนที่ตามมานั้น เพราะทางกันดาร ไปมาไม่สะดวก จึงทรงพระอนุญาตให้สาวกรับเข้าหมู่ได้เอง แต่เปลี่ยนวิธีรับเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่พยักพเยิดดังที่ทรงมา ให้ผู้จะบวชเข้าหมู่นั้นปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวะถือเพศก่อนแล้ว เปล่งวาจาแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะด้วยอาการเคารพจริง ๆ เพียงเท่านี้ชื่อว่าเป็นอันรับเข้าหมู่หรือบวชเป็นภิกษุได้เหมือนกัน การบวชอย่างนี้เรียกว่าติสรณคมนุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบทด้วยถึงสามสรณะในยุคต้นแห่งตรัสรู้ การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้เป็นภิกษุสำเร็จด้วยอำนาจบุคคลคือพระศาสดาทรงเองบ้าง สาวกทำบ้าง ด้วยประการฉะนี้

จำเนียรกาลล่วงมา พระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับมีคนนับถือมาก พุทธบริษัทมีทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ทั้งชายทั้งหญิงพระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง พระองค์ทรงมุ่งประโยชน์ของมหาชนยิ่งกว่าผลส่วนพระองค์เอง จึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ สงฆ์นั้นไม่ใช่ภิกษุเฉพาะรูปดังคนสามัญเข้าใจกันอยู่ ภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิกของสมาคมนั้น ๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขา นี้เรียกว่าสงฆ์สงฆ์นั้น ย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้น ๆ กิจโดยมากต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๔ รูป สงฆ์ผู้ทำกิจเช่นนี้ เรียกว่าจตุวรรค แปลว่ามีพวก ๔ ๆ แต่กิจบางอย่างต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง ๒๐ รูปบ้าง สงฆ์ผู้ทำกิจเหล่านั้น เรียกว่าปัญจวรรค มีพวก ๕ ทสวรรค มีพวก ๑๐ วีสติวรรค มีพวก ๒๐ เป็นลำดับกัน ต่อมาถึงชั้นนี้ อุปสัมปทา คือรับบวชคนให้เป็นภิกษุเข้าหมู่ จึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะพึงทำด้วยอย่างหนึ่ง พระศาสดาจึงทรงงดการประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เองเสีย และทรงเลิกการให้อุปสมบทของสาวกเสียด้วยทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำด้วยวิธีซึ่งเรียกว่าญัตติจตุตถกัมมอุปสัม-

ปทา คือ ภิกษุประชุมครบองค์กำหนดในเขตแห่งชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา กล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้นเข้าหมู่ และได้ความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น องค์กำหนดของสงฆ์ผู้ให้อุปสมบทได้นั้น ในประเทศที่มีพระดื่น ซึ่งในครั้งนั้นชี้เอามัธยมประเทศ ๑๐ รูป ในประเทศที่หาพระยากซึ่งชี้เอาปัจจันตชนบทเพียง ๕ รูปก็ได้ อุปสมบทสำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์อย่างนี้เป็นมาจนถึงกาลทุกวันนี้ฯ

ภิกษุผู้ได้อุปสมบทด้วยวิธีซึ่งทรงเอง ที่เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสาวกทำ ที่เรียกว่าติสรณคมนุปสัมปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสงฆ์ทำที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาก็ดี ทั้ง ๓ เหล่านี้ มีสังวาส คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเป็นอันเดียวกันเข้าเป็นพวกเดียวกันได้

ครั้นทรงเลิกติสรณคมนุปสัมปทาเสียแล้ว ได้ทรงพระอนุญาตให้เอาวิธีนั้นมาใช้บวชกุลบุตร ผู้มีอายุยังหย่อน ไม่ครบกำหนดเป็นภิกษุ ให้เป็นสามเณร ยังเสร็จด้วยอำนาจบุคคล คือสาวกหรือภิกษุผู้เถระนั้นเอง เมื่อเกิดมีสามเณรขึ้น การบวชจึงเป็น ๒ คือ บวชเป็นภิกษุเรียกว่าอุปสัมปทาหรืออุปสมบท บวชเป็นสามเณร เรียกว่าบรรพชา และวิธีที่สงฆ์จะให้อุปสมบท ก็ให้แก่ผู้ได้รับบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว นี้ใช้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้

คราวนี้จะอธิบายถึงธรรมเนียมให้อุปสมบทของสงฆ์ ผู้จะอุปสมบทนั้น ต้องเป็นชายมีอายุครบกำหนดเป็นบุรุษ คือไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี นับแต่ปฏิสนธิมา หาได้เป็นมนุษย์วิบัติ คือถูกตอนเป็นต้น ไม่ใช่คนทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่นฆ่าบิดามารดา และไม่ใช่คนเคยทำความเสียหายในพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง คือต้องปาราชิกเมื่อบวชเป็นภิกษุคราวก่อน หรือไปเข้ารีดเดียรถีย์ทั้งเป็นภิกษุ ถ้าเป็นผู้มีโทษเห็นปานนั้นหรือเป็นสตรี อุปสมบทไม่ได้ เรียกว่าวัตถุวิบัติ หากสงฆ์จะขืนให้อุปสมบทหรือทำให้โดยไม่รู้ ก็ไม่เป็นภิกษุโดยถูกต้องแก่พระบัญญัติ รู้เข้าเมื่อใด จำจะต้องให้ออกเสียจากหมู่เมื่อนั้น คนพ้นจากโทษดังว่าแล้ว เรียกว่าวัตถุสมบัติ ควรจะรับอุปสมบทได้ แม้คนผู้ไม่ต้องห้ามเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ก็ยังควรจะเลือกสรรอีกควรจะเว้นคนเสียชื่อเสียง เช่นคน

เป็นโจรหรือหัวไม้ขึ้นชื่อโด่งดัง คนทำความผิดถูกรับอาชญาแผ่นดิน มีเครื่องหมายติดตัว เช่นถูกเฆี่ยนหลังลาย ถูกสักหมายความผิด คนมีอวัยวะพิการต่าง ๆ คนมีโรคไม่รู้จักหาย ซึ่งไม่สามารถจะทำหน้าที่ของภิกษุได้ คนมีโรคที่จะติดกัน มีโรคเรื้อรัง คนอยู่ในหวงห้ามของผู้อื่น คือคนอยู่ในปกครองของมารดาบิดา คนอยู่ในราชการ คนเป็นทาสเป็นหนี้ของผู้อื่น แต่คนจำพวกหลังนี้พ้นจากความหวงห้ามแล้ว เช่นบุตรได้อนุญาตของมารดาบิดา ข้าราชการได้อนุญาตของเจ้าหน้าที่ คนพ้นจากทาสจากหนี้แล้วให้อุปสมบทได้ ถึงมีห้ามไว้ก็จริง แต่ไม่ได้ห้ามเป็นเด็ดขาดเหมือนคนจำพวกก่อน ถ้าจับพลัดจับผลูเข้ามาบวช จัดว่าบวชแล้วก็แล้วไปไม่จำต้องให้ออกเสียจากหมู่ เมื่อสงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องชุมนุมภิกษุให้ได้องค์กำหนด นี้เรียกว่าปริสสมบัติ ถ้าหย่อนไปกว่ากำหนดเรียกว่าปริสวิบัติ ให้อุปสมบทไม่สำเร็จ การนี้ต้องพร้อมเพรียงกันทำ ต่างว่าในตำบลหนึ่งมีภิกษุมากกว่าองค์กำหนด แต่ชุมนุมไม่พร้อมกันไม่ได้รับฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าชุมนุม สงฆ์ที่ชุมนุมนั้น แม้ครบองค์กำหนดก็ยังให้อุปสมบทไม่สำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาวิบัติ คือเสียเพราะเขตชุมนุมเพราะเหตุนั้น สงฆ์แม้ครบองค์กำหนดแล้วต้องสันนิบาตในเขตชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา จึงจะให้อุปสมบทสำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาสมบัติ คือความพร้อมมูลแห่งสีมา อนึ่ง สงฆ์ผู้จะให้อุปสมบทนั้น ต้องตรวจตราผู้จะอุปสมบทให้เห็นว่าเป็นผู้สมควรก่อน แต่ข้อที่ยกขึ้นไล่เลียงนั้น เป็นแต่บางข้อจะเป็นเพราะเลือกแต่ข้อที่ล่อแหลมหรือในชั้นต้นเพียงเท่านี้ ข้ออื่นพึ่งมีในชั้นหลัง ต้องให้ผู้นั้นหาภิกษุรับรองหรือชักนำเข้าหมู่รูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอุปัชฌายะ ต้องเป็นผู้ใหญ่ สามารถจะฝึกสอนเมื่อบวชแล้ว และต้องตรวจตราเครื่องบริขารที่จำเป็นของภิกษุ คือไตรจีวรกับบาตรให้มีพร้อม ถ้าบกพร่องเป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะหาให้ การซักไซ้ด้วยเรื่องเหล่านี้ สงฆ์สมมติให้ภิกษุหนึ่งเป็นผู้ทำ และการอุปสมบทนี้ ต้องให้แก่ผู้สมัครเท่านั้น เขาไม่สมัคร จะให้ขืนใจเขาไม่ได้ จึงมีธรรมเนียมที่ผู้จะอุปสมบทต้องเปล่งคำขอ กรณียะเหล่านี้ เรียกว่าบุพพกิจ ควรจะทำให้เสร็จก่อนสวดประกาศ หากทำขาดไปบ้าง ถ้าไม่เป็นข้อวิบัติอย่างเด็ดขาด ก็ไม่ถึงกับเสียหาย แต่จัดว่าไม่ถูกธรรมเนียม เมื่อพร้อมด้วยสมบัติดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นวาระที่จะสวดประกาศรับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่ เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปหนึ่งผู้มีความรู้ความสามารถจะประกาศให้

สงฆ์ฟัง วาจาประกาศนั้น ๔ เที่ยว ๆ แรกเป็นคำเผดียงสงฆ์ ขอให้อุปสมบทคนชื่อนั้น เรียกว่าญัตติ อีก ๓ เที่ยวเป็นคำหารือกันและกันของสงฆ์ ที่ตกลงว่ารับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่เรียกว่าอนุสาวนา ในระหว่างนี้ถ้ามีภิกษุแม้รูปหนึ่งคัดค้านขึ้น การนั้นเป็นอันเสียใช้ไม่ได้ ถ้านิ่งอยู่ทุกรูป ถือเอาเป็นยอม ต่อนั้นมีคำประกาศซ้ำท้ายว่า สงฆ์รับผู้นั้นเข้าเป็นภิกษุเข้าหมู่เสร็จแล้ว ผู้ประกาศจำข้อความนี้ไว้ ในคำประกาศนั้น จำจะต้องออกชื่อผู้ขออุปสมบท ออกชื่ออุปัชฌายะผู้รับรอง หรือผู้นำเข้าหมู่ ออกชื่อสงฆ์ผู้เป็นเจ้าการ ขาดไม่ได้ และจะต้องประกาศให้ครบกำหนดและให้ถูกระเบียบ ไม่สับหน้าสับหลัง ดังนี้เรียกกรรมวาจาสมบัติ ตรงกันข้ามเรียกกรรมวาจาวิบัติ ใช้ไม่ได้ สงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องทำให้ได้พร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการดังนี้ จึงจะเป็นอันทำด้วยดี ถูกระเบียบที่มีพระพุทธานุญาตไว้

วินัยมุข เล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๑ "อุปสัมปทา" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๒๔/๒๔๙๘ หน้า ๑–๗

หิตจรรยา

มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ

ถ้าเห็นสุขไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณ ปราชญ์เห็นสุขไพบูลย์ดีกว่า พึงสละสุขพอประมาณนั้นเสีย

ความสบายใจอันเกิดเพราะมีทรัพย์มียศและมีไมตรีกับคนทั้งหลายดังกล่าวแล้วในกัณฑ์ต้น อันเอกชนจะพึงได้พึงถึง ชื่อว่าสุขพอประมาณ คือสุขอย่างน้อย สุขนิดเดียว เมื่อเปรียบเทียบกับสุขที่คนทั้งหลายจะพึงได้มากด้วยกัน คนผู้เดียวจะอยู่ไปได้สักเท่าไร ไม่ช้าก็จักตาย ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี ไมตรีก็ดี อันขวนขวายหาไว้ได้นั้น ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ในชั่วชีวิตนี้เท่านั้น ครั้นตายแล้ว ก็ไม่ให้ประโยชน์ได้ต่อไป เพราะฉะนั้น สุขก็ดี วัตถุที่ตั้งแห่งสุขก็ดี ที่เอกชนจะพึงได้ จึงชื่อว่าเป็นสุขอย่างน้อย สุขที่คนทั้งหลายในสกุลของเขา คือมารดา บิดา บุตร ภรรยา หรือแม้ตลอดถึงวงศ์ญาติจะพึงได้ทั่วกัน เปรียบกับสุขเฉพาะตัวเขา ชื่อว่าเป็นสุขอันไพบูลย์กว่า เพราะเป็นสุขที่ได้มากคนด้วยกัน แม้เช่นนั้น สุขเฉพาะสกุลเปรียบกับสุขของคนร่วมชาติ ก็ยังชื่อว่าเป็นสุขอันน้อยเหมือนกัน สุขอันคนทั้งหลายผู้ร่วมชาติโดยมากด้วยกันจะพึงได้นั้นแลเป็นสุขอันไพบูลย์กว่า เพราะเป็นสาธารณสุขทั่วกันไป สุขของคนทั่วโลก เป็นสุขไพบูลย์กว่าสุขของคนเฉพาะชาติ แต่กว้างขวางเกินวินัยของสามัญมนุษย์ผู้ยังถือเราถือเขา จักไม่ปรารภถึงในที่นี้ พระศาสดาประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ดังนี้ เพื่อให้คำนึงถึงสุขอันคนมากด้วยกันจะพึงได้ว่าเป็นสุขที่สำคัญกว่าแล้วละความเห็นแก่ตัวเสีย พากเพียรทำให้สำเร็จประโยชน์แก่คนมาก ถ้าเพ่งชีวิตเฉพาะของบุคคล ก็เป็นของสั้นของน้อยไม่ไปถึงไหน เพ่งความตั้งอยู่แห่งสกุล ย่อมเป็นนานกว่า ความตั้งอยู่แห่งชาติ อาจยั่งยืนกว่าความตั้งอยู่แห่งสกุล เมื่อ

สกุลก็ดี ชาติก็ดี ตั้งอยู่ได้เพียงใด ตนก็ชื่อว่าตั้งอยู่ได้เพียงนั้น เพราะยังมีเชื้อสายเหลืออยู่ เพราะเหตุนี้จึงควรเห็นประโยชน์ส่วนคนมากเป็นใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนตัวฝ่ายเดียว หากจะต้องพร่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่คนมากก็ควร

ทางที่สละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ คือทางที่ยอมสละสุขส่วนตนเพื่อสุขแห่งคนมากนั้น คือสละทรัพย์ของตนเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ด้วยอัธยาศัยเมตตาเผื่อแผ่ แม้คนเหล่านั้นไม่ได้เนื่องกับตนที่เป็นผู้จะต้องอนุเคราะห์ ข้อนี้พึงเห็นในการบริจาคทักษิณาแก่บรรพชิตให้ทานแก่คนอนาถา คนชรา คนพิการ ดังกล่าวแล้วในฐานะแห่งคฤหบดีในกัณฑ์ที่ ๑ พระโบราณาจารย์เล่าถึงเรื่องเศรษฐีมีใจบุญ มีอนาถบิณฑิกะเป็นต้น ตั้งโรงทานแจกอาหารแก่คนขัดสนก็เพื่อจะแสดงความเรื่องนี้ แต่ผู้บริจาคผู้ให้นั้น ควรจะหวังให้เป็นผลได้จริงแก่ปฏิคาหกผู้ได้รับ จึงจะจัดว่าเป็นสัปปุริสทาน คือการให้ของสัตบุรุษ เป็นแต่ให้ ๆ ไปเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์หรือให้โทษแก่ผู้ได้รับไม่รู้ด้วย ไม่จัดเป็นสัปปุริสทาน ฯ พระอาจารย์แสดงการให้บางอย่าง เช่นให้น้ำเมา มีการเล่นอันยั่วยวนกิเลสให้ดู เป็นต้น ว่าไม่ให้จัดเป็นทานก็เพื่อจะแสดงความข้อนี้เอง วัตถุเหล่านี้แลเห็นง่ายว่าเป็นของให้โทษแก่ผู้ได้รับ วัตถุที่ลี้ลับแลเห็นยากกว่านั้นยังมีอยู่ นี้คือของที่เป็นทานวัตถุโดยปกตินั้นเอง ให้แล้วย่อมเป็นประโยชน์ก็มี ย่อมให้โทษก็มี แก่ผู้ได้รับพึงเห็นดังนี้ คนชราพิการไม่สามารถประกอบการงานด้วยตน ได้รับทานที่คนอื่นให้แล้วย่อมยังชีวิตให้เป็นไปได้ด้วยไม่อดอยาก ฝ่ายคนมีกำลังยังจะทำงานได้ แต่เป็นคนไม่มีอายได้รับทานของคนอื่นแล้ว กลับยินดีเห็นว่าได้โดยง่ายไม่พักต้องเหน็ดเหนื่อย ให้แก่คนเช่นนั้น ไม่อาจช่วยเขาให้พ้นจากความตกยาก กลับจะทำให้จมลึกลงไปในหล่มนั้น จงดูพราหมณ์ชูชกเป็นตัวอย่างเถิดแกขอทานเขามาได้ ทำตัวให้ดีขึ้นได้อย่างไรบ้าง ไม่มีเลย กลับโลภจัดขึ้น ฝ่ายผู้ให้ไม่ได้มุ่งผลแก่ผู้ได้รับ จงดูพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง ประทานของเป็นศรีพระนครแก่พราหมณ์ผู้ไม่สมควรจะเป็นเจ้าของ และประทานสองกุมารแก่ชูชกผู้เหี้ยมโหดเห็นปานนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านผู้แต่งต้องการจะแสดงวัตตสมาทานในการให้ของพระเวสสันดรว่า ได้ทรงสมาทานวัตต์ไว้ว่า ใครมาขอจักให้ ทั้งได้ทำตามนั้นจริง และ

ทำให้เกิดผลเป็นอย่างไร ไม่ตั้งใจสรรเสริญโดยส่วนเดียว หากจะว่าชม ก็เป็นไปในทางมั่นในวัตตสมาทาน ก็มีพระหฤหัยเด็ดเดี่ยวตัดความเสียดายได้ ภายหลังอย่างไร พระชนกจึงรับกลับเข้านครอยู่ไปได้โดยเรียบร้อย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าถึงกำหนดเลิกวัตตสมาทานนั้นแล้ว ทานที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญไม่มีผลดีเพียงไร เพราะไม่ได้เพ่งถึงประโยชน์แห่งปฏิคาหกฉะนี้ ในพระสูตรเล่าถึงเรื่องเวลามพราหมณ์บำเพ็ญทานเป็นการใหญ่ ยากที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะทำได้ แต่ติว่าหามีผลไพบูลย์ไม่ ก็ด้วยเหตุมิได้เพ่งผลอันจะพึงมีแก่ปฏิคาหกนี้เอง

ให้แก่บุคคลมีดีมีเสีย ดังกล่าวมา พระศาสดาจึงทรงสรรเสริญการให้แก่ผู้มุ่งจะทำดีเพื่อตนเพื่อผู้อื่น และการให้เป็นสาธารณะ ให้แก่หมู่ผู้มุ่งดีนั้น ทรงแสดงการสร้างปฏิสังขรณ์อารามและกุฎีเป็นสังฆทาน การให้แก่สงฆ์ผู้ประกอบกิจพระศาสนาเป็นตัวอย่าง ให้เป็นสาธารณะนั้น ทรงแสดงการปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่พักอาศัยร่มเงา สร้างถนนหนทาง สะพาน ศาลาที่พัก ขุดบ่อน้ำ ตั้งร้านน้ำเป็นทาน ในบัดนี้ สร้างโรงเรียนและอุดหนุนการเล่าเรียน สร้างโรงพยาบาลและอุดหนุนการพยาบาลก็จัดว่าเป็นสัปปุริสทาน เพราะเด็กทั้งหลายได้เล่าเรียนรู้แล้ว โตใหญ่ขึ้น ย่อมตั้งตนได้ ไม่ตกทุกข์ได้ยาก และคนเจ็บไข้ได้รับรักษาพยาบาลหายแล้ว ย่อมกลับทำการงานเลี้ยงตนได้ตามลำพังอีก

การสละทรัพย์ของตนเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ด้วยอัธยาศัยเมตตาเผื่อแผ่ เป็นการสละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ ประการหนึ่ง

อีกทางหนึ่ง การพร่าประโยชน์ส่วนตน เพื่อป้องกันภยันตรายแห่งคนมากหรือเพื่อช่วยทุกข์ของเขา ก็จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลย์เหมือนกัน พระโบราณาจารย์เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญพระทานบารมี ยอมสละบุตรภรรยา อวัยวะในร่างกาย และชีวิตของพระองค์ ก็เพื่อจะแสดงอัธยาศัยใหญ่แห่งพระองค์ มีเรื่องในอรรถกถาชาดกที่น่าฟัง ดังจะนำมาสาธกความนี้ เรื่องหนึ่ง มีบุรุษชาวดงผู้หนึ่ง ที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้รับจ้างนำทางส่งหมู่เกวียนของพวกพ่อค้าให้พ้นจากดง

ตั้งบ้านอยู่ปากดง วันหนึ่งรับจ้างพวกพ่อค้าหมู่หนึ่ง นำทางไปถึงกลางดงพบพวกโจร จะเข้าปล้นพวกพ้องของบุรุษนั้นพากันย่อท้อ แต่บุรุษนั้นกล้าหาญไม่ครั่นคร้าม ต่อสู้พวกโจรจนชำนะ พาพวกพ่อค้าเหล่านั้นพ้นจากดงโดยปลอดภัยแล้ว พวกพ่อค้าเหล่านั้นถามถึงเหตุที่ไม่หวาดหวั่น บุรุษนั้นตอบว่าเขาได้ปลงใจยอมเสียชีวิตไว้ก่อนแล้ว เพื่อจะทำหน้าที่ของเขา ใจเขาจึงเบิกบานไม่หวาดหวั่น ได้สู้พวกโจรชำนะด้วยเหตุนี้ อันคนกล้าย่อมไม่อาลัยในชีวิต จึงอาจทำกิจของคนกล้าให้สำเร็จ อีกเรื่องหนึ่ง มีพระยากบี่ตัวหนึ่งซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์เหมือนกัน คืนวันหนึ่งพาหมู่บริวารไปกินผลมะม่วงต้นหนึ่งในป่าริมแม่น้ำ ห่างจากต้นไม้อื่น ใกล้ที่ประทับแห่งพระเจ้ากรุงพาราณสีผู้เสด็จประพาสป่าถูกล้อมจับ พระยากบี่นั้นเป็นสัตว์ใหญ่โต มีกำลังมากกว่าวานรอื่นจึงกระโจนข้ามแม่น้ำไปหากอไผ่แห่งหนึ่ง เด็ดเถาวัลย์ ประมาณพอจะโยงจากกอไผ่ถึงต้นมะม่วงนั้น เอาปลายเถาข้างหนึ่งผูกกับลำไม้ไผ่ เอาปลายอีกข้างหนึ่งผูกเข้ากับบั้นเอวของตน กระโจนจากกอไผ่กลับมาต้นมะม่วง แต่เผอิญเอาวัลย์นั้นสั้นไปหน่อยหนึ่ง ไม่ทันถึงต้นมะม่วง พระยากบี่จึงเอามือทั้งสองเหนี่ยวต้นมะม่วงทอดตัวลงเป็นสะพานบอกให้พวกบริวารไต่ตนไปทางเถาวัลย์หนีรอดสิ้นด้วยกัน เว้นแต่ตนผู้ไม่สามารถจะกระโจนถอยหลังไปสู่กอไผ่ ถูกจับลงมา พระเจ้าพาราณสีตรัสถามถึงเหตุทอดตนลงเป็นสะพาน พระยากบี่ทูลว่า ตนเป็นเจ้าของเขา เมื่อเขาได้ทุกข์ก็ต้องช่วย แม้จะถูกประหัตประหารหรือถูกฆ่าก็ไม่ครั่นคร้าม อิ่มใจอยู่ว่าได้ทำความสุขให้แก่เขาผู้พึ่งพำนักตน พระเจ้าพาราณสีพอพระราชหฤทัยในถ้อยคำ ไม่ทำร้าย แต่เพราะบอบช้ำลำบาก พระยากบี่ก็สิ้นชีวิตในที่นั้น ไม่ทันได้กลับไปเห็นหน้าบริวาร เรื่องนี้สันนิษฐานว่าแต่งเปรียบความเป็นไปของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าแห่งหมู่รู้จักรักบริษัทของตน เป็นคติได้อยู่ จึงชักมาเล่าในที่นี้ กิจเช่นนี้เป็นส่วนคดีโลก ในทางศาสนา พระศาสดาตรัสให้ต่างคนต่างเว้นจากการประทุษร้ายและเบียดเบียนกัน เมื่อได้ทำอย่างนี้ ชื่อว่าทำความไม่มีภัยไม่มีเวรให้แก่ผู้อื่นทั่วไป เป็นอันป้องกันรักษาเขาอยู่เอง จากภัยอันตรายอันจะพึงมีจากตน นี้เรียกว่า อภัยทาน แปลว่า ให้ความไม่ต้องกลัว จัดเป็นทานอย่างสูง โดยความก็คือเป็นศีลนั่นเอง

การพร่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อป้องกันอันตรายแห่งคนมาก หรือเพื่อช่วยทุกข์ของเขา จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ อีกประการหนึ่ง

อีกทางหนึ่ง การน้อมชีวิตของตนไปในทางเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ไม่เพ่งความสบายแห่งตนเป็นเบื้องหน้า ก็จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ ท่านกล่าวไว้ในบาลีว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิราชเกิดมาเพื่อสุขประโยชน์แห่งคนเป็นอันมาก ก็หมายความข้อนี้เอง ไม่ต้องถึงนั้น เพียงคนมีใจเผื่อแผ่รับภารธุระปกครองผู้อื่น ด้วยมิได้เห็นแก่ลาภผลในเรื่องเก่า เช่นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ผู้ทำธุระในการฝึกสอนศิษย์ให้เรียนศิลปวิทยา และบรรพชิตผู้เป็นคณาจารย์สอนธรรมแก่หมู่ศิษย์ในบัดนี้ เช่นครูสามัญ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมภารเจ้าวัด ผู้ทำหน้าที่ของตนจริง ๆ ก็จัดว่าได้พร่าสุขของตน เพื่อสุขแห่งคนอื่น

การน้อมชีวิตของตนในทางเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย นับว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลย์อีกประการหนึ่ง

บุคคลผู้ตั้งตนได้ในปัจจุบัน ได้อาศัยกำลังทรัพย์ ยศ และไมตรีมาประพฤติให้เป็นประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลายทั่วไปอย่างนี้แล้ว ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ความเป็นผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะ และจะต้องละสิ่งทั้งปวงเสียสิ้น เป็นอันได้จัดการตระเตรียมไว้ข้างนี้เพื่อไปสู่ปรโลกแล

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "หิตจรรยา" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๖/๒๔๙๗ หน้า ๔๒–๕๓

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๓ แห่งการทรงผนวช

วันพุธ ที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๕ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๕ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุขเรื่อง "พระวินัย" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวายถึง ๙.๐๐ น.
เวลา ๙.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ไปเฝ้าสมเด็จพระสังฆราช เสด็จ ฯ กลับเวลา ๙.๔๕ น.
เวลา ๑๐.๕๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้า เสด็จกลับเวลา ๑๒.๒๕ น.
เวลา ๑๐.๐๐-๑๑.๕๕ น.	เสวยพระกระยาหารเพล วันนี้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง นำมะม่วง ๖ ผลมาทูลเกล้า ฯ ถวาย นางวรพรตบำรุง (ชื่น พูนสุข) ถนนบ้านแขกหลังวัดบวร ฯ ที่เคยทูนเกล้า ฯ ถวายพระพุทธชินสีห์ที่แท่นหน้าพระอุโบสถ ทูนเกล้า ฯ ถวายมะม่วง ๔ ผล ทับทิม ๑ ผล
เวลา ๑๒.๓๐-๑๔.๔๕ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๔.๒๘ น.	เสด็จ ฯ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับร่วมสังฆกรรมการผนวช และ อุปสมบทนาคใน พระบรมราชินูปถัมภ์ เสด็จ ฯ กลับเวลา ๑๘.๓๐ น.
เวลา ๑๙.๕๐ น.	พระภิกษุ พระราชญาติรักษา ขึ้นเฝ้า กลับเวลา ๒๐.๐๕ น.

เวลา ๒๐.๒๐ น.	เสด็จ ฯ พระราชทานเยี่ยมพระภิกษุบวชใหม่ เสด็จ ฯ กลับเวลา ๒๐.๔๕ น.
เวลา ๒๐.๑๕ น.	พระพรหมมุนี รองเจ้าอาวาส อุปัชฌาย์พระบวชใหม่ นำพระภิกษุทั้ง ๕ รูปมาเฝ้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน กลับเวลา ๒๑.๒๐ น.
เวลา ๒๑.๕๕ น.	เข้าที่พระบรรทม

พระวินัย

ในตอนแรกที่ยังมีภิกษุน้อยอยู่ การปกครองก็ไม่สู้ต้องการระเบียบเท่าไรนัก สาวกทั้งปวงได้ประพฤติตามปฏิปทาของพระศาสดา และทราบพระศาสนาทั่วถึง ครั้นภิกษุมีมากขึ้นโดยลำดับกาล และกระจายกันอยู่ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกัน การปกครองก็ต้องการมากขึ้นตามกัน คนเราที่อยู่เป็นหมวดหมู่จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ เพราะมีอัธยาศัยต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอัธยาศัยหยาบ และมีกำลังมากก็จะข่มเหงคนอื่น คนสุภาพและมีกำลังน้อย ก็อยู่ไม่เป็นสุข เหตุนั้นพระเจ้าแผ่นดิน จึงทรงตั้งกฎหมายขึ้น ห้ามปรามไม่ให้คนประพฤติในทางผิดและวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย นอกจากนี้ในหมู่หนึ่ง ๆ เขาก็ยังมีธรรมเนียมสำหรับประพฤติอีก เช่นในสกุลผู้ดี เขาก็มีธรรมเนียมสำหรับคนในสกุลนั้น ในหมู่ภิกษุก็จำต้องมีกฎหมายและขนบธรรมเนียมสำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้ประพฤติดีงามเหมือนกัน พระศาสดาทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระธรรมราชาผู้ปกครองและทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ พระองค์จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการ คือ ทรงตั้งพระพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง อย่างเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งทรงแต่งตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าอภิสมาจารเพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม พระพุทธบัญญัติและอภิสมาจารทั้ง ๒ นี้ รวมเรียกว่า พระวินัย

พระวินัยนั้น ไม่ได้ทรงวางไว้ล่วงหน้า ค่อยมีมาโดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่านิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้นเพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทำอย่างใดอย่างหนึ่งลง เมื่อนั้นพระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามความประพฤติเช่นนั้น เป็นอย่าง ๆ ไป ครั้นตั้งพระบัญญัติขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใด

ประการหนึ่ง คือยังหลวมอยู่ ไม่พอจะห้ามความเสียหายนั้นได้ขาด เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำรัดเข้าอีก หรือตึงเกินไป เช่นนี้ทรงบัญญัติ ซ้ำผ่อนให้เบาลง พระบัญญัติที่ทรงตั้งไว้แล้ว แม้ไม่เป็นไปสะดวก ก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียว คงเพิ่มอนุบัญญัติดัดแปลงไป ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิมเรียกว่ามูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมทีหลัง เรียกอนุบัญญัติ รวมมูลบัญญัติและอนุบัญญัติเข้าด้วยกัน เรียกว่าสิกขาบท

กิริยาที่ล่วงละเมิดพระบัญญัตินั้น และมีโทษเหนือตนอยู่ ชื่อว่าอาบัติ แปลว่าความต้อง อาบัตินั้นกล่าวโดยโทษมี ๓ สถานคือ อย่างหนักยังผู้ต้องให้ขาดจากความเป็นภิกษุ ๑ อย่างกลางยังผู้ต้องให้อยู่กรรม คือประพฤติวัตรอย่างหนึ่งเพื่อทรมานตน ๑ อย่างเบายังผู้ต้องให้ประจานตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ๑ เมื่อทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งมี ๒ สถาน อาบัติที่แก้ไขไม่ได้ เรียกอเตกิจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติมีโทษอย่างหนัก อาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกสเตกิจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา อนึ่ง อาบัตินั้นว่าโดยชื่อมี ๗ อย่าง ปาราชิก ๑ มีโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส ๑ มีโทษอย่างกลาง ถุลลัจจัย ๑ ปาจิตติย ๑ ปาฏิเทสนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ ทุพภาสิต ๑ ทั้ง ๕ นี้ มีโทษอย่างเบา

อาบัตินี้ไม่เกิดทางใจอย่างเดียว คือเป็นแต่เพียงนึกว่าจะทำเท่านั้น ยังไม่ชื่อว่าเป็นอันล่วงสิกขาบท และชื่อว่ายังไม่เป็นอันพยายามเพื่อจะล่วงสิกขาบท อาบัตินั้นย่อมเกิดทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง มีใจเข้าประกอบบ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยมีเจตนาหามีใจเข้าประกอบด้วยไม่บ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยไม่ได้ตั้งใจ อาบัติที่เกิดตามลำพังกายนั้น เช่นอาบัติปาจิตติยะเพราะดื่มน้ำเมา แม้ไม่มีความตั้งใจ เพราะไม่รู้ว่าเป็นน้ำเมา ดื่มเข้าไปก็ต้องอาบัติ อาบัติเกิดโดยลำพังวาจานั้น เช่นอาบัติปาจิตติยะ เพราะสอนธรรมแก่อนุปสัมบันให้ว่าพร้อมกัน แม้ระวังอยู่แต่พลาดพลั้งว่าพร้อมกันเข้า ก็เป็นอันต้องอาบัติ อาบัติเกิดโดยทางกายกับจิตนั้น เช่นอาบัติปาราชิก เพราะทำโจรกรรมด้วยตนเอง อาบัติเกิดทางวาจากับจิตนั้น เช่นอาบัติปาราชิกเพราะสั่งให้เขาทำโจรกรรมด้วยวาจา เพ่งเอาเจตนาเป็นที่ตั้ง อาบัติจัดเป็น ๒ พวก คือ ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานมีเจตนา

ด้วย เรียกสจิตตกะ ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานแม้ไม่มีเจตนา เรียกอจิตตกะ ทางกำหนดรู้อาบัติเป็นสจิตตกะหรืออจิตตกะนั้น คือรูปความและโวหารในสิกขาบทนั้นเอง เช่นสำนวนโอมสวาทสิกขาบทว่า "เป็นปาจิตติยะ เพราะกล่าวเสียดแทง" ดังนี้ รูปความบ่งว่ามีความจงใจจึงเป็นอันกล่าวเสียดแทง เช่นนี้เป็น สจิตตกะ สำนวนแห่งสุราปานสิกขาบทว่า "เป็นปาจิตติยะเพราะดื่มสุราและเมรัย" ดังนี้ รูปความหาได้บ่งถึงเจตนาไม่ เช่นนี้เป็นอจิตตกะ "แกล้ง หรือ รู้อยู่" เป็นต้น มีในสิกขาบทใด อาบัติเพราะล่วงสิกขาบทนั้นเป็นสจิตตกะ เช่น สำนวนแห่งสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใดแกล้งก่อความรำคาญแก่ภิกษุ ด้วยคิดว่าด้วยอุบายนี้ความไม่ผาสุกจักมีแก่เธอแม้ครู่หนึ่ง ต้องปาจิตตยะ" อีกสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใดรู้อยู่ชักชวนแล้วเดินทางกับพวกพ่อค้าเกวียน (หรือต่าง) ผู้ลักลอบภาษี โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ ดังนี้ เป็นสจิตตกะ ในสิกขาบทใดคำเช่นนั้นไม่มีเป็นอจิตตกะ เช่นสำนวนแห่งสิกขาบทต่อข้อหลังนั้นว่า "ภิกษุใดชักชวนแล้วเดินทางกลับมาตุคาม (คือหญิงชาวบ้าน) โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ" ดังนี้ เป็นอจิตตกะ

อาการที่จะต้องอาบัตินั้น ๖ อย่าง คือ "อลชฺชิตา" ต้องด้วยไม่ละอาย ๑ "อญาณตา" ต้องด้วยไม่รู้ ๑ "กุกฺกุจฺจปกตตฺตา" ต้องด้วยสงสัยแล้วขืนทำ ๑ "อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา" ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ๑ "กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา" ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร ๑ "สติสมฺโมสา" ต้องด้วยลืมสติ ๑

ภิกษุรู้อยู่แล้วและละเมิดพระบัญญัติ ด้วยใจด้านไม่รู้จักละอาย ดังนี้ ต้องด้วยไม่ละอาย ภิกษุไม่รู้ว่าทำอย่างนั้น ๆ มีพระบัญญัติห้ามไว้ และทำล่วงพระบัญญัติ ดังนี้ต้องด้วยไม่รู้ ภิกษุสงสัยอยู่ว่าทำอย่างนั้น ๆ ผิดพระบัญญัติหรือไม่ แต่ขืนทำด้วยความสะเพร่าเช่นนี้ ถ้าการที่ทำนั้นผิดพระบัญญัติ ก็ต้องอาบัติตามวัตถุ ถ้าไม่ผิด ก็ต้องอาบัติทุกกฏเพราะสงสัยแล้วขืนทำ มังสะสัตว์ที่เขาไม่ได้ใช้เป็นอาหารเป็นของต้องห้ามไม่ให้ฉัน ภิกษุสำคัญว่าควรแล้วและฉัน ดังนี้ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร มังสะ

สัตว์ที่เขาใช้เป็นอาหาร เป็นของควร ภิกษุสำคัญว่าเป็นมังสะต้องห้ามแต่ขืนฉัน ดังนี้ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร น้ำผึ้งจัดว่าเป็นเภสัชอย่างหนึ่งถึงมือแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง ๗ วัน ภิกษุลืมไปปล่อยให้ล่วงกำหนดนั้น ดังนี้ต้องด้วยลืมสติ

พระวินัยนั้น ภิกษุรักษาดีโดยถูกทางแล้วย่อมได้อานิสงส์ คือความไม่ต้องเดือดร้อนใจ ซึ่งเรียกว่าวิปฏิสาร ภิกษุผู้ประพฤติย่อหย่อนทางพระวินัยย่อมได้วิปฏิสาร เพราะทำอนาจารผิดกฎหมายบ้านเมือง ถูกจับกุมและถูกลงโทษบ้าง ถูกดูหมิ่นบ้าง ไม่มีคนนับถือ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีล ก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทก์ท้วง แม้ไม่มีใครว่าอะไรก็ตะขิดตะขวงใจไปเอง ที่สุดนึกขึ้นมาถึงตน ก็ติเตียนตนเองได้ ไม่ได้ปีติปราโมทย์

วินัยมุขเล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๒ "พระวินัย" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๘–๑๙

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๔ แห่งการทรงผนวช

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๗.๐๕-๗.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕-๙.๒๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุข เรื่องสิกขาบทตอน "ปาราชิก" ซึ่งพระสาธุศีลสังวร อ่านถวาย และเสด็จ ฯ ไปทูลลาสมเด็จพระสังฆราช เสด็จ ฯ วัดพระเชตุพน
เวลา ๙.๓๕ น.	พระโศภนคณาภรณ์ขึ้นเฝ้า ฯ ทรงวิกัปผ้า ที่มีผู้มาทูลเกล้า ฯ ถวาย กลับเวลา ๑๐.๑๐ น.
เวลา ๑๑.๕๕ น.	เสวยพระกระยาหารเพล เสวยเสร็จเวลา ๑๒.๐๐ น.
เวลา ๑๑.๔๐ น.	สมเด็จพระบรมราชินีเสด็จ ฯ มาตรวจความเรียบร้อย (ไม่ได้เฝ้า ฯ) เสด็จกลับเวลา ๑๒.๒๕ น.
เวลา ๑๓.๐๐-๑๔.๒๐ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๔.๕๕-๑๕.๒๕ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระเชตุพน ทรงนมัสการพระอัฐิของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระราชปฏิสันถารกับพระธรรมดิลกพอสมควร พระธรรมดิลก ได้ทูลเรื่อง พระตำหนัก ที่ประทับของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ และการบูรณะซ่อมแซมขณะนี้ มีประชาชนไปเฝ้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนภายในบริเวณที่เสด็จ ฯ ผ่าน

เวลา ๑๗.๐๕-๑๘.๑๐ น. เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถศาสน์เรื่อง "กรรม" ซึ่งพระมหานายก อ่านถวาย วันนี้พระสงฆ์เตรียมซ้อมงานพระราชทานผ้าพระกฐิน

เวลา ๑๙.๒๐ น. พระภิกษุบวชใหม่ ๕ องค์ขึ้นเฝ้า ฯ ลง ๒๐.๐๐ น.

เวลา ๒๐.๒๕ น. เสด็จ ฯ ขึ้นทรงนมัสการพระ เสด็จ ฯ ลง ๒๐.๓๐ น.

เวลา ๒๑.๕๕ น. เข้าพระที่

(วันนี้เริ่มการถ่ายทอดเสียงพิธีทำวัตรเช้า และทำวัตรเย็น ตั้งแต่ ๘.๐๐ น. - ๙.๐๐ น. และ ๑๗.๐๐-๑๘.๐๐ น. เป็นประจำ ระหว่างทรงผนวช)

สิกขาบท

พระบัญญัติมาตราหนึ่ง ๆ เป็นสิกขาบทอันหนึ่ง ๆ สิกขาบทนั้นทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นพุทธอาณา ที่ได้แก่อาทิพรหมจริยกาสิกขาก็มี ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นอภิสมาจาร คือขนบธรรมเนียมที่ได้แก่อภิสมาจาริกาสิกขาก็มี อย่างก่อนนั้น มาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน อย่างหลังนั้น มานอกจากพระ-ปาติโมกข์ เว้นไว้แต่เสขิยวัตรซึ่งมาในพระปาติโมกข์ จำนวนแห่งสิกขาบทมาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน มี ๒๒๗ สิกขาบท คือ ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยะปาจิตติยะ ๓๐ ปาจิตติยะ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสขิยะ ๗๕ อธิกรณสมถะ ๗ รวมเป็น ๒๒๗ สิกขาบท

ปาราชิก

ศัพท์นี้ เป็นคุณบทของอาบัติ แปลว่า ยังผู้ต้องให้พ่าย เป็นคุณบทของบุคคล แปลว่า ผู้พ่าย เป็นคุณบทของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติปาราชิก ในที่นี้เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๔ สิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนี้เป็นปาราชิก

เมถุนธรรมนั้น เพ่งบทว่า โดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมีย น่าจะเข้าใจว่า ในสิกขาบทพูดถึงเมถุนธรรมสามัญ ที่เป็นการของชายกับหญิง แต่ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่ากิริยาที่เสพในทวารเบาก็ดี ในทวารหนักก็ดี ในปากก็ดี ชื่อว่า เสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุนในทวาร เช่นนั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ไม่สำเร็จกิจ แต่องค์กำเนิดก็ดี ทวารก็ดีจะมีอะไรสวม มีอะไรพัน มีอะไรลาดก็ตาม ไม่มีก็ตาม มนุษย์ อมนุษย์ และดิรัจฉานที่เสพนั้น ยังเป็นอยู่ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม แต่ซากยังบริบูรณ์ หรือแหว่งวิ่นไปบ้าง แต่

ยังเป็นวัตถุจะให้สำเร็จกิจในทางนี้ต้องอาบัติปาราชิก ถ้าภิกษุถูกข่มขืนแต่ยินดี ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน ภิกษุยอมให้ภิกษุอื่นเสพเมถุน ในทวารหนักของตนก็ดี ถูกข่มขืนหรือถูกลักหลับและตื่นรู้ตัวขึ้น แต่ยินดีก็ดีต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน ภิกษุสั่งให้ผู้อื่นพยายามทำเช่นนั้นแก่ตน ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เป็นส่วนแห่งโจรกรรม จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้

ทรัพย์ในคัมภีร์วิภังค์วินิจฉัยไว้มากหลายชนิด ในที่นี้ จักจัดเป็นหมวดแสดงเพื่อกำหนดง่าย ทรัพย์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์นั้นรวมเข้าได้ ๒ ประเภท เป็นสังหาริมะของเคลื่อนที่ได้ ๑ เป็นอสังหาริมะ ของเคลื่อนที่ไม่ได้ ๑ ทรัพย์ที่เป็นสังหาริมะนั้น ได้แก่สัตว์ต่างชนิด เป็นต้นว่าปศุสัตว์ เช่น แพะ แกะ สุกร และสัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เรียกสวิญญาณกะก็มี ได้แก่พัสดุไม่มีวิญญาณ เรียกอวิญญาณกะเป็นของตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ติดอยู่กับที่ เช่นเงินทอง ผ้านุ่งห่ม และเครื่องใช้สอยเป็นต้นก็มี ที่เป็นอสังหาริมะนั้น ทรัพย์โดยตรงได้แก่ที่ดินอย่างเดียว โดยอ้อมนับของที่ติดเนื่องอยู่กับที่นั้นด้วย เช่นต้นไม้และเรือนเป็นต้น ทรัพย์ใดอันคนอื่นเข้ากำหนดถือเอา (คือถือกรรมสิทธิ์) ถือเป็นของตน หรือไม่ใช่ของบุคคล แต่มีผู้เฝ้ารักษา เช่นเป็นของสาธารณะ ทั่วไปแก่หมู่ มีของสงฆ์เป็นตัวอย่าง หรือเป็นของกลางสำหรับสถาน มีของเจดีย์เป็นตัวอย่าง อันเจ้าของก็ดี อันเจ้าหน้าที่ก็ดี ไม่ได้ให้แล้ว ไม่ได้สละให้เป็นสิทธิ์แล้ว ทรัพย์นั้นชื่อว่าเจ้าของไม่ได้ให้แล้ว เพราะคำว่า จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดีนั้น ให้หยั่งสันนิษฐานว่า ทรัพย์นั้นอยู่ในความเก็บงำของเจ้าของ เช่นเงินทองก็ดี ทอดทิ้งไว้ในที่อื่น เช่นต้นไม้ตัดลงแล้ว แต่ยังไม่ได้เข็นออกจากป่าก็ดี นับว่าทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ทั้งนั้น

ภิกษุมีไถยจิต สั่งให้เขาทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้สำนวนไม่จำกัดลงไป ซึ่งเรียกว่าพูดไม่ตายตัว แต่ชัดพอจะให้ผู้ฟังเข้าใจความประสงค์ของตน ผู้รับสั่งนั้นทำสำเร็จและเอาของมาให้ตามปรารถนา แม้เช่นนี้ ภิกษุผู้สั่งนั้นก็ไม่พ้นอาบัติ ทรัพย์

เปนวัตถุแห่งอาบัติปาราชิก ที่กำหนดไว้ในสิกขาบทว่ามีราคาเท่าทรัพย์เปนวัตถุแห่งมหันตโทษแห่งโจรนั้น ในคัมภีร์วิภังค์นั้นเองตอนนิทานกล่าวว่าบาทหนึ่ง ตอนบทภาชนียะว่า ๕ มาสก ตามมาตรารูปิยะที่ใช้อยู่ในแคว้นมคธ ณ ครั้งนั้น ๕ มาสกเปนบาทหนึ่ง ๔ บาท เปนกหาปณะหนึ่ง กหาปณะหนึ่งเปนหลักมาตรา เช่นเงินบาทในกรุงสยาม ณ บัดนี้ ทรัพย์ต่ำกว่านั้นเปนอาบัติเบากว่าปาราชิก

อาบัติในสิกขาบทนี้ เปนสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่มีอาบัติแก่ภิกษุผู้หาไถยจิตมิได้ แต่ถือเอาด้วยประการอื่น ซึ่งท่านแจกไว้ว่า ถือเอาด้วยสำคัญว่าของตน ถือเอาด้วยสำคัญว่าของทิ้งที่เรียกว่าบังสุกุล ถือเอาด้วยวิสาสะ ถือเอาเปนของยืม

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดแกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะนำ (ชีวิต) เสียให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย แม้ภิกษุนี้ก็เปนปาราชิก หาสังวาสมิได้

กายแห่งมนุษย์นั้น ประสงค์เอาตั้งแต่จิตแรกเกิดปรากฏขึ้นในท้องแห่งมารดาตลอดมาจนถึงกาลเปนที่ตาย ในระหว่างนี้จัดว่ากายมนุษย์ พรากเสียจากชีวิตนั้น คือตัดความเปนให้ขาด ทำความสืบต่อให้กำเริบ ด้วยประโยคอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ใช่เพียงแต่จะทำเอง ใช้ผู้อื่นทำประโยคเหล่านี้ ก็ชื่อว่าพรากชีวิตมนุษย์เหมือนกัน เหตุนั้นอาบัติในสิกขาบทนี้จึงเปนสาณัติกะ ต้องเพราะใช้เขาด้วย

มนุษย์เปนวัตถุแห่งปาราชิก สัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ตามทางนี้น่าจะเปนวัตถุแห่งทุกกฏ แต่มีสิกขาบทแผนกหนึ่ง จึงเปนวัตถุแห่งปาจิตติย ลักลั่นอยู่ในลำดับนี้ ถ้าถือเอามติของข้าพเจ้า ก็จะเห็นว่าหาลักลั่นไม่

ภิกษุพยายามจะฆ่ามนุษย์ ถ้าทำสำเร็จต้องปาราชิก ถ้าทำไม่สำเร็จเปนแต่เพียงทำให้เจ็บตัว ต้องถุลลัจจัย ทำไม่ถึงนั้น ต้องทุกกฏ ภิกษุพยายามจะฆ่าตัวเอง ต้องทุกกฏ ภิกษุพยายามจะฆ่าสัตว์อื่นต้องอาบัติตามวัตถุ อาบัติในบุพพปโยคเปนทุกกฏอย่างเดียว

สิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แกล้ง หาได้มีความประสงค์จะให้ตายไม่

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุพูดอวดคุณพิเศษที่ไม่มีในตน เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ อุตตริมนุสสธรรม แปลว่าคุณอย่างยวดยิ่งของมนุษย์ หรือแปลว่า คุณของมนุษย์ผู้ยวดยิ่ง ความก็ลงรอยเดียวกัน คนในครั้งนั้น เขานับถือการทำใจให้เป็นสมาธิลงได้ และการทำใจให้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสว่าเป็นความรู้อย่างสูง เพราะผลวิเศษต่าง ๆ มีมูลมาจากความรู้ ๒ อย่างนี้ โดยมาก

การทำใจให้เป็นสมาธิพึงรู้อย่างนี้ ใจนี้อบรมแล้ว ย่อมเห็นอรรถเห็นธรรมแจ้งชัด ทำอะไรย่อมจะสำเร็จ แต่ใจนี้โดยปกติมีอารมณ์ไม่ดีเข้าขัดขวางไม่ให้แน่แน่วลงได้ ซึ่งเรียกว่านิวรณ์ นิวรณ์ท่านแจกเป็น ๕ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกามเรียกว่ากามฉันทะ ๑ ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ อย่างสูงถึงให้จองล้างจองผลาญผู้อื่นเรียกชื่อตามอาการถึงที่สุดว่าพยาบาท ๑ ความท้อแท้หรือคร้านและความง่วงงุนรวมเรียกว่าถีนมิทธะ เพราะเป็นเหตุหดหู่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๑ ความฟุ้งซ่านหรือคิดพล่าน และความจืดจางเร็ว รวมเรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะ เพราะเป็นเหตุกำเริบไม่อยู่ที่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๑ ความลังเลไม่แน่ใจลงได้ เรียกว่าวิจิกิจฉา ๑ การทำจิตให้ปราศจากนิวรณ์เหล่านี้ รักษาให้แน่วแน่ชื่อว่าสมาธิ สมาธินั้นที่เป็นอย่างต่ำไม่แน่แน่วจริง ๆ ทำได้เป็นอย่างดีก็เป็นแต่เฉียด ๆ ใกล้ ๆ เรียกอุปจารสมาธิ ที่เป็นอย่างสูงเป็นสมาธิอย่างแน่นแฟ้น แน่แน่วลงไปจริง ๆ เรียกอัปปนาสมาธิ สมาธิอย่างต่ำมีได้แก่สามัญชนท่านไม่จัดว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม สมาธิอย่างสูงเฉพาะมีแก่บางคนที่เป็นผู้วิเศษ ท่านจึงถือว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม เรียกว่าฌานโดยมากกว่าอย่างอื่น ฌานนั้นในคัมภีร์วิภังค์แจกเป็น ๔ ตามที่นิยมมากในพระพุทธศาสนา เรียกว่ารูปฌาน เพราะมีเป็นรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ ฌาน ๔ นั้น เรียกชื่อตามลำดับปูรณสังขยาว่า ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ หรือใช้ศัพท์เช่นนั้น ในภาษามคธว่าปฐมะ ทุติยะ ตติยะ จตุตถะ ท่านกำหนดด้วยองคสมบัติดังนี้

๑. ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ ยังมีตรึกซึ่งเรียกว่าวิตก และยังมีตรองซึ่งเรียกว่าวิจาร เหมือนอารมณ์แห่งจิตของคนสามัญ แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลสกามและอกุศลธรรม ซ้ำมีปีติ คือความอิ่มใจ และสุขคือความสบายใจเกิดแต่วิเวก คือความเงียบ กับประกอบด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไป ซึ่งเรียกว่าเอกัคคตา

๒. ทุติยฌาน มีองค์ ๓ ละวิตกวิจารเสียได้ คงอยู่แต่ปีติและสุข อันเกิดแต่สมาธิกับเอกัคคตา

๓. ตติยฌาน มีองค์ ๒ ละปีติเสียได้ คงอยู่แต่สุขกับเอกัคคตา

๔. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ เหมือนกัน ละสุขได้ กลายเป็นอุเบกขา คือเฉย ๆ กับเอกัคคตา

ฌาน ๔ นี้ จัดเป็นอุตตริมนุสสธรรมประเภท ๑

อีกฝ่ายหนึ่ง จิตอันบริสุทธิ์จากกิเลส คืออารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจ ย่อมเป็นมูลสำคัญแห่งความประพฤติบริสุทธิ์ ความสุขใจ ความเมตตากรุณา อันเป็นเหตุขวนขวายเพื่อประโยชน์ผู้อื่นทั่วไป ท่านผู้มีใจบริสุทธิ์จึงเป็นที่นิยมนับถือของคนอื่น จะชักอุทาหรณ์พอเห็นง่าย ๆ คนใจดีใจเย็นย่อมเป็นที่รักที่นับถือของคนทั้งหลายมิใช่หรือ ยิ่งมีใจเผื่อแผ่ด้วย ความรักความนับถือก็ยิ่งมากขึ้น ความบริสุทธิ์แห่งจิตนั้น ทำได้เป็นพัก ๆ ก็มี เช่นดับความโกรธได้แล้ว ภายหลังความโกรธเกิดขึ้นอีก เพราะเหตุอันมากระทบกระทั่ง ทำได้ยั่งยืนก็มี คือละกิเลสอย่างใดขาดแล้ว กิเลสนั้นก็ขาดไปทีเดียวไม่เกิดขึ้นอีก ความบริสุทธิ์ยั่งยืนนี้ ท่านกล่าวยกย่องเป็นอย่างสูงว่า โลกุตตรธรรม แปลว่า คุณล่วงโลกขึ้นไป คือ พ้นวิสัยของสัตวโลก โลกุตตรธรรมนี้แจกเป็นมรรคและผล มีประเภทอย่างละ ๔ กับพระนิพพาน ๑ รวมเป็น ๙ อย่าง ผู้ปรารถนาจะเข้าใจ พึงรู้จักสังโยชน์ ๑๐ ประการก่อน กิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ ชื่อว่าสังโยชน์ จำแนกออกเป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน

๒. วิจิกิจฉา ความลังเล เป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในปฏิปทา เครื่องดำเนินของตน

๓. สีลัพพตปรามาส ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ ล่วงธรรมดาวิสัย

๔. กามราค คือ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกแต่เพียงว่าราคะก็มี

๕. ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ เรียกโทสะตรงทีเดียวก็มี

๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ คือ อย่างหยาบ เรียกโอรัมภาคิยะ

๖. รูปราค ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่นชอบใจในบุคคลบางคน หรือในพัสดุบางสิ่ง แม้ในวัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน

๗. อรูปราค ความติดใจในอรูปธรรม เช่นพอใจในสุขเวทนา

๘. มานะ ความสำคัญตัวว่า เป็นนั่นเป็นนี่

๙. อุทธัจจะ คือ ความคิดพล่าน เช่นนึกอะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ

๑๐. อวิชชา คือ ความหลงอันเป็นเหตุให้ไม่รู้จริง

อีก ๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องสูง อย่างละเอียดเรียก อุทธัมภาคิยะ

ญาณ คือ ความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์เหล่านี้เด็ดขาด เรียกว่ามรรค มรรคนั้นจำแนกเป็น ๔ ด้วยอำนาจกำจัดสังโยชน์ แต่เพียงเอกเทศบ้าง สิ้นเชิงบ้าง พึงรู้ดังนี้

๑. โสดาปัตติมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

๒. สกทาคามิมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ ข้างต้นนั้น กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง

๓. อนาคามิมรรคเป็นเหตุให้ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ทั้ง ๕

๔. อรหัตตมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐

ตามนัยที่กล่าวมานี้ สกทาคามิมรรคไม่ชัดเหมือนมรรคอื่นแฝงอยู่ในระหว่างโสดาปัตติมรรคกับอนาคามิมรรค และคำว่าทำราคะโทสะให้เบาลงนั้น ก็ไม่ชัดว่าเพียงไร สันนิษฐานได้แต่เพียงว่า ราคะโทสะที่แรงกล้า เป็นเหตุให้ไปอบาย เช่น กาเมสุมิจฉาจาร และพยาบาทสงบลงมาแต่ครั้งโสดาปัตติมรรคแล้ว แปลว่า ท่านผู้เป็นโสดาบันไม่ทำกาเมสุมิจฉาจาร และไม่จองเวรแก่ผู้อื่น แต่ยังมีภรรยาสามีตามประเพณีโลก และยังโกรธผู้อื่น ฝ่ายอนาคามิมรรคกำจัดราคะ โทสะ นั้นสิ้นเชิง แปลว่า ท่านเป็นพระอนาคามีเป็นโสดไม่มีคู่ ไม่ผูกสมัครรักใคร่ในทางกาม ไม่โกรธขึ้งใคร ราคะ โทสะ อันสกทาคามิมรรคทำให้เบาลงนั้น แปลว่ายังมีแต่ไม่ใช่อย่างร้ายแรง จะอธิบายว่ามีห่าง ๆ หรือมีอย่างสุขุม ก็ไม่ปรากฏว่าเพียงไรอีก และโมหะนั้น จะขาดเด็ดเพราะอรหัตตมรรค สกทาคามิมรรคทำให้เบาลงได้เพียงไร ไม่ชัดเหมือนกัน จึงยังเป็นมรรคที่มัว

ธรรมารมณ์อันเกิดสืบเนื่องมาแต่มรรค เสวยกำไรที่มรรคได้ทำไว้นั้น เรียกว่าผล ผลนั้นมีชื่อเป็น ๔ ตามมรรค จะนำข้ออุปมามาเปรียบมรรคกับผลพอเล็งเห็น สังโยชน์เหมือนโรคในกาย มรรคเหมือนการรักษาโรคให้หาย ผลเหมือนความสุขสบายอันเกิดแต่ความสิ้นโรค อีกอุปมาหนึ่ง สังโยชน์เหมือนโจรในป่า มรรคเหมือนกิริยาปราบโจร ผลเหมือนความสงบราบคาบเกิดมีเพราะหมดโจร

ความดับขันธ์ คือ รูปกับจิตเจตสิกนี้ อันเหลืออยู่ภายหลัง แต่ดับกิเลสได้สิ้นเชิงด้วยอรหัตตมรรค ไม่มีอะไรเป็นเชื้อเหลืออยู่เรียกว่า พระนิพพาน อธิบายพอเล็งเห็น พระอริยเจ้าผู้ได้บรรลุพระอรหัตต์แล้วเรียกว่าพระอรหันต์ พระอรหันต์นั้น ดับจิตแล้ว ท่านกล่าวว่าไม่ต้องไปเกิดในภพอีกเหมือนสามัญสัตว์ เรียกว่านิพพาน

ฌานและโลกุตตรธรรม ๒ ประเภทนี้ เป็นหลักอยู่ในอุตตริมนุสสธรรม

คำว่า กล่าวอวดน้อมเข้ามาในตนนั้น อวดจัง ๆ ว่าข้าพเจ้าได้ข้าพเจ้าถึงธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ มาแต่ครั้งนั้นครั้งนี้ก็ตาม เมื่อผู้ที่ภิกษุจงใจจะอวดเข้าใจความแห่งคำ

พูดว่า ผู้พูดพูดด้วยประสงค์อย่างไร เป็นอาบัติปาราชิก พูดอวดไม่เจาะจง หรือจะพึงกล่าวว่าเจาะจงคนมาก คนเหล่านั้น แม้ผู้หนึ่งเข้าใจ เป็นปาราชิกเหมือนกัน เขาเชื่อหรือไม่เชื่อไม่เป็นประมาณ เขาไม่เข้าใจความแห่งคำที่พูด เช่นเป็นคนต่างภาษากัน พูดฟังกันไม่เข้าใจ เช่นนี้ เป็นอาบัติถุลลัจจัย

ภิกษุพูดอวดอุตตริมนุสสธรรมโดยอ้อมค้อม คือ อ้างลักษณะแห่งรูปพรรณก็ดี อ้างบริขาร คือบาตร จีวรก็ดี อ้างที่อยู่อาศัยก็ดี อ้างอื่น ๆ ก็ดี กล่าวว่าภิกษุมีรูปร่างผิวพรรณเช่นนั้น ใช้บาตรจีวรเช่นนั้น อยู่ในตำบลชื่อนั้น สุดแต่จะนำความเข้าใจของเขามาในตนได้เพียงไร เมื่อเขาเข้าใจ เป็นอาบัติถุลลัจจัย เมื่อเขาไม่เข้าใจ เป็นอาบัติทุกกฏ

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้พูดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ และภิกษุผู้ไม่มีความประสงค์ในอันจะอวดอ้าง เช่นอ่านสิกขาบท กล่าวคำอวดอ้างนั้นว่าอย่างไร เป็นตัวอย่าง

ปาราชิกสิกขาบท ๔ นี้ ภิกษุล่วงแต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ย่อมไม่ได้เพื่อจะอยู่กับภิกษุทั้งหลายอีกเหมือนในกาลที่ยังไม่ล่วง เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้ แม้จะอุปสมบทอีก ก็ไม่เป็นภิกษุโดยชอบด้วยพระวินัยตลอดชาติ อาบัติในสิกขาบท ๔ นี้ จึงเป็นอเตกิจฉาแก้ไม่ได้ เป็นอนวเสส หาส่วนเหลือมิได้ เป็นมูลเฉท คือตัดรากเง่า ภิกษุจะล่วงมิได้เลย

วินัยมุข เล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๓–๔ "สิกขาบท" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๒๒–๕๖

กรรม

"อุโภ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ยํ มจฺโจ กุรุเต อิธ
ตญฺหิ ตสฺส สกํ โหติ ตญฺจ อาทาย คจฺฉติ
ตญฺจสฺส อนุคํ โหติ ฉายาว อนุปายินี

ผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะ ทำกรรมใดไว้ในโลกนี้ เป็นบุญก็ดีเป็นบาปก็ดี ทั้งสองประการ กรรมนั้นแล ชื่อว่าเป็นของเขา และเขาจะพาเอากรรมนั้นไป และกรรมนั้น ย่อมจะติดตามเขา เหมือนเงาตามตน

ตามมติคือความเข้าใจของศาสนาทั้งหลายมากด้วยกัน สัตว์ทั้งหลายตายแล้ว ย่อมเกิดอีก แต่เปลี่ยนแปลงไม่ยืนที่ มนุษย์อาจไปเกิดเป็นเดียรัจฉานก็ได้ เดียรัจฉานอาจเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ คนชั้นสูงอาจไปเกิดเป็นคนชั้นต่ำก็ได้ คนชั้นต่ำอาจเกิดเป็นคนชั้นสูงก็ได้ เวียนตายเวียนเกิดไปเช่นนี้ กว่าจะดำเนินหรือทำถึงที่สุด จึงจะคงที่ไม่มีเกิดไม่มีตายอีก แม้พระพุทธศาสนาก็รับเอามตินั้นเหมือนกัน และที่สุดนั้น เรียกนิพพาน เป็นอย่างนี้ ท่านว่าเพราะกรรมคือกิริยาที่ทำ ทำดีเรียกกุศลกรรมบ้าง เรียกว่าบุญกรรมบ้าง เรียกสั้นว่ากุศลก็ได้ บุญก็ได้ ทำชั่วเรียกว่าอกุศลกรรมบ้าง บาปกรรมบ้าง เรียกสั้นว่าอกุศลก็ได้ บาปก็ได้ กุศลกรรมย่อมนำไปเกิดในกำเนิดอันดี อกุศลกรรมย่อมนำไปเกิดในกำเนิดอันไม่ดี กรรมทั้งสองประเภทนี้ เป็นเหตุแห่งสุขและทุกข์อันจะได้เสวยในปัจจุบันด้วย ต่างให้ผลละม้ายด้วยตนไม่มีสับสน เหมือนพืช เป็นข้าวหรือถั่วงาที่สุดเป็นเมล็ดหรือหัวหญ้า เพาะลงในพื้นดินคงเมล็ดผลเป็นชนิดเดิม ข้าวไม่กลายเป็นหญ้า ๆ ไม่กลายเป็นถั่ว แต่เพราะคนผู้เดียวทำทั้งบาปทั้งบุญ จึงได้รับผลทั้งส่วนดีส่วนเสียเป็นคราว ๆ เหมือนพื้นนาที่ปลูกข้าว ยังมีหญ้าขึ้นแซมได้ ฉะนั้น นี้เป็นเครื่องปั่นคนแม้ทำดีด้วยกัน หรือทำชั่วด้วยกัน ให้เป็นต่างกัน ในที่นี้ สมควรกล่าวกรรมนั้นให้พิสดารออกไปอีกสักหน่อย

โดยบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ ด้วยอำนาจแห่งกิจ คือการให้ผล กรรมผู้นำให้เกิด หรือกรรมอันเป็นต้นเค้า เรียกชนกกรรม ๑ กรรมผู้พลอยค้ำจุนชนกกรรมนั้นให้แรงขึ้น เรียกอุปถัมภกกรรม ๑ กรรมผู้บีบคั้นชนกกรรมนั้นให้หย่อนลง เรียกอุปปีฬกกรรม ๑ กรรมผู้เข้าตัดชนกกรรมนั้นให้สิ้นเสีย เรียกอุปฆาตกกรรมบ้าง อุปัจเฉทกรรมบ้าง ๑

แสดงอุทาหรณ์ ชนกกรรมฝ่ายอกุศลนำคนหนึ่งให้เกิดเป็นผู้เลวทราม แม้เป็นดังนั้น คนนั้นก็ยังทำบาปมีอทินนาทานเป็นต้น บาปที่ทำนั้น ย่อมเป็นอุปถัมภกกรรม พลอยซ้ำคนนั้นให้เป็นคนเลวหนักลงอีกทางหนึ่ง เมื่อเป็นดังนั้น คนนั้นอุตสาหะทำบุญ มีความอารีเผื่อแผ่เป็นต้น กุศลที่ทำนั้นย่อมเป็นอุปปีฬกกรรม ช่วยแก้ให้ค่อยทุเลาขึ้นกว่าเดิม อีกอย่างหนึ่ง เหมือนนักโทษผู้ถูกจำในเรือนจำ แม้เช่นนั้นยังทำผิดเข้าอีก เช่นทำร้ายพวกนักโทษด้วยกัน ต้องถูกเพิ่มโทษเข้าอีก หรืออีกคนหนึ่งอุตสาหะทำดี ได้รับลดโทษลงตามลำดับกาล ฯ ชนกกรรมฝ่ายกุศล นำคนหนึ่งให้เกิดเป็นคนชั้นสูง มาทำบาปอันหนัก เป็นต้นว่า ฆ่ามนุษย์โดยไม่มีเหตุอันจำเป็น ต้องถูกลงอาญาประหารชีวิต หรือถูกจำตลอดชีวิต บาปอันหนักนั้น เป็นอุปฆาตกกรรม ตัดความดีความงามที่จะพึงได้ในอัตภาพนั้นเสียสิ้น สองคนทำความผิดด้วยกัน คนหนึ่งเคยทำความผิดมาก่อนแล้วถูกเพิ่มโทษ อีกคนหนึ่งเคยทำความดีมาได้รับปรานีลดโทษหรืองดไว้พลาง หรือทำความดีด้วยกัน แต่ผู้หนึ่งเคยทำความดีมาก่อน ได้รับบำเหน็จมากกว่า คนหนึ่งเคยทำเสียมาก่อน ได้รับไม่เต็มที่ พึงรู้โดยนัยนี้

โดยอีกบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ เหมือนกัน แต่ต่างอาการ ด้วยอำนาจวาระที่ให้ผล กรรมอันหนักคือรุนแรง เรียกครุกรรม ๑ กรรมอันไม่หนัก แต่เคยทำมามาก เรียกพหุลกรรมบ้าง อาจิณณกรรมบ้าง ๑ กรรมที่ทำเมื่อใกล้มรณะ เรียกอาสันนกรรม ๑ กรรมที่เป็นแต่สักว่าทำ ผู้ทำไม่มีเจตนานัก เรียกกตัตตากรรม ๑

ครุกรรมฝ่ายอกุศล ท่านแสดงไว้ ๕ เรียกอนันตริยกรรม แปลว่ากรรมให้ผลทันที คือมาตุฆาต ฆ่ามารดา ๑ ปิตุฆาต ฆ่าบิดา ๑ อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ ๑

โลหิตุปบาท ทำพระโลหิตพระพุทธเจ้าให้ตก ๑ สังฆเภท ทำลายสงฆ์ ๑ มาตุฆาตและปิตุฆาต เป็นบาปหนักของคนทั่วไป อรหันตฆาตและโลหิตุปบาท เป็นบาปหนักของคนถือพระพุทธศาสนา สังฆเภท เป็นบาปหนักของภิกษุ เพราะเพ่งความยุให้แตกกันในพวกภิกษุเท่านั้นความผิดอันรุนแรงของคนคือ ทำร้ายพระเจ้าแผ่นดินของตนถึงเสียพระชนม์ เป็นขบถต่อบ้านเมือง ผลาญชาติของตนเอง อนุโลมเข้าในครุกรรมฝ่ายอกุศล ครุกรรมฝ่ายกุศลท่านแสดงว่าได้แก่สมาบัติ คือทำจิตให้เป็นสมาธิได้เป็นอย่างสูง ความกู้ชาติและบ้านเมืองอนุโลมเข้าครุกรรมฝ่ายกุศล

กรรม ๔ อย่างนั้น ย่อมให้ผลก่อนหลังตามลำดับชื่อที่เรียงไว้ ครุกรรมให้ผลก่อนอย่างอื่น เช่นบุคคลทำดีมาเพียงไรก็ตาม มาทำปิตุฆาตเข้า กรรมนั้นย่อมเข้าครอบกรรมอื่นเสีย แล้วและให้ผลเอง เมื่อครุกรรมไม่มี จึงเป็นโอกาสของพหุลกรรม ผู้ทำย่อมปรากฏตามความดีหรือความเสียอันได้สั่งสมมามากนั้น เช่นพูดปดเนืองนิตย์เขาก็ตราหน้าว่าเป็นคนมักปด พูดจริงเป็นปกติ เขาก็นับถือว่าเป็นคนมีสัตย์ ถ้าไม่มีพหุลกรรม อาสันนกรรมจึงได้ช่องให้ผล ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในคนผู้ทำอะไรไว้เมื่อจวนจะตาย ทำดีก็มีคนสรรเสริญมาก ทำชั่วก็มีคนนินทามากกว่าทำในเวลาอื่น เมื่ออาสันนกรรมไม่มี กตัตตากรรมจึงให้ผล พึงเห็นเช่นคนเผลอตัว กระทบผู้อื่นเข้า ย่อมถูกด่าหรือถูกประหารจากเขาเป็นตัวอย่าง สังวรคือระวังตัว ย่อมเป็นประโยชน์ในการห้ามกรรมชนิดนี้ฝ่ายมีโทษเสีย ฝ่ายกุศลพึงเห็นเช่นคนใจดีเกื้อกูลคนโน้นบ้างคนนี้บ้างตามเวลาย่อมเป็นที่รักและเป็นที่นับถือของคนทั้งหลายทั่วไป มีอุปมาว่า บุคคลเอาแท่งเหล็กบ้างก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง แผ่นกระดาษบ้าง ขนนกบ้าง และอื่น ๆ อีก ทิ้งลงมาจากที่สูง สิ่งใดหนักมาก สิ่งนั้นย่อมตกถึงพื้นก่อน ฉันใด ในกรรม ๔ อย่างนั้น อย่างใดหนักมาก อย่างนั้นย่อมได้ช่องให้ผลก่อน ฉันนั้น

โดยอีกบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ เหมือนกัน แต่ต่างอาการ ด้วยอำนาจกาลสมัยที่ให้ผล คือกรรมอย่าง ๑ ที่พร้อมมูลย่อมให้ผลในอัตภาพนี้ เรียกทิฏฐเวทนียกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยในปัจจุบัน กรรมอย่าง ๑ ยังไม่พร้อมมูล

ย่อมให้ผลได้ต่อในภพหน้า เรียกอุปัชชเวทนียกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยต่อเมื่อเกิดแล้ว กรรมอย่าง ๑ ให้ผลได้ต่อในภพสืบไป เรียกอปราปรเวทนียกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยในภพสืบไป กรรมอย่าง ๑ ที่ให้ผลเสร็จแล้ว เช่นนักโทษถูกจองจำเพราะทำการปล้นเอาทรัพย์ของเขาครบกำหนดพ้นจากเวรจำแล้วก็ดี ที่ล่วงกาลเช่นกรรมที่ควรจะใช้ผลในอัตภาพนี้ ล่วงเวลาแล้วไม่ให้ผล เหมือนพืชล่วงกาลเพาะไม่งอกก็ดี เรียกอโหสิกรรม แปลว่ากรรมที่กล่าวว่า ได้มีแล้ว

ทั้ง ๓ บรรยาย เข้ากันเป็นกรรม ๑๒ ยกอโหสิกรรมเสีย นับเฉพาะที่คงยังจะให้ผลเป็นกรรม ๑๑ อย่าง

สัตว์อันความตายมาถึงแล้ว จำจะต้องละสิ่งทั้งปวงแล้วและไป ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี พวกพ้องก็ดี ที่มีประโยชน์ในเวลายังมีชีวิต ก็เป็นหมดกิจจะตามเกื้อกูลได้ ที่สุดสรีระก็ต้องทอดทิ้งไว้เหนือปถพี เว้นไว้แต่กรรมที่ได้ทำแล้ว เป็นข้างดีหรือข้างชั่ว นั้นแลชื่อว่าเป็นของเขา เขาจะพาเอากรรมนั้นแลไป กรรมนั้นแลจะติดตามเขาเหมือนเงาตามตน เพราะเหตุนั้น ควรทำความดีความงามสั่งสมไว้เป็นดุจเสบียงไปสู่สัมปรายภพ บุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก

และบุญนั้น ที่จะพึงทำโดยทวารภายนอก คือกายและวาจาได้กล่าวแล้วในหิตจรรยา คือทานและศีล ในวาระนี้จักกล่าวบุญที่จะพึงทำโดยทวารภายในคือใจต่อไป

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "กรรม" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๕๔–๖๓

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๕ แห่งการทรงผนวช

วันศุกร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๕ น.	เสวยพระกระยะหารเช้า เสวยเสร็จ ๗.๓๕ น.
เวลา ๘.๐๕-๘.๕๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "สังฆาทิเสส" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวาย
เวลา ๙.๐๐ น.	ทรงพระอักษร
เวลา ๑๐.๔๐-๑๒.๔๐ น.	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๔๕-๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๔๕-๑๓.๑๐ น.	พระพรหมมุนีเฝ้า ฯ ถวายเรื่องว่าด้วยความเป็นภิกษุ
เวลา ๑๖.๐๓ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี เฝ้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน แล้วเสด็จเยี่ยมพระอาการสมเด็จพระสังฆราช เสด็จกลับ เวลา ๑๖.๓๕ น.
เวลา ๑๗.๐๓-๑๘.๐๐ น	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถศาสน์ เรื่อง "ความบริสุทธิ์" และเรื่อง "ภาวนา" ซึ่งพระมหานายกอ่านถวาย
เวลา ๒๑.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระ
เวลา ๒๑.๕๐ น.	เข้าที่พระบรรทม

สังฆาทิเสส

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า ความละเมิด มีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมอันเหลือ อธิบายว่า สงฆ์เป็นผู้ปรับโทษให้อยู่กรรม สงฆ์เองเป็นผู้ระงับอาบัติ เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติสังฆาทิเสส ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๑๓ สิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุปล่อยสุกกะเป็นไปด้วยความจงใจเว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาทิเสส

คำว่าปล่อยสุกกะนั้น บ่งความว่า สุกกะหาได้เคลื่อนเองไม่ เคลื่อนด้วยประโยคของภิกษุ คำว่าเป็นไปด้วยความจงใจนั้น บ่งความว่า ประโยคนั้นเกิดแต่ความปรารถนาจะให้เคลื่อน คำว่าเว้นไว้แต่ฝันนั้น บ่งความว่า ไม่มีจงใจและไม่มีประโยค ทั้ง ๒ นั้นแม้หากจะมีก็เป็นอัพโพหาริก คือกล่าวไม่ได้ว่ามี

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว ถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับมาตุคาม จับมือก็ตาม จับช้องผมก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส

หญิงเป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะว์คือกะเทย เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย บุรุษและสัตว์ดิรัจฉานผู้เมีย เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ในเพราะวัตถุแห่งสังฆาทิเสส สำคัญถูกและจับต้อง กายต่อกายถูกกันเข้า เป็นสังฆาทิเสส แม้หญิงถูกต้องก่อน แต่ภิกษุยินดีรับผัสสะก็เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน สำคัญเป็นอย่างอื่นไปเสีย จับต้อง เป็นถุลลัจจัย เอากายเช่นมือของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขา เช่น ผ้าห่ม หรือเอาของเนื่องด้วยกายของตนเป็นต้นว่าชายจีวรถูกกายของเขา เพื่อจำง่าย ข้างหนึ่งเป็นกาย อีกข้างหนึ่งเป็นของเนื่องด้วยกาย เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน เอาของเนื่องด้วยกายของตนถูกของเนื่องด้วยกาย

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๕ แห่งการทรงผนวช

วันศุกร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๕ น.	เสวยพระกระยะหารเช้า เสวยเสร็จ ๗.๓๕ น.
เวลา ๘.๐๕–๘.๕๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "สังฆาทิเสส" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวาย
เวลา ๙.๐๐ น.	ทรงพระอักษร
เวลา ๑๐.๔๐–๑๒.๔๐ น.	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๔๕–๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๔๕–๑๓.๑๐ น.	พระพรหมมุนีเฝ้า ฯ ถวายเรื่องว่าด้วยความเป็นภิกษุ
เวลา ๑๖.๐๓ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี เฝ้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน แล้วเสด็จเยี่ยมพระอาการสมเด็จพระสังฆราช เสด็จกลับ เวลา ๑๖.๓๕ น.
เวลา ๑๗.๐๓–๑๘.๐๐ น	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถศาสน์ เรื่อง "ความบริสุทธิ์" และเรื่อง "ภาวนา" ซึ่งพระมหานายกอ่านถวาย
เวลา ๒๑.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระ
เวลา ๒๑.๕๐ น.	เข้าที่พระบรรทม

สังฆาทิเสส

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า ความละเมิด มีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมอันเหลือ อธิบายว่า สงฆ์เป็นผู้ปรับโทษให้อยู่กรรม สงฆ์เองเป็นผู้ระงับอาบัติ เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติสังฆาทิเสส ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๑๓ สิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุปล่อยสุกกะเป็นไปด้วยความจงใจเว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาทิเสส

คำว่าปล่อยสุกกะนั้น บ่งความว่า สุกกะหาได้เคลื่อนเองไม่ เคลื่อนด้วยประโยคของภิกษุ คำว่าเป็นไปด้วยความจงใจนั้น บ่งความว่า ประโยคนั้นเกิดแต่ความปรารถนาจะให้เคลื่อน คำว่าเว้นไว้แต่ฝันนั้น บ่งความว่า ไม่มีจงใจและไม่มีประโยค ทั้ง ๒ นั้น แม้หากจะมีก็เป็นอัพโพหาริก คือกล่าวไม่ได้ว่ามี

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว ถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับมาตุคาม จับมือก็ตาม จับช้องผมก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส

หญิงเป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะว์คือกะเทย เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย บุรุษและสัตว์ดิรัจฉานผู้เมีย เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ในเพราะวัตถุแห่งสังฆาทิเสส สำคัญถูกและจับต้อง กายต่อกายถูกกันเข้า เป็นสังฆาทิเสส แม้หญิงถูกต้องก่อน แต่ภิกษุยินดีรับผัสสะก็เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน สำคัญเป็นอย่างอื่นไปเสีย จับต้อง เป็นถุลลัจจัย เอากายเช่นมือของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขา เช่น ผ้าห่ม หรือเอาของเนื่องด้วยกายของตนเป็นต้นว่าชายจีวรถูกกายของเขา เพื่อจำง่าย ข้างหนึ่งเป็นกาย อีกข้างหนึ่งเป็นของเนื่องด้วยกาย เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน เอาของเนื่องด้วยกายของตนถูกของเนื่องด้วยกาย

ของเขาก็ดี เอาของมีดอกไม้เป็นต้น ปาฏกกายหรือของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เป็นทุกกฏ สำคัญเป็นอื่นและจับต้อง แต่ไม่ถึงกายต่อกาย เป็นทุกกฏทุกประโยค

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว พูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบ เหมือนชายหนุ่มพูดเคาะหญิงสาว ด้วยวาจาพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาทิเสส

คำว่ามาตุคามในสิกขาบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่หญิงมนุษย์ เฉพาะรู้เดียงสา พอจะเข้าใจคำชั่วหยาบหรือไม่

หญิง (อันต้องด้วยลักษณะมาตุคาม ในสิกขาบทนี้) เป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะก์เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย บุรุษเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ

ในหญิง ทวารเบา ทวารหนัก และเมถุน เป็นเขตแห่งสังฆาทิเสส อวัยวะอื่นเหนือหัวเข่าขึ้นไป ใต้รากขวัญ (คือไหปลาร้าหรือหลุมคอ) ลงมา ในศอกเข้าไปเป็นเขตแห่งถุลลัจจัย อวัยวะพ้นจากนั้น เป็นเขตแห่งทุกกฏ ในบัณเฑาะก์ ทวารและเมถุนเป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย อวัยวะทั้งปวง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ในบุรุษทุกสิ่งเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ

สิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มุ่งอรรถ มุ่งธรรม หรือมุ่งคำสอน และพูดวาจาเช่นนั้น

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว กล่าวคุณแห่งความบำเรอตนด้วยกามในสำนักมาตุคาม ด้วยถ้อยคำพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาทิเสส

อธิบายทั้งปวงพึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๓ ต่างแต่ความมุ่งของผู้พูดในสิกขาบทก่อน กล่าวถึงพูดเคาะ ในสิกขาบทนี้กล่าวถึงพูดชวน

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงความเป็นผู้เที่ยวสื่อ (บอก) ความประสงค์ของชายแก่หญิงก็ดี (บอก) ความประสงค์ของหญิงแก่ชายก็ดี ในความเป็นเมียก็ตาม ในความเป็นชู้ก็ตาม โดยที่สุด (บอก) แม้แก่หญิงแพศยา อันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ เป็นสังฆาทิเสส

ในคัมภีร์วิภังค์นั้น กำหนดองค์แห่งการชักสื่อไว้เป็น ๓ คือรับคำของผู้วาน ๑ บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ๑ กลับมาบอกผู้วาน ๑ แต่ผลแห่งการชักสื่อบางอย่างย่อมสำเร็จเพียงด้วยองค์ ๒ ก็มี เช่นชายวานภิกษุให้บอกนัดหญิงแพศยาให้ไปหา ณ ตำบลนั้น ๆ เมื่อนั้น ๆ ถ้าหญิงนั้นรับคำ แม้ภิกษุไม่กลับมาบอกชายผู้วาน ความปรารถนาของเขาก็คงสำเร็จ พิจารณาโวหารในสิกขาบท ถ้าไม่มีคำปริกัปว่า "ก็ดี" ก็พอจะบ่งว่ามีองค์ ๓ ได้ คือ คำว่าบอกความประสงค์ของชายแก่หญิงนั้น บ่งว่ารับคำฝ่ายชายมาแล้วและบอกแก่ฝ่ายหญิง และคำว่าบอกความประสงค์ของหญิงแก่ชายนั้น บ่งว่าหญิงเขาว่าอย่างไรกลับมาบอกแก่ฝ่ายชายดังนี้ ได้องค์ ๓ แต่ในสิกขาบทนี้มีคำปริกัปว่า "ก็ดี" ชัดอยู่ บ่งความแต่เพียงรับคำของฝ่ายหนึ่งและบอกอีกฝ่ายหนึ่ง ได้แต่เพียงองค์ ๒ ข้าพเจ้าสันนิษฐานเห็นว่าท่านกำหนดองค์ ๓ นั้น ตามทางที่เป็นไปอยู่ เช่นเฒ่าแก่ที่ฝ่ายชายแต่งไปพูดขอแก่ฝ่ายหญิง ได้รับคำตอบอย่างไรกลับมาบอกฝ่ายชายอีก

ผู้วานนั้น เป็นเจ้าตัวชายหรือหญิงเองก็ตาม เป็นมารดาบิดาหรือผู้ใหญ่อื่นของเขาก็ตาม ภิกษุรับแล้ว บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเจ้าตัวก็ตาม เป็นผู้ใหญ่ของเขาก็ตาม คงต้องสังฆาทิเสส ไม่ทำเองสั่งให้ผู้อื่นทำแทนอีกต่อหนึ่ง ก็เหมือนกัน

เขาวานภิกษุหลายรูป เธอทั้งหลายรับเขาแล้ว บอกแม้แต่รูปเดียว ต้องสังฆาทิเสสด้วยกันทั้งนั้น

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำกุฎี อันหาเจ้าของมิได้เฉพาะตนเองด้วยอาการของเขาเอง พึงทำให้ได้ประมาณ นี้ประมาณในอันทำกุฎีนั้น โดยยาว ๑๒ คืบ โดยกว้าง ๗ คืบ ด้วยคืบสุคต (วัด) ในร่วมใน พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบ หากภิกษุให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเองในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ หรือทำให้ล่วงประมาณ เป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำวิหารใหญ่อันมีเจ้าของเฉพาะตนเอง พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบ

หากภิกษุให้ทำวิหารใหญ่ในที่มีผู้จองไว้ หาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ เป็นสังฆาทิเสส

บทว่าวิหารนั้น ในบัดนี้เข้าใจเป็นสถานกลางไปแล้ว เพราะเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูป ทำไว้เพื่อเป็นที่เหมือนพระศาสดายังเสด็จอยู่ บทว่าวิหารในคัมภีร์นั้น หมายเอาที่อยู่ของภิกษุ ต่างจากกุฎีอย่างไรไม่มีคำแสดงให้ชัด ในคัมภีร์วิภังค์แก้บทวิหารว่าเป็นของโบก เช่นเดียวกับแก้บทกุฎีในสิกขาบทก่อน ความแปลกแห่งสิกขาบทนี้ ก็เพียงมีทายกเป็นเจ้าของ ไม่ต้องมีจำกัดประมาณ เพราะไม่ต้องไปรบกวนขอต่อคนมาก นอกจากนี้พึงรู้โดยอธิบายในสิกขาบทก่อน

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่งภิกษุใดขัดใจ โกรธเคือง แกล้งโจษภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ภิกษุนั้นเป็นสังฆาทิเสส อธิกรณ์ในที่นี้ ได้แก่อนุวาทาธิกรณ์ คือฟ้องหากันด้วยเรื่องละเมิดสิกขาบท ต้องอาบัติ อธิกรณ์หามูลมิได้นั้น เว้นจากได้เห็น ได้ฟังได้รังเกียจ เรื่องที่ได้เห็นเอง จัดว่ามีมูล เรื่องมีผู้บอก แต่เชื่อโดยเห็นว่ามีหลักฐานก็จัดว่ามีมูล เว้นจากเห็นจากได้ยิน แต่กิริยาของเธอแสดงพิรุธให้เกิดรังเกียจ ก็จัดว่ามีมูล คำโจษนั้น พึงกำหนดรู้ด้วย เล่าถึงเรื่องที่ทำก็ดี ด้วยระบุอาบัติก็ดี ด้วยการห้ามสังวาสก็ดี ด้วยห้ามสามีจิกรรมก็ดี แต่ชัดพอจะให้เข้าใจว่าต้องอาบัติปาราชิก

อธิกรณ์ไม่มีมูล ภิกษุโจษเองก็ดี สั่งให้โจษก็ดี ซึ่งภิกษุด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิก ต้องสังฆาทิเสส ภิกษุผู้ว่าต่างโจษตามประสงค์ของผู้สั่ง ก็ต้องสังฆาทิเสสด้วย อธิกรณ์มีมูลอันเพลาโจษทำให้มั่นเข้า เช่นเป็นแต่เพียงได้รับบอกเล่า แต่โจษว่าได้เห็นเองเป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน

จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม ไม่เป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม เข้าใจว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ โจษตรงตามอาการได้เห็น หรือได้ฟัง หรือรังเกียจสงสัย แม้จากอธิกรณ์นั้น ไม่เป็นจริง เช่นได้รับแจ้งความเท็จ ไม่ต้องอาบัติ

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดขัดใจโกรธเคืองภิกษุอื่น แกล้งหาเลศโจษอาบัติปาราชิก เป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทนี้ ต่างจากสิกขาบทก่อน คือสิกขาบทก่อนโจษด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ในสิกขาบทนี้ อ้างเลศโจษ คือถือเอาเรื่องอื่นมาเป็นเลศ

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่งภิกษุใด ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือถือเอาอธิกรณ์ (คือเรื่อง) อันเป็นเหตุแตกกัน ยกย่องกันอยู่ ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรืออย่าได้ถือเอาอธิกรณ์อันเป็นเหตุแตกกันยกย่องกันอยู่ ขอท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกัน (คือฟังพระปาฏิโมกข์ร่วมกัน) ย่อมอยู่ผาสุก และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาส (คือประกาศห้าม)กว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบสามจบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส

สงฆ์ในที่นี้ หมายเอาภิกษุทั้งหมู่ คำว่าพร้อมเพรียงนั้น คือมีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน คำว่าตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงนั้น คือขวนขวายเพื่อให้แตกเป็นก๊ก จนถึงมีสังวาสต่าง คือไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม อธิกรณ์เป็นเหตุแตกกันนั้น คือเถียงกันว่า นั่นธรรม นั่นไม่ใช่ธรรม นั่นวินัย นั่นไม่ใช่วินัย เป็นต้น ข้อนี้ พึงเห็นตัวอย่าง ในเรื่องพระเทวทัตต์ ผู้ขวนขวาย เพื่อแยกออกจากสำนักพระศาสดา และตั้งสำนักใหม่

เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้รู้เรื่องจะพึงห้ามปราม รู้แล้วไม่ว่า ต้องทุกกฏ ถ้าว่าแล้วไม่ฟัง พึงฉุดตัวมาท่ามกลางสงฆ์ว่ากล่าวอีก ๓ ครั้ง ถ้าขืนอยู่ พึงสวดสมนุภาส คือประกาศห้ามด้วยอาณัติของสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรม ฝ่ายภิกษุผู้เป็นตัวการ เมื่อได้รับห้าม สละเสียได้ในคราวแรก ๆ จัดว่าเป็นดี ถ้าไม่สละ ต้องทุกกฏทุกคราว จนจบญัตติ คือคำเผดียงสงฆ์ จบอนุสาวนา คือคำหารือและตกลงของสงฆ์ ๒ คราวข้างต้น ต้องสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๑๑ ว่า อนึ่ง มีภิกษุประพฤติตามผู้พูดเข้ากันของภิกษุนั้นแล ๑ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า ขอท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวคำอะไร ๆ ต่อภิกษุนั่น ภิกษุนั่นกล่าวถูกธรรมด้วย ภิกษุนั่นกล่าวถูกวินัยด้วย ภิกษุนั่นถือเอาความพอใจและความชอบใจของพวกข้าพเจ้ากล่าวด้วย เธอรู้ (ใจ) ของพวกข้าพเจ้าจึงกล่าว คำที่เธอกล่าวนั้น ย่อมควร (คือถูกใจ) แม้แก่พวกข้าพเจ้า ภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุนั่น หาใช่ผู้กล่าวถูกธรรมไม่ด้วย ภิกษุนั่น หาใช่ผู้กล่าวถูกวินัยไม่ด้วย ความทำลายสงฆ์อย่าได้ชอบ แม้แก่พวกท่าน ขอ (ใจ) ของพวกท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกัน ย่อมผาสุก และภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอทั้งหลายถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอทั้งหลายไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๑๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้มีสัญชาติแห่งคนว่ายาก อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ถูกทางธรรม ในสิกขาบททั้งหลายอันเนื่องใน อุเทศ (คือพระปาติโมกข์) ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่ากล่าวไม่ได้ ด้วยกล่าวโต้ว่า พวกท่านอย่าได้กล่าวอะไรต่อเราเป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม แม้เราก็จักไม่กล่าวอะไร ๆ ต่อพวกท่านเหมือนกัน เป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม ขอพวกท่านจงเว้นจากการว่ากล่าวเราเสีย ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่าท่านอย่าได้ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่าไม่ได้ ขอท่านจงทำตนให้เขาว่าได้แล แม้ท่านก็จงว่ากล่าวภิกษุทั้งหลายโดยชอบธรรม แม้ภิกษุทั้งหลายก็จักว่ากล่าวท่านโดยชอบธรรม เพราะว่าบริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเจริญแล้วด้วยอาการอย่างนี้ คือด้วยว่ากล่าวซึ่งกันและกัน ด้วยเตือนกันและกัน ให้ออกจากอาบัติและภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลาย ว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูก

สวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสียเป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๑๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุเข้าไปอาศัยบ้านก็ดี นิคมก็ดี แห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของเธอ เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลายอันเธอประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านเป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของท่าน เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลายอันท่านประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย ท่านจงหลีกไปเสียจากอาวาสนี้ ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ (อีก) และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ว่าภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า พวกภิกษุ ถึงความพอใจด้วย ถึงความขัดเคืองด้วย ถึงความหลงด้วย ถึงความกลัวด้วย ย่อมขับภิกษุบางรูป ย่อมไม่ขับภิกษุบางรูป เพราะอาบัติเช่นเดียวกัน ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่าท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย หาได้ถึงความพอใจไม่ หาได้ถึงความขัดเคืองไม่ หาได้ถึงความหลงไม่ หาได้ถึงความกลัวไม่ ท่านเองแล เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ (อีก) และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส

คำว่าประทุษร้ายสกุลนั้น เป็นโวหารอย่างหนึ่ง ใช้อยู่ในหมู่ภิกษุ ไม่ได้หมายความว่า โกรธขึ้งจองล้างจองผลาญทำร้ายร่างกาย หรือทำให้เสียทรัพย์ หมายความว่า เป็นผู้ประจบเขาด้วยกิริยาทำตนอย่างคฤหัสถ์ ยอมตนให้เขาใช้สอย หรือด้วยอาการเอาเปรียบโดยเชิงให้สิ่งของเล็กน้อยด้วยหวังได้มาก ทำอย่างนี้เรียกว่าประทุษร้ายสกุล เพราะทำให้เขาเสียศรัทธาเลื่อมใสอันเป็นมูลแห่งกุศลสมบัติ จริงอยู่ ภิกษุทำเช่นนั้น แม้หากถูกใจเขาบางเหล่า แต่เขาคงไม่นับถือโดยฐานะเป็นพระ คงคบโดยฐานะเป็นเพื่อน

ชั้นเลว คำว่ามีความประพฤติเลวทรามนั้น คือ ประพฤตินอกทางของสมณะ เป็นต้นว่า ว่าประพฤติสุงสิงกับหญิงสาวในสกุล เล่นการพนัน เล่นซุกซนต่าง ๆ เล่นตลกคะนอง ร้องรำทำเพลง ภิกษุเช่นนี้มีพระพุทธานุญาตไว้ ให้สงฆ์ลงโทษทำปัพพาชนียกรรมขับเสียจากอาวาส ภิกษุต้องปัพพาชนียกรรมอย่างนี้ ควรจะรู้สึกโทษตัว ประพฤติกลับตัวเสียใหม่ เพื่อสงฆ์จะได้งดโทษ แต่ภิกษุในสิกขาบทนี้ กลับว่าติเตียนภิกษุอื่นว่าลุอำนาจแก่อคติ ๔ ที่ทรงอนุญาตให้ว่ากล่าวตลอดถึงสวดสมนุภาสประกาศห้าม ถ้าไม่ฟัง ต้องสังฆาทิเสส

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ ๙ สิกขาบทข้างต้น ให้ต้องอาบัติแต่แรกทำเรียกปฐมาปัตติกะ ๔ สิกขาบทข้างปลาย ให้ต้องอาบัติต่อเมื่อสงฆ์สวดประกาศห้ามครบ ๓ ครั้ง เรียก ยาวตติยกะ ภิกษุล่วงสิกขาบทใดสิกขาบทหนึ่งแล้ว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

วินัยมุขเล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๕ "สังฆาทิเสส" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๕๗–๘๐

บทความธรรมะ

ประจำวันศุกร์ ที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่องว่าด้วยความเป็นภิกษุ

ความเป็นภิกษุนี้ สำเร็จมาจากการบวช มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

ผู้ชายเรียกว่า ภิกขุ หรือ ภิกษุ

ผู้หญิงเรียกว่า ภิกขุณี หรือ ภิกษุณี

โดยความหมายตามรูปศัพท์ แปลได้ ๒ อย่าง คือ

๑. ผู้เที่ยวไปเพื่อภิกษา (ภิกฺขาย จรติ สีเลนาติ ภิกฺขุ) ผู้ใดย่อมเที่ยวไปเพื่อภิกษาโดยปกติ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นภิกษุ

๒. ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏโดยปกติ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นภิกษุ

มีเรื่องเล่าว่าพราหมณ์คนหนึ่ง ได้ยินพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเรียกสาวกว่า "ภิกขุ" หมายความว่า "ผู้ขอ" เขาก็เป็นผู้ขอโดยปกติเหมือนกัน ควรจะได้นามว่า "ภิกษุ" เช่นเดียวกัน จึงเข้าไปกราบทูลให้ทรงเรียกภิกษุบ้าง ทรงปฏิเสธว่า เราหาเรียกบุคคลที่มีอาการเพียงแต่ "ขอ" อย่างเดียวว่าเป็นภิกษุไม่ ผู้ใดเห็นภัยในวัฏสงสารเป็นปกติ เราเรียกผู้นั้นว่า "ภิกษุ" ดังนี้

ภิกษุนี้เป็นนักบวชที่ได้มีมาก่อนพุทธศาสนา เช่นท่านปัญจวัคคีย์ ก็ทรงเรียกว่า "ปัญจวัคคีย์ภิกษุ" เหมือนกัน อัญญาโกณฑัญญะ พราหมณ์ผู้เป็นหัวหน้าปัญจวัคคีย์

เป็นพราหมณ์ที่เข้าไปถวายคำพยากรณ์ว่าจะได้เป็นศาสดาเอกของโลก เมื่อพยากรณ์แล้ว ได้ชวนเอาบุตรของพราหมณ์อื่น ๆ รวมกันบวชทั้งหมดได้ ๕ รูป คอยองค์พระศาสดา เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกบรรพชาทรงทำทุกรกิริยา ก็เข้ามาปฏิบัติ เมื่อเห็นทรงละทุกรกิริยานั้นเสีย เข้าใจว่าจะไม่ตรัสรู้แล้วก็หลีกไปเสีย พระสัมมาสัมพุทธะ ทรงหยั่งเห็นว่าทุกรกิริยาไม่ใช่เป็นทางตรัสรู้ เพราะทดลองจนถึงที่สุด ยืนยันได้ว่า บรรดาผู้ทำความเพียรในโลก ในอดีตกาล หรืออนาคตกาล และในกาลเดี๋ยวนี้ อย่างยิ่งก็เพียงพระองค์เท่านั้น จะยิ่งไปกว่าพระองค์ไม่มี แม้เช่นนั้นพระองค์ก็ไม่ตรัสรู้ได้ เป็นทางไร้ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยด้วยพระปรีชาอันยิ่ง แล้วมาเริ่มบำเพ็ญเพียรทางจิต ผลที่สุดก็ได้ตรัสรู้ เมื่อได้ตรัสรู้แล้วทรงพิจารณาเห็นปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เป็นผู้มีปัญญาสามารถรู้ธรรมะได้ จึงเสด็จไปแสดงธรรม ทรงเรียกปัญจวัคคีย์เหล่านั้นว่าภิกษุ อันนี้เป็นเครื่องแสดงว่าภิกษุได้มีมาก่อนพุทธกาล และนักบวชในสมัยพุทธกาลคงมีมากเช่นเดียวกัน ที่ไม่ได้เรียกว่าเป็นภิกษุก็คงมี เช่น ปริพพาชก อาฬารดาบส อุทกดาบส เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาเอาชื่อ " ภิกษุ " มาเรียกพระสาวก แต่ไม่เรียกเป็นอย่างอื่น

ภิกษุในพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้อย่างไร

ภิกษุในพุทธศาสนาเกิดขึ้นตามเหตุการณ์เปลี่ยนมาเป็นลำดับ ในตอนแรกมีผู้ศรัทธามาขอบวช ตรัสอนุญาตว่า มาเป็นภิกษุเถิด เพียงเท่านี้ผู้นั้นก็เป็นภิกษุในพุทธศาสนา ต่อมามีพระสาวกมาก ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรได้เองด้วยให้ถึงสรณะสามเรียกว่า ติสรณคมนุปสัมปทา ผู้ที่อุปสมบทก็เป็นภิกษุ ภายหลังเมื่อพระศาสนาเจริญเต็มที่แล้ว ทรงอนุญาตให้อุปสมบทผู้มีศรัทธานั้น ๆ เป็นภิกษุด้วยญัตติจตุตถกรรม ดังที่ใช้อยู่ทุกวันนี้

บุคคลที่จะเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ต้องอาศัยสงฆ์ปฏิบัติชอบตามพระวินัย จึงชื่อว่ามีพระวินัยเป็นที่เกิด เมื่อเกิดเป็นพระภิกษุขึ้นแล้ว จะทรงภาวะเป็นพระภิกษุอยู่ได้ก็ต้องอาศัยพระวินัยอีก พระวินัยพุทธบัญญัติ จึงเป็นชีวิตจิตใจของพระภิกษุ เมื่อประ-พฤติบริบูรณ์ในพระวินัย ความเป็นพระภิกษุของผู้นั้นก็บริบูรณ์เต็มเปี่ยม ถ้าประพฤติบกพร่อง ความเป็นพระภิกษุก็บกพร่อง ถ้าประพฤติย่อหย่อน ความเป็นพระภิกษุก็ย่อหย่อนลง ถ้าประพฤติขาดวิ่น ความเป็นพระภิกษุก็ขาดวิ่น เช่นเดียวกัน ผู้ที่อุปสมบทด้วยจิตใจที่สูงจึงไม่ยอมละเมิดพระวินัยโดยง่าย ซ้ำท่านกล่าวเตือนไว้ว่า

ปาฏิโมกฺขํ วิโสเธนฺโต อปฺเปว ชีวิตํ ชเห
ปญฺญตฺตํ โลกนาเถน น ภินฺเท สีลสํวุตํ

แปลว่า ผู้จะชำระปาฏิโมกขศีลให้บริสุทธิ์ ไฉนพึงยอมสละชีวิต ไม่ทำลายสีลสังวรที่พระโลกนาถเจ้าทรงบัญญัติไว้

ทั้งมีพุทธภาษิตแสดงโทษ ความเป็นอลัชชี คือ ผู้ไม่มียางอาย ไม่สำรวมแล้วบริโภคก้อนข้าวของชาวเมืองว่า “กินก้อนเหล็กแดงเสียดีกว่า” ดังนี้

ฉะนั้น ท่านผู้มีใจสูงนั้น จึงเคารพพระวินัย เป็นชีวิตจิตใจ ไม่ปรารถนาจะประพฤติปฏิบัติในทางผิด

การล่วงอาบัติด้วยไม่รู้หรือสำคัญผิด ย่อมเกิดขึ้นได้ เช่น การรับสิ่งของในห่อ เพื่อไม่ให้เป็นโทษในทางนี้ จึงมีพระพุทธบัญญัติสอนให้ทำอาโภคจิตในเวลารับของว่า ถ้าเป็นของควร เราจึงรับ ถ้าไม่ควรเราจะไม่รับ ดังนี้ ซึ่งแลไม่เห็น อย่างนี้เมื่อตั้งใจรับ ถ้าของสิ่งนั้นไม่ควรก็เป็นอาบัติ ตามวัตถุที่รับนั้น ถ้าของนั้นควรก็นับว่ารับมาด้วยดี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทให้ผู้ปฏิบัติรับปฏิบัติได้ไม่ตึงเกินไป จึงสมควร ที่ปฏิบัติตาม

ผู้ที่ปฏิบัติพระวินัยบริบูรณ์นี้ เรียกว่า สังวาโส มีธรรมเป็นที่อยู่ร่วม เมื่อประพฤติเหมือนกัน ถืออย่างเดียวกันก็เป็น สมานสังวาโส มีสังวาสเท่ากัน เสมอกัน

เมื่อประพฤติพระวินัยต่างกัน ไม่เสมอกัน เรียกว่า นานาสังวาโส เมื่อไม่ประพฤติเลย เช่นเป็นปาราชิกแล้วก็เรียกว่า อสังวาโส ไม่มีสังวาส ถ้าไม่ได้บวชโดยถูกต้องแต่ถือเพศเอาเอง เช่น โกนผม นุ่งเหลือง ห่มเหลืองเอง เรียกว่า เถยยสังวาโส ผู้ขโมยเพศ ผู้ที่ล่วงวินัยจนขาดวิ่นแล้ว บาลีเรียกว่า อันโตปูติ อันโต = ภายใน ปูติ = เน่า เป็นที่น่ารังเกียจของผู้มีศีลธรรมอันงาม ส่วนผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ก็เป็น อาหุเนยโย ปาหุเนยโย เป็นเนื้อนาบุญของโลก

หมายเหตุ ปัญจวัคคีย์ คือ พระโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานาม พระอัสสชิ

ความบริสุทธิ์

"จิตฺเต ปาริสุทฺเธ สุคติ ปาฏิกงฺขา"
เมื่อจิต บริสุทธิ์แล้ว สุคติเป็นหวังได้

บาลีข้างบนนี้ส่องความว่า ความเกิดในสัมปรายภพ เนื่องด้วยจิตในปัจจุบันภพ เมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าจิตเศร้าหมองเกลือกกลั้วด้วยอุปกิเลสบาปธรรม คติย่อมไม่ดี เมื่อจิตบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจากอุปกิเลสบาปธรรม คติจึงจะดี เหมือนอย่างอัธยาศัยและความประพฤติของตนเอง ในวัยเบื้องต้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งภาวะเช่นนั้น ในวัยเบื้องหลัง ไม่อย่างนั้นเหมือนอย่างมารดาบิดา ย่อมสามารถจะฝากอัธยาศัย และความประพฤติของตนให้สืบลงไปถึงบุตรผู้อยู่คุ้นกับตน ฉันใด จิตดี จิตชั่ว ย่อมเป็นปัจจัยแห่งปฏิสนธิจิตในสัมปรายภพ ฉันนั้น ผู้รักตนควรชำระจิตให้บริสุทธิ์ และอบรมให้เจริญด้วยคุณธรรม ดุจเดียวกับคนหวังดีแก่ตน ควรรักษาอัธยาศัยและความประพฤติของตนให้คงดีอยู่ และมารดาบิดาผู้หวังดีแก่บุตร ควรทำเช่นนั้นเหมือนกัน

อุปกิเลสนั้น ได้แก่อารมณ์อันชั่วเข้าจับจิตให้เศร้าหมอง เช่น เขม่าอันจับผ้าให้เป็นมลทินฉะนั้น อุปกิเลสนั้น โดยบรรยายหนึ่ง ท่านแสดงไว้ ๑๖ ประการ คือ อภิชฌาวิสมโลภะ ความละโมบไม่เลือก อันเป็นตัวอภิชฌา ๑ พยาบาท ความจองเวร ๑ ความโกรธ ๑ อุปนาหะ คือความถือโกรธ ๑ ความลบหลู่บุญคุณของท่าน ๑ ความตีเสมอท่าน ๑ ความริษยา คือเห็นผู้อื่นได้ดีทนไม่ได้ ๑ ความตระหนี่ ๑ มารยา คือทำเล่ห์กล ๑ สาไถย คือความอวดดี ๑ ความดื้อ ๑ ความแข่งดี ๑ มานะ คือความถือตัว ๑ อติมานะ คือความหยิ่งหรือจองหอง ๑ ความมัวเมา ๑ ความประมาท คือความทะนง ๑ โทษลามก ชื่อว่าบาปธรรม พึงรู้โดยบรรยายผิดจากคุณธรรมอันจะกล่าวต่อไปนี้ แม้อุปกิเลส ๑๖ อย่างนี้ก็ชื่อว่าบาปธรรมละอย่าง ๆ

จิตที่ทำให้บริสุทธิ์จากอุปกิเลสและบาปธรรมเหล่านี้แล้ว ควรรับอบรมให้เจริญด้วยคุณสมบัติ เหมือนผ้าที่ฟอกให้หมดมลทินแล้วควรรับน้ำย้อมให้เป็นสีงามตามปรารถนาฉะนั้น

คุณสมบัตินั้นพึงเห็นดังต่อไปนี้

๑. ศรัทธากับปัญญา ความรู้จักเชื่อเหตุผลที่ควรเชื่อ ชื่อว่าศรัทธา เชื่องมงายไม่ชื่อว่าศรัทธา ความรู้จักเหตุผลโดยถ่องแท้ เป็นปัญญา นำให้เกิดศรัทธามั่น ๒ นี้เป็นอุปการะแก่กัน ให้ตั้งอยู่ในความพอดี

๒. สติกับสัมปชัญญะ ความระลึกได้ก่อนทำก่อนพูด เป็นสติความรู้ตัวในขณะทำในขณะพูด เป็นสัมปชัญญะ ๒ นี้เป็นคุณป้องกันความพลาดความผิด และเหนี่ยวรั้งใจมิให้หุนหัน

๓. หิริกับโอตตัปปะ ความละอายใจไม่กล้าทำผิด เป็นหิริความเกรงผิด ของคนรัก ความทำถูก เป็นโอตตัปปะ ๒ นี้เป็นคุณรักษาให้คงในความดี

๔. ขันติกับโสรัจจะ ความอดทนต่ออารมณ์ที่ไม่ชอบไว้ได้ ชื่อว่าขันติ ความเสงี่ยม คือรู้จักทำจิตให้แช่มชื่นในเมื่อต้องอดทน ชื่อว่าโสรัจจะ ๒ นี้เป็นคุณระงับเหตุเป็นข้าศึกแก่ความสงบอันเป็นภายนอก

๕. อาชชวะกับมัททวะ ความตรงเป็นอาชชวะ ความอ่อนโยนเป็นมัททวะ ๒ นี้เป็นคุณทำความสุภาพ

๖. เมตตากับกรุณา ความใคร่ความเอ็นดู เป็นเมตตา ความสงสาร ความหวั่นใจ เมื่อเห็นเขาได้ทุกข์ เป็นกรุณา ๒ นี้เป็นคุณทำความเกื้อกูลกัน

ควรทำจิตให้ได้รับความอบรม ด้วยคุณธรรมเหล่านี้ก็ตาม ด้วยคุณธรรมเหล่าอื่นอันไม่ได้กล่าวในที่นี้ก็ตาม เป็นอาจิณ จิตได้ธรรมเหล่านี้เป็นอาเสวนปัจจัยคือ

เหตุที่ซ่องเสพคุ้นมา ก็จะเป็นสภาพอันประณีตยั่งยืนสืบเนื่องกันไป เมื่อถึงมรณสมัยย่อมจะเป็นปัจจัยแห่งสุคติดังกล่าวไว้แล้วในบาลีนั้น ทำอย่างนี้แล้ว ชื่อว่าได้เตรียมทรัพย์หรือเสบียงเป็นกำลังสำหรับเดินทางไปสู่ปรโลกไว้พร้อม คนผู้อบรมจิตนั้น ย่อมอาจกำหนดรู้คติของตนได้เอง ไม่พักต้องมีคนอื่นบอก แม้หากมติของศาสนาทั้งหลายในข้อว่า สัตว์ตายแล้วย่อมเกิดอีกกว่าจะถึงที่สุด จะพลาดไป ความปฏิบัตินั้นก็ยังสมควรแก่ผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะอยู่นั่นเอง

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "ความบริสุทธิ์" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๔–๗๓

ภาวนา

โส น ภายติ สมฺปรายิกสฺส มรณสฺส
เขาย่อมไม่กลัวต่อมรณะ ผู้นำไปสู่สัมปรายภพ

มรณะ ย่อมเป็นทุกข์อันพึงกลัวของคนทั้งหลายผู้ยังอาลัยในโลกนี้อยู่ แต่ความกลัวตายนั้น ย่อมเป็นเหตุขัดขวางแห่งความปลอดโปร่ง และความเจริญของคนทั้งหลาย คนมีความห่วงใยในชีวิต ย่อมไม่อาจทำกิจของคนกล้า ดังภาษิตของพระโพธิสัตว์ชาวดงกล่าวแก่พวกพานิช อันเล่าแล้วข้างต้นนั้น เหตุนั้น พระศาสดาจึงประทานพระบรมพุทโธวาทให้เจริญภาวนา นึกถึงความตายจนคุ้น เพื่อจะได้หายกลัว พระองค์ตรัสสอนให้นึกว่า "มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโต" แปลว่า "เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้" เจริญภาวนาตามพระพุทธพจน์นี้ให้ผล ๒ ประการ คือให้กำหนดรู้ความเป็นอย่างไรแห่งสังขารและให้หายกลัว สิ่งอันธรรมดาแต่งขึ้น คือเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งธรรมดา ได้ชื่อว่าสังขาร ๆ นั้นย่อมเป็นไปตามธรรมดานิยม มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรไปในท่ามกลาง มีความสิ้นในที่สุด มนุษย์เราก็เป็นประเภทอันหนึ่งแห่งสังขาร เหตุนั้นทุกคนตั้งแต่เกิดมาก็บากหน้าเพื่อจะผ่านวัยคือปูนทั้งสาม เป็นเด็กแล้วก็เป็นหนุ่มเป็นสาว นี้วัยที่ต้น แล้วเป็นกลางคน ไม่กระชุ่มกระชวยเหมือนเดิม แต่ก็ยังไม่ห่อม นี้เป็นวัยกลาง แล้วแก่เฒ่า มีกายใจทรุดโทรม หมดความแข็งแรง นี้วัยหลัง แล้วก็ถึงมรณะในวัยนี้เอง แต่ทุกคนหาได้ผ่านวัยครบทั้งสามไม่ บางคนถึงมรณะเสียแต่ในวัยต้นก็มี ในวัยกลางก็มี เป็นอย่างนี้ เพราะสิ้นกำลังที่ธรรมดาประมวลแต่งมา เรียกว่าอายุบ้าง เพราะถูกปัจจัยภายนอกเข้าตัดรอนเสียบ้าง ตายเพราะเหตุข้างต้น เรียกกาลมรณะ ตายเพราะเหตุข้างหลังเรียกอกาลมรณะ เจริญภาวนานึกถึงมรณตามพระพุทธพจน์ นำให้กำหนดรู้ความเป็นอย่างไรแห่งสังขารอย่างนี้ เมื่อนึกถึงมรณจนชิน ย่อมระงับความกลัวเสียได้ อุปมาเหมือนคนในเมือง ไม่เคยเที่ยวป่าเปลี่ยว เมื่อมีธุระต้องไปแต่ผู้เดียวหรือน้อยคน ย่อมพรั่นพรึงต่อภัยอันตราย แม้ไม่มีอะไร

ก็ยังหวั่นต่อความเงียบเชียบของป่านั้นเอง ฝ่ายชาวป่า เคยอยู่หรือเคยเดินผ่านไปมาเนือง ๆ ย่อมไม่ขยาด ความเคยและไม่เคย ทำคนทั้งสองให้ต่างกันฉันใด คนไม่พอใจนึกถึงมรณะเสียเลย บันดาลผ่านพบเข้า ย่อมตกใจหวาดเสียว ฝ่ายคนที่หมั่นนึก ย่อมกล้าหาญพอเพื่อจะพบมรณะไม่ครั่นคร้าม ฉันนั้น เจริญมรณสติ คือนึกถึงความตาย ทำให้หายกลัวอย่างนี้ เมื่อไม่หวั่นต่อมรณะ จะได้ทำกิจของคนกล้า แก้อุปสรรคอันขวางทางแห่งความเป็นไปของตนให้ลุล่วงไป ก็จะได้ถึงความดีความงาม ทั้งในอิธโลก ทั้งในปรโลก เหตุนั้น ในพระพุทธศาสนา ท่านจึงสรรเสริญคนผู้ไม่กลัวต่อมรณะ ดังมีแจ้งในบาลีข้างต้นนี้

อีกทางหนึ่ง คนผู้ไม่ได้อัสสาทะคือความเพลินในโลก เบื่อหน่ายโลกเสียเต็มที ควรมีความกล้าพอจะทนต่อผลอันไม่เป็นที่ปรารถนานั้นเหมือนกัน ไม่เช่นนั้น ความเกิดของตนที่ควรจะสำเร็จประโยชน์แก่โลกได้เพียงใด ก็จะไม่เป็นได้เพียงนั้น ภัยยังไม่ทันมาถึง รีบทิ้งถิ่นฐานหนีไปก่อน เป็นความขลาดไม่เป็นการ ฉันใด รีบทำลายชีวิตของตนเสียเองในเวลายังไม่ถึงที่ก็เป็นฉันนั้น ในพระศาสนา ท่านก็ติว่า รีบร้อนเกินไป จัดเข้าในพวกวิภวตัณหา ไม่กล่าวว่าเป็นเหตุพ้นทุกข์ กลับแสดงตรงกันข้าม มติแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อได้ทุกข์หรือได้พบอุปสรรคก็ชอบแต่จะหาทางแก้ ไม่ควรเป็นคนสิ้นคิดและตีตนก่อนไข้ ทุกข์มี ทางแก้ก็คงมีเหมือนกัน บุคคลผู้กล้าแท้จริง จึงได้ชื่อว่า "วีโร" ย่อมเป็นผู้กล้าทั้งในสองสถาน เมื่อมรณะคุกคามย่อมไม่สะทกสะท้าน เมื่อทุกข์ครอบงำ ย่อมอาจเพื่อต้านทานไว้อยู่

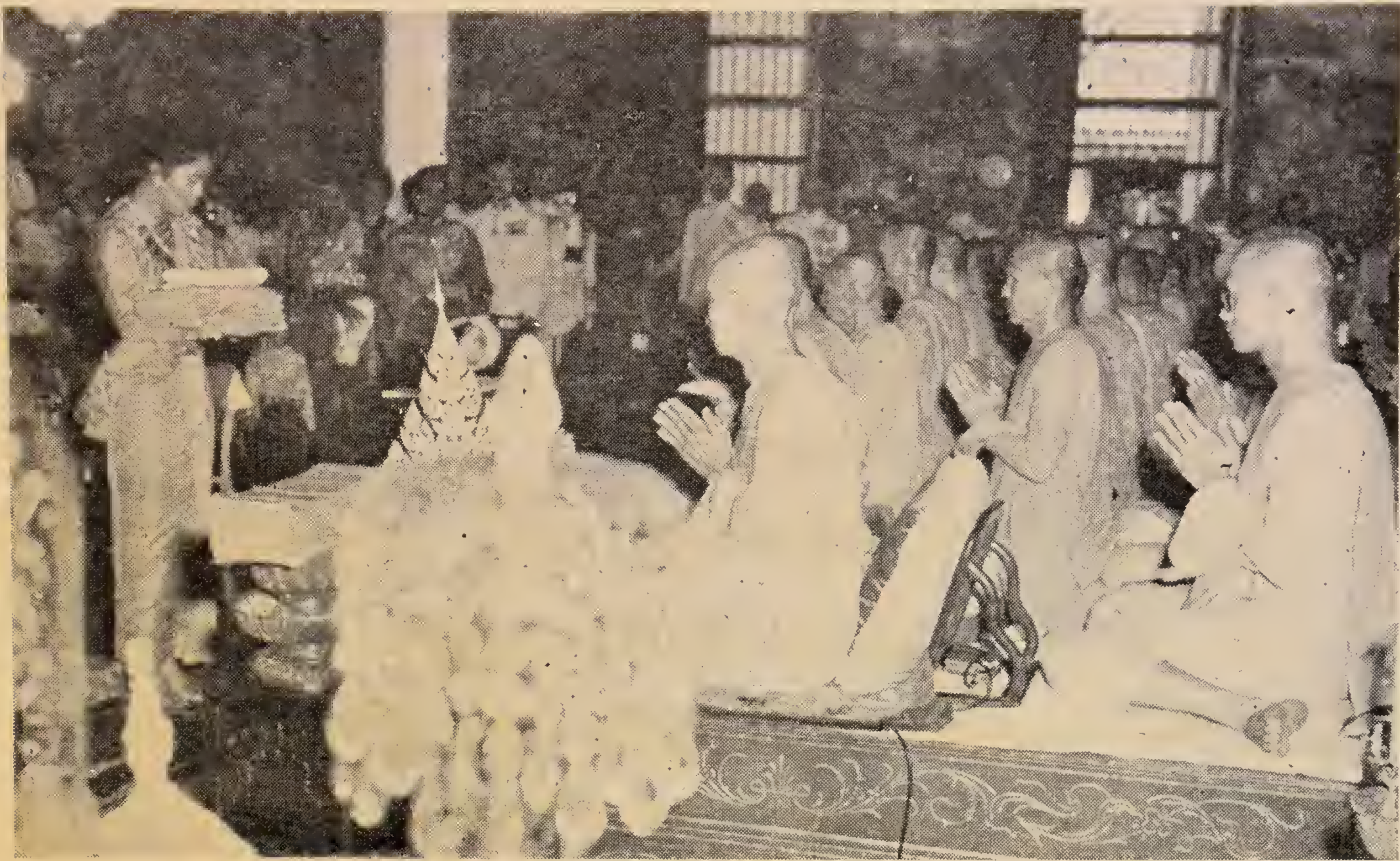
ชนผู้ยึดไว้ได้ทั้งทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ทั้งสัมปรายิกัตถประโยชน์ ครบสองประการ ท่านยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เพราะรู้จักใช้ปัญญาในกิจอันเป็นประโยชน์ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติได้ชัยชำนะโลกทั้งสอง ในโลกนี้ก็ตั้งตนได้ ในโลกหน้าก็มีทางที่อุ่นใจได้ เป็นผู้ทำเกาะที่พึ่งพำนักในกลางสงสารสาครอันนี้ สูงและมั่นคง อันห้วงน้ำ คืออันตรายไม่ท่วมถึง เป็นตัวอย่างอันดีในพระพุทธศาสนา.

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "ภาวนา" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๔-๗๓

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๖ แห่งการทรงผนวช

วันเสาร์ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๐-๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๙.๐๕-๑๐.๑๕ น.	วันนี้เป็นวันธรรมสวนะ เสด็จฯ ลงพระอุโบสถเวลา ๙.๐๕ น. ทรงทำวัตรเช้าจบแล้ว อุบาสกอุบาสิกาทำวัตร แล้วพระโศภนคณาภรณ์แสดงพระธรรมเทศนา "อัคคกถา" ถวาย สมเด็จพระราชชนนี, สมเด็จพระนางรำไพฯ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทร เสด็จมาทรงฟังธรรม มีอุบาสกและอุบาสิกาเต็มทั้งในพระ-อุโบสถและภายนอกพระอุโบสถ มีการขยายเสียง และถ่ายทอดเสียงจากวิทยุ อ.ส. ต่อจากนั้น สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน
เวลา ๑๐.๔๕-๑๑.๔๕ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๑.๔๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จกลับ
เวลา ๑๓.๑๘-๑๕.๒๐ น.	ทรงพัก วันนี้ พระพรหมมุนี ไม่มาถวายธรรมะ เพราะเป็นวันธรรมสวนะ
เวลา ๑๕.๔๕-๑๖.๓๐ น.	เสด็จลงพระอุโบสถ ในงานพระราชพิธีพระราชทานพระกฐิน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ผู้สำเร็จราช-การฯ เสด็จฯ สมเด็จพระสังฆราช เสด็จลงพระอุโบสถรับพระกฐิน รู้สึกมีพระพักตร์แจ่มใสมาก
เวลา ๑๗.๐๐ น.	ทอดพระเนตรพุทธประวัติ ซึ่งนายแพทย์อรุณฯ นำมาทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อตอนเพลวันนี้ แล้วทรงหนังสือพิมพ์

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เสด็จ ฯ พระราชทานกฐินในพระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๒๑.๑๐ น.

เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ แล้วทรงชักผ้าป่าที่ไวยาวัจกรจัดถวายที่เขา หน้าพระตำหนักปั้นหย่า ตกแต่งโดยเจ้านายที่เสด็จมาจัดดอกไม้ มีชะนีร้อยด้วยดอกไม้แขวนไว้ มีคาถาชักผ้าป่าเขียน และมีไฟฉายไว้เวลาเสด็จฯ ลงบีดไฟและนำผ้าออกหมดเวลาเสด็จฯ กลับ จึงทอดพระเนตรเห็น ทรงชักผ้าป่าแล้ว ทรงมีพระราชปรารภว่า ทรงมีมากแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้นำไปพระราชทานแก่พระภิกษุชราที่ยังขาดแคลน ชื่อ เดิม

พระธรรมเทศนาอัคคกถา

พระโศภนคณาภรณ์ (เจริญ สุวฑฺฒโน)

แสดงที่ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ

วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ

อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ

ตถาคตสาวกสงฺโฆ เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้าในวันนี้ การฟังธรรมนั้นเป็นกิจเบื้องต้นของพุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเหตุให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมคือคำสั่งสอนไว้อย่างไร เมื่อรู้แล้วจักได้ปฏิบัติให้ถูกต้องได้ตามศาสนธรรม ฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงได้กำหนดให้มีวันที่ฟังธรรม สำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป กำหนดโดยจันทรคติซึ่งปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ ปักษ์หนึ่งมี ๒ วัน และในวันเช่นนี้ ย่อมเป็นวันจำศีลเป็นพิเศษของคฤหัสถ์ด้วย จึงเรียกว่า วันอุโบสถ แปลถือเอาความว่า วันจำศีล ฉะนั้น เมื่อวันเช่นนี้เวียนมาถึงเข้า พุทธศาสนิกชนผู้ใคร่ธรรม จึงได้พากันมาสู่สถานที่ฟังธรรมในเบื้องต้น ได้สวดมนต์สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และสวดปาฐแสดงสังเวควัตถุแล้ว ได้สมาทานอุโบสถศีลหรือเบญจศีล ตามศรัทธาสามารถของตนแล้ว ต่อจากนี้เป็นโอกาส

ที่จะได้ฟังธรรมเป็นเครื่องอบรมสติปัญญาและสัมมาปฏิบัติสืบต่อไป การฟังธรรมนั้นจะสำเร็จประโยชน์ก็ด้วยการตั้งใจฟัง แม้จะตั้งใจฟังเพื่อคัดค้านก็ยังดีกว่าไม่ตั้งใจฟัง และโดยที่แท้การตั้งใจฟังเพื่อคัดค้านนั้น ก็ยังดีกว่าการฟังแล้วเชื่อตามไปโดยส่วนเดียว เพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาของตน แต่เมื่อกล่าวโดยทางที่ถูก ควรตั้งใจฟังโดยมีโยนิโสมนสิการ คือ การทำใจโดยแยบคาย ด้วยใช้พิจารณาให้เกิดความรู้เห็นของตนเอง จะรู้ตามหรือรู้ค้านก็ตาม ฟังดังนี้เรียกว่า ฟังดีเป็นเหตุให้ได้ปัญญา ตามพุทธภาษิตว่า สุสฺสูสํ ลภเต ปญฺญํ แปลว่า ฟังดีย่อมได้ปัญญา ดังนี้ ศรัทธาความเชื่อปสาทะความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มุ่งให้เป็นศรัทธาปสาทะที่เกิดจากปัญญา เพราะเป็นศรัทธาปสาทะที่ถูกต้องมั่นคง แท้จริงพุทธศาสนิกชนทั่วไป ย่อมมีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาอยู่ด้วยกัน และวัตถุคือที่ตั้งของศรัทธาปาสาทะนั้น ก็เป็นวัตถุที่เป็นยอดหรือเป็นวัตถุที่เลิศ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ฉะนั้น ควรกำหนดให้รู้จักลักษณะของวัตถุที่เลิศเหล่านี้ตามเป็นจริง เพื่อเจริญศรัทธาปสาทะของตนให้ดีให้เลิศ ควรแก่วัตถุที่เลิศนั้น แท้จริง ศรัทธาปสาทะของคนโดยทั่ว ๆ ไป ย่อมเกิดขึ้นโดยอาการคล้ายคลึงกัน คือย่อมเกิดขึ้นในของจริงและดี ในของที่จริงและดีเหล่านั้นสิ่งใดจริงและดีมาก สิ่งนั้นก็เป็นที่เกิดของศรัทธาปสาทะได้มาก สิ่งที่จริงและดีที่สุดก็ทำให้เกิดความศรัทธาปสาทะได้มากที่สุด สิ่งที่จริงและดีที่สุดนั้นนั่นแหละเรียกว่า อัคคะ แปลว่า ยอดหรือเลิศ สิ่งที่เป็นยอดหรือเลิศนั้น ย่อมมีอยู่ในทุก ๆ สิ่ง ดังเช่นในต้นไม้ก็มียอดไม้ ภูเขาก็มียอดเขา ในหมู่ชนก็มียอดคน ในพระพุทธศาสนาก็มีวัตถุที่เป็นยอดดังกล่าวแล้ว ดังมีพระพุทธภาษิตในอัคคัปปสาทสูตร จำแนกวัตถุที่เป็นยอดถึง ๔ ประการตามพระบาลีพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านกล่าวว่าเป็นยอดของสัตว์ทั้งหลาย วิราคธรรม ท่านกล่าวว่าเป็นยอดของธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นสังขตะทั้งที่เป็นอสังขตะ มรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ท่าน

กล่าวว่าเป็นยอดของธรรมทั้งหลายที่เป็นสังขตะ หมู่แห่งผู้ฟังอันเรียกว่า สาวกสงฆ์ของพระตถาคต ท่านกล่าวว่า เป็นยอดของหมู่หรือคณะทั้งหลาย ดังนี้

ในโลกนี้มีหมู่สัตว์อันหมายถึงมนุษย์ และดิรัจฉาน อาศัยอยู่เป็นอันมาก เป็นสัตว์ไม่มีเท้าก็มี เป็นสัตว์มี ๒ เท้าก็มี เป็นสัตว์มี ๔ เท้าก็มี เป็นสัตว์มีเท้ามากก็มี เป็นสัตว์ที่มีรูปก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่มีรูปก็มี เป็นสัตว์ที่มีสัญญาก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่มีสัญญาก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่ใช่ชนิดที่มีสัญญาทั้งไม่ใช่ชนิดที่ไม่มีสัญญาก็มี พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านว่าเป็นยอดของสัตว์เหล่านั้น ทั้งนี้เพราะพระตถาคตมีพระคุณเป็นยอด เพราะทรงมีพระปัญญาคุณ คุณคือพระปัญญาตรัสรู้ธรรม มีพระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลศและกองทุกข์ มีพระมหากรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาใหญ่ เป็นเหตุให้ทรงธรรมโปรดโลกคือหมู่สัตว์ซึ่งเป็นเวไนย คือควรฝึกให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ สมดังบทสวดแสดงความนอบน้อมว่า **พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว** บทว่า **พุทฺโธ** แปลว่าตรัสรู้ ก็ได้แก่พระปัญญาคุณ **วิสุทฺโธ** แปลว่าหมดจด ก็ได้แก่พระ-วิสุทธิคุณ บทว่า **กรุณามหณฺณโว** แปลว่า มีพระกรุณดังทะเลหลวง ก็ได้แก่พระมหากรุณาคุณไม่มีใคร ๆ ในโลกนี้ประกอบคุณครบถ้วนบริบูรณ์เสมอเหมือนพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านจึงกล่าวว่าเป็นยอดของสัตว์โลกทุกชนิด

อนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นได้ตรัสรู้ธรรมและได้แสดงธรรมสั่งสอน คำว่าธรรมนั้น มีอรรถ คือความหมายหลายอย่าง ตามศัพท์แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ ในที่นี้ก็หมายถึงสภาพหรือภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาที่มีอยู่ทั้งหมด ธรรมคือสิ่งที่มีอยู่นั้นเป็นสิ่งผสมก็มี เป็นสิ่งที่ไม่ถูกผสมก็มี สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏแก่ ตา หู เป็นต้น ทั้งหมดในโลก โดยเป็นพื้นพิภพก็ตาม เป็นสิ่งต่าง ๆ บนพื้นพิภพก็ตาม ล้วนเป็นสิ่งผสมทั้งนั้น เช่น บ้านเรือน เป็นสิ่งที่ผสมขึ้น ปรุงขึ้นด้วยวัตถุต่าง ๆ แม้วัตถุนั้น ๆ แต่ละสิ่งก็เป็นสิ่ง

ผสมอีกเหมือนกัน แม้จะแยกให้ละเอียดเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่ว่าละเอียดนั้นก็ยังเป็นสิ่งผสม เพราะอาจแยกออกไปได้อีก นี้เป็นสังขตธรรมทั้งหมด ต่อเมื่อใดแยกออกไปอีกไม่ได้ เพราะเป็นธาตุแท้ล้วนๆ ไม่มีอะไรปรุงแต่งผสม จึงจะเป็นอสังขตธรรม คือ สิ่งที่ไม่ถูกผสม กล่าวเฉพาะในทางคดีธรรม สิ่งที่ต้องทำต้องปฏิบัติทั้งปวงเรียกว่า สังขตธรรม บาปก็เป็นสังขตธรรม เพราะต้องทำชั่วจึงจะเป็นบาป บุญก็เป็นสังขตธรรม เพราะต้องทำดีจึงเป็นบุญจะทำบุญหรือทำบาปก็เนื่องมาจากจิตคิดปรุง คิดปรุงในทางดี ก็ให้ทำบุญ คิดปรุงในทางชั่ว ก็ให้ทำบาป ความคิดปรุงนี้ก็เป็นสังขตธรรมเหมือนกัน จิตจะคิดปรุงดีหรือชั่วก็เพราะอารมณ์ คือ เรื่องที่จิตคิด เรื่องจิตดำริ เรื่องที่จิตเก็บไว้เป็นอนุสัย คือ นอนเนื่องเป็นตะกอนอยู่ภายในจิต จิตอารมณ์ผสมกันอยู่เช่นนี้ จึงคิดปรุงไปต่างๆ นี้ก็เป็นสังขตธรรมทั้งหมด แท้จริงจิตก็เป็นส่วนหนึ่ง อารมณ์ก็เป็นส่วนหนึ่ง แต่ทั้ง ๒ ส่วนนี้มาผสมกันก็เพราะมีเครื่องทำให้ติด อันเรียกว่า ราคะ อันแปลว่า ความติดหรือเครื่องติด เหมือนอย่างสีเป็นเครื่องย้อมผ้า จิตมีเครื่องติดประจำอยู่ จึงติดในอารมณ์ ไม่พรากออกไปได้ เพราะจิตมีความติดอยู่เช่นนี้ จึงมีความเมา มีความกระหาย มีอาลัยพัวพัน มีความวนเวียน มีความดิ้นรนทะยานอยาก มีความยินดี มีความก่อ และยังมีความร้อยรัดเกี่ยวเกาะ พิจารณาดูที่จิตของตนจะรู้สึกในอาการเหล่านี้ได้ ทั้งนี้เพราะอะไร ก็เพราะยังมีความติด คือราคะอยู่นั้นเอง ต่อเมื่อใด สิ้นราคะ คือ สิ้นเครื่องติดหรือสิ้นความติด อันเรียกว่า วิราคะ อารมณ์ที่ประสบต่างๆ ทาง ตา หู เป็นต้น ไม่ข้องติดอยู่กับจิต จิตก็ไม่ข้องติดอยู่กับอารมณ์ เป็นอันแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง เมื่อนั้นก็เป็นอสังขตธรรม ธรรมก็ไม่ถูกปรุง อารมณ์ก็เป็นส่วนอารมณ์ จิตก็เป็นส่วนจิต เป็นจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากความเมา ความกระหาย ความอาลัยพัวพัน ความวนเวียน ความดิ้นรนทะยานอยาก ความยินดี เป็นจิตที่ดับกิเลส สิ้นเครื่องร้อยรัด ลักษณะดังกล่าวนี้รวมเรียกว่า วิราคธรรม ท่านกล่าวว่า เป็นยอดของธรรมทั้งหมด ทั้งที่เป็นสังขตะทั้งที่เป็นอสังขตะ

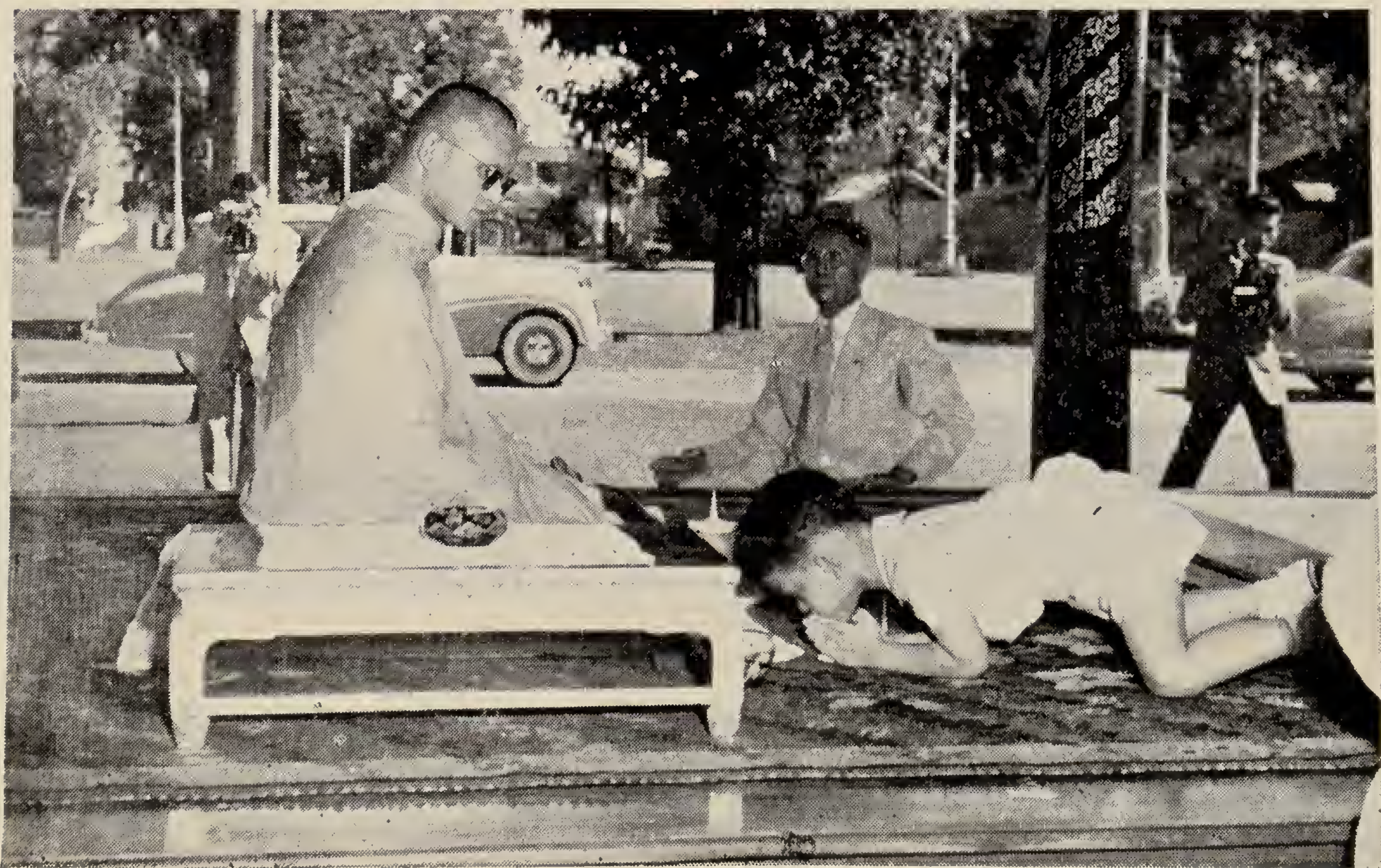
อนึ่ง ยอดธรรมดังกล่าวนั้น ก็ย่อมเนื่องมาจากการอบรมปฏิบัติ ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงเบื้องสูงโดยลำดับ คือ ต้องอาศัยการปรุงแต่งมาก่อน การปรุงแต่งนั้นมี ๒ คือ ปรุงแต่งในทางชั่ว อันเรียกว่า บาปอกุศลทุจริต ๑ ปรุงแต่งในทางดี อันเรียกว่า บุญกุศลสุจริต ๑ ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาตรัสสอนให้ละบาป อกุศลทุจริต คือ ไม่ปรุงหรือทำให้เกิดขึ้น ทรงสอนให้บำเพ็ญกุศลสุจริต คือปรุงหรือทำให้เกิดขึ้น และสอนให้ชำระจิตให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ ดังพระพุทธภาษิตในพระโอวาทปาฏิโมกข์ว่า สพฺพปาปสฺส อกรณํ การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ กุสลสฺสูปสมฺปทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๑ สจิตฺตปริโยทปนํ การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ เอตํพุทฺธานสาสนํ นี้เป็นคำสอนของพระผู้รู้ทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง ตรัสแสดงทางปฏิบัติมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ทั้ง ๘ นี้เรียกว่า อัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ชื่อว่าเป็นสังขตธรรม เพราะต้องปรุง คือ ต้องทำ ต้องปฏิบัติ และเมื่อปฏิบัติ ย่อมได้ประสบความดับทุกข์เดือดร้อนเป็นผล ตามควรแก่ความปฏิบัติ จึงถึงวิราคธรรมในที่สุด ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า เป็นยอดของสังขตธรรมทั้งปวง

อนึ่ง หมู่ชนผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติดำเนินไปในทางที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน คือ มรรคดังกล่าวแล้ว จนบรรลุถึงผลตามพระพุทธเจ้า ต่างโดยเป็นพระอริยบุคคลตามชั้น เรียกว่าสาวกสงฆ์ของพระตถาคตพุทธเจ้า สุปฏิปนฺโน เป็นหมู่ผู้ปฏิบัติดี อุชุปฏิปนฺโน ปฏิบัติตรง ญายปฏิปนฺโน ปฏิบัติเป็นธรรมตามเหตุผล สามีจิปฏิปนฺโน ปฏิบัติชอบเหมาะ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เป็นยอดของหมู่หรือคณะทั้งปวง

วัตถุที่เป็นยอดทั้ง ๔ นี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพุทธรัตนะ วิราคธรรมและมรรค เป็นธรรมรัตนะ และสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นสังฆรัตนะ

ทรงรับบิณฑบาตในพระราชวังดุสิต
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

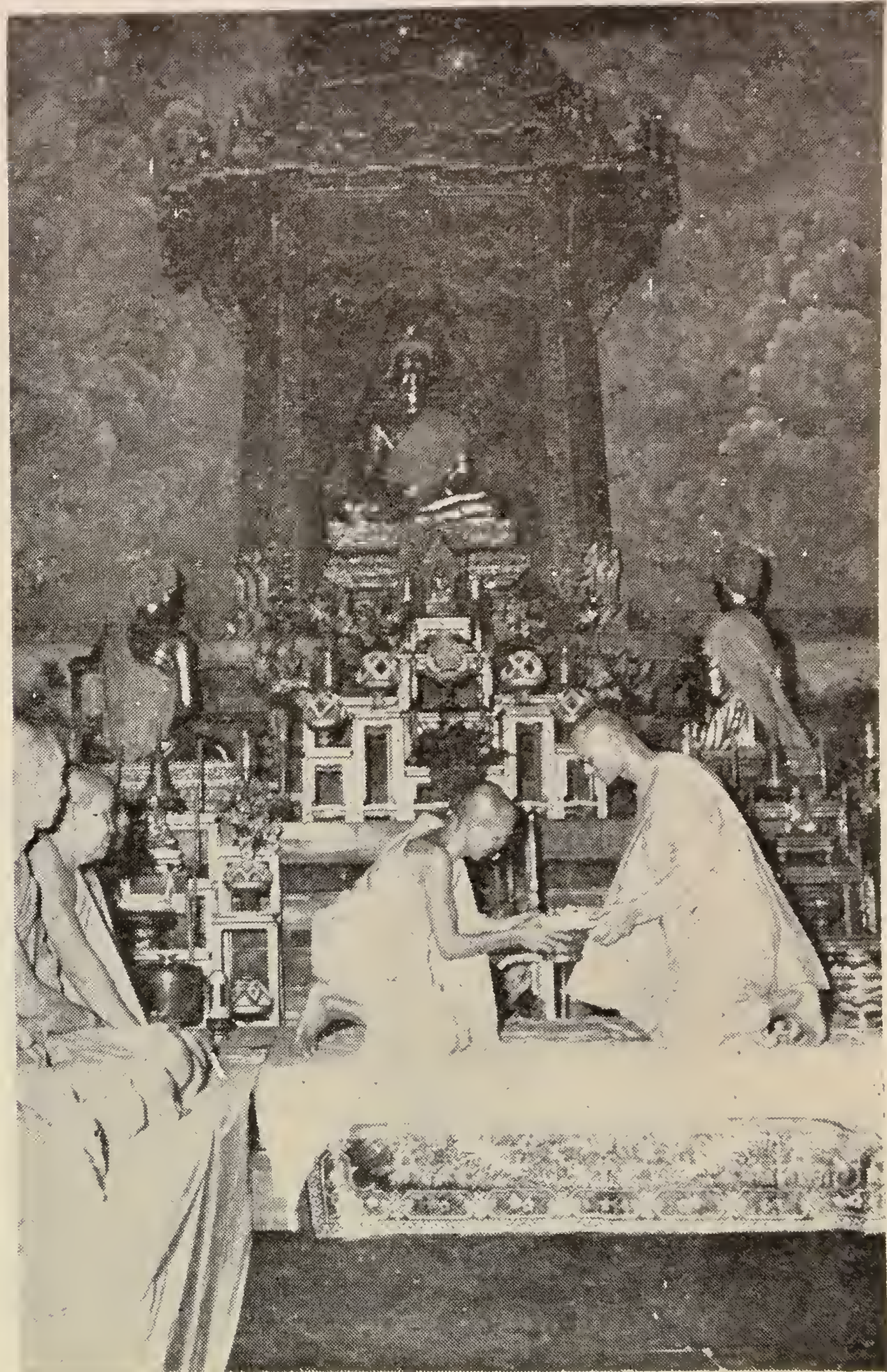
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ เฝ้าในพระราชวังดุสิต
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระวันรัตรับเสด็จ ฯ ในการทรงสักการะ

ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

เสด็จ ฯ วัดมกุฎกษัตริยาราม

วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

รวมเป็นพระรัตนตรัยหรือไตรรัตน์ เป็นยอดแห่งวัตถุที่พึงศรัทธาปสาทะทั้งหมด เพราะมีคุณเป็นยอดแต่ละวัตถุ และเมื่อรวมกันเข้า ก็มีคุณยอดเยี่ยม ฉะนั้น เมื่อบุคคลปลูกศรัทธาปสาทะในวัตถุที่เป็นยอด ก็ย่อมจะได้วิบาก คือ ผลที่เป็นยอด คือผลอันเลิศ ด้วยประการฉะนี้

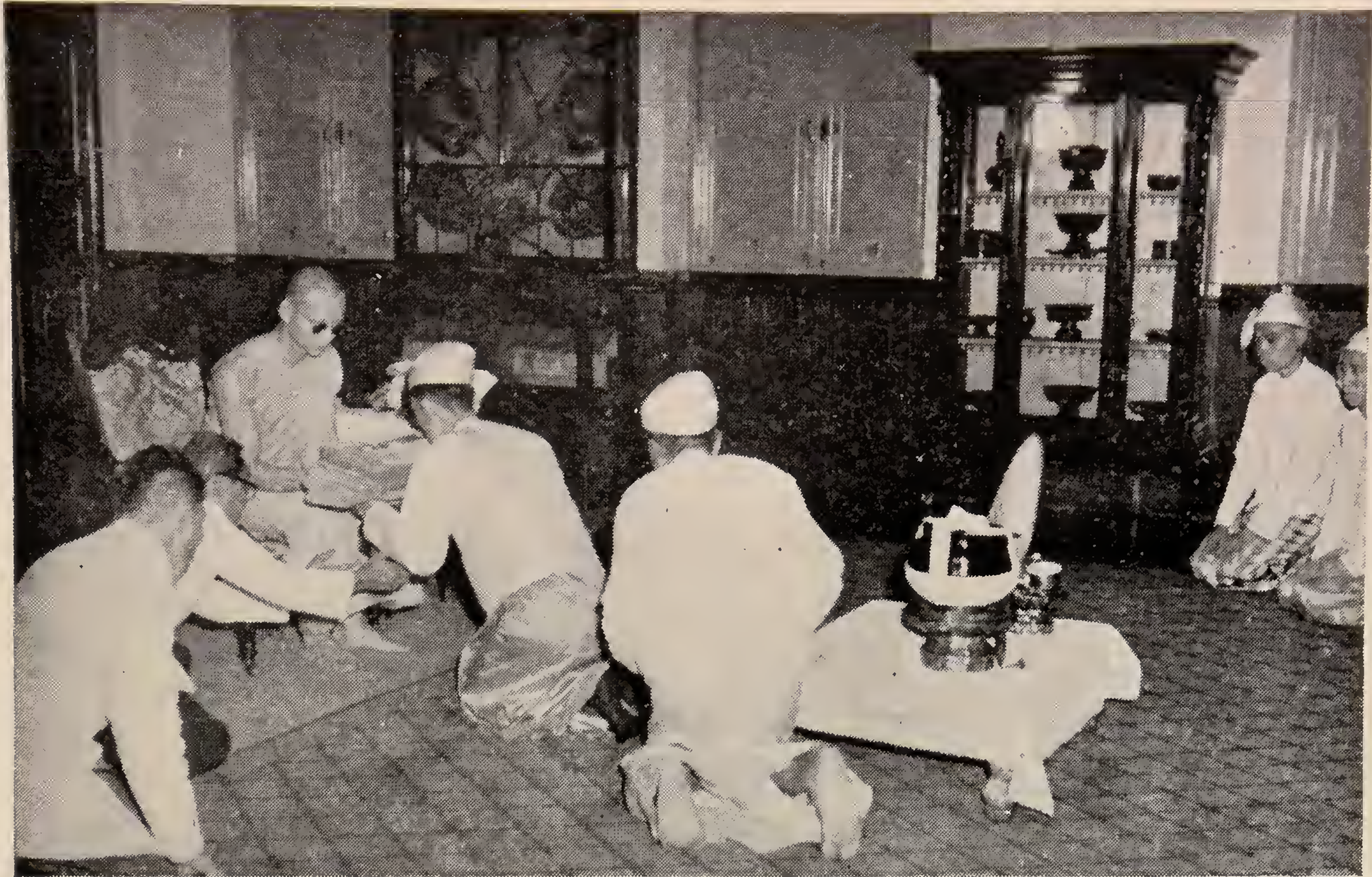
พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา พึงเจริญศรัทธาปสาทะในพุทธาทิรัตนตรัย มีนัยดังแสดงมา พึงตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมตามพระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้ จักได้รับความสุขสงบ ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๗ แห่งการทรงผนวช

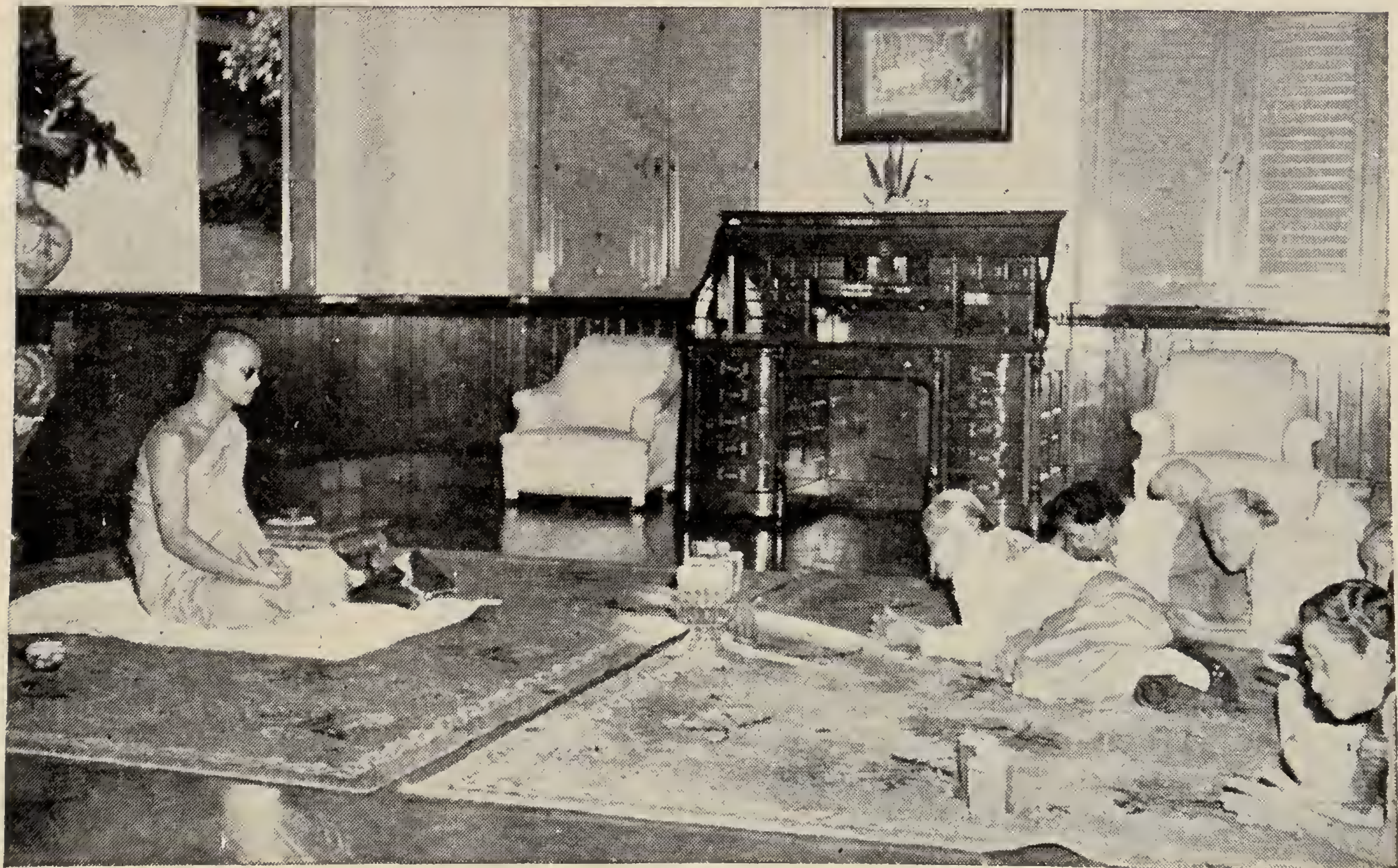
วันอาทิตย์ที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐-๗.๒๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๓-๘.๔๐ น.	เสด็จ ฯ ลงทำวัตรเช้า ไม่มีอ่านวินัยบัญญัติ เพราะจะเสด็จไปทรงรับบาตร ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน
เวลา ๘.๕๕-๙.๓๕ น.	เสด็จ ฯ ไปทรงรับบาตร ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน มีสมเด็จพระบรมราชินี และทูลกระหม่อมทรงบาตรแล้วประทับ ณ ศาลาข้างสระ ทูลกระหม่อมชาย ขึ้นไปเฝ้า ฯ ถวายบังคมถึงที่ประทับ พระที่ได้รับนิมนต์ไปรับบาตรในวันนี้ คือ

๑. พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๒. พระพรหมมุนี
๓. พระโศภนคณาภรณ์
๔. พระมหานายก
๕. พระจุลนายก
๖. พระสาธุศีลสังวร
๗. พระปัญญาภิมณฑมุนี
๘. หม่อนเจ้าพระวิมวาทิตย์ ระพีพัฒน์
๙. หม่อมเจ้าพระฐิติพันธุ์ ยุคล
๑๐. หม่อมราชวงศ์พระนิตยศรี จรูญโรจน์
๑๑. หม่อมราชวงศ์ พระพีระเดช จักรพันธ์
๑๒. พ.ต.อ. พระพระราชญาติรักษา
๑๓. หม่อมหลวงพระเดช สนิทวงศ์

ทรงรับอัฏฐบริขาร ของ พณ ฯ ประธานาธิบดีแห่งประเทศพม่า
ที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๙๙

เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ เฝ้าที่วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมด้วยรองเจ้าอาวาส
และพระนาคหลวง

เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

๑๔. พระภิกษุ สุรเทิน บุนนาค

๑๕. พระภิกษุ ประถม บูรณะศิริ

เวลา ๑๐.๔๐-๑๒.๑๕ น. สมเด็จพระบรมราชินีเสด็จมาเฝ้าฯ พร้อมทั้งสมเด็จพระพี่นาง เฝ้าอยู่จนพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวยเพลแล้ว จึงเสด็จไปพระราชทานเยี่ยมพระภิกษุในพระบรมราชินูปถัมภ์ทั้ง ๕ พระองค์ ทรงปฏิสันถารพอสมควร แล้วเสด็จฯ พระราชทานเยี่ยมพวกที่มาจัดดอกไม้ มี ม.จ. อาภัสราภา เทวกุล ม.จ. จงกลนี วัฒนวงศ์ ฯลฯ แล้วจึงเสด็จฯ กลับ

เวลา ๑๒.๑๐ น. ทรงพัก

เวลา ๑๓.๕๕-๑๓.๕๘ น. เสด็จฯ ไปทูลลาสมเด็จพระสังฆราช เพื่อเสด็จวัดมกุฏฯ และวัดเบญจมบพิตร

เวลา ๑๔.๐๐ น. เสด็จฯ ไปถวายดอกไม้ธูปเทียนพระศาสนโศภณ พระกรรมวาจาจารย์ๆ ถวายหนังสือพระวินัยมุนีๆ ถวาย พระสีวลีที่ได้จากพม่าพร้อมด้วยตะลุ่มมุกเล็กๆ ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม แล้วเสด็จฯ ไปถวายดอกไม้ธูปเทียนสมเด็จพระวันรัต พระอนุสาสนาจารย์ที่วัดเบญจมบพิตร สมเด็จฯ ถวายหนังสือ เสด็จฯ กลับ ๑๕.๐๘ น. มีพระโศภนคณาภรณ์ และพระสาธุศีลสังวร ตามเสด็จไปด้วย พร้อมทั้งพระภิกษุทั้ง ๕ องค์

เวลา ๑๖.๔๕ น. เสด็จฯ ที่พระตำหนักเพชร โปรดเกล้าฯ ให้อุปทูตพม่ากับคณะเฝ้าถวายอัฏฐบริขาร ที่ประธานาธิบดีพม่าส่งมาทูนเกล้าฯ ถวายในการที่ทรงผนวช

เวลา ๑๗.๐๐ น. เสด็จลงอุโบสถ ทำวัตรเย็น จนถึง ๑๘.๐๐ น. พระปัญญาภิมณฑมุนี อ่าน "บุพพสิกขาวัณณนา" ถวาย

เวลา ๑๘.๒๐-๑๙.๐๐ น. พระพรหมมุนี ขึ้นมาถวายพระธรรม เรื่อง "พละทั้ง ๕" โปรดเกล้าฯให้พระภิกษุทั้ง ๕ มาฟังด้วยจนถึงเวลา ๑๙.๔๕ น. วันนี้ทรงสนทนาธรรม เรื่อง "ธรรมะ" พระพรหมมุนีอธิบายว่า "ธรรมะ" แปลว่า "ทรง" เป็นทั้ง ๑. กุศล ๒. อกุศล ๓. กลาง ธรรมะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

๑. ธรรมะฝ่ายโลกียะ คือไม่มีรู้ เช่น ก้อนหิน กรวด ทราย ต้นไม้ ธรรมอันอยู่ในโลก

๒. ธรรมะ ที่เป็นโลกุตระ ธรรมอันอยู่เหนือโลก มีรู้อยู่ในตัว ตัวอย่าง โลกียะ โลกคือ เหตุผล ได้ เสีย ชนะ ดี ชั่ว อารมณ์อยากได้ รัก ใคร่ ฯลฯ ความรู้ที่เปลี่ยนแปลงได้ โลกุตระ รู้ว่าง รู้โปร่ง รู้หยุด รู้เงียบ รู้สงบ รู้นิ่ง รู้ของจริงแจ้งประจักษ์ชัด รู้อยู่กับตัว

เวลา ๑๙.๕๐ น. เสด็จฯ ขึ้นนมัสการพระบนพระตำหนักปั้นหย่า

เวลา ๒๑.๑๕ น. เข้าที่พระบรรทม

บุพพสิกขาวัณณนา

รตนตฺตยํ นมิตฺวา　　　　นวานมนุสิกฺขิตุํ
อาทิมฺหิ สฺยามภาสาย　　　สงฺเขเปเนว ภาสิตา
ยา จ ปุพฺพสิกฺขา ตสฺสาว โถกํ วิตฺถารวณฺณนํ
กริสฺสํ ญาตุกามานํ　　　　ปณาเมน สุภํ ภเว

ข้าพเจ้านอบน้อมนมัสการซึ่งพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว จะกระทำการพรรณนาซึ่งบุพพสิกขานั้นโดยพิสดาร เพื่อกุลบุตรทั้งหลายผู้ใคร่จะรู้ศึกษาในสิกขาบทบัญญัติปฏิบัติตามจะได้รู้

คำว่าบุพพสิกขานั้นประสงค์เปนชื่อคัมภีร์ เปนของอันกุลบุตรจะพึงศึกษาแต่แรกก่อน และอุปสมบทแล้วพึงศึกษาข้อทั้ง ๗ นี้ก่อน ก็ข้อทั้ง ๗ นั้น คือ **รตนตฺตยปพฺพ** ข้อว่าด้วยรัตนตรัย ๑ **อาปตฺตินามาทิปพฺพ** ข้อว่าด้วยชื่อแห่งอาบัติเปนต้น ๑ **ปฏิปตฺติมุขสิกฺขาบพฺพ** ข้อว่าด้วยสิกขาบทเปนปากเปนทางแห่งความปฏิบัติโดยมาก ๑ **กาลิกปพฺพ** ข้อว่าด้วยกาลิก ๑ **พินฺทวาธิฏฐานาทิปพฺพ** ข้อว่าด้วยพิธีมีพินทุและอธิษฐานเปนต้น ๑ **วิชหนาทิปพฺพ** ข้อว่าด้วยขาดอธิษฐานเปนต้น ๑ **อาปตฺติเทสนาทิปพฺพ** ข้อว่าด้วยแสดงอาบัติเปนต้น ๑ เปน ๗ ข้อดังนี้ :—

จะว่าด้วย **รตนตฺตยปพฺพ** ข้อต้นก่อน คำว่า **รตนตฺตยํ** นั้นแปลว่าหมวดสามแห่งรัตนะ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สามวัตถุนี้ชื่อว่ารัตนะ เพราะว่าเปนของประเสริฐกว่าสวิญญาณกรัตนะ และอวิญญาณกรัตนะ ซึ่งมีในไตรภพ อนึ่ง เพราะเปนของทำความยินดีให้บังเกิดแก่โลกทั้งสาม

กล่าวถึงพระพุทธรัตนะก่อน ถามว่าเรียกกันว่าพุทธะ ๆ นั้น อะไรเปนพุทธะ ฯ แก้ว่าพุทธะนั้นว่าโดยปรมัตถโวหาร วิสุทธขันธสันดาน คือ กองรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเปนของมีต่อมาแต่ภพก่อน เปนของบริสุทธิ์จากบาปธรรม

อุปกิเลส คือไม่มีอกุศลเจตสิก เป็นแต่อัพยากตเจตสิก ซึ่งบังเกิดแต่กุศลเจตสิก นั้นแหละเป็นพระพุทธเจ้า ว่าโดยโลกิยโวหาร สัตว์พิเศษผู้หนึ่ง ใช่พรหม ใช่มาร ใช่เทพดา ใช่อมนุษย์ เป็นมนุษยชาติ แต่เป็นมนุษย์อัศจรรย์ มีปัญญาฉลาดล่วงสมณเทพดามารพรหม และทำจิตให้บริสุทธิ์จากปาปธรรมอุปกิเลสได้ และสอนสัตว์อื่นให้ได้ความบริสุทธิ์ได้ด้วยนั่นแลเป็นพระพุทธเจ้า

ถามว่า พุทธะ ฯ นั้น แปลว่าอะไร ฯ แก้ว่า แปลว่า ผู้รู้เท่าทันสังขารทั้งปวงด้วยตนเอง และให้ผู้อื่นรู้เท่าทันสังขารด้วย เป็นผู้บานแล้วเต็มที่ ปุถุชนเช่นเราชื่อว่าเป็นคนเขลาไม่รู้เท่าทันสังขาร จึงต้องโศกเศร้าเมื่อเวลาสังขารนั้นวิบัติ

ถามว่า อะไรเป็นสังขาร ฯ แก้ว่าสิ่งทั้งปวงที่เป็นของภายในและภายนอกประกอบด้วยวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ที่มีขึ้นเป็นขึ้นด้วยเหตุภายในมีกรรมเป็นต้นหรือด้วยเหตุภายนอกมีฤดูเป็นต้น นี้แลชื่อว่าสังขาร รู้เท่าสังขารนั้นอย่างไร รู้ความเป็นเองของสังขาร รู้เหตุที่ให้เกิดสังขาร รู้ที่ดับสังขาร รู้หนทางดำเนินไปยังที่ดับสังขารนี้แลชื่อว่ารู้เท่าทันสังขาร พระองค์รู้หนทางดำเนินไปยังที่ดับสังขารนั้นอย่างไร ฯ พระองค์รู้ว่ามรรค ประดับด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น ที่เกิดขึ้นแล้ว กำหนดรู้ความทุกข์และตัณหา เห็นพระนิพพาน นี้แลเป็นหนทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ และพระองค์ทำมรรคนั้นให้มีให้เป็น ให้เกิดขึ้นในพระหฤทัยด้วยภาวนาภิสมัย อย่างนี้แลชื่อว่าท่านรู้หนทางดำเนินไปยังที่ดับสังขาร พระองค์รู้ความรู้ ๔ อย่างนี้พร้อมกันแล้วจึงได้ความบริสุทธิ์จนไม่ยินดี ถือว่าเรารู้เราเห็น แม้สังขารคือ ร่างกายของพระองค์จะวิบัติเป็นประการใด ๆ ก็ไม่เศร้าไม่โศกเสียใจเหมือนปุถุชน อย่างนี้แลชื่อว่าพระองค์รู้เท่าทันสังขารทั้งปวง

ถามว่า บุคคลที่ท่านเรียกกันว่าพุทธะนั้นมีกี่พวก ฯ แก้ว่ามีอยู่ ๔ พวก คือ

๑ พหุสุตะ พวก ๑ ท่านเรียกว่าสุตพุทธะ เพราะเป็นผู้รู้เท่าทัน ซึ่งความดีชั่วเป็นต้น ด้วยการสดับและเล่าเรียนปริยัติธรรม

๒. อริยสาวกอีกพวก ๑ ท่านเรียกว่า สาวกพุทธะ เพราะได้ฟังคำสอนแห่งพระพุทธเจ้า แล้วแลรู้เท่าทันสังขารตามเสด็จพระพุทธเจ้า

๓. พระสยัมภู ผู้เป็นพระรู้เองสอนผู้อื่นไม่ได้ ดังคนใบ้ฝันเห็นจำพวก ๑ ท่านเรียกว่าปัจเจกพุทธะ เพราะรู้เท่าทันสังขารแต่ลำพังตัวเอง

๔. พระผู้รู้เองแล้วและสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้จำพวก ๑ ท่านเรียกว่าสัพพัญญูพุทธะ เพราะเป็นผู้รู้เท่าทันสังขารและธรรมทั้งปวง

ที่ว่าด้วยพุทธในที่นี้ประสงค์เอาสัพพัญญูพุทธะอย่างเดียว

ถามว่า พระพุทธเจ้าของเรานี้พระองค์เกิดขึ้นในที่ไหน แก้ว่าพระองค์เกิดขึ้นในมนุษย์พวกอริยกะ ในมัชฌิมประเทศ มัชฌิมประเทศนั้นเดี๋ยวนี้เขาเรียกว่าประเทศอินเดีย

ถามว่า พระพุทธเจ้าเกิดในมัชฌิมประเทศ เป็นชาวเมืองไหนเป็นชาติอะไร เป็นโคตร แซ่อะไร พระนามเดิมชื่ออะไร เป็นบุตรผู้ใด พระองค์มีบุตรภรรยาหรือหาไม่ เมื่อใดพระองค์จึงเป็นพระพุทธเจ้า แก้ว่า พระองค์เป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ในแขวงสักกะ พระองค์เป็นชาติกษัตริย์พวกสักกะ เป็นโคตมโคตร พระนามเดิมชื่อว่าสิทธัตถะ

ถามว่าบิดามารดาบุตรภรรยาและสุขสมบัติเป็นของรัก เหตุไฉนพระองค์จึงมละทิ้งเสียได้ แก้ว่า พระองค์มละทิ้งเสียได้ด้วยเหตุนี้ คือ พระองค์เห็นชรา ความแก่ พยาธิ ความเจ็บไข้ มรณะ ความตาย เป็นกองทุกข์ใหญ่ ดังหนึ่งไฟเผาสัตว์อื่นและตัวท่านอยู่ แต่ผู้อื่นนั้นเห็นคนแก่ คนไข้เจ็บ คนตาย แล้วเกลียดชัง ไม่รู้ว่าของสามอย่างนี้ เป็นของสำหรับตัว พระองค์เห็นว่าของสามอย่างนี้เป็นของสำหรับสัตว์อื่นและสำหรับตัวท่าน จะเกลียดเหมือนอย่างคนอื่นเขาเกลียดก็ไม่ชอบ จะรักก็ไม่น่ารัก จะเฉยเสียว่าช่างเถิดก็ไม่ชอบกล พระองค์เห็นแล้วว่าชราพยาธิ มรณะ นี้เป็นภัยใหญ่หลวงน่ากลัวแต่จะหนีทางไหนก็ไม่พ้นด้วยเป็นของสำหรับอยู่กับรูปกาย พระองค์จึงทรงอนุมานว่าธรรมที่ไม่มีความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นที่หลีกหนีความแก่ ความเจ็บ ความตายคงจะมีเป็นแน่ เหมือนกับมีไฟเป็นของร้อนแล้วก็มีน้ำเป็นของเย็นแก้ มีมืดก็มีแสงสว่างแก้ ฉะนั้น

ถามว่า อะไรรูปกาย อะไรนามกาย ฯ แก้ว่า มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔ ชื่อว่ารูปกาย, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ ๔ กองนี้ชื่อว่านามกาย ๆ ไม่เกิดพร้อมกัน กับรูปกาย หรือเกิดพร้อมกัน แต่ว่านามกายที่ให้เป็นพระพุทธเจ้า คือ อรหัตตมรรค อรหัตตผล ซึ่งเป็นพวกสังขารขันธ์ ที่ฆ่านามกายอันร้ายมีโลภ เป็นต้น ซึ่งนับเนื่องในสังขารขันธ์ด้วยกันนั้น ยังไม่เกิด จึงยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า ต่ออรหัตตมรรค อรหัตตผล เกิดแล้วจึงเป็นพระพุทธเจ้า เพราะเหตุนั้นจึงว่าพระพุทธเจ้าเกิดสองครั้ง

ถามว่า พระองค์แสวงหากุศลธรรมนั้นอย่างไร ฯ แก้ว่า พระองค์แสวงหาด้วยอุบายต่าง ๆ จนถึงกลั้นลมหายใจ อดอาหาร ก็ไม่ได้ธรรมวิเศษสิ่งใด ภายหลังพระองค์จึงทรงนึกได้ถึงอานาปาณสติฌานที่พระองค์ได้เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ครั้งหนึ่งว่าเป็นของอัศจรรย์ชอบกลหนักหนา เห็นจะเป็นทางแห่งความตรัสรู้ได้ พระองค์จึงกลับเสวยอาหารแล้วเสด็จไปทรงนั่ง ณ โคนไม้อัสสัตถะ เจริญอานาปาณสติ คือตั้งสติเฉพาะลมหายใจออกเข้าอย่างเดียว ไม่ส่งจิตไปอื่น รำงับกามฉันท์ความใคร่ ความพอใจ พยาบาทความปองร้าย ถีนมิทธะความง่วงเหงาหาวนอน อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงเหล่านี้ ที่เป็นนิวรณ์เครื่องห้ามสมาธิเครื่องหมองใจ เป็นของทำปัญญาให้เสียไป แล้วจึงได้ปฐมฌานเป็นฌานประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา แรงกล้าว่าเจตสิกธรรมอื่น แล้วพระองค์พยายามยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับรำงับวิตก วิจาร เป็นของหยาบเสีย เหลืออยู่แต่ ปีติ สุข เอกัคคตา เป็นทุติยฌาน แล้วรำงับปีติเป็นของหยาบเสีย เหลืออยู่แต่สุข เอกัคคตา เป็นตติยฌาน แล้วละสุขเป็นของหยาบเสียเหลืออยู่แต่ เอกัคคตา กับอุเบกขา ที่กล้าเป็นจตุตถฌาน แล้วพระองค์ทำฌานทั้ง ๔ นั้น ให้ชำนาญคล่องแคล่วด้วยการนึก และการเข้า เป็นต้น ครั้นจิตใจบริสุทธิ์ละเอียดดีแล้วด้วยอำนาจจตุตถฌาน พระองค์จึงน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ปัญญา ที่ตามระลึก ซึ่งขันธ์ที่ตนและสัตว์อื่นอยู่แล้วในภพก่อนชาติก่อน ก็ระลึกได้ซึ่งชาติหลังตั้งแต่ชาติหนึ่ง จนถึงเอนกสังวัฏฏกัลป อันนี้เป็นวิชชาที่ต้นพระองค์ได้ในปฐมยาม ครั้น มัชฌิมยาม พระองค์จึงน้อมจิตไปเพื่อจุตุปปาตญาณ

คือ ปัญญา ที่รู้ ที่เห็นจุติปฏิสนธิแห่งสัตว์ พระองค์ก็ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายที่ประพฤติทุจริตทั้งสาม ประกอบด้วยมิจฉาทิฐิจุติแล้วไปบังเกิดในอบายภูมิด้วยอกุศลกรรมนี้ และสัตว์ทั้งหลายที่ประพฤติสุจริตทั้งหลายสามประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ครั้นจุติแล้วไปบังเกิดในสุคติภูมิ ด้วยกุศลกรรมนั้น พระองค์เห็นชัดด้วยทิพยจักษุญาณดังนี้ ความสงสัยว่าสิ่งไรเป็นของแต่งให้สัตว์ได้ดีได้ชั่ว และความสงสัยว่าชาติมาแต่ไหนก็สิ้น ด้วยเห็นชัดว่ากรรมคือบุญบาปเป็นของแต่งสัตว์ให้ดีให้ชั่ว ชาติมาแต่กรรมภพ อันนี้เป็นวิชชาที่สอง พระองค์ได้ในยามกลาง ครั้นวิชชาทั้งสองชำระทางปัญญาให้บริสุทธิ์แล้ว พระองค์น้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ปัญญารู้ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสิ้นอาสวะ ได้แก่มรรคผลและนิพพาน คือ พระองค์ปรารภชรา พยาธิ มรณะ ซึ่งเป็นทุกข์ประหนึ่งว่าไฟเผาสัตว์ที่ได้เห็นแล้วแต่เดิมนั้นก่อน จึงค้นหาปัจจัยแห่งความทุกข์นั้น ก็ได้เห็นว่าชรา พยาธิ มรณะนั้นมาแต่ชาติ ๆ มาแต่กรรมภพ คือ กุศล อกุศล ภพมาแต่อุปาทานความถือมั่น ๔ อย่าง คือ กาม ทิฐิ สีลพัต อัตตวาทะ อุปาทาน ๔ อย่างนี้ มาแต่ตัณหาคือความดิ้นรนด้วยความอยาก ตัณหามาแต่เวทนา คือ ความเสวยรสอารมณ์ เป็นสุขเป็นทุกข์ เวทนามาแต่ผัสสะความกระทบถูกต้อง คือ ทวารมีจักษุประสาทเป็นต้น และวิญญาณมีจักษุวิญญาณเป็นต้น และอารมณ์มีรูปเป็นต้น ถึงพร้อมกันเข้าเรียกว่าผัสสะ ๆ มาแต่อายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะ ๖ มาแต่นามรูป สิ่งที่น้อมไปนึกอารมณ์ได้เป็นนาม สิ่งที่ฉิบหายวิบัติด้วยเย็นนักร้อนนักเป็นต้นเป็นรูป นามรูปมาแต่วิญญาณ คือ ปฏิสนธิจิต วิญญาณ มาแต่สังขารของแต่งสัตว์ให้ดีให้ชั่ว คือกุศลและอกุศล สังขารมาแต่อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้งว่านี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ที่ดับทุกข์ นี่หนทางให้ถึงที่ดับทุกข์ แล้วพระองค์เห็นว่าอวิชชากับตัณหาสองนี้ เป็นรากเง่าเค้ามูลแห่งสังสารวัฏ แล้วจึงเจริญวิปัสนาให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อมละอวิชชาตัณหานั้น เจริญวิปัสสนาอย่างไร พระองค์จับ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ เหล่านี้ละสิ่ง ๆ ขึ้นพิจารณานึกวินิจฉัยว่าใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัว ใช่ตน ใช่เขา ใช่เรา เป็นสภาพอันหนึ่ง ๆ อาศัยซึ่งกันและกัน

เกิดขึ้นแล้วดับไป ๆ แล้วเกิดขึ้น เมื่ออวิชชามีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้มีสังขาร สังขารมีอยู่ก็ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณมีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดภพ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดความทุกข์ คือ ชรา พยาธิ มรณะ โศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นประหนึ่งว่าเพลิงเผาอยู่ให้ร้อนทุกภพทุกชาติ นี้แล ธรรมอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นดังนี้ หมุนเวียนไปในสังสารวัฏ จะว่าสิ่งไรเป็นเบื้องต้น เป็นท่ามกลาง เป็นเบื้องปลายนั้นไม่ได้ ได้จริงอยู่แต่กองทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้นดับไปหมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ จะว่าสัตว์และบุคคลเสวยทุกข์นั้นไม่ได้ เพราะเป็นสภาพอันหนึ่ง ๆ อาศัยกันและกันเกิดขึ้นเท่านั้น แล้วพระองค์เห็นว่านี่แลเป็นความทุกข์ ๆ นี้จะพึงกำหนดรู้ได้แท้ แล้วพระองค์ได้กำหนดรู้ด้วยปริญญาวิชชา ดังนี้ แล้วพระองค์รู้ว่า อวิชชาตัณหา สองนี้แลเป็นมูลรากแห่งสังสารวัฏ เป็นเหตุให้เกิดกองทุกข์ดังว่ามา อวิชชาตัณหาจะพึงมละได้แท้ พระองค์มละเสียได้ด้วยหานะวิชชา พระองค์เห็นว่าดับอวิชชาตัณหา สองนี้ได้แล้ว สังขาร วิญญาณ นามรูป เป็นต้น ที่เป็นผลก็ดับสิ้น ธรรมที่ดับทุกข์นี้จะพึงเห็นชัดได้เป็นแท้ พระองค์เห็นธรรมที่ดับทุกข์ชัดได้ด้วยสัจฉิกิริยาวิชชา พระองค์เห็นว่าปัญญา ความเห็นอย่างนี้เป็นทางให้ถึงที่ดับทุกข์ ปัญญานี้เป็นของจะพึงให้มีให้เจริญขึ้นได้เป็นแท้ แล้วพระองค์ได้ทำให้มีให้เจริญขึ้นด้วยภาวนาวิชชา ความกำหนดรู้ทุกข์ มละอวิชชา ตัณหา เห็นนิพพานชัด ความเป็นขึ้นแห่งมรรคจิตอย่างนี้เกิดขึ้นในขณะจิตอันเดียว ชื่อว่าเป็นมรรคเกิดขึ้น มรรคนี้เกิดขึ้นในกาลใด กาลนั้นอาสวะเครื่องดองในสันดานทั้งสาม คือ กามาสวะ ภวาสวะ เป็นตัวตัณหา กับอวิชชาสวะก็สิ้นสูญ แล้วผลเกิดขึ้นรำงับซ้ำอีกครั้งหนึ่ง มรรคผลนี้แลชื่อว่าอาสวักขยญาณ ปัญญารู้ความสิ้นอาสวะเครื่องดองในสันดาน อาสวักขยญาณนี้ ชื่อว่าวิชชาที่สาม พระองค์ได้ในเวลาจวนรุ่ง วันวิสาขบุรณมี ดังกล่าวมานี้แลชื่อว่าพระองค์แสวงหาธรรมเป็นที่สิ้นความทุกข์

บทความธรรมะ

ประจำวันอาทิตย์ ที่ ๒๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่องพละ ๕

๑. สทฺธาพลํ	กำลังคือศรัทธา
๒. วิริยพลํ	กำลังคือความเพียร
๓. สติพลํ	กำลังคือสติ
๔. สมาธิพลํ	กำลังคือสมาธิ
๕. ปญฺญาพลํ	กำลังคือปัญญา

๑. สทฺธาพลํ ข้อต้น กำลังคือศรัทธานั้น ศรัทธาได้แก่ความเชื่อ เมื่อพูดถึงความเชื่อก็อาจเป็นได้สองประการ คือ

(๑) เชื่อในทางที่ผิด ก็ได้

(๒) เชื่อในทางที่ถูก ก็ได้

ถ้าเชื่อไปในทางที่ผิด เป็นกำลังของจิตเหมือนกัน แต่ไม่ยั่งยืน เพราะเปลี่ยนแปลงได้

ถ้าเชื่อไปในทางที่ถูก เป็นกำลังที่แน่นอน เพื่อให้ความเชื่อนั้นเป็นไปในทางที่ถูกโดยส่วนเดียว มีแต่คุณล้วน ๆ ไม่มีโทษเลย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงระบุวัตถุที่ควรเชื่อไว้ว่า

สทฺทหติ ย่อมเชื่อ ตถาคตโพธึ ซึ่งโพธิของพระตถาคตเจ้าทรงไขซึ่งโพธินั้นออกไป เป็นพุทธคุณเก้าประการ มี อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺโธ เป็นต้นไป รวมเป็นเชื่อในความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เรียกพระตถาคตโพธิศรัทธา อย่างหนึ่ง

เชื่อในความบริสุทธิ์ของพระตถาคตเจ้า เรียกตถาคตสุทธิศรัทธาอย่างหนึ่ง

เชื่อในความนำของพระตถาคตเจ้าว่า เป็นพระศาสดา ผู้นำเรียกว่า ตถาคตเนติศรัทธา อย่างหนึ่ง

โพธิ ความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้านั้น เมื่อกล่าวโดยย่อได้แก่รู้เหตุอย่างหนึ่ง รู้ผลอย่างหนึ่ง รู้ความเป็นเหตุผลมีอยู่ที่ตนอย่างหนึ่ง รู้ธรรมะนอกจากเหตุผลอย่างหนึ่ง

(๑) รู้เหตุ หมายเอาเหตุภายใน ได้แก่กรรม กรรมเป็นผู้สร้างสัตว์ เป็นผู้จำแนกสัตว์ ไม่ใช่พระเจ้าบนสวรรค์เป็นผู้สร้าง ผู้จำแนกเรียกว่ากรรมศรัทธา เชื่อต่อกรรม

(๒) รู้ผล ได้แก่หยั่งทราบว่า ผลดีมาจากเหตุดี ผลชั่วมาจากเหตุชั่ว จะซับซ้อนเท่าไรก็จำแนกหาความจริงได้ ไม่หลงปะปนไขว้เขวกัน เรียกวิปากศรัทธา เชื่อต่อวิบาก คือผล

(๓) รู้ว่าเหตุผลที่บุคคลกระทำแสดงออกนั้น แม้จะตั้งใจแสดงเพื่อผู้อื่นก็เป็นสมบัติหรือเครื่องวัดตนนั่นเอง ไม่ไปไหน คนทำดีตั้งใจดีแก่คนอื่น ดีก็มีที่ตน คนทำชั่วตั้งใจชั่วแก่ผู้อื่น ชั่วก็อยู่ที่ตนไม่ไปไหน เมื่อทำกรรมอันใดลงไปแล้ว จะหนีผลของกรรมไม่พ้น ไม่มีถิ่นที่จะหนี ไม่มีวิธีจะต่อสู้ เชื่ออย่างนี้เรียกว่า กรรมมัสสกตาศรัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน

(๔) รู้ธรรมะนอกจากเหตุนอกจากผล ได้แก่รู้องค์พระตถาคตอันอยู่เหนือเหตุเหนือผล เหนือดีเหนือชั่ว เหนือแพ้ เหนือชนะ เหนือได้ เหนือเสีย ไม่ใช่นาม ไม่ใช่รูป ดังทรงแสดงว่าเขาบัญญัติ คือเรียกร้องตถาคตด้วยนาม ด้วยรูปอันใด นามรูปอันนั้นตถาคตละเสียได้แล้ว ตถาคตทำให้เหมือนต้นตาลที่มีรากขาดมียอดด้วนไม่เจริญอีกต่อไป เชื่อในองค์พระตถาคต ดังนี้เรียกว่า ตถาคตศรัทธา เชื่อต่อองค์พระตถาคตเจ้านี้เป็นโลกุตรศรัทธา นอกจากนั้นเป็นโลกียศรัทธา

ศรัทธานี้ที่นับเป็นกำลังของจิต เพราะเป็นเครื่องทำจิตให้เข้มแข็งมั่นคง แน่วแน่ เที่ยงตรง

๒. **วิริยพลํ** กำลังคือวิริยะ ความเพียร ออกจากศัพท์ว่า วีระ แปลว่ากล้าบวกกับอิยะ เป็นวิริยะ แปลว่าความเป็นผู้กล้า คือกล้าที่จะต่อสู้ต่ออุปสรรคนั้น ๆ เป็นคุณเครื่องหนุนจิตให้ดำเนินไปสู่คุณเบื้องหน้า ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคอันตราย ไม่อ้างอาการทุรพลว่า หนาวนัก ร้อนนัก หิวนัก กระหายนัก เย็นนัก ยังเช้าอยู่ มีความเพียรไม่ท้อถอย แม้เลือดเนื้อในร่างกายเหือดแห้งไปก็ตามที ความสำเร็จอันจะพึงเกิดขึ้นด้วยกำลังบากบั่นของลูกผู้ชาย เมื่อความสำเร็จนั้นยังไม่เกิดผล จะเลิกความเพียรเสียไม่มี อันนี้เป็นลักษณะของวิริยะ

วิริยะนั้นเป็นไปได้ทั้งทางดี และทางเสีย ในทางที่ดีเรียกว่าสัมมาวายามะ ในทางที่ชั่วเรียกว่า มิจฉาวายามะ ทางพระศาสนาสอนให้ละมิจฉาวายามะ ให้บำเพ็ญสัมมาวายามะ

วิริยะนี้ชื่อว่าเป็นพละคือกำลังของจิต เพราะหนุนจิตให้เข้มแข็งมีแรงไม่ถอยหลังให้เดินหน้า

๓. **สติพลํ** กำลังคือสติ สตินั้นตามตัวอักษรแปลว่าความระลึกได้ แต่เมื่อกล่าวโดยหลักธรรมะ สติเป็นได้สองประการ คือ เป็นตัวสติอย่างหนึ่ง อาการของสติอย่างหนึ่ง

ตัวของสติได้แก่ตัว ชาคระ คือความตื่น ความโพลงตัว ไม่หลับไหล ไม่เลอะไม่เลือน

อาการของสติ ได้แก่ระลึก อันได้แก่อาการวิ่งออกไปสู่อารมณ์ภายนอก เช่นจำการที่ทำ หรือคำที่พูดแม้ล่วงไปแล้วนานๆ ไว้ได้ สติที่ทำหน้าที่ระลึกนี้ ระลึกไปในทางที่ดีก็ได้ ที่ชั่วก็ได้ เมื่อระลึกถึงทางที่ดีก็เป็นบุญกุศล เมื่อระลึกถึงทางที่ชั่วและยึดถือไว้ก็เป็นบาป เป็นอกุศล และสติที่เป็นอาการนี้ ย่อมมีได้เฉพาะคราว เฉพาะกาล เวลาหลับก็ไม่มี หรือใช้สติระลึกอยู่ก็ไม่หลับ บุคคลจึงไม่อาจเจริญสติเช่นนี้ได้ทุกเมื่อ ส่วนสติที่

เป็นตัวธรรมะ เป็นชาคระ โพลงตัวอยู่นั้นมีได้เสมอไป เมื่อบุคคลมีสติโพลงตัวอยู่ เป็นผู้ตื่นอยู่เสมอแม้ร่างกายจะหลับ แต่จิตเป็นผู้รู้ ไม่หลับ ไม่เลอะ ไม่เลือน ไม่หลง ไม่ไหล

สตินี้ชื่อว่าเป็นพละ คือกำลังเพราะเป็นธรรมปลุกใจให้ตื่นจากหลับคือกิเลส และเป็นกำลังช่วยในความจำ ป้องกันความหลงเลือน

๔. สมาธิพลํ กำลังคือสมาธิ ความตั้งมั่นของจิต หรือจิตตั้งมั่น ไม่เอนเอียงไหวไปเพราะรัก เพราะชัง เพราะเขลา เพราะกลัว ปราศจากนิวรณ์ เครื่องกั้นจิต เมื่อจิตไม่มีนิวรณ์เข้ามากั้น เป็นจิตที่เข้มแข็ง จึงสามารถรู้ สามารถรับ และส่งกระแสได้ในที่ไกล ๆ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญคุณของสมาธิว่า

สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ

ผู้ตั้งมั่นคือมีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริงได้ มีพราหมณ์คนหนึ่ง เข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เพราะเหตุใดบางครั้งมนต์ที่เข้าท่องใหม่ก็จำได้ยาก มนต์เก่าก็เลือนไป เพราะเหตุใดบางครั้งมนต์ใหม่ก็ท่องจำได้ง่าย มนต์เก่าก็แม่นยำขึ้น ทรงตอบว่า เพราะจิตไม่เป็นสมาธิและเป็นสมาธินั่นเอง เมื่อจิตเป็นสมาธิไม่มีนิวรณ์เข้ามากำบังก็เหมือนกับน้ำที่ใสสะอาด บุคคลสามารถส่องดูเงาหน้าได้แจ่มใสชัดเจน เห็นกุ้งเห็นปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ แต่ถ้าจิตมีนิวรณ์มากำบังไม่เป็นสมาธิก็เหมือนกับน้ำที่ขุ่น บุคคลไม่สามารถส่องดูเงาหน้า และไม่เห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ในน้ำฉะนั้น

สมาธินี้ชื่อว่าเป็นพละ คือกำลังของจิต เพราะเป็นธรรมหนุนจิต ให้มีแรงทรงตัวอยู่ ไม่โอนเอน ไหวไปตามอารมณ์นั้น ๆ กิเลสไม่เข้ามารังควานได้

๕ ปญฺญาพลํ กำลัง คือ ปัญญา ปัญญานั้นเป็นศัพท์บาลี ถ้าเป็นศัพท์สันสกฤตเรียกว่า ปรัชญา เป็นศัพท์สมาส ปะ ศัพท์หนึ่ง ญา ศัพท์หนึ่ง ปะ แปลว่า ทั่ว ญา แปลว่ารู้ รวมกันแปลว่ารู้ทั่ว คำว่ารู้ทั่ว หมายความว่า ไม่ใช่รู้แต่อย่างเดียว รู้คุณตลอดถึงโทษ รู้โทษตลอดถึงคุณ รู้เหตุตลอดถึงผล รู้ผลตลอดถึงเหตุ ยกขึ้นพิสูจน์เหตุและผลได้ดังนี้ เป็นลักษณะของปัญญา ปัญญานี้เป็นแสงสว่างของจิตนั่นเอง ที่ว่าผู้มีจิตตั้งมั่น

ย่อมรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริงนั้นนั่นเอง เป็นรัศมีของจิตที่เปล่งออกมา ปัญญาย่อมไม่เกิดกับผู้ที่มีจิตเลื่อนลอย กวัดแกว่ง จะให้ปัญญาเกิดต้องทำจิตให้มั่นให้แน่นอนปัญญานี้ทางพระศาสนาสรรเสริญ ดังพระบาลีแสดงว่า

ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ

ผู้ฉลาดกล่าวสรรเสริญปัญญาว่าเป็นธรรมอันประเสริฐ เหมือนกับพระจันทร์ประเสริฐกว่าดวงดาวฉะนั้น

ปัญญานี้ชื่อว่าเป็น พละ คือกำลังของจิตก็เพราะเป็นเครื่องส่องให้รู้ ให้เห็นให้เข้าใจ ให้แจ่มแจ้ง ชัดเจน ในเหตุ ในผล ในคุณ ในโทษ ในประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ก็เพราะปัญญา

ธรรมะทั้ง ๕ ประการนี้ ท่านจัดเป็นคู่กัน ให้ผู้ปฏิบัติเจริญให้พอเหมาะ คือ

๑. ศรัทธากับปัญญา ต้องพอดีกัน

๒. วิริยะกับสมาธิ ต้องพอดีกัน

๓. สติ เป็นหลักเจริญให้มากเท่าไรก็ได้

ถ้าศรัทธามากปัญญาน้อยก็เชื่อง่ายมักงมงาย ถ้าปัญญามากศรัทธาน้อยก็มักเลยเถิดเกินเหตุผลไป ถ้าความเพียรมากสมาธิน้อยก็มักฟุ้งซ่าน ถ้าสมาธิมากความเพียรน้อยก็มักย่อหย่อน ต้องเจริญให้พอดีแก่กัน ได้สมดุลย์จึงจะเที่ยงตรง

นิวรณ์ ๕	๑. กามฉันทะ	ความพอใจรักใคร่ในกาม
	๒. พยาบาท	ปองร้ายเขา
	๓. ถีนมิทธะ	ความง่วงเหงาหาวนอน
	๔. อุทธัจจกุกกุจจะ	ความฟุ้งซ่านรำคาญ
	๕. วิจิกิจฉา	ความลังเลใจ

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๘ แห่งการทรงผนวช

วันจันทร์ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐-๗๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕-๘.๔๐น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า
เวลา ๘.๕๕-๙.๓๕ น.	เสด็จฯ วังสระปทุม เพื่อทรงรับบาตร ซึ่งสมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง และเจ้านายชั้นหม่อมเจ้า เช่น หม่อมเจ้าอัจฉราฉวี หม่อมเจ้าภิรมย์ หม่อมเจ้าสุภาภรณ์ ท่านหญิงสุรางค์ศรี หม่อมอลิซาเบท ในกรมพระยาชัยนาทฯ ฯลฯ คอยถวายบิณฑบาตอยู่ เสด็จถึงวังสระปทุม เสด็จเข้าไปรอในห้องรับแขก ทรงยืนคอยพระสงฆ์อื่น ๆ แล้วจึงเสด็จฯ พระราชดำเนินออกทรงรับบาตร วันนี้ฝนตกแต่ ๘.๐๐ น. และลงพรำ ๆ อยู่ เลยต้องทรงรับภายในพระตำหนัก ทรงรับแล้วเสด็จฯ เข้าไปประทับพระเก้าอี้ ทรงอุ้มบาตรไว้ เมื่อพระภิกษุอื่น ๆ รับบาตรหมดแล้วจึงเสด็จฯ กลับ ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับสมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง ในระหว่างประทับพักที่พระเก้าอี้
เวลา ๑๐.๕๐ -๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๕๕-๑๒.๐๐ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๒.๔๐-๑๔.๓๐ น.	ทรงพัก

เวลา ๑๖.๐๐-๑๖.๒๐ น. เสด็จฯลงพระตำหนักเพชร โปรดให้พระเถรานุเถระ (ชั้นราชขึ้นไปและบรรพชิต จีน ญวน เฝ้าฯ ถวายอนุโมทนาและถวายพระพร พิธีการมีดังนี้ เสด็จฯ ถึงทรงคมพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงคมพระเถระ แล้วประทับพระเก้าอี้หน้าพระแท่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สมเด็จพระวันรัต อ่านคำทูลในนามพระเถรานุเถระและพรรพชิตจีน ญวน แล้วถวายดอกไม้ ธูปเทียน มีพระราชดำรัสตอบ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงประทับฉายพระบรมรูปร่วมกับพระเถรานุเถระ หน้าพระตำหนักเพชร แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๑๗.๐๕-๑๗.๕๕ น. เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับเรื่อง "ศาสนากับคน" ซึ่งพระมหาบุญธรรม อ่านถวาย

เวลา ๑๘.๓๕-๑๙.๓๐ น. พระพรหมมุนี ขึ้นถวายธรรมะ เรื่อง "การใช้ปัญญา" ทรงสนทนาธรรมเรื่อง สัจจะและเรื่องสังขาร

พระราชปุจฉา ขณะที่ทรงผนวชอยู่นี้ เรียกกันว่า "พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" โดยที่ทรงดำรงฐานะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ยังมีอยู่ เป็นเพียงแต่ทรงจีวรเช่นภิกษุเท่านั้น ขอความเห็นจากพระพรหมมุนี

พระพรหมมุนี ถวายว่า เรื่องนี้ทางธรรมะเรียกว่า สมมติซ้อนสมมติ สัจจะซ้อนสัจจะ ความเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็เป็นสมมติอย่างหนึ่งเรียกว่า "สมมติเทพ" ความเป็น พระภิกษุก็เป็นสมมติอีกอย่างหนึ่งซ้อนขึ้นในสมมติเทพนั้น ในการเช่นนี้ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติให้เหมาะสมกับสมมตินั้น ๆ เช่นเมื่อได้รับสมมติเป็นพระภิกษุแล้วก็ต้องปฏิบัติตามสิกขาบทของพระภิกษุโดยเคร่งครัด จักปฏิบัติแต่หน้าที่สมมติเทพอย่างเดียวไม่ได้ แต่ถ้าหน้าที่ของ

สมมติเทพที่ไม่ขัดกับสิกขาบทวินัยก็อาศัยได้ เช่นคำที่เรียกว่า "เสวย สรง บรรทม" เป็นต้น ยังใช้ได้

สัจจะ คือ ความจริง นั้น ตามที่ท่านอธิบายกันมีหลายอย่าง แต่เมื่อกล่าวโดยหลักธรรมก็มี ๒ อย่าง คือ

๑. *สมมติสัจจะ* จริงโดยสมมติยกย่องขึ้น ให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ เช่นสมมติให้เป็นเทวดา สมมติให้เป็นพระอินทร์พระพรหมผู้นั้นก็เป็นตามเขาสมมติเพียงแต่ชื่อแต่ไม่ได้เป็นจริงไปเช่นนั้นด้วย เช่น เขาสมมติให้เป็นพระอินทร์ ชื่อพระอินทร์ ก็มีอยู่แก่ผู้นั้น แต่ผู้นั้นไม่ใช่พระอินทร์ตัวเขียวไปด้วย เขาสมมติให้เป็นพระนารายณ์ชื่อนารายณ์ก็มีอยู่แก่ผู้นั้น แต่ผู้นั้นก็หาได้เป็นพระนารายณ์ตัวจริงมี ๔ กรไม่

๒. *สภาวะสัจจะ* จริงตามสภาวะเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ เป็นดินก็เป็นดินจริง เป็นน้ำก็เป็นน้ำจริง เป็นไฟก็เป็นไฟจริงเป็นลมก็เป็นลมจริง เป็นทุกข์ก็เป็นทุกข์จริง เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์จริง เป็นความดับทุกข์ก็เป็นความดับทุกข์จริง เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ก็เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์จริง อย่างนี้เป็นจริงตามสภาวะ

ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมัตถสัจจะ เมื่อพิจารณาดูแล้วเป็นชั้นของสัจจะไปแล้ว ไม่ใช่ตัวสัจจะ เพราะปรมัตถสัจจะ แยกออกเป็น ปรมะอย่างยิ่ง อัตถะ-ประโยชน์ สัจจะ-ความจริง รวมกันแปลว่า ความจริงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เมื่อมีความจริงที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งก็ย่อมส่องความว่า ความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์ก็มี ความจริงที่เป็นประโยชน์ก็มี จึงได้ชั้นดังนี้

๑. ปรมัตถสัจจะ ความจริงที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

๒. อัตถสัจจะ ความจริงที่เป็นประโยชน์อย่างสามัญ

๓. อนัตถสัจจะ ความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์

ญาณที่เห็นอริยสัจ ๔ นั้น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งของบุคคล เรียกว่าปรมัตถสัจจะ

ญาณรู้เหตุรู้ผลสามัญ หลบจากเหตุที่เสื่อม บำเพ็ญเหตุที่เจริญ นี่เป็นอัตถสัจจะ

ญาณที่เห็นผิดจากความจริง นี่เป็นอนัตถสัจจะ

บุคคลผู้ปฏิบัติต้องละอนัตถสัจจะ บำเพ็ญแต่อัตถ-สัจจะ และปริมัตถสัจจะ

สังขาร สังขารแบ่งออกดังนี้ คือ

๑. สังขารส่วนเหตุ ที่กำลังปรุงเรียกว่า สังขารขันธ์

๒. สังขารส่วนผล ที่ปรุงแต่งเสร็จแล้ว เรียกว่า รูปขันธ์

ในทางที่ดี เราใช้สังขารให้เป็นประโยชน์ สังขารย่อมปรุงมรรค ปรุงผล

ในทางที่เลว สังขารใช้เรา เราเป็นทาสของสังขารย่อมเป็นอันตรายถึงความพินาศ (ดูอธิบายในเรื่อง "สังขาร" โดยละเอียด วันที่ ๓๐ ต.ค. ๙๙)

พระราชปุจฉา คนที่มีใจเหี้ยม ฆ่าคนแล้วไม่รู้สึกอะไรนั้น จัดเป็นบุคคลประเภทไหน ทำไมบางคนสร้างกรรมในชาตินี้ไว้มาก จึงยังไม่ได้รับผลของกรรมนั้น กลับเจริญมีความสุขอยู่ได้

พระพรหมมุนีถวายว่า ที่เขายังมีความเจริญและความสุขอยู่ ก็เพราะกรรมชั่วที่ทำนั้นยังไม่ให้ผล ถึง

กระนั้น บุคคลผู้ทำกรรมชั่วย่อมจะได้รับความเดือดร้อนใจในภายหลัง ที่เรียก "วิปปฏิสาร"

บางกรณีก็อาศัยผลของกรรมที่สร้าง มาแต่ปางก่อนประกอบการกระทำซึ่งประกอบด้วย สติ ปัญญา วิริยะ เมื่อดีก็ดีเลิศ เลวก็เลวที่สุด ก็เพราะปัญญาของเขาเหล่านั้น

พระราชปุจฉา ทำอย่างไรจะระลึกได้ซึ่งชาติก่อน และชาติหน้า

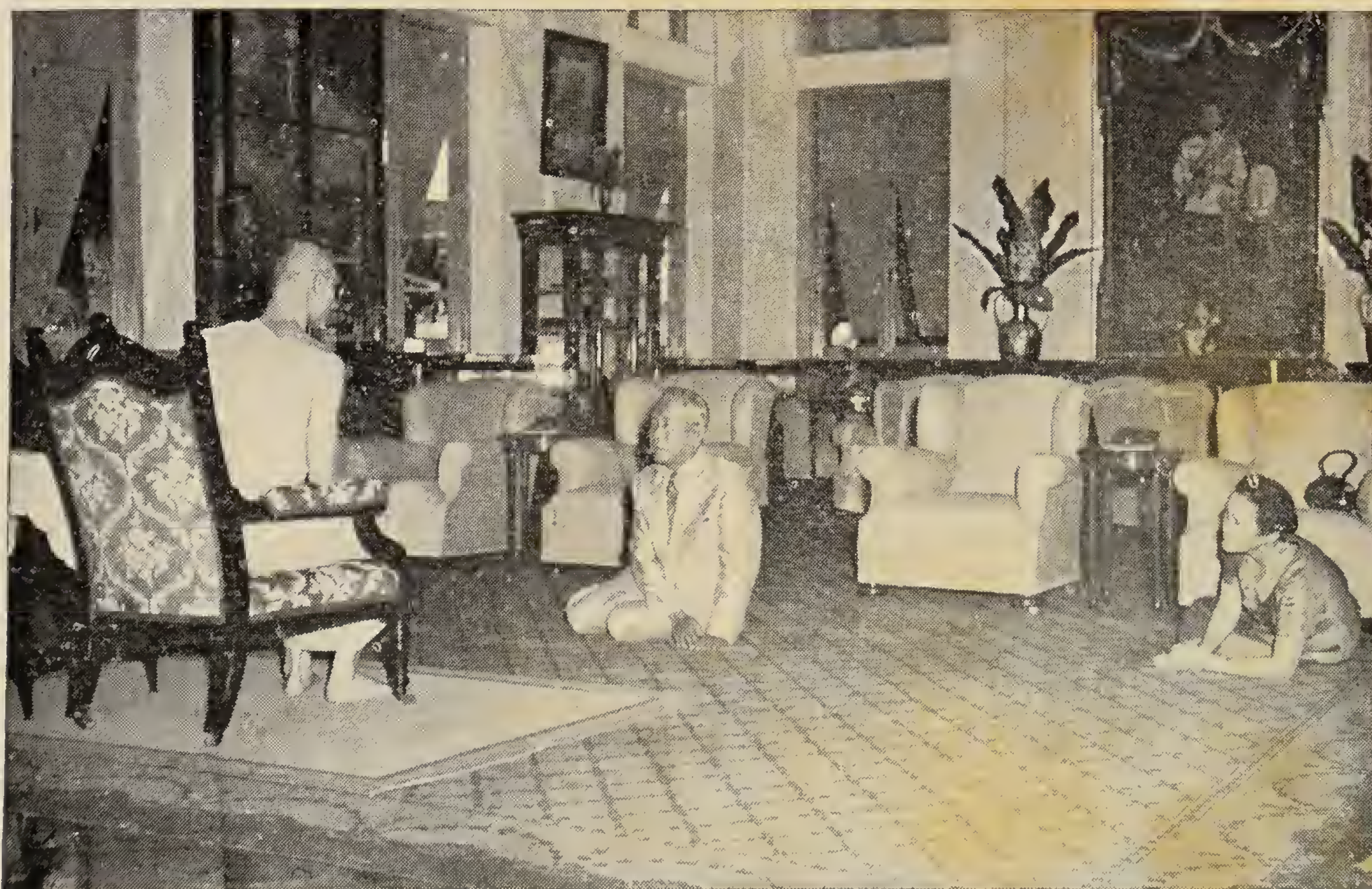
จะต้องบำเพ็ญตนเองให้สูงขึ้นในการปฏิบัติธรรมและอบรมจิตของตนเองให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลำดับไป เช่น เด็ก ๆ ระลึกหรือจำวันก่อนไปไม่ได้ ครั้นเจริญวัยก็จำเหตุการณ์ได้บ้าง และเห็นกาลในอนาคตบ้าง เมื่อเจริญเต็มที่แล้ว ก็เห็นทั้งเหตุในอดีตและอนาคตอันไกล

เวลา ๒๐.๑๕ น. เสด็จฯ ขึ้นนมัสการพระ

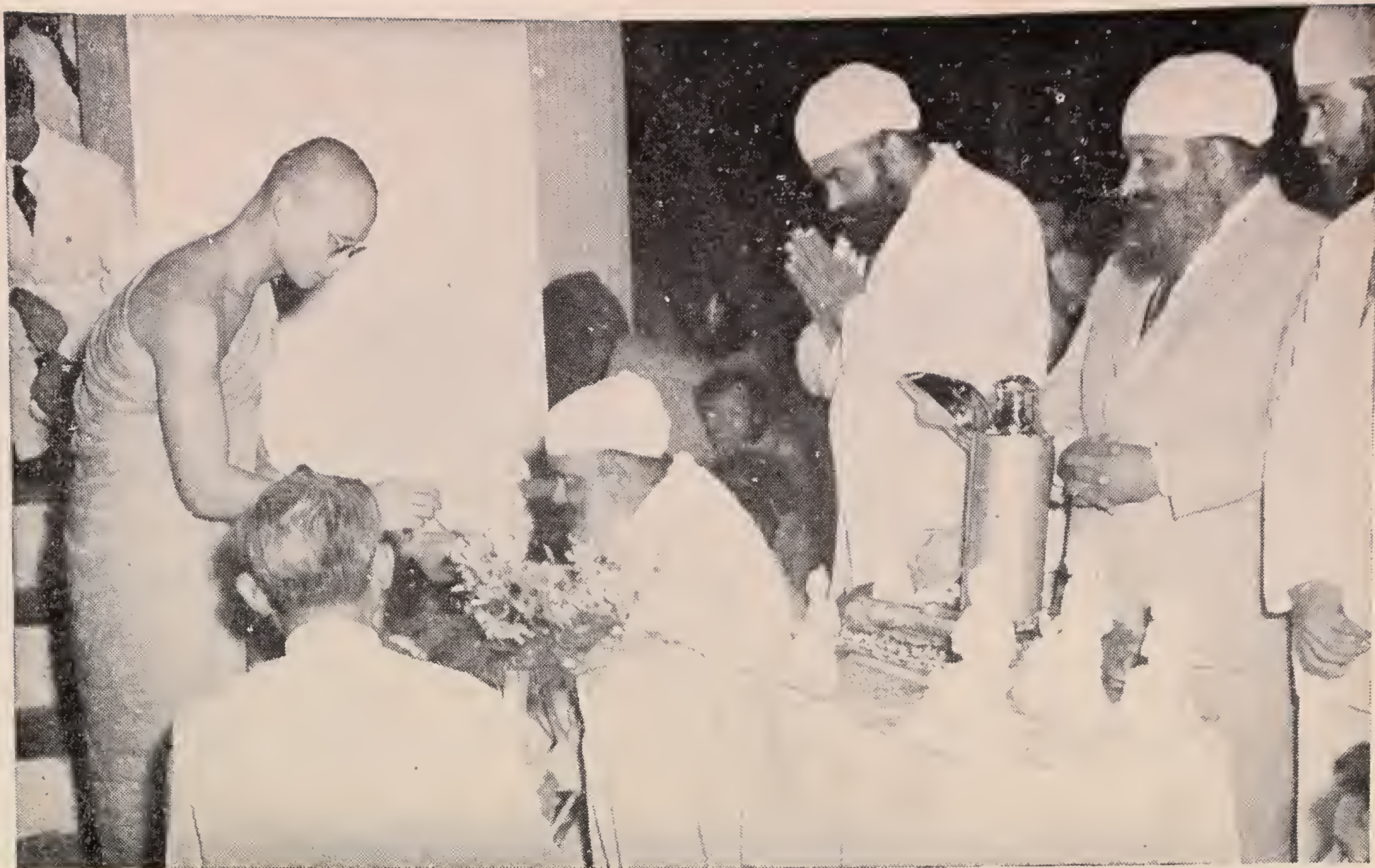
เวลา ๒๑.๐๕ น. เข้าที่พระบรรทม

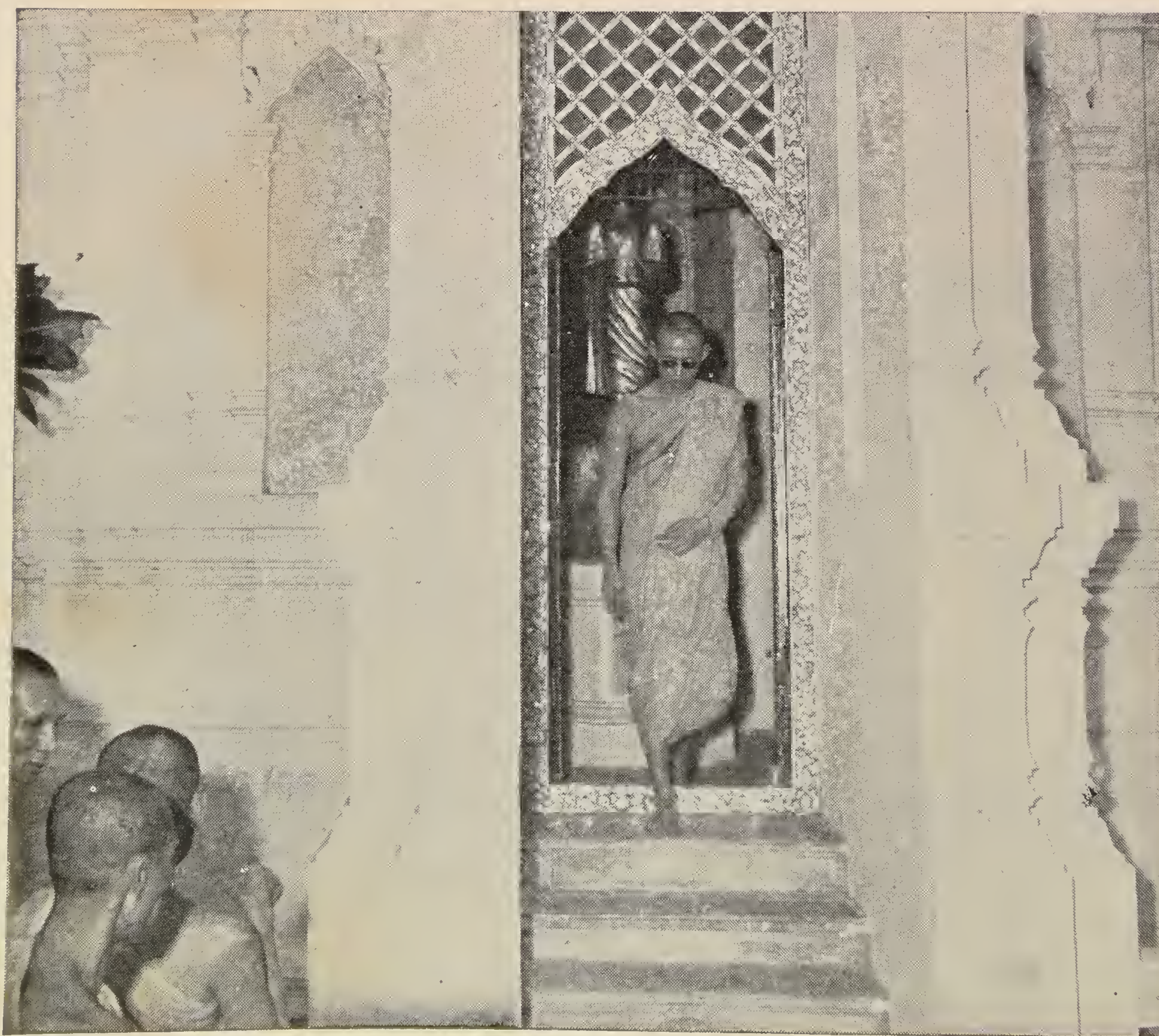
ฉายพระรูปพร้อมด้วยพระเถรานุเถระทุกคณะ ที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

นายกรัฐมนตรีกับภรรยา เฝ้าที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ชาวอินเดียเฝ้าที่วัดบวรนิเวศวิหาร

เสด็จทรงอุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระราชบิดา

ณ อนุสรณี "รังษีวัฒนา" วัดราชบพิธ

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

คำถวายพระพร

สมเด็จพระวันรัต สังฆนายก

ถวายในนามพระเถรานุเถระแห่งคณะสงฆ์ไทย และ บรรพชิต จีน ญวน

ณ พระตำหนักเพชร

วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ถวายพระพร

พระเถรานุเถระแห่งคณะสงฆ์ไทยกับมีพระสงฆ์สมณศักดิ์อานัมนิกาย และจีนนิกายมาร่วมสมทบด้วย ซึ่งพรั่งพร้อมอยู่ ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ ณ บัดนี้ ต่างมีปีติยินดีซาบซึ้งในพระราชศรัทธาประสาทาธิคุณแห่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ที่ได้ทรงลาพระราชกรณียกิจชั่วคราว ทรงบรรพชาอุปสมบทบำเพ็ญพระเนกขัมมบารมีในพระบวรพุทธศาสนา ด้วยทรงยืนยันความเชื่อมั่นในสัจจธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ไม่เป็นเพียงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในภายนอกเท่านั้น ยังได้ทรงพระราชศรัทธาทรงบรรพชาอุปสมบท เพื่อได้ทรงปฏิบัติในพระธรรมวินัยอย่างใกล้ชิด เพื่อได้ทรงประจักษ์ด้วยพระปัญญา

อาตมภาพ พระสงฆ์ ทั้งปวง มีกัลยาณจิต เป็นสมานฉันทะ ขอถวาย อนุโมทนาสาธุการ ในพระราชกุศลนี้เป็นอย่างยิ่ง ขอพระเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยพร้อมทั้งพระราชกุศลนี้ จงดลบันดาลอภิบาลรักษาสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้เสด็จสถิตธำรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ยืนยงตลอดกาลนาน เพื่อได้ทรงอภิบาลอุปถัมภ์บำรุงพระบวรพุทธศาสนาอันเป็นมิ่งขวัญของประเทศชาติให้วัฒนาสถาพร อำนวยสุขประโยชน์อันไพศาล ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

ขอถวายพระพร

พระราชดำรัสตอบคณะสงฆ์

พระคุณเจ้าทั้งหลาย

ดีฉันขอขอบพระคุณเป็นอันมาก ในการที่ได้แสดงไมตรีจิตครั้งนี้ แม้ดีฉันจะได้อยู่ในสมณเพศมาเป็นเวลาอันน้อยก็ตาม รู้สึกว่าได้รับการต้อนรับจากสงฆ์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ทั้งได้รับความรู้ในพระธรรมวินัยและทางปฏิบัติเท่าที่เวลาจะอำนวย ทั้งนี้ทำให้เกิดความรู้สึกว่า พระพุทธศาสนาเป็นทางแห่งความเจริญแก่ผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

ขออำนาจแห่งความสามัคคีที่พระคุณทั้งหลายได้แสดงอยู่ ณ บัดนี้ จงเป็นนิมิตอันดีที่จะเพิ่มพูนความรุ่งเรืองมั่นคงแห่งพระศาสนาสืบไป

ศาสนากับคน

พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช

ศาสนา แปลว่า คำสั่งสอน หรือ คำสั่งกับคำสอน หมายความถึงคำสั่งที่เป็นคำบังคับให้ทำ และคำสอนที่เป็นคำแนะนำชี้แจง ตลอดถึงการให้ศึกษาอบรม ศาสนานั้นมีมานานแล้ว ตั้งแต่แรกมีมนุษย์รวมอยู่ด้วยกันตั้งแต่ครัวเรือน ๑ ขึ้นไป เพราะมารดาบิดาต้องสั่งสอนบุตรธิดา ผู้เป็นหัวหน้ามีหน้าที่ปกครองดูแล ต้องสอนผู้อยู่ในปกครอง ไม่ใช่พึ่งมีในภายหลังเมื่อมนุษย์อยู่ด้วยกันเป็นผืกแผ่นแน่นหนาแล้ว ศาสนาเช่นนั้นควรเรียกว่า ศาสนาของมารดาบิดา ศาสนาของผู้ปกครอง แต่ไม่ได้เรียกกันว่าศาสนา เพราะคงเห็นว่าเป็นสามัญและเป็นส่วนน้อย ๆ ทั้งไม่เหมือนกัน

ศาสนาในเบื้องต้นก็สอนธรรมดาโดยตรง ไม่ใช่อิงธรรมดา ธรรมดานั้นกล่าวโดยย่อก็คือ ความเป็นไปตามเหตุและผลกับส่วนที่พ้นจากเหตุผล ส่วนคนจะรู้ถึงหรือไม่ก็ตาม ธรรมดาก็คงเป็นไปตามธรรมดาอยู่นั่นเอง แต่ถ้าใครรู้ถึงและทำให้ถูกต้องตามธรรมดาก็ได้รับประโยชน์ ถ้าไม่รู้ถึงและทำไม่ถูกต้องก็เสื่อมประโยชน์ ผู้สอนก็สอนธรรมดา ตามรู้ตามเห็น ตามสามารถแห่งตน เช่นมารดาบิดาหรือผู้ใหญ่ได้เคยรู้มาว่าไฟเป็นของร้อน และเผาสิ่งต่าง ๆ ให้เปลี่ยนรสและรูปเดิม ให้ร้อนให้ไหม้ ให้ละลายได้ เผาเนื้อสัตว์และผลไม้ (แต่พอเหมาะ) ให้สุก เผาไม้ให้ไหม้เป็นถ่านเถ้า เผาโลหะให้ละลาย เป็นต้น เพราะคนรู้ธรรมดาเช่นนี้ เมื่อต้องการจึงเผาและหุงต้มเนื้อสัตว์และผลไม้ ใบไม้ เง่าไม้ ให้เป็นอาหารบ้าง หลอมโลหะต่าง ๆ ให้ละลายแล้วหล่อเป็นรูปต่าง ๆ บ้าง และสั่งสอนคนอื่นต่อ ๆ ไป ด้วยบอกให้รู้บ้าง ด้วยทำให้เห็นเป็นตัวอย่างบ้าง เพราะฉะนั้น คำสอนโดยตรงในชั้นต้นก็คือ สอนธรรมดาโลกนั่นเอง ไม่ใช่อิงธรรมดา จึงให้สำเร็จประโยชน์ตามสมควรแก่ภาวะ

ต่อมาเมื่อเป็นคนอยู่ด้วยกันมากขึ้น ๆ เพราะอำนาจโลภะ (อยากได้) โทสะ (โกรธจนถึงทำใจให้เดือดร้อน) โมหะ (ความหลงที่มีอยู่ในตน) และเพราะไม่มีความละอายและสะดุ้งหวาดต่อความชั่ว จึงเบียดเบียนกันและกันขึ้น มุ่งล้างผลาญกันบ้าง ทำร้ายกันบ้าง ถือเอาสิ่งของของกันบ้าง ประพฤติผิดประเพณีในทางกามของกันบ้าง หลอกลวงกันให้เข้าใจผิดบ้าง เสพของเมาทำตนเองให้เป็นบ้า และทำร้ายผู้อื่นเพราะความเมาบ้าง มีความประพฤติใกล้กับสัตว์ดิรัจฉานที่ไม่มีความรู้ผิดรู้ชอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เกิดมีการตอบแทนและป้องกันกันและกันขึ้น ต่างก็มุ่งร้ายจองเวรภัยต่อกันไป เบียดเบียนกันไป เป็นอันอยู่ด้วยกันด้วยความเดือดร้อนไม่สงบสุขตามสมควร ท่านผู้เป็นหัวหน้าปกครองจึงจำต้องบัญญัติห้ามการฆ่าตลอดถึงทำร้ายร่างกาย ห้ามการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ยินยอมให้ด้วยพลการของตน ห้ามการประพฤติผิดประเพณีในทางกาม ห้ามการหลอกลวงกันให้เข้าใจผิด ห้ามเสพของเมาที่ทำผู้เสพให้มัวเมาประมาทเหล่านี้ ยิ่งบ้างหย่อนบ้างแล้วแต่ความนิยม เพื่อระงับความมุ่งร้ายเบียดเบียนกัน เพื่อรักษาความสงบสุขสำหรับหมู่ เมื่อหมู่นั้น ๆ รวมกันเข้าเป็นหมู่ใหญ่ขึ้น การบัญญัติห้ามความประพฤติชั่วก็ขยายออกไปตามอำนาจของผู้ปกครองที่ดี ท่านกล่าวว่า พระเจ้าจักรพรรดิ คือท่านผู้ปกครองประชุมชนหมู่ใหญ่ได้บัญญัติสั่งสอนขึ้น อันควรเรียกว่าจักรพรรดิศาสนา และเรียกว่าศีล ๕ หมายความว่า ความประพฤติเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนตน เพราะไม่ทำตนให้เป็นคนชั่ว ไม่เบียดเบียนผู้อื่นเพราะไม่ทำเขาให้เดือดร้อน ๕ ประการ ท่านผู้เป็นหัวหน้าก็ประพฤติด้วยเสมอเหมือนกัน ศีล ๕ นี้แหละที่เป็นเครื่องทำให้มนุษย์มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน การบัญญัติคำสั่งสอนเช่นนั้น ก็มุ่งเหตุผลคือธรรมดานั่นเอง

เมื่อคนฉลาดมีปัญญาไตร่ตรองขึ้น ได้เห็นความเป็นไปของโลกที่อาศัยอยู่และของบุคคลอันเป็นไปต่าง ๆ น่าพิศวง เช่นคงนึกว่า ทำไมสิ่งนั้นจึงเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้จึงเป็นอย่างนี้ ทำไมคนนั้นจึงเป็นอย่างนั้น คนนี้จึงเป็นอย่างนี้ นี้ก็คงเป็นเพราะ

รู้จักธรรมดายังไม่พอ ธรรมดาอันใดละเอียดเห็นยากเหลือวิสัยก็หมดสามารถ แต่คงอยากรู้จึงมีผู้แสดงว่าเป็นผู้รู้ขึ้น เพราะหวังจะให้เขานับถือและหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงแสดงเรื่องราวและความเป็นไปของโลกตลอดจนถึงคนและสัตว์ ด้วยอ้างว่ามีผู้สร้างและผู้บันดาลเป็นตัวเป็นตน เทียบตัวอย่างสิ่งของที่คนสร้างขึ้นมาว่า ถ้าไม่มีคนทำสิ่งของนั้น ๆ จะมีขึ้นได้อย่างไร และก็อ้างว่า ตนเป็นผู้มาแทน หรือมาจากท่านผู้สร้างผู้บันดาลนั้น อาจสื่อสารถึงท่าน ขอให้ท่านช่วยได้ ถ้าใครอยากได้ดีเป็นสุข ก็ต้องอ้อนวอนพระผู้สร้างผู้บันดาล ถ้าท่านโปรดท่านก็จะช่วยและสอนให้ทำพิธีอ้อนวอนหรือปฏิบัติการต่าง ๆ ด้วยอ้างว่า ท่านผู้สร้างผู้บันดาลชอบอย่างนั้นเกลียดอย่างนี้ ผู้ฟังเมื่อไม่รู้ไม่เห็นอย่างอื่นยิ่งขึ้นไปก็ต้องเชื่อ แม้ในชั้นต้นมีคนเชื่อถือน้อย แต่เมื่อสืบต่อกันไปหลายชั่วคนเข้า ก็มีผู้ถือตาม ๆ กันมากขึ้น ๆ และแพร่หลายไปถึงพวกอื่น ในบัดนี้จึงมีผู้นับถือและแสดงเรื่องศาสนาต่าง ๆ กันไปเป็นหลายพวก ในพวกหนึ่ง ๆ ก็ยังแยกออกไปอีกเป็นหลายนิกาย ผู้เคยถือศาสนาและนิกายไหน ก็อ้างว่าศาสนาและนิกายนั้นแท้จริง ศาสนาและนิกายอื่นผิด เป็นอันลงกันไม่ได้ ต่างฝ่ายต่างก็ปรักปรำกันและกัน ส่วนศาสนาไหนจะถูกต้องตามธรรม อย่างไหนไม่ถูก แล้วแต่ผู้มีปัญญาจะวินิจฉัย แต่ผู้วินิจฉัยควรตั้งตนเป็นกลางก่อน และควรวินิจฉัยด้วยมุ่งธรรม คือความถูกต้องตามเหตุผล ไม่เช่นนั้นการวินิจฉัยอาจลำเอียงไปตามความเชื่อเดิม

เรื่องศาสนาอื่น ๆ จักไม่กล่าวถึง จักกล่าวจำเพาะพระพุทธศาสนาและเพียงบางประการ

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า เหตุและผลเนื่องถึงกัน คือเมื่อเหตุที่ประกอบเป็นเช่นไร ก็เผล็ดผลเป็นเช่นนั้น รวมความว่าทรงสั่งสอนให้รู้ธรรมดานั่นเอง

ธรรมดาส่วน ๑ นั้น ก็คือความเป็นตามเหตุผลดังกล่าวแล้ว แต่ก็แยกเป็น ๒ คือ เป็นส่วนภายนอกสำหรับโลกธาตุก็มี เช่นฝนตกเป็นเหตุ ดินเปียกเป็นผล แดดออกเป็นเหตุ ดินแห้งเป็นผล เหล่านี้ไม่เป็นดีไม่เป็นชั่วสำหรับธรรมดาเอง แต่

คนนั้นแหละชอบอย่างไหนก็ว่าอย่างนั้นดี ไม่ชอบอย่างไหนก็ว่าอย่างนั้นชั่ว เป็นส่วนภายในสำหรับบุคคลก็มี เช่นคนทำการเป็นเหตุ สิ่งที่สำเร็จเพราะทำการนั้นเป็นผล

ส่วนที่เป็นภายนอกนั้น ถ้าบุคคลรู้จักก็อาจประกอบเหตุให้เหมาะและได้ผลสมประสงค์ เช่นทำเครื่องจักรกลให้สำเร็จเป็นยานพาหนะ เป็นต้น แต่ธรรมดาคือความเป็นไปตามเหตุผลในภายนอกนั้น ถึงคนจะรู้และประกอบให้มากขึ้นเพียงไร ก็เป็นไปเพื่อคุณประโยชน์สุขก็ได้ เพื่อโทษทุกข์ก็ได้ จะกล่าวว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียวหาได้ไม่ เพราะถ้าบุคคลเป็นคนดี ก็พึงนำสิ่งที่ประกอบขึ้นนั้นไปใช้ในทางที่ดีที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น ถ้าบุคคลเป็นคนชั่วก็นำไปใช้ในทางชั่ว ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น และไม่มีที่สิ้นสุดว่าจะเป็นไปเพียงไร ทั้งยังไม่เคยปรากฏว่าเป็นไปเพื่อความสงบสุขได้เลย เพราะเหตุนี้กระมัง จึงมิได้เรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่าศาสนา

ส่วนธรรมดาคือความเป็นไปตามเหตุผลภายใน คือที่บุคคลนั้นก็แยกออกเป็น ๒ ประการ คือเป็นส่วนชั่ว ๑ เป็นส่วนดี ๑ ธรรมดาส่วนชั่วย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สงบสุข หรือเป็นทุกข์ ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลได้ประกอบกระทำขึ้นยิ่งหรือหย่อน ธรรมดาส่วนดีย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลประกอบกระทำขึ้นกว่าจะถึงที่สุด แต่บางอย่างก็ลี้ลับรู้เห็นได้ยาก ธรรมดาคือความเป็นตามเหตุและผลภายในนั้นแลเป็นสำคัญ เพราะทำบุคคลให้เป็นคนดีหรือให้เป็นคนชั่วก็ได้ ให้เป็นไปเพื่อความสงบสุข หรือให้เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ก็ได้ บุคคลจะคิดเห็นหรือไม่คิดเห็นก็ตาม ก็คงเป็นอยู่เช่นนั้น ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ และจักเป็นเช่นนี้ต่อไปอีก เพราะเหตุนี้กระมัง จึงเรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่าศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคำสั่งสอนซึ่งเรียกว่า พระพุทธศาสนา ก็ทรงแสดงธรรมภายในเป็นพื้น ส่วนใดที่เขาบัญญัติมาแล้ว ถ้าถูกต้องและเป็นไปเพื่อความสงบสุข พระองค์ก็ทรงรับรองไม่คัดค้าน แต่ถ้าส่วนใดไม่ถูกต้องและเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ พระองค์ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงและทรงบัญญัติขึ้นใหม่ คำที่เขาใช้กันอยู่แล้ว

ก็ไม่ทรงบัญญัติใหม่ แต่ทรงอธิบายให้ตรงกับธรรมที่ทรงแสดง และทรงแนะนำให้ละธรรมดาส่วนชั่ว ให้ประกอบธรรมดาส่วนดี ตั้งแต่เบื้องต้นเป็นลำดับขึ้นไป มีประการเป็นอันมาก และทรงแสดงว่า บุคคลอาจทำได้ ถ้าไม่อาจทำได้ พระองค์ก็ไม่ทรงแสดง และเมื่อทำตามได้ ก็ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ไม่เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ทรงแสดง

ในชั้นต้นทรงสั่งสอนในประโยชน์ปัจจุบัน เพื่อให้บุคคลตั้งตนได้ในปัจจุบัน ในชั้นกลางทรงสั่งสอนประโยชน์ภายหน้า คือเพื่อให้บุคคลแผ่ความดีไปถึงผู้อื่น เป็นประโยชน์สำหรับหมู่คนที่อยู่ด้วยกันในปัจจุบัน ชั้นสูงทรงแสดงให้รู้เห็นตามเป็นจริง เพื่อปล่อยวางความยึดถือส่วนที่ไม่จริงเสีย

บทความธรรมะ

ประจำวันจันทร์ ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่อง การใช้ปัญญา

การใช้ปัญญานั้นเป็นสิ่งจำเป็นของคน บุคคลจะได้สาระ หรือสำเร็จมรรคผล (มรรค แปลว่า เหตุ) ก็เพราะปัญญา ใครมีปัญญามากก็ทำประโยชน์ได้มาก แต่การใช้ปัญญาก็ต้องระวังการเลยเถิดเหมือนกัน ถ้าใช้ไปในทางที่ผิด ความเห็นก็ผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถ้าใช้ปัญญาไปในทางที่ถูก ความเห็นก็ถูก เป็นสัมมาทิฏฐิ อกุศลและกุศลมาจากความเห็นผิดและถูกนี้เป็นเหตุ เมื่อเห็นผิดก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ให้ผลเป็นอกุศลโดยส่วนเดียว ท่านเปรียบเหมือนศิลา แม้จะเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยก็มีคติเป็นอย่างเดียว คือจมน้ำ ไม่ลอยน้ำได้ มิจฉาทิฏฐิ เมื่อเกิดขึ้นในจิตของผู้ใด จิตของผู้นั้นก็เป็นอกุศล เมื่อแสดงออกมาทางกายก็เป็นกายทุจริต เมื่อแสดงออกทางวาจาก็เป็นวจีทุจริต แต่จะเป็นอกุศลมากหรือน้อยก็ตามชั้นของมิจฉาทิฏฐินั้น ๆ

สัมมาทิฏฐิเมื่อเกิดขึ้นในจิตผู้ใด จิตผู้นั้นก็เป็นกุศล เมื่อแสดงออกมาทางกายก็เป็นกายสุจริต ทางวาจาก็เป็นวจีสุจริต จะเป็นกุศลมากหรือน้อยตามชั้นของสัมมาทิฏฐินั้น ๆ เพราะฉะนั้น สัมมาทิฏฐิจึงมีต่าง ๆ กัน มโนกรรมก็มี สัมมาทิฏฐิเป็นองค์พระอริยมรรคก็มี สัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวพระอริยมรรคก็มี

๑. สัมมาทิฏฐิที่เป็นมโนกรรมเห็นว่า บุญมี บาปมี มารดาบิดามีคุณแก่บุตรธิดา ท่านผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำมรรคผลให้ปรากฏมี ตายไม่สูญ เป็นต้น

๒. สัมมาทิฏฐิที่เป็นองค์ของพระอริยมรรค ได้แก่ปัญญาที่เห็นอริยสัจ ๔ นั้นเอง คือ

๑. เห็นทุกข์

๒. เห็นเหตุเกิดทุกข์

๓. เห็นความดับทุกข์

๔. เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

แต่เห็นเป็นอย่าง ๆ เห็นทุกข์ ทุกข์ก็บังสมุทัย สมุทัยบังนิโรธ นิโรธบังมรรค ทั้งนี้เพราะปัญญาที่เห็นนั้นมีสมาธิเป็นบาท มีกำลังอ่อนเหมือนกับคนที่ยืนอยู่บนภาคพื้น และเห็นคนที่เดินมาเป็นแถว เห็นคนหน้าบังคนกลาง คนกลางก็บังคนหลัง คนหน้าก็เห็นแต่ด้านหน้าของเขา ไม่ตลอดปลอดโปร่งไปได้

๓. สัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวพระอริยมรรคนั้น ได้แก่ปัญญาที่เห็นอริยสัจ ๔ นั้นเอง แต่เห็นตลอดปลอดโปร่งแจ่มแจ้งถึงกันหมด เหมือนกับคนที่ยืนอยู่บนที่สูงทอดสายตาลงมาเห็นคนที่อยู่บนภาคพื้น เห็นคนหน้าตลอดคนกลางถึงคนหลัง ไม่บังกันได้ เมื่อเห็นทุกข์ ทุกข์ก็ไม่บังสมุทัย สมุทัยไม่บังนิโรธ นิโรธไม่บังมรรค เห็นคราวเดียวพร้อมกันหมด

เมื่อสัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวแห่งพระอริยมรรคนี้เกิดขึ้นแก่จิตของผู้ใด ในขณะใด จิตของผู้นั้นในขณะนั้นก็เป็นพระอริยบุคคล

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้รู้เหตุผล รู้จักความจริงอย่างแจ่มแจ้ง แต่บางอย่างจำเป็นต้องใช้ความคาดคะเน ก็สอนให้ถือเอาทางที่เสมอกับตัวได้กำไร ไม่ถือเอาทางขาดทุน อันเรียกว่า "อปัณณกะ" ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด เช่นเรื่องปรารภถึง ตายเกิด ตายสูญ ผู้ปรารภยังไม่ได้ตาย จะรับรองว่าตายเกิดทีเดียว หรือปฏิเสธทั้งหมดก็ไม่ควร จึงทรงสอนให้พิจารณาดูทางได้ทางเสียของการถือนั้น ๆ ถ้าถือว่าตายสูญ เมื่อถืออยู่เช่นนั้น จิตก็ประมาทและหยาบ ไม่รีบทำความดีไว้ เมื่อตายไป ถ้าไปถูกตายสูญก็เสมอตัว ถ้าถูกตายเกิดก็ขาดทุน เพราะไม่ได้เตรียมตัวไว้ อย่างนี้มีแต่ทางเสมอตัวและขาดทุนฝ่ายเดียว

ถ้าถือว่าตายเกิด ภพหน้ามี เป็นเหตุให้ไม่ประมาทรีบเตรียมตัวไว้ ทำคุณงามความดีให้ปรากฏ คุณงามความดีนั้นย่อมเป็นประโยชน์อยู่ เมื่อตายไป ถ้าไปถูกตายสูญก็ไม่ขาดทุน ถ้าไปถูกตายเกิดก็ได้กำไร เพราะได้เตรียมตัวไว้แล้ว แม้ในคุณธรรมที่สูงอื่น ๆ ก็เช่นกัน เช่นพระนิพพาน ถ้าถือว่าพระนิพพานไม่มี เป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเหตุให้ใจหยาบ ไม่รีบทำคุณงามความดี ถ้าพระนิพพานไม่มีจริงก็เสมอตัว ถ้าพระนิพพานมี ผู้นั้นก็ไม่สามารถจะถึงพระนิพพานได้ ถ้าถือว่าพระนิพพานมีแล้วรีบปฏิบัติในทางที่จะไปสู่พระนิพพาน บำเพ็ญศีลธรรมให้เกิดขึ้น ถ้านิพพานไม่มีความดีที่ทำไว้ก็คงเป็นความดีแก่ตัวอยู่ ถ้านิพพานมี ผู้นั้นก็อาจได้อาจถึงนิพพานนั้น มีแต่ทางได้กำไรกับเสมอตัว ไม่มีทางขาดทุนเลย ทางพุทธศาสนาสอนดังนี้

หมายเหตุ
- กุศล – กรรมดี
- อกุศล – กรรมชั่ว
- คติ – ความไป
- สมุทัย – เกิดพร้อม
- อริยมรรค – หนทางตัดกิเลส
- นิพพาน – บรรลุธรรมแล้วมีจิตสะอาดบริสุทธิ์

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๙ แห่งการทรงผนวช

วันอังคาร ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๗.๐๐-๗.๔๕ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕-๘.๔๕ น.	เสด็จลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "อภิสมาจาร" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณอ่านถวาย
เวลา ๑๐.๔๕-๑๒.๑๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๕๐-๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ไปเฝ้า ฯ สมเด็จพระสังฆราช
เวลา ๑๕.๐๐-๑๕.๔๕ น.	เสด็จไปนมัสการพระอัฐิ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ วัดราชบพิธ แล้วเสด็จ ฯ ไปแผ่พระราชกุศลยังสุสานหลวง ถวายสมเด็จพระราชบิดา
เวลา ๑๖.๓๐-๑๘.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี และภรรยา เฝ้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน เสร็จแล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าจอมในรัชกาลก่อน ๆ เฝ้าถวายดอกไม้ธูปเทียน แล้วเสด็จลงพระอุโบสถทรงฉายพระบรมรูปร่วมกับพระภิกษุวัดบวรนิเวศวิหาร พระอนุศาสนาจารย์สมเด็จพระวันรัต และพระกรรมวาจาจารย์พระศาสนโศภน ณ บริเวณพระอุโบสถ ทรงฉายพระบรมรูปเดี่ยว วันนี้ทำวัตรเย็นเริ่มเกือบ ๑๘.๐๐ น. ทรงสดับเรื่อง "คนกับธรรม" ซึ่งพระมหาบุญธรรมอ่านถวาย เสด็จ ฯ ขึ้นเวลา ๑๘.๓๐ น.

เวลา ๑๙.๑๐-๒๐.๑๕ น. พระพรหมมุนีเฝ้า ฯ ถวายธรรมะเรื่อง "สังขาร" โดยละเอียด

พระราชปุจฉา การที่มีคนป่าวข่าวทำให้เสียชื่อเสียงและอาจจะได้รับผลสะท้อนถึงฐานะของครอบครัว ตลอดจนญาติพี่น้องวงศ์ตระกูล สมควรที่สมณเพศและคฤหัสถ์จะปฏิบัติตนเช่นไรเมื่อมีการเช่นนี้เกิดขึ้น

พระพรหมมุนีถวายว่า ทางสมณเพศ จงกระทำความดีต่อไป ความจริงย่อมหนีความจริงไปไม่พ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ประทานโอกาสให้แก้ตัว เช่นพระภิกษุที่ถูกใส่ความ ก็มีโอกาสแก้ตัวได้ ทางด้านคฤหัสถ์ ถ้าจะฟ้องร้องขอความเป็นธรรมจากศาลก็ไม่ผิด แต่ถ้าตั้งใจปฏิบัติชอบต่อไปโดยไม่สะทกสะท้านต่อการใส่ความ นานเข้าก็คงมีคนเห็นความดีความชอบของเรา จะถือเป็นกรรมก็ได้ เป็นเรื่องของสังขารส่วนเหตุ คือคนอื่นปรุงแต่งให้เป็นเรื่องเป็นราว

เวลา ๒๑.๐๐ น. เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระ

เวลา ๒๒.๓๐ น. เข้าที่พระบรรทม

อภิสมาจาร

สิกขาบทแผนกนี้ มาในขันธกะเป็นพื้น ไม่ได้บอกจำนวนเหมือนสิกขาบทมาในพระปาฏิโมกข์ จัดเป็นพวก ๆ ตามกิจหรือวัตถุ เรียกว่าขันธกะอันหนึ่ง ๆ เช่น ว่าด้วยทำอุโบสถจัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่าอุโบสถขันธกะ ว่าด้วยจีวรจัดไว้อีกพวกหนึ่ง เรียกจีวรขันธกะ มาในที่อื่นก็มี เช่นในนิทานต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทมาในพระปาฏิโมกข์บ้าง ในวินีตวัตถุเรื่องสำหรับเทียบเคียงตัดสินอาบัติในคัมภีร์วิภังค์บ้าง มาในอรรถกถาที่เรียกว่าบาลีมุตตกะบ้าง จะกล่าวไปตามแนวคัมภีร์ขันธกะ ก็ไม่เหมาะ เพราะประการทั้งหลาย คือ ข้อทั้งหลายที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ขันธกะ อันพ้นจากมุขแห่งปฏิบัติ จะไม่กล่าวถึงก็มี ที่ยังสับสนหรือยังควรจะจัดเข้าพวกได้อีกก็มี ข้อนอกคัมภีร์ขันธกะ อันจะเก็บมารวบรวมก็มี ในที่นี้จึงจำเป็นจะจัดหมวดใหม่ สุดแต่จะเหมาะได้อย่างไร แต่จะทำตามวิธีนั้น คือจัดเป็นหมวดกันตามกิจหรือวัตถุ

และสิกขาบทแผนกนี้ มีรูปเป็น ๒ คือ เป็นข้อห้าม ๑ เป็นข้ออนุญาต ๑ และข้อห้ามนั้นปรับอาบัติโดยตรงมีเพียง ๒ คือ ถุลลัจจัย ๑ มีห่าง ๆ และพ้นจากมุขแห่งปฏิบัติ ทุกฏ ๑ มีเป็นพื้นไป ที่ไม่ได้ปรับอาบัติโดยตรง เป็นแต่กล่าวว่า อย่า ๆ ไม่ ๆ เป็นคำแนะคำสอนก็มี เช่นนี้มีอยู่ในกถาทั้งหลายอันกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ไป เมื่อไม่เอื้อเฟื้อในที่จะเว้น พระอาจารย์ท่านปรับเป็นทุกฏ ดุจในเสขิยะ ข้อที่อนุญาตนั้นน่าจะเห็นว่าเป็นประทานประโยชน์พิเศษ เช่น ทรงอนุญาตวัสสิกสาฎกไม่ได้บังคับว่า ภิกษุทุกรูป เมื่อถึงฤดูฝนจะต้องมีผ้าอาบน้ำฝน เป็นแต่ถ้าต้องการก็มีได้ ใช้จีวรได้มากผืนออกไปกว่าไตรจีวร แต่มีอนุญาตบางแห่ง เป็นเหมือนข้อห้าม เช่นอนุญาตเพื่อปิดประตูก่อนแล้วจึงนอนในกลางวัน นี้ไม่ใช่ประโยชน์พิเศษเลย กลับเป็นเครื่องผูกรัด ควรจะว่า "อันภิกษุผู้จะพักในกลางวัน พึงปิดประตูเสีย ภิกษุใดไม่ปิด ต้องทุกฏ" เช่นนี้ความจะชัด แต่อย่างไรจึงเป็นอนุญาตไป ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเพราะเรียงคำเผลอไป

เพราะมีเป็นบางแห่ง พระคันถรจนาจารย์หมายเอาอนุญาตเช่นนี้กล่าวไว้ว่า ไม่ทำต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนอนุญาตมีปริกัปเห็นได้แท้ เช่นอนุญาตสัตตาหกาลิกในวิกาล ต่อเมื่อมีปัจจัยจึงให้ฉันได้ เมื่อปัจจัยไม่มีและฉัน เป็นอันถือประโยชน์พิเศษเกินไป ท่านปรับทุกกฏ ชอบอยู่ ยังข้อที่สอนให้ทำว่าควรอย่างนั้น ๆ จะเรียกว่าข้ออนุญาตโดยอ้อมก็ได้ เมื่อไม่ทำตามข้อเช่นนี้ จะปรับทุกกฏ เพราะไม่เอื้อเฟื้อก็ชอบอยู่ พึงรู้จักข้ออนุญาต อันให้ประโยชน์พิเศษ หรืออันบังคับให้ทำ ดังนี้

อาบัติที่ปรับแก่ภิกษุผู้ละเมิดในแผนกนี้ มีแต่ถุลลัจจัยกับทุกกฏ เท่านั้น และถุลลัจจัยก็มีห่าง ทั้งพ้นจากทางแห่งปฏิบัติด้วย ข้าพเจ้าจักไม่ออกชื่ออาบัติ เว้นไว้แต่ที่เป็นถุลลัจจัย จะบอกให้แจ้ง ผู้ศึกษาพึงเข้าใจเอาเอง ตามหลักที่กล่าวแล้วในตอนหลัง เรียงเช่นนี้เห็นว่าจะน่าอ่านน่าฟังกว่า พึงเข้าใจทุกกฏ ในที่นี้ว่า เป็นแต่ลำพัง วิติกกมะ คือความละเมิดธรรมเนียม เป็นการเสียหายได้เพียงไร พึงรู้ดังนี้:-

ถ้าล่วงแต่บางอย่างหรือบางครั้ง ก็ไม่พอเป็นอะไร แต่ถ้าล่วงมากอย่างหรือเป็นนิตย์ไป ธรรมเนียมย่อมกลายไปหรือเสื่อมเสียไป ภิกษุต่างเป็น ๒ พวก คือเคร่งและไม่เคร่ง ก็เพราะพวกเคร่งยังรักษาธรรมเนียมแข็งแรง พวกไม่เคร่งทอดธุระเสียไม่เอื้อเฟื้อในอันทำตามรู้เช่นนี้แล้วพึงปฏิบัติโดยสายกลาง ไม่ทำตนให้ลำบากเพราะธรรมเนียมอันขัดขวางต่อกาลเทศะ และไม่มักง่ายจนถึงจะทำตนให้เป็นผู้เลวทรามปฏิบัติเพียงเท่านี้ ก็เรียกได้ว่างาม ยังพอจะสืบอายุพระพุทธศาสนาได้อยู่

วินัยมุขเล่ม ๒ สิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ "อภิสมาจาร" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๑๙/๒๔๙๗ หน้า ๑-๓

คนกับธรรม

พระนิพนธ์ ของ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช

พระพุทธศาสนาเป็นธรรมอย่าง ๑ เรียกว่าศาสนธรรม (ธรรมคือคำสั่งสอน) พระพุทธศาสนานั้นย่อมประกาศแสดงสัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงตามธรรมดา โดยตรงทรงบัญญัติที่บุคคลนั้นเอง ไม่ได้ทรงบัญญัติที่อื่น เหตุนั้น ทุกคนก็คือธรรม ธรรมก็อยู่ที่ตนมิใช่อยู่ที่อื่น เพราะฉะนั้น การเรียนธรรมก็เพื่อประโยชน์ คือฝึกให้รู้ถูก กำจัดความรู้ผิด ให้รู้ความจริง กำจัดความรู้ไม่จริง ของบุคคลนั้นเอง อันเป็นประโยชน์อย่างสำคัญของคน เปรียบเหมือนประทานกระจกเงาแก่บุคคลให้ส่องดูตัวเองให้เห็นว่าเป็นอย่างไรแล้ว แก้ตนเองให้ดีนั่นเอง แต่บางคนเข้าใจผิดคิดว่า "ธรรมอยู่ที่อื่นนอกจากตน คนที่ต้องการธรรม ก็แสวงหาธรรมไปตามต้องการ ส่วนคนไม่ต้องการธรรมธรรมก็ไม่เกี่ยวข้องกับตน" นี้เป็นความเข้าใจผิดแท้ เพราะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงความจริง ก็แสดงที่บุคคล ดังกล่าวแล้ว

ธรรมนั้น กล่าวตามศัพท์ท่านแสดงว่า ส่วนที่ทรงตัวเองไว้ ที่เป็นส่วนดีก็ทรงตัวเป็นอยู่ดีเสมอ ไม่เปลี่ยนเป็นชั่ว และเป็นไปตามชั้น ส่วนที่ชั่ว ก็คงทรงตัวเป็นชั่วอยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนเป็นดีและเป็นไปตามชั้น ธรรมที่ท่านไม่ยืนยันว่าเป็นดีหรือเป็นชั่วก็คงทรงตัวเป็นไม่ดีเป็นไม่ชั่วอยู่นั่นเอง โดยนัยแห่งอภิธรรมสังคิณี เพราะธรรมเหล่านี้มีในบุคคลนั่นเอง ไม่ได้มีที่อื่น จึงทรงบุคคลให้เป็นดีบ้าง ให้เป็นชั่วบ้างต่าง ๆ กัน ดังที่ปรากฏเห็นกันอยู่ คนที่ปรากฏเป็นคนดีต่าง ๆ จะมีคนอื่นรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ก็เพราะทำดีเป็นเหตุ จึงปรากฏเป็นคนดีเป็นผล คนที่ปรากฏเป็นคนชั่วต่าง ๆ ก็เพราะทำชั่วเป็นเหตุ จึงปรากฏเป็นคนชั่วเป็นผล นี้เป็นดีหรือเป็นชั่วตามคลองธรรม ไม่ใช่ดีหรือชั่วตามความเห็นของหมู่หรือของตัวเอง เช่นคนที่ทำร้ายเขาได้มาก หรือถือเอาของของเขาได้มาก พวกหรือหมู่ของเขาก็ว่าดี หรือตนเองก็ว่าดี แต่ถ้าพวกนั้นหรือ

ผู้นั้น ถูกเขาทำเช่นนี้แก่ตน ก็กลับเห็นว่าไม่ดี เพราะบุคคลไม่ตรวจพิจารณาตนเอง จึงไม่เห็นตัวเอง คนที่ได้ผลสมประสงค์แล้วเห่อเหิม และคนที่ไม่ได้ผลสมประสงค์แล้วเศร้าโศกคับแค้นใจก็เพราะหลงโลกธรรม เพราะฉะนั้นผู้รักตัวต้องการรู้ถูกรู้จริง และทำถูกจริง จึงสมควรยิ่งที่จะฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และนำมาพิจารณาสอบดูที่ตัวให้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นอย่างไรแน่ เมื่อเห็นว่าชั่วก็จักได้แก้ไขคือละความประพฤติชั่วเสีย เมื่อเห็นว่าดีก็รักษาไว้ และปฏิบัติดีให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยตรงก็คือฝึกตัว หรือแต่งตัวนั่นเอง ให้พ้นจากความเป็นคนชั่ว ให้บรรลุถึงความเป็นคนดี คนผู้ปรารถนาจะทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อยังไม่สามารถก็ต้องเรียน ถ้าเรียนในประเทศเห็นว่ายังไม่พอ และมีกำลังสามารถ ก็ไปเรียนและฝึกหัดในต่างประเทศ ยอมเสียเงิน ยอมเสียเวลาของชีวิต เป็นต้นนี้เพราะเหตุไร ? ก็เพราะต้องการให้เป็นคนดี ด้วยสามารถทำกิจที่ตนต้องการให้สำเร็จ และก็ได้สมประสงค์มากบ้างน้อยบ้าง หรือไม่สำเร็จก็มี การมุ่งทำกิจที่ต้องประสงค์ให้สำเร็จนี้ แม้สำเร็จได้ต่าง ๆ ดังที่เห็นปรากฏ แต่ถ้าบุคคลนำสิ่งที่ทำสำเร็จนั้นไปใช้ในทางเบียดเบียนกัน รุกรานกัน ก็ทำความเดือดร้อนแก่กัน และอยู่ด้วยกันไม่เป็นสุขดังที่เห็นกันอยู่ เพราะฉะนั้น การมุ่งฝึกเพียงทำกิจที่ประสงค์ให้สำเร็จเท่านั้น ไม่มุ่งฝึกให้รู้ดีหรือชั่ว ผิดหรือถูก จึงจัดเป็นคดีโลก ถ้าเป็นกันอยู่เช่นนี้ โลกจะเป็นสุขได้อย่างไร ลองพิจารณาดูจะเห็นได้ ทั้งการงานของโลกนั้น ตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ไม่ทราบแน่ว่ากี่พันกี่หมื่นปีมาแล้ว ยังไม่เคยปรากฏว่าแล้วกันได้เลย ผู้ทำก่อนก็ตายไป ผู้ทำใหม่ก็ทำสืบกันและตายไป ไม่ทราบว่ากี่ชั่วกัลป์มาแล้ว จะไม่ทำก็ไม่ได้ เพราะถ้าไม่ทำ ก็ไม่ทำกัน และจะถูกบีบคั้นรบกวนให้เดือดร้อนต่าง ๆ ดังที่รู้เห็นกันอยู่

พระสัมมาสัมพุทธะ เมื่อตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้ทรงประกาศแสดงสัจจธรรม ทรงฝึกผู้ยังไม่รู้ผิดไม่รู้ชอบ ให้ได้รู้จักผิดรู้จักชอบ และทรงฝึกผู้ยังไม่ปฏิบัติชอบให้ปฏิบัติชอบตามเป็นจริง ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุด จนมีผู้รับฝึกจากพระองค์ได้บรรลุถึงคุณอันสูงสุด เช่นพระองค์บ้าง หย่อนบ้าง ตามสามารถ ไม่มีศาสดาอื่นจะฝึกได้เสมอเหมือน จึงได้พระคุณนามพิเศษว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ

ผู้ฝึกคนที่ควรฝึกอย่างยอดเยี่ยม ส่วนผู้ไม่ยอมรับฝึกจากพระองค์ ก็ไม่ได้รับประโยชน์จากพระองค์ด้วยตนเอง ชื่อว่าเป็นผู้ถูกฆ่าเสียจากคำสั่งสอนของพระองค์ ความเป็นเช่นนี้ไม่ใช่ความผิดของพระองค์ ไม่ใช่ความผิดของธรรมที่ทรงแสดง ไม่ใช่ความผิดของปัญญาที่ทุกคนมีอยู่ แต่เป็นความผิดของบุคคลเอง เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงสว่างให้ปรากฏในโลกเพื่อประโยชน์แก่ผู้มีดวงตา จักได้เห็นรูป เมื่อบุคคลมีดวงตาอยู่มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์อยู่ มีรูปอยู่ แต่หลับตาเสียไม่ลืมตาขึ้นดู ก็ไม่เห็นรูป จะโทษดวงตาก็ไม่ถูก จะโทษอาทิตย์ก็ไม่ถูก จะโทษรูปก็ไม่ถูก ต้องโทษบุคคลนั้นเอง ฉะนั้น มีผู้ได้รับฝึกจากพระองค์ได้รู้เห็นจริงแล้ว แสดงคำสรรเสริญด้วยคำเปรียบไว้ว่า เหมือนหงายของที่คว่ำไว้ เหมือนเปิดของที่ปิดไว้ เหมือนบอกทางแก่ผู้หลงทาง เหมือนส่องไฟในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีจักษุจักได้เห็นรูป ฉะนั้น

วิธีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงฝึกนั้น ตามนัยแห่งเกสีสูตร แสดงว่าทรงฝึกอย่างหยาบบ้าง อย่างละเอียดบ้าง อย่างหยาบนั้น ทรงแสดงเหตุชั่ว คือความประพฤติชั่วทาง กาย วาจา ใจ ของบุคคล ผลคือความเป็นคนชั่วย่อมปรากฏ บุคคลเข้าถึงอบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก วิสัยแห่งเปรต กำเนิดดิรัจฉาน และอสุรกาย เพราะเหตุนี้

เปรียบมนุษย์กับสัตว์ในอบายภูมิ

ผู้ไม่พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาชอบ ยอมตนลงอยู่ใต้อำนาจของความชั่ว (กิเลส) อันเป็นมารผู้ทำลายล้างความดี ยอมตนให้กิเลสชักนำไปให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ กดตนให้ต่ำเลวทรามลงจากพื้นเพเดิม คือ ความเป็นมนุษย์ โดยชาติ ก่ออบายภูมิให้มีในตน ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ในชาตินี้ภพนี้นั่นเอง ไม่ใช่แต่เพียงในชาติหน้าภพหน้า

มนุษย์ถูกไฟกิเลส คือ โทสะประทุษร้ายใจตนเองก่อน ถ้าแรงขึ้นก็แสดงออกเป็นพยาบาท ปองร้าย จองเวร คิดล้างผลาญผู้อื่น ย่อมเผาตนเองให้เร่าร้อนอยู่เสมอ ไม่มีความสุข เป็นการถูกเผาทั้งเป็น มนุษย์ชนิดนี้ชื่อว่าเป็น เนรยิกมนุสฺโส มนุษย์นรก เพราะถูกไฟโทสะเผาให้เดือดร้อน

มนุษย์ผู้ไม่มียางอายและไม่มีความหวาดกลัวต่อความชั่ว ย่อมประพฤติชั่วเสียหายในที่ลับบ้าง ในที่แจ้งบ้าง ทั้งในที่ลับทั้งในที่แจ้งบ้าง ด้วยปราศจากหิริและโอตตัปปะ เพราะถือตนว่า แม้ผู้อื่นรู้ก็ไม่อาจทำอันตรายแก่ตนได้ เป็นผู้เคยชินกับความชั่ว จนกลมกลืนกับความชั่วนั้น ๆ และย่อมทำชั่วได้ทุกขณะ เพราะเห็นเป็นธรรมดา มนุษย์ชนิดนี้ชื่อว่า ติรจฺฉานมนุสฺโส มนุษย์ดิรัจฉาน

มนุษย์ผู้มีความโลภอยากได้ ถึงมีมากเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ อย่างแรกถึงมุ่งได้ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ทั้งที่ตนเองก็รู้ว่าเป็นทางที่ไม่ชอบ ด้วยอาศัยความเป็นผู้มีอำนาจ เป็นต้น ยังความอยากให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป หิวกระหายอยู่เสมอไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ มนุษย์ชนิดนี้ชื่อว่า เปตมนุสฺโส มนุษย์เปรต

มนุษย์ผู้ไม่กล้าแสดงความชั่วของตนให้ปรากฏโดยเปิดเผย ซ่อนประพฤติชั่วต่าง ๆ หรือถึงแม้ปรากฏกาย แต่ก็แอบแฝงความชั่วไว้ภายใน ไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่น มนุษย์ชนิดนี้ ชื่อว่า อสุรกายมนุสฺโส มนุษย์อสุรกาย (นี้เติมเพื่อให้ครบอบายภูมิ ๔)

มนุษย์เหล่านี้ ย่อมมีปรากฏอยู่แม้ในชาตินี้ภพนี้ ดังที่เห็นกันอยู่ รู้กันอยู่

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงฝึกบุคคลให้พ้นจากภูมิทั้ง ๔ ด้วย อุบายอย่างหยาบ คือ ทรงแสดงถึงเหตุชั่วและผลที่ชั่ว ดังนี้

เพื่อให้บุคคลเป็นมนุษย์ (คน) โดยสมบูรณ์ และให้ได้เลื่อนภูมิชั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงทรงแสดงอุบายที่ละเอียด คือความประพฤติดีทางกาย วาจา และใจของคน ผลคือความเป็นคนดีย่อมปรากฏตามภูมิชั้น

เทียบมนุษย์กับผู้ถึงสุคติเป็นสุคโต

มนุษย์ผู้ละชั่วประพฤติดีตามสมควรแก่ความเป็นมนุษย์สามัญสมาทานประพฤติตนอยู่ในเบญจศีล เบญจกัลยาณธรรม อันเป็นมนุษย์ปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่ทำคนให้เป็นมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสมนุสฺโส มนุษย์สมมนุษย์

มนุษย์ผู้มีหิริ ความละอาย โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว อันเป็นบาปทุจริต แม้ไม่มีผู้อื่นรู้เห็นก็ไม่กล้าทำ เพราะมีจิตประกอบด้วยความละอายและความ

เกรงกลัวต่อความชั่วเป็นปกติวิสัย ตั้งอยู่ในธรรมขาวสะอาด คือกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ชื่อว่าเป็น เทวมนุสฺโส มนุษย์เทพ

มนุษย์ผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันประเสริฐ อันเป็นภูมิธรรมชั้นสูงยิ่งขึ้นไปตามนัยแห่ง อริยปฏิปทา ชื่อว่า อริยมนุสฺโส มนุษย์อริยะหรืออารยมนุษย์

มนุษย์เหล่านี้ ย่อมมีปรากฏอยู่ในชาตินี้ภพนี้

บุคคลผู้มีอบายภูมิ ๔ อยู่ในตน เมื่อพิจารณาดูตนเอง จะรู้ได้ด้วยตนเอง บุคคลจะเป็นมนุษย์ได้โดยสมบูรณ์จนเลื่อนชั้นให้สูงขึ้นไป เมื่อพิจารณาดูตนเอง จะรู้ได้ด้วยตนเอง

บุคคลจะปฏิบัติตนให้ดีได้ ก็เพราะการฝึกฝนอบรมจิต เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงสอนให้อบรมฝึกหัดดัดจิตข่มจิต มีพระพุทธภาษิต แสดงถึงอานิสงส์การฝึกจิตไว้ว่า

ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน ยตฺถ กามนิปาติโน

จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ

แปลว่า การฝึกจิตที่ข่มได้ยาก เร็ว มักตกไปในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งตามใคร่ เป็นการดี จิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้

การฝึกจิตนั้น ก็ต้องพิจารณาดูอาการของจิต ให้รู้ว่าเป็นอย่างไรก่อน เมื่อเห็นว่าจิตเกี่ยวเกาะในวัตถุกาม จนถึงมุ่งให้ได้ถ่ายเดียว ไม่เลือกว่าผิดหรือชอบ ก็พิจารณาเห็นว่าเป็นโทษทั้งแก่ตน ทั้งแก่คนอื่นแล้ว เจริญจาคเจตนา ความคิดปล่อยวาง อย่างสูงจนไม่คิดพัวพัน เมื่อเห็นว่าจิตมีอาการคิดมุ่งทำและพูดชั่ว ก็พิจารณาให้เห็นว่าเป็นโทษทั้งแก่ตัวทั้งแก่ผู้อื่นแล้ว ตั้งใจงดเว้นอย่างสูงจนไม่คิดล่วง เมื่อเห็นว่าจิตมีอาการฟุ้งซ่าน ก็พิจารณาให้เห็นว่าเป็นโทษแล้ว ตั้งจิตไว้ในอารมณ์ที่ดีอย่างเดียว จนแน่วแน่ตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน ครั้นแล้วใช้จิตนั้นพิจารณาสัจจธรรมให้เห็นตามเป็นจริง จนความรู้นั้นดับความดิ้นรน เพื่อจะให้ได้ เพื่อจะให้เป็น เพื่อจะให้เสีย แม้ครู่หนึ่งก็เป็นการดี เพราะมีสุขที่เกิดแต่ความสงบปรากฏ เป็นสุขอย่างประณีตละเอียดที่คนสามัญไม่ได้ประสบ

มีพระพุทธภาษิตสั่งสอนภิกษุให้บำเพ็ญสมาธิ การตั้งใจมั่น และแสดงคุณไว้ว่า สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญสมาธิเถิด สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ผู้ตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริง ดังนี้ และทรงแสดงว่า บัณฑิตผู้ประกอบกิจด้วยปัญญา ย่อมสามารถฝึกตนได้

เหตุนี้ ผู้รักตนต้องการให้เป็นคนดีทั้งในปัจจุบันนี้ ทั้งในภายหน้าจึงสมควรฝึกตนให้รู้ธรรมะ เป็นธัมมัญญู ฝึกให้พิจารณารู้เนื้อความแห่งธรรมะ เป็นอัตถัญญู ฝึกให้พิจารณาดูตนสอบกับธรรมะและอรรถะ ให้รู้ว่าเป็นอย่างไร เป็นอัตตัญญู ครั้นแล้วฝึกตนให้ปฏิบัติชอบ เป็นธัมมานุธัมปฏิปันนะ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คนเช่นนี้ย่อมถือเอาสารประโยชน์ จากกายที่เกิดมาแล้วอันจักต้องแก่เจ็บตายได้ ตามควรแก่ความปฏิบัติ ชีวิตคือความเป็นอยู่ของตน ก็จะไม่เป็นชีวิตชั่ว จะไม่เป็นชีวิตเปล่า แต่จักเป็นชีวิตดี ด้วยประการฉะนี้

บทความธรรมะ

ประจำวันอังคาร ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่อง "สังขาร"

ธรรมะทั้งหลายทุกอย่างทุกชนิดที่มีอยู่ เมื่อกล่าวโดยย่อก็มีอยู่สองประการ เป็นสังขารธรรมอย่างหนึ่ง เป็นวิสังขารธรรมอย่างหนึ่ง

สังขารธรรม ธรรมะที่เป็นสังขารก็มีศัพท์ที่ใช้เป็นคู่กันอีก เช่น สังขตะ แปลว่า ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเรียงกันแล้วจะได้ธรรมที่ตรงกันข้าม ดังนี้

สังขารธรรม	ตรงข้ามกับ	วิสังขารธรรม
สังขตธรรม	ตรงข้ามกับ	อสังขตธรรม
สังขารธรรม	ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง	(ปัจจัย-เหตุ)
อสังขารธรรม	ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง	

แม้สังขารธรรมหรือสังขตธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งนั้นก็มีมาก ท่านแยกออกเป็น อุปาทินนกสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง เช่น คน สัตว์ ประเภทหนึ่ง

อนุปาทินนกสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ประเภทหนึ่ง สังขารทุกประเภท เมื่อกล่าวอย่างย่อให้เข้าใจง่าย เป็นสังขารส่วนเหตุประเภทหนึ่ง สังขารส่วนผลประเภทหนึ่ง

สังขารส่วนเหตุได้แก่ผู้ปรุงผู้แต่ง เช่น นายช่างปรุงเรือน ต่อเรือ ต่อรถ ตัวนายช่างเป็นสังขารส่วนเหตุ แม่ครัวปรุงอาหาร ตัวแม่ครัวเป็นสังขารส่วนเหตุ นักเรียนเขียนหนังสือ ผู้เขียนเป็นสังขารส่วนเหตุ ความคิด ความนึก เป็นสังขารส่วนเหตุ

สังขารส่วนผล ได้แก่สิ่งที่เขาปรุงแต่งขึ้น เช่น รถ เรือน เรือ ที่นายช่างปรุงขึ้น อาหารที่แม่ครัวปรุงขึ้น หนังสือที่นักเรียนเขียนขึ้น นี่เป็นสังขารส่วนผล

ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นสังขาร หรือไม่ใช่สังขาร ต้องรู้จักลักษณะของสิ่งนั้น ๆ สิ่งที่ยังต้องประสมกันอยู่ไม่ใช่เป็นหนึ่งโดยแท้ นั่นเป็นสังขาร สิ่งแยกไม่ออก เป็นหนึ่งโดยแท้จริง แยกอีกไม่ได้แล้ว นั่นเป็นอสังขตะ

อีกอย่างหนึ่งท่านให้กำหนดว่า สิ่งใดก็ตามมีความเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น มีความแปรปรวนเป็นท่ามกลาง มีความแตกสลายเป็นที่สุด เรียกว่าสังขารหรือสังขตะ

กล่าวอย่างย่อ เกิด ดับ เป็นลักษณะของสังขาร ไม่เกิด ไม่ดับ เป็นลักษณะของวิสังขาร

ตัวธรรมะกับอาการของธรรมะ อาการของธรรมะมักเป็นสังขาร ตัวธรรมะมักเป็นวิสังขาร ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ การไม่ฆ่า ไม่ลักขโมย การไม่ประพฤติผิดในกามนี่เป็นอาการของศีล เป็นสังขาร เมื่อการฆ่า การลักขโมยเกิดขึ้น การไม่ฆ่าก็หายไป ถูกลบล้างไปหมด อาการนี้จึงเป็นสังขาร ส่วนจิตที่ไม่มีการฆ่า การลักขโมย มาแอบแฝงอยู่เลย เป็นจิตล้วน ๆ เป็นเนื้อของจิต นั่นเป็นศีล เพราะศีลแปลว่าปกติ ปกติก็หมายเอาตัวแท้ของจิตที่ไม่มีเครื่องทุศีลมาประทุษร้าย ท่านจึงกล่าวว่าศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิอันใด ปัญญาอันนั้น ปัญญาอันใด วิมุติอันนั้น วิมุติอันใด วิมุติญาณทัศนะอันนั้น ตัวที่เป็นธรรมะแท้จริงนั้นได้แก่จิตที่บริสุทธิ์ จิตที่บริสุทธิ์นี้ เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาไปด้วย

อนึ่ง สังขารส่วนเหตุที่เป็นภายในอันเป็นสังขารขันธ์ ได้แก่ ความคิด ความนึก ความตรึกตรอง อันนี้ย่อมมีทั่วไปแก่คนทั้งหมด ทั้งสามัญชนและวิสามัญชน พระพุทธเจ้าก็มีความคิดนึก ตรึกตรองเหมือนกัน แต่พระองค์เป็นผู้ใช้ซึ่งสังขารนั้น สังขารนั้นจึงปรุงมรรค ปรุงผลได้ตามพระประสงค์ สังขารนั้นหลอกลวงพระองค์ไม่ได้

สังขารอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า สหสังขาร ได้แก่กิเลสตัณหา ความทะยานอยาก ได้ เรียกว่ากามตัณหา อยากดีเรียกว่า ภวตัณหา อยากเสียเรียกว่า วิภวตัณหา ตัณหาทั้งสามประการนี้เป็นสหสังขาร อาศัยสังขารขันธ์เกิดขึ้น ถ้าไม่มีสังขารขันธ์ก็ปรากฏออกมาไม่ได้ เมื่อมีสังขารขันธ์จึงปรากฏออกมาได้ เพราะมีที่อาศัย สังขารขันธ์เหมือนต้นไม้ สหสังขารเหมือนเถาวัลย์ เถาวัลย์ที่จะพันขึ้นสู่ที่สูงได้ก็ต้องอาศัยต้นไม้ได่พันขึ้นไป ถ้าไม่มีก็ขึ้นไปไม่ได้ สหสังขารนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าละเสียได้หมด

สังขารขันธ์ เป็น อัญญสมานา คือ เป็นกลาง ๆ ยังไม่เป็นบุญ ไม่เป็นบาป เพราะเป็นแต่เพียงความคิด เมื่อคิดดีก็เป็นบุญ เมื่อคิดชั่วก็เป็นบาป เมื่อเอาดีเอาชั่วออกเสียก็เป็นกลาง ส่วนสหสังขาร เป็นบาปโดยส่วนเดียว เป็นทุกขสมุทัย เพราะเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์

(วิมุติญาณทัศนะ คือ ความรู้ความเห็นที่เกิดขึ้นจากความหลุดพ้นนั้น)

(วิมุติ-ความหลุดพ้น วิมุต-ผู้หลุดพ้น ปัจจัย-เหตุ)

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๑๐ แห่งการทรงผนวช

วันพุธที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐-๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๐-๘.๓๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า
เวลา ๘.๕๕-๙.๓๕ น.	เสด็จฯ พระราชดำเนินรับบาตรที่ทำเนียบรัฐบาล
เวลา ๑๐.๔๐-๑๐.๔๕ น.	สมเด็จพระบรมราชินี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๐.๔๕-๑๒.๑๐ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๐.๔๕-๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๔๕ น.	เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ และท่านผู้หญิง พระยามานวราชเสวี และคุณหญิง มาเฝ้าฯ
เวลา ๑๓.๒๐-๑๖.๓๐ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๗.๐๕-๑๗.๕๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทรงสดับเรื่อง "คำสอนของพระพุทธเจ้าและการปฏิบัติธรรม" ซึ่งพระจมื่นมานิต (สิริคุตโตภิกขุ) อ่านถวาย
เวลา ๑๘.๓๐-๑๙.๔๐ น.	พระพรหมมุนี ขึ้นเฝ้าฯ ถวายธรรมะ เรื่อง "ขันธ์ ๕" แล้วทรงปฏิสันถารกับพระภิกษุ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ จนถึงเวลา ๒๑.๐๐ น.

เรื่อง "คำสอนของพระพุทธเจ้าและการปฏิบัติธรรม"

คำสอนของพระพุทธเจ้ารวมลงก็มีอาการเป็น ๓ คือ:- สอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้ คือรู้เรื่องราวอย่างหนึ่งได้ ในภาษาบาลีว่า **อภิญฺญาย** โข โส ภควา **ธมฺมํ เทเสสิ โน อนภิญฺญาย** พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้ รู้ในที่นี้หมายถึงเข้าใจ ไม่ใช่รู้แต่เพียงฟังได้ความเท่านั้น อีกข้อหนึ่งทรงแสดงธรรมมีเหตุมีผล ไม่ไร้เหตุไร้ผล ได้ในภาษาบาลีว่า **สนิทานํ ธมฺมํ เทเสสิ โน อนิทานํ** ทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งเหตุ หมายความว่ามีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุไม่มีผล เช่น บางศาสนาว่าทำอย่างนี้ ๆ ตายแล้วไปสวรรค์ หรือทำอย่างนั้น ๆ จะไปนรก รู้ไม่ได้ว่าจะไปนรกหรือสวรรค์จริงหรือไม่ เพราะว่าไม่แสดงเหตุที่อาจตรองตามให้เห็นจริงได้ เช่นนี้เรียกว่าไม่มีเหตุมีผล พระพุทธเจ้าไม่ทรงเช่นนั้น ทรงสอนมีเหตุมีผล ว่าเหตุอย่างนี้ ผลอย่างนี้ อีกข้อหนึ่ง ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ได้ในภาษาบาลีว่า **สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสิ โน อปฺปาฏิหาริยํ** ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ในที่นี้หมายถึงผลที่ได้ประสบ เพราะได้ปฏิบัติเหตุ เมื่อปฏิบัติเหตุอย่างใด ก็ประสบผลอย่างนั้น ไม่ใช่หมายถึงชาติหน้าเท่านั้น หมายถึงชาตินี้เองด้วย นี้เรียกว่าปาฏิหาริย์ รวมเป็นอาการ ๓ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ใช่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้อย่างหนึ่ง ทรงแสดงธรรมมีเหตุ คือมีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุไม่มีผลอย่างหนึ่ง ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไร้ปาฏิหาริย์อย่างหนึ่ง

ทีนี้ว่าถึงการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ท่านแยกเป็น ๒ เบื้องต้น คือ เรียนพระพุทธวจนะ หรือศาสนธรรม หรือธรรมวินัย หรือ

พระไตรปิฎกอย่างเดียวกัน เรียกอะไรก็ได้ เรียนให้ได้ความรู้ความเข้าใจตามหลักที่ท่านทรงแสดงไว้ ฟังมาก ทรงจำ สั่งสมด้วยปาก คือ ท่อง เพ่งด้วยมนะหรือมนัส ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ เพ่งด้วยมนะหรือมนัส หมายความว่าพิจารณาจับเหตุจับผลสอบที่ตนขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ คือ ความเห็น หมายความว่าตัดสินด้วยใจ ตามเรื่องของคนก็มีความตัดสินอยู่ในใจด้วยกัน เช่น เมื่อเรียน อะไร หรือทำอะไรก็ เกิดความเข้าใจว่าอย่างนั้นอย่างนี้ นี่เป็นขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ ผู้ฟังมาก คือ ทรงจำตลอดถึงขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ ท่านจัดเป็นพหุสูต นี่อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ปฏิบัติธรรม คือเมื่อฟังมากทรงจำ หรือถ้าเห็นสมควรก็ท่อง พิจารณาให้ได้เนื้อความขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ คือความเห็น แล้วควรปฏิบัติอย่างไรก็ปฏิบัติไป การปฏิบัตินั้นแหละเป็นปฏิบัติธรรมธรรมคือการปฏิบัติ ปฏิบัติ หมายความว่าดำเนินไป ปฏิบัติทางกายก็เรียกว่าดำเนินทางกาย ปฏิบัติทางวาจาก็เรียกว่าดำเนินทางวาจา ปฏิบัติทางใจก็เรียกว่าดำเนินทางใจ การปฏิบัติทางกายทางวาจาก็สงเคราะห์เข้าในศีล การปฏิบัติทางใจ จัดเข้าได้ทั้งในสมาธิทั้งในปัญญา ทำใจให้สงบ ด้วยมุ่งยึดอารมณ์อันใดอันหนึ่ง เป็นสมาธิ พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง เป็นปัญญา คำหรือศัพท์ว่าอารมณ์ ในทางพระพุทธศาสนาใช้กันมาก ว่าถึงความหมาย หมายถึงที่ยึดที่หน่วง ใจไปนึกอะไร อันนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็นอารมณ์ของใจคนเราไม่ค่อยได้หัดทำใจให้ตั้งมั่นคงอยู่ที่ ปล่อยใจให้เป็นไปตามอารมณ์ที่นึก นึกอารมณ์นั้นอารมณ์นี้อารมณ์โน้น อารมณ์ที่ใจยึดหน่วง ถ้าเป็นอารมณ์ที่ชั่ว ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์ที่ชั่ว ก็เป็นความชั่วทางใจหรือเป็นใจที่ชั่ว และเกิดทุกข์ ถ้าอารมณ์เป็นเรื่องที่ดีใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์นั้น ก็เป็นใจที่ดีและเกิดสุข ถ้าอารมณ์เป็นเรื่องที่ไม่ดีไม่ชั่ว ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์นั้น ก็เป็นใจไม่ดีไม่ชั่ว และไม่เกิดสุขไม่เกิดทุกข์ อารมณ์ที่เป็นที่ยึดหน่วงของใจ ที่ควรกำหนดนึกนั้นมีมากในทางพระพุทธศาสนา แต่ว่าจำเพาะง่าย ๆ ท่านให้กำหนดลมหายใจ คือ ลมหายใจออก ก็นึกกำหนดอยู่กับลมหายใจออก ลมหายใจ

กลับ ก็นึกอยู่กับลมหายใจกลับ แต่คนที่ยังไม่เคยฝึกหัดการกำหนดทางใจ คอยแต่จะเผลอไปก็กำหนดไม่ค่อยได้ เพราะฉะนั้น พระอาจารย์แต่ก่อน ท่านจึงสอนให้นับเสียก่อน คือเมื่อหายออกก็นับว่าหนึ่ง หายใจเข้าก็นับว่าหนึ่ง หายใจออกสอง หายใจเข้าสอง หายใจออกสาม หายใจเข้าสาม หายใจออกสี่ หายใจเข้าสี่ หายใจออกห้า หายใจเข้าห้า แล้วก็เริ่มต้นใหม่หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า จนถึงหก ถึงเจ็ด ถึงแปด ถึงเก้า ถึงสิบ แล้วก็นับหนึ่งสองไปใหม่ ถึงห้า แล้วก็กลับนับใหม่ นับไปจนถึงสิบ จนไม่ลืมไม่เผลอ ทีนี้ก็หยุดนับ กำหนดดูลมหายใจออก กำหนดดูลมหายใจกลับ กำหนดไปแต่อย่าเร่งอย่าฝืน ถ้าไปเร่งไปฝืนเข้า อาจหอบเหนื่อยทำไม่ไหว ต้องปล่อยตามเรื่องของเขา จะยาวหรือสั้นตามเรื่องของเขา เป็นแต่กำหนดให้รู้ เมื่อกำหนดเช่นนั้น ลมหายใจจะละเอียดเข้าโดยลำดับจนถึงรู้สึกว่าไม่หายใจ แต่ที่จริงหายใจ หายใจอย่างละเอียด นี่อย่างหนึ่ง เรียกสมถะ แปลว่าสงบระงับ เพราะระลึกอยู่ในอารมณ์อันเดียว เมื่อระลึกลมหายใจออกกลับอยู่ ใจก็ไม่ฟุ้งซ่านซัดส่าย สงบ ท่านว่าใจที่สงบนั้น มีรัศมีรุ่งเรืองเสมือนดังเปลวเทียนที่จุดอยู่ไม่ถูกลมพัดก็มีแสงสว่าง ถ้าเทียนที่จุดถูกลมพัดวอบแวบไปทางโน้นทางนี้ แสงก็ไม่สว่าง ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้หัดทำใจให้สงบ จะนึกถึงสิ่งอื่นเป็นอารมณ์ก็ได้ แต่ให้มุ่งอยู่ในสิ่งนั้น แต่อย่าบังคับข่มขืน ให้ทำไปตามเรื่อง อีกอย่างหนึ่ง พิจารณากายนี้ การพิจารณากายนี้ ท่านแสดงไว้หลายอย่าง พิจารณาโดยอริสัจ ๔ ก็ได้ พิจารณาโดยไตรลักษณ์ว่า ไม่เที่ยง ไม่ทุกข์ เป็นอนัตตาก็ได้ พิจารณาตามธาตุ ๔ ก็ได้ ตามอาการ ๓๒ ก็ได้ นั่นแล้วถึงจะพูดกันต่อไป ว่าถึงพิจารณาร่างกายโดยไตรลักษณ์ ตั้งแต่เกิดมาแล้วแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเสมอ นี่เรียกว่าไม่เที่ยง ทนอยู่อย่างหนึ่งอย่างใดก็ไม่ได้ ชอบใจอยากให้ทนก็ทนไม่ได้ ต้องดับไป แล้วเกิดใหม่แล้วก็ดับไป นี่ชื่อว่าเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ บังคับให้เป็นตามที่เราชอบไม่ได้ เป็นอนัตตา เช่นตั้งแต่เกิดมาแล้วจะให้เที่ยงอยู่ตามเดิมก็เที่ยงอยู่ไม่ได้ แปรปรวนเรื่อยมาจนบัดนี้แล้ว ยังจะแปร

ปรวนต่อไปอีก จะให้มันทนก็ทนอยู่ไม่ได้ บังคับให้เป็นไปตามใจหวังก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ที่มีแก่กาย ก็คือ ไม่เที่ยง สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา พิจารณาจนผู้พิจารณาเป็นผู้พิจารณา ส่วนกายก็เป็นกาย ให้เห็นตามเป็นจริง นี่เป็นทางวิปัสสนา หมายความเห็นแจ้ง คือเห็นตามเป็นจริง ในขั้นต้นนี้ยังจะเข้าใจไม่ได้ดี ก็พึ่งเพียงให้รู้ไว้ แล้วต่อไปจึงค่อยให้เข้าใจยิ่งขึ้น รวมหลักทางปฏิบัติก็มี ๒ คือ ทำใจให้สงบ เรียกว่า สมถะ หรือสมาธิ กับพิจารณาให้เห็นจริง ให้เห็นแจ้ง ที่เรียกวิปัสสนา.

บทความธรรมะ

ประจำวันพุธที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

"เรื่อง ขันธ์ ๕"

ปัญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ ขันธ์ แปลว่า กอง

กองรูป	เรียก	รูปขันธ์
กองเวทนา	เรียก	เวทนาขันธ์
กองสัญญา	เรียก	สัญญาขันธ์
กองสังขาร	เรียก	สังขารขันธ์
กองวิญญาณ	เรียก	วิญญาณขันธ์

ขันธ์ ๕ นี้ อยู่ที่ร่างกายเรานี่เอง ทุกคนมีขันธ์ ๕ ด้วยกันทั้งนั้น บางคนมีขันธ์ ๕ ใช้ขันธ์ ๕ แต่ไม่รู้จักขันธ์ ๕ บางคนรู้จักขันธ์ ๕ ด้วย ขันธ์ ๕ นี้ย่อลงเป็นสอง คือ เป็นรูปอย่างหนึ่ง เป็นนามอย่างหนึ่ง ที่เป็นรูปได้แก่ร่างกายที่ธาตุทั้งสี่คุมกันขึ้น เรียกมหาภูตรูป นามได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

เวทนา หมายถึง ความรู้สึกเสวยอารมณ์ ว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าเฉย ๆ

สัญญา หมายถึง ความจำซึ่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ถูกต้อง)

สังขาร หมายถึง ความนึกคิด ปรุงแต่ง ซึ่งอารมณ์

วิญญาณ หมายถึง ความรู้สึกทางทวารเรียกตามชื่อของทวารว่า

๑. จักขุวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง จักษุ

๒. โสตวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง โสต

๓. ฆานวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง ฆาน (จมูก)

๔. ชิวหาวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง ชิวหา (ลิ้น)

๕. กายวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง กาย

๖. มโนวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง มโน

นามทั้งสี่นี้เป็นอาการของจิต ไม่ใช่ จิต เพราะมีจิตเข้ามาอาศัยในร่างกาย จิตแสดงอาการ ออกมาจึงมีนามทั้งสี่นี้ปรากฏ ฉะนั้น ในร่างกายของเราที่ปรากฏขณะนี้ เมื่อกล่าวอย่างย่อ

๑. มีรู้กับไม่รู้ กายเป็นของไม่รู้ ไม่รู้สึกตัวได้ เช่นคนที่ร่างกายไม่มีจิต (คือ ตาย) ตา หู จมูก ลิ้น กายมีอยู่ แต่ไม่รู้อะไรเลย หรือคนที่มีจิตพัก เช่น คนนอนหลับ ตา หู จมูก ลิ้น กายก็ไม่รู้อะไรเลย

๒. มีสิ่งที่ตายกับธรรมะที่ไม่ตาย ร่างกายเป็นสิ่งที่ตาย ถ้าไม่มีจิตที่เป็นตัวไม่ตายร่างกายก็ตาย เมื่อมีจิตซึ่งเป็นตัวไม่ตาย ร่างกายก็พลอยเป็นไปได้

๓. มีสิ่งที่เป็นสังขตะ และมีธรรมะเป็นสังขตะ รูปตรง ๆ เป็นสังขตะโดยสภาพ นามตรง ๆ เป็นสังขตะ เพราะจิตแสดงออก จิตเป็นอสังขตะโดยสภาพ

รูปขันธ์นี้ เมื่อไม่มีจิตเข้าอาศัยอยู่ก็หมดความศักดิ์สิทธิ์ หมดฤทธิ์ หมดอำนาจ แต่เมื่อมีจิตเข้าอาศัยอยู่ก็เป็นสภาพตรงกันข้าม

นามทั้งสี่นั้น เมื่อแสดงโดยอาการเกิด ท่านแสดงวิญญาณก่อน คือ เป็นวิญญาณ เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เมื่อจิตแสดงอาการออกไปสู่มโนทวาร รู้ธรรมารมย์ก็เป็นมโนวิญญาณ เมื่อมโน ธรรมารมณ์ วิญญาณ สามอย่างรวมกันก็เป็นสัมผัส เรียกว่ามโนสัมผัส สัมผัสเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เมื่อเวทนาแก่ขึ้นก็เป็นสัญญา และเวทนาสัญญานั้นเองก็เข้าปรุงจิต เป็นจิตสังขาร เมื่อจิตได้รับปรุงเช่นนั้นก็แสดงอาการออกไปเป็นดีก็เป็นกุศล เป็นชั่วก็เป็นอกุศล เป็นกลาง ๆ ก็เป็นอัพยากต นี่เป็นสังขาร แล้วก็เกิดเป็น วิญญาณ เวทนา สัญญา สังขารอีก หมุนเวียนกันอย่างนี้เป็นวงกลม

ปัญจขันธ์นี้ ท่านเรียกว่า"อภิธรรม" ธรรมะที่ยิ่ง เมื่อพิจารณาดูแล้วรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นแต่สภาวธรรม ไม่ใช่อภิธรรม ถ้าจะเอาขันธ์ ๕ เป็นอภิธรรม รูปขันธ์ ก็จะเป็นอภิธรรมไปด้วย คนที่ไปเผาศพ เผารูปขันธ์ ก็จะเป็นทำลายอภิธรรม กลายเป็นบาปไป น่าเห็นว่า ญาณที่รู้ที่เห็นซึ่งปัญจขันธ์ว่า นี่เป็นรูป นี่เป็นเวทนา นี่เป็นสัญญา นี่เป็นสังขาร นี่เป็นวิญญาณ ดังนี้เป็นต้น เป็นอภิธรรม เมื่อญาณเช่นนี้เกิดขึ้นแก่ชนใด ผู้นั้นก็เป็นอภิชน หรือเป็นอริยชน

โผฏฐัพพะ – สิ่งที่ถูกต้อง

สังขตะ – การปรุงแต่ง

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๑ แห่งการทรงผนวช

วันพฤหัสบดี ที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐-๗๔๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕-๘.๕๐	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถทรงทำวัตรเช้าแล้วทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "คารวะ" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณ อ่านถวาย
เวลา ๑๐.๕๕-๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๑.๐๐-๑๒.๐๕ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๓.๓๐-๑๗.๕๐ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปถวายสักการะพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม มีพระศาสนโศภน วัดมกุฎกษัตริยาราม กับพระราชาคณะวัดบวรนิเวศ ๖ รูป พระกรรมการวัด ๖ รูป พระในพระบรมราชินูปถัมภ์ ๕ รูป เสด็จไปสักการะพระร่วงโรจนฤทธิ์ แล้วเสด็จฯ เข้าพระวิหาร ทรงจุดธูปเทียนบนพระแท่นปฐมเทศนาถวายสักการะพระบรมสารีริกธาตุ ทรงทำวัตร แล้วทรงกล่าวคำบูชาคุณพระรัตนตรัย แล้วเสด็จ ฯ กระทำประทักษิณพระเจดีย์รอบบน (รอบละ ๓๐๐ เมตร) ๓ รอบ เสด็จฯ ลงมาทรงพักที่พระวิหาร แล้วเสด็จฯ ลงไปสักการะพระประธาน ณ พระอุโบสถ ได้มีคณะครู นักเรียน พ่อค้า ประชาชนมาเฝ้าฯ รับเสด็จมากมาย ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินจากพระร่วง ฯ ถึงพระวิหาร ประชาชนมาเฝ้าฯ รับเสด็จฯ มากมาย ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน จัดโต๊ะหมู่เป็นระยะ ๆ ตามลำดับต่อไปนี้

ทรงประทักษิณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประทับเป็นประธานในที่ประชุมองคมนตรี

ในพระที่นั่งราชกรัณยสภา

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

๑. สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง
๒. พุทธสมาคม จ.ว. นครปฐม
๓. ร.ร. ราชินีบูรณะ จ.ว. นครปฐม
๔. ร.ร. ปฐมวิทยา
๕. ร.ร. เทศบาล วัดเสน่หา
๖. ร.ร. สมานวิทยาลัย
๗. คณะพ่อค้า จ.ว. นครปฐม
๘. ร.ร. สว่างวิทยา
๙. ร.ร. เทศบาล วัดพระงาม
๑๐. ร.ร. วัดพระปฐมเจดีย์

มีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย พลเอกเดช เดช ปติยุทธ และภรรยา พระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทย หลวงวรยุทธ ผ.บ. ตำรวจภูธร และ พล ต.จ. ประชา บูรณธนิต รอง ผ.บ. ตำรวจภูธร ฯลฯ มาเฝ้าฯ รับเสด็จฯ อ.ส. ไปทำการถ่ายทอดเสียงตั้งแต่ ๑๔.๔๕ น. เรียบร้อย

วันนี้ไม่มีถวายเรื่องธรรมะ

เวลา ๒๑.๑๕ น. เข้าที่พระบรรทม

คารวะ

พระรัตนตรัย ย่อมเป็นสรณะอย่างสูงสุดของพุทธศาสนิก ท่านจึงห้ามไว้ในบาลีไม่ให้เล่นปรารภพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อธิบายความว่าเล่นในที่นี้ หมายเอาทั้งทำเล่นทั้งพูดเล่น เอาเรื่องพระพุทธเจ้าหรือเรื่องพระสงฆ์มาทำท่าเล่น อย่างเล่นละครเพื่อความสนุก ไม่ควรจะเล่านิยายที่ผูกขึ้น แม้เป็นเรื่องสาธก จะออกพระนามของพระพุทธเจ้าหรือของพระสงฆ์ ในท้องเรื่อง เช่นเคยพูดถึงพระปัจเจกพุทธะบ่อย ๆ เป็นต้นว่า ฝูงช้างเมื่อผ่านไปมาย่อมไหว้พระปัจเจกพุทธะ แม้เช่นนี้ก็ไม่ควร หรือเรื่องพระพุทธเจ้าเรื่องพระสงฆ์ที่ได้ความรับรองว่าเป็นจริงจะเล่าด้วยโวหารตลกคะนองเพื่อสรวลเสเฮฮาก็ไม่ควร เพราะโทษแห่งความไม่สำรวมในข้อนี้ เรื่องพระพุทธเจ้าบ้าง เรื่องพระสาวกบ้าง อันไม่น่าเชื่อจึงมีขึ้น เรื่องที่ตั้งใจแสดงท่าหรือเล่าถึงด้วยความเคารพเพื่อจะนำให้เกิดความเลื่อมใส เช่นเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัยที่พวกเราทำอยู่เป็นตัวอย่างเห็นว่าไม่เป็นความผิดในข้อนี้

อนึ่ง กิริยาแสดงความอ่อนน้อมแก่กัน เป็นความดีงามของหมู่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระอนุญาตการกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลี (คือประณมมือไหว้) การทำสามีจิกรรม (คือความอ่อนน้อมอย่างอื่น อันเป็นความดีความงาม) ให้ทำตามลำดับผู้แก่พรรษากว่ากัน อาสนะและข้าวน้ำที่ดีกว่า ก็ทรงพระอนุญาตให้ได้รับตามลำดับผู้แก่พรรษาเหมือนกัน

เป็นธรรมเนียมของพวกภิกษุ ถือไม่ไหว้คนอื่นนอกจากพวกของตน ในบาลีย่นเรียกว่าอนุปสัมบันน์ ภิกษุณีก็นับเข้าในพวกนี้ ในพวกภิกษุด้วยกัน ถือไม่ไหว้ภิกษุผู้อ่อนกว่า ยอมไหว้เฉพาะภิกษุผู้แก่กว่า ถึงอย่างนั้น ถือไม่ไหว้ภิกษุต่างนิกายซึ่งเรียกว่านานาสังวาส แปลว่าผู้มีธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมต่างกัน แม้แก่กว่าแต่พูดไม่เป็นธรรมยอมไหว้แต่ภิกษุผู้พูดเป็นธรรม แม้ภิกษุผู้แก่กว่า ร่วมนิกายเดียวกัน ซึ่งเรียกว่าสมานสังวาส แปลว่ามีธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมเสมอกัน ก็ยังงดในบางเวลาดังนี้:-

ก. ในเวลาประพฤติวุฏฐานวิธี คืออยู่กรรม เพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

ข. ในเวลาถูกสงฆ์ทำอุกเขปนียกรรม ที่ถูกห้ามสมโภคและสังวาส

ค. ในเวลาเปลือยกาย

ฆ. ในเวลาเข้าบ้านหรือเดินอยู่ตามทาง

ง. ในเวลาอยู่ในที่มืดแลไม่เห็นกัน

จ. ในเวลาที่ท่านไม่รู้ คือนอนหลับหรือขลุกขลุ่ยอยู่ด้วยธุระอย่างหนึ่ง หรือส่งใจไปอื่น แม้ไหว้ ท่านก็คงไม่ใส่ใจ

ฉ. ในเวลาขบฉันอาหาร

ช. ในเวลาถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ

ไหว้ใน ๓ เวลาข้างต้นโดยลำดับลงมา คือ ข้อ ก. ข. ค. ท่านปรับอาบัติทุกกฏ ไหว้ในเวลาอีก ๕ ท่านว่าเพียงไม่ดีไม่งาม

พวกภิกษุถือไม่ไหว้ผู้อื่นเนื่องมาจากมูลอะไร เป็นข้อที่น่ารู้ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เนื่องมาจากถือชาติก่อน ที่พวกพราหมณ์เป็นเจ้าของ พวกคนผู้เลิกถือชาติ ก็คงแปรมาถือธรรมของพวกตนว่าดีกว่าของพวกอื่น แล้วกลายเป็นถือพวก ผลคือความถือตัวก็คงเป็นเช่นเดียวกัน ในพระสูตรแสดงว่า พราหมณ์บ้าง ปริพพาชกบ้าง มาเฝ้าพระศาสดาบ้าง มาหาพระสาวกบ้าง ทำแต่ปราศรัยหาไหว้ไม่ คนจำพวกนี้ ถือไม่ไหว้พวกอื่นจากพวกของตัว พวกภิกษุก็ถือตามธรรมเนียมนั้นเหมือนกัน จะถือไปอย่างอื่น ก็เป็นยอมตัวว่าเลวกว่าพวกเหล่านั้นเป็นไปไม่ได้อยู่เอง เพราะเหตุนี้กระมัง จึงมีห้ามไม่ให้ไหว้คนต่างพวก

การลุกยืนขึ้นรับ ก็เป็นกิจที่ผู้น้อยจะพึงทำแก่ผู้ใหญ่ แต่ไม่ได้กล่าวไว้ละเอียดเหมือนการไหว้ คงได้ความแต่ว่านั่งอยู่ในสำนักผู้ใหญ่ไม่ลุกรับผู้น้อยกว่าท่าน การไหว้ก็น่าจะเป็นเช่นเดียวกัน แต่หาได้กล่าวห้ามไว้ไม่ ตามธรรมเนียม ในบัดนี้ งดในเวลานั่งเข้าแถวในบ้านเข้าประชุมสงฆ์ในอาราม ไม่ลุกรับท่านผู้ใดผู้หนึ่ง

การประณมมือ มักทำคู่กับนั่งกระหย่ง ทำได้แม้แก่ภิกษุผู้อ่อนกว่า เช่นเมื่อขอขมาโทษ หรือนั่งทำวินัยกรรม ยืนทำก็มี ใช้ท่าเฉพาะแก่ท่านผู้ใหญ่

การทำสามีจิกรรมก็เหมือนกัน ทำได้แก่ภิกษุผู้อ่อนกว่า ในกาลบางคราว เช่นในเวลาสัทธิวิหาริกอาพาธ เป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะพึงอุปัฏฐากสัทธิวิหาริก

ใน ๓ อย่างนี้ ไม่มีปรับอาบัติเหมือนในการไหว้

อนึ่ง ครั้งพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ภิกษุทั้งหลายต่างพูดเรียกกันว่า "อาวุโส" ที่แปลตามพยัญชนะว่า "ผู้มีอายุ" ตรงคำของเราว่า "คุณ" ตั้งตัวเป็นผู้เสมอกัน เว้นไว้แต่เป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยกว่ากันไกลไม่ไล่เลี่ย เช่นเป็นอุปัชฌายะกับสัทธิวิหาริกเช่นนี้ ผู้น้อยพูดเรียกท่านผู้ใหญ่ว่า "ภนฺเต" แปลกันมาว่า "ท่านผู้เจริญ" ตรงคำของเราว่า "ท่าน" ผู้ใหญ่พูดเรียกผู้น้อยว่า "อาวุโส" ตรงคำของเราว่า "เธอ" ก่อนหน้าปรินิพพาน ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายให้เรียกกันตามแก่อ่อน ให้ผู้อ่อนเรียกผู้แก่ว่า "ภนฺเต" ให้ผู้แก่เรียกผู้อ่อนว่า "อาวุโส" จึงใช้เป็นธรรมเนียมสืบมาจนกาลนี้ ข้อนี้มาในมหาปรินิพพานสูตร ในพระวินัยหาได้กล่าวถึงไม่ จึงไม่มีข้อปรับอาบัติแก่ผู้ทำผิดแบบ

อีกอย่างหนึ่ง พวกภิกษุใช้ออกชื่อกัน นำคำว่า "อายสฺมา" ข้างหน้าชื่อ เช่น "อายสฺมา อุปาลิ" เป็นตัวอย่าง ศัพท์นี้แปลตามพยัญชนะว่า "ผู้มีอายุ" ตรงคำของเราว่า "ท่าน" ยังใช้เรียกภิกษุผู้แก่กว่าและผู้ไล่เลี่ยกัน จนทุกวันนี้

วจนะแห่งกิริยาในทางไวยากรณ์ ผู้อ่อนพูดแก่ผู้แก่ใช้พหุวจนะเหมือนพูดแก่มากคน ผู้แก่พูดแก่ผู้อ่อน ใช้เอกวจนะ เป็นพูดแก่คนเดียว คำเหล่านี้ใช้ในวินัยกรรมนั้น ๆ มีแสดงอาบัติเป็นต้น ที่ให้พูดภาษามคธ

อนึ่ง ข้อที่ทรงอนุญาตอาสนะดีกว่าตามลำดับผู้แก่นั้น ภิกษุผู้น้อยผู้แสดงธรรม จะนั่งอาสนะสูงกว่าพระเถระ และพระเถระจะนั่งต่ำกว่า หรือต่างนั่งเสมอกันด้วยเคารพในธรรมควรอยู่ และผู้น้อยเมื่อจะแสดงธรรมต้องอาปุจฉาให้ได้รับอนุญาตจากผู้ใหญ่ก่อน จึงแสดงได้ ไม่เช่นนั้นเป็นข้ามผู้ใหญ่ เพราะหน้าที่แสดงธรรม เป็นของผู้ใหญ่ ต่อผู้ใหญ่ไม่สามารถด้วยประการไร จึงถึงผู้น้อย

ข้อ ๑ อยู่ในกุฎีเดียวกับภิกษุผู้แก่กว่า จะสอนธรรม จะอธิบายความ จะสาธยาย จะแสดงธรรม จะจุดจะดับไฟ จะเบิ่ดจะบิ่ดหน้าต่างต้องบอกขออนุญาตของท่านก่อนจึงทำได้ ห้ามไม่ให้ทำตามอำเภอใจ ถ้าท่านอนุญาตไว้ให้ทำได้เสมอไป ไม่ต้องบอกทุกขณะก็ได้

ข้อ ๑ อุปัชฌายะก็ดี อาจารย์ก็ดี แม้ภิกษุอื่นผู้เป็นอุปัชฌายมัตต์ ผู้เป็นอาจาริยมัตต์ก็ดี เดินไม่ได้สวมรองเท้า ห้ามไม่ให้เดินสวมรองเท้า ภิกษุผู้พอเป็นอุปัชฌายะหรืออาจารย์ให้นิสัยได้ กล่าวคือ มีพรรษาแก่กว่าพ้น ๑๐ ขึ้นไป ได้ชื่อว่า อุปัชฌายมัตต์ อาจาริยมัตต์แปลว่า ปูนอุปัชฌายะ ปูนอาจารย์

อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะเข้าไปในเจดียสถาน อันเป็นที่ระลึกถึงพระศาสดา จะแสดงอาการเคารพไม่กั้นร่ม ไม่สวมรองเท้า ไม่ห่มคลุมเข้าไป ไม่แสดงการดูหมิ่นต่าง ๆ เช่นพูดเสียงดัง และนั่งเหยียดเท้าเป็นต้น ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ และไม่ถ่มเขฬะในลานพระเจดีย์ต่อหน้าพระปฏิมา นี้นับว่าเคารพในพระศาสดา

อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะทำวินัยกรรมต่อกัน เช่นบอกปาริสุทธิ ปวารณา แสดงอาบัติ จะทำผ้าห่มเฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประณมมือทำ และเมื่อฟังวินัยกถาหรือธรรมเทศนา นิ่งฟัง ไม่พูดจากันเสีย และระวังเพื่อจะไม่ให้ไอกลบเสียงผู้แสดง ไม่มีเหตุจำเป็น ไม่ลุกไปเสียในเวลาที่ท่านกำลังแสดงค้างอยู่ รอจนจบจึงลุก ถ้าเป็นกถาที่ยาว เช่นเทศนายังรุ่ง รอชั่วจบกัณฑ์หนึ่ง ๆ อักษรจารึกพระธรรรม ไม่เดินข้ามหรือย่ำเหยียบ นี้นับว่าเคารพในพระธรรม

อนึ่งเป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะเข้าประชุมสงฆ์ จะห่มผ้าเฉวียงบ่า เว้นไว้แต่ในละแวกบ้าน และแสดงอาการสำรวมเรียบร้อยไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อย นี้นับว่าเคารพในสงฆ์

คารวะ ๓ ประการนี้ มีในบาลีแต่การห่มผ้าเฉวียงบ่านั่งกระหย่งประณมมือทำวินัยกรรม นอกนั้นเป็นธรรมเนียมบัญญัติขึ้นภายหลังแต่เป็นวัตรอันดี ควรประพฤติตามจึงกล่าวไว้ในกัณฑ์นี้ด้วย

วินัยมุขเล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๙ "คารวะ" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๗๗–๘๓

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๒ แห่งการทรงผนวช

วันศุกร์ที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๕-๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕-๘.๔๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถทำวัตรเช้า แล้วทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "อุโบสถ" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณ อ่านถวาย วันนี้เป็นวันธรรมสวนะ และภิกษุอุโบสถตามประเพณี ที่วัดบวร ฯ ถือวันธรรมสวนะและภิกขุอุโบสถตามปักขคณนา มีคนมาเฝ้ามากมายในตอนเช้า
เวลา ๑๐.๕๐-๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๔๕-๑๒.๓๕ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๒.๕๕-๑๖.๓๕ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๖.๕๕-๑๗.๔๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้นายทหารกรมราชองครักษ์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายดอกไม้ธูปเทียน และถวายจตุปัจจัยสมทบทุนอานันทมหิดล แล้วเสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถทำวัตรเย็น ทรงสดับเรื่อง "สัปปุริสบัญญัติ" คือ ข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ๓ อย่าง ซึ่งพระจมื่นมานิตอ่านถวาย
เวลา ๑๘.๒๕-๑๙.๐๐ น.	พระพรหมมุนี ขึ้นเฝ้า ฯ

เวลา ๒๐.๓๐-๒๐.๔๕ น. เสด็จพระราชดำเนินไปพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนชัยในพิธีหล่อพระพุทธชินสีห์จำลอง แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไวยาวัจกรเชิญเทียนที่สมเด็จ พระสังฆราชทรงจุดนำมาถวาย ณ พระอุโบสถ เสด็จ ฯ ขึ้นแล้วทรงนมัสการ ณ พระตำหนักปั้นหย่า

เวลา ๒๑.๑๕ น. เสด็จ ฯ เข้าที่พระบรรทม

อุโบสถ

อุโบสถนี้เป็นชื่อของการบำเพ็ญพรตอย่างหนึ่ง เนื่องด้วยอดอาหาร แปลว่า การเข้าอยู่ ตรงกับคำจำศีลของเรา เป็นธรรมเนียมมีมาก่อนพุทธกาล กำหนดให้สมาทานในวันพระจันทร์เพ็ญ พระจันทร์ดับและวันพระจันทร์กึ่งดวง ที่ตรงกับขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ หรือ ๑๔ ค่ำ และขึ้น ๘ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ โดยลำดับ ครั้งพุทธกาล พระศาสดาทรงอนุมัติธรรมเนียมนั้น ตรัสให้ใช้วันเช่นนั้น เป็นที่ประชุมกันกล่าวธรรมฟังธรรม และเป็นที่สมาทานอุโบสถของคฤหัสถ์ แต่ในฝ่ายภิกษุบริษัททรงอนุญาตให้ทำอุโบสถเฉพาะในวันพระจันทร์เพ็ญ พระจันทร์ดับ ๑๕ วัน หรือ ๑๔ วัน ต่อครั้งหนึ่ง

ครั้นปฐมโพธิกาล พระองค์ประทานพระบรมพุทโธวาทในที่ประชุมสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ทรงยกคุณธรรมอันเป็นหัวใจพระศาสนาบางอย่างขึ้นแสดง ดังมีแจ้งในโอวาทปาฏิโมกข์ ในภายหลังประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถตามลำพังให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดสิกขาบทหมวดหนึ่งที่จัดไว้สำหรับ เรียกว่าปาฏิโมกข์ในที่ชุมนุมสงฆ์ ในบาลีเล่าเหตุทรงเลิกแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ว่า เพราะมีภิกษุไม่บริสุทธิ์ปนอยู่ในหมู่สงฆ์ ใคร่ครวญตามอนุรูปเหตุน่าจะเห็นว่า เมื่อทรงมอบอำนาจให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม และโปรดให้สวดปาฏิโมกข์ ก็เพื่อจะให้ฟังจนชินจะได้จำได้ เพราะการเรียนการทรงธรรมวินัย ใช้การฟังแล้วจำไว้เป็นทาง นอกจาก ๒ วันนี้ ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถเป็นพิเศษบ้างก็มี ในคราวที่ภิกษุผู้แตกกันปรองดองกันเข้าได้ เช่น ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีนี้เรียกสามัคคีอุโบสถ นอกจากวันกำหนดนี้ ห้ามไม่ให้ทำอุโบสถพร่ำเพรื่อ โดยนัยนี้ วันอุโบสถจึงมี ๓ วัน คือวันที่ ๑๔ วันที่ ๑๕ และวันสามัคคี

ภิกษุชุมนุมกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ตรัสให้สวดปาฏิโมกข์ มีเพียง ๓ รูป ๒ รูป เรียกว่าคณะ ตรัสให้บอกความบริสุทธิ์ของตนแก่กันและกัน มีรูปเดียว เรียกบุคคล ให้อธิษฐานใจเอา โดยนัยนี้ได้การก คือผู้ทำก็เป็น ๓ คือ สงฆ์ คณะ บุคคล และได้อาการอันจะพึงทำ ก็เป็น ๓ คือ สวดปาฏิโมกข์ บอกความบริสุทธิ์ และอธิษฐาน

ในอาวาสหนึ่ง ๆ (ที่มีสีมา) ให้มีโรงไว้แห่งหนึ่ง เป็นที่สงฆ์ประชุมทำอุโบสถ กำหนดให้จุภิกษุได้ไม่น้อยกว่า ๒๑ รูป เมื่อถึงวันกำหนดให้ประชุมกันทำในที่นั้น เรียกว่าโรงอุโบสถ สถานที่เราเรียกอุโบสถ หรือโบสถ์ อันเป็นหลักของวัดในบัดนี้นั้น คือ โรงอุโบสถนี้เอง ในอาวาสเดียว ห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถมากกว่าหนึ่ง ใช้แห่งหนึ่งอยู่ก่อน ภายหลังใช้แห่งอื่น ให้เลิกแห่งเดิมเสีย และห้ามไม่ให้เที่ยวทำอุโบสถตามบริเวณนั้น ๆ (นี้หมายเอาอาวาสที่มีสีมาใหญ่ หมู่กุฏีอยู่ในสีมา) เว้นไว้แต่ภิกษุบางรูปเจ็บหนัก ไม่อาจให้ปาริสุทธิ ดังจะกล่าวข้างหน้า และไม่อาจหามไปเข้าที่ชุมนุมสงฆ์ ถ้าจำจะต้องทำอุโบสถในที่อื่นด้วยเหตุเช่นนี้ ให้บอกนัดหมายให้รู้ทั่วกัน

ถึงวันอุโบสถ ให้ภิกษุผู้เถระไปโรงอุโบสถก่อน สั่งภิกษุทั้งหลายให้ช่วยกันกวาดในที่นั้น ถ้าค่ำให้ตามไฟ ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ ตั้งหรือปูอาสนะไว้ ให้เสร็จก่อนประชุมสงฆ์ หรือจะจัดวาระให้ผลัดกันทำไว้แต่ต้นก็ได้

เหตุฉุกเฉินที่เรียกว่าอันตราย เป็นเหตุสวดปาฏิโมกข์ย่อได้นั้น ท่านแสดงไว้ ๑๐ อย่างคือ :-

๑. พระราชาเสด็จมา เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อจะรับเสด็จได้

๒. โจรมาปล้น เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อหนีภัยได้

๓. ไฟไหม้ เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อดับไฟหรือป้องกันไฟได้

๔. น้ำหลากมา เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อหนีน้ำได้ สวดกลางแจ้ง ฝนตก ก็เหมือนกัน

๕. คนมามาก เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อจะรู้เหตุ หรือเพื่อจะได้ทำปฏิสันถารได้

๖. ผีเข้าภิกษุ เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อขับผีได้

๗. สัตว์ร้ายมีเสือเป็นต้น เข้ามาในอาราม เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อไล่สัตว์ได้

๘. งูร้ายเลื้อยเข้ามาในที่ชุมนุม ก็เหมือนกัน

๙. ภิกษุอาพาธโรคร้ายขึ้นในที่ชุมนุม อันเป็นอันตรายแก่ชีวิต เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อช่วยแก้ไขก็ได้ มีอันเป็นตายในที่นั้นก็เหมือนกัน

๑๐. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์ เช่น มีใครมาจับภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เลิกสวดปาฏิโมกข์เพราะความอลหม่านก็ได้

กำลังสวดปาฏิโมกข์ค้างอยู่ มีภิกษุพวกอื่นมาถึงเข้า ถ้ามากกว่าภิกษุผู้ชุมนุมอยู่ ท่านให้สวดตั้งต้นใหม่ ถ้าเท่ากันหรือน้อยกว่าส่วนที่สวดไปแล้วก็ให้เป็นอันสวดแล้ว ให้เธอผู้มาใหม่ฟังส่วนที่ยังเหลือต่อไป ถ้ารู้อยู่เบื้องต้นว่า ยังจะมีภิกษุมาอีก แต่นึกเสียว่า ช่างเป็นไร แล้วสวด ท่านปรับอาบัติถุลลัจจัย ถ้าทำด้วยสะเพร่า นึกว่ามาเมื่อสวดถึงไหน ก็จงฟังตั้งแต่นั้น เช่นนี้ท่านปรับทุกฏ แต่วิธีปฏิบัติก็เหมือนนัยหนหลัง ถ้าสวดจบแล้ว จึงมีภิกษุอื่นมา แม้มากกว่า ไม่ต้องกลับสวดอีก เธอผู้มาใหม่พึงบอกปาริสุทธิในสำนักภิกษุ ผู้สวดผู้ฟังปาฏิโมกข์แล้ว ตามความนิยม ภิกษุจะเลือกทำอุโบสถที่ง่ายดายกว่าที่ยากไม่ควร เพราะฉะนั้น จึงมีห้ามไว้ว่า เมื่อถึงวันอุโบสถ อย่าหลีกไปข้างไหนเสีย อธิบายว่า ถ้าในอาวาสอาจสวดปาฏิโมกข์ได้ อย่าไปในที่จะไม่ได้ฟังปาฏิโมกข์ ในอาวาสไม่มีภิกษุสวดปาฏิโมกข์ได้ ให้ภิกษุผู้เถระ ส่งภิกษุหนุ่มไปเรียนมาจากอื่นโดยพิสดารหรือโดยย่อ สุดแล้วแต่จะจำได้ ถ้าจัดการเรียนปาฏิโมกข์มาจากอื่น

ไม่สำเร็จ ห้ามไม่ให้อยู่จำพรรษาในอาวาสนั้น อธิบายข้อนี้ว่า ถ้าอาจไปทำสังฆอุโบสถกับสงฆ์ในอาวาสอื่นได้ อยู่จำพรรษาในอาวาสเช่นนั้นก็ควร

พระสาวกผู้ใหญ่ในปางก่อน ย่อมเคารพในสังฆอุโบสถ เช่น พระมหากัสสปะเดินทางมาเพื่อทำอุโบสถแต่ไกล ต้องข้ามลำน้ำผ้าผ่อนเปียก พระมหากปิน ดำริว่า เสร็จกิจพระศาสนาแล้วคิดจะเลิก ไม่ไปเข้าประชุมทำอุโบสถ พระศาสดาตรัสเตือนเพื่อรักษาธรรมเนียมและให้กายสามัคคี ท่านก็ยอมรับปฏิบัติตาม

วินัยมุขเล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๗ "อุโบสถ" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๙๓–๑๑๑

เรื่อง "สัปปุริสบัญญัติ
คือข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ๓ อย่าง"

สัปปุริสบัญญัติที่จริงก็เข้าใจง่ายอยู่แล้ว พระบาลีว่า สัปปุริสปัญญัตฺต หรือ ปัณฑิตปัญญัตฺต สัปปุริสปัญญัตฺต แปลว่า ข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ปัณฑิตปัญญัตฺต แปลว่า ข้อที่บัณฑิตตั้งไว้ หมายความว่า ไม่ใช่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้น แต่ท่านสัตบุรุษท่านบัณฑิตตั้งไว้ก่อนแล้ว พระพุทธเจ้านำมาทรงแสดง แจกออกไปเป็น ๓ ข้อ คือ ทานข้อ ๑ บรรพชา ข้อ ๑ มาตาปิตุอุปัฏฐาน ข้อ ๑

๑. เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า มนุษย์เราจำเป็นที่จะต้องอาศัยปฏิบัติในสัปปุริสบัญญัติ ไม่เช่นนั้นก็เป็นอยู่ไม่ได้ เพราะคนที่เกิดมาในขั้นต้นยังเป็นเด็กอ่อน ไม่อาศัย ทาน ที่พ่อแม่หรือผู้ที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพ่อแม่ให้ คือเลี้ยงมา ก็เป็นอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทานจึงเป็นที่อาศัยของคนตั้งแต่เกิดมาทีเดียว นี่ตอนหนึ่ง อีกตอนหนึ่ง เมื่อคนรวมกันเข้าเป็นหมวดเป็นหมู่ก็ต้องมีทาน คือราษฎรหรือคนในปกครองต้องเฉลี่ยทรัพย์สินของตนให้แก่ผู้ปกครอง ซึ่งเรียกว่า ภาษี หรืออากร หรือเงินอะไรต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้น ที่จริงก็รับทานจากราษฎรนั่นเอง ถ้าราษฎรพร้อมกันหมดไม่ให้ทานแก่ผู้ปกครอง ผู้ปกครองจะทำอย่างไร ก็ปกครองไม่ได้ นี่อาศัยทานที่เขาให้ ที่ราษฎรเฉลี่ยมาให้แก่ผู้ปกครอง ๆ จึงเอาทานของเขามาทำนุบำรุงกันเองด้วย และจัดตั้งเจ้าหน้าที่ให้ปกครองราษฎรด้วย การจัดตั้งเจ้าหน้าที่ให้ปกครองราษฎรก็เป็นทานเหมือนกัน คือให้ความคุ้มครองให้ความป้องกันอันตรายแก่ราษฎร หรือเมื่อเห็นสมควรก็ช่วยอุดหนุนราษฎรในทางหนึ่งทางใด ต่างฝ่ายต่างให้กัน ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ให้ ก็อยู่ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น มนุษย์เราจึงเป็นอยู่ด้วยทานทั้งหมดตั้งแต่เกิดมา แต่เราเรียกกันว่าให้ทานแต่แก่คนยากจนขัดสน นั่นให้จำเพาะ ถ้าว่าทั่วไปแล้ว สิ่งที่เขาให้มาเป็นทานหมด ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็รับทานจากผู้ที่เขามีศรัทธาปสาทะ

ถวาย พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมแก่เขา เป็นทานเหมือนกัน คือธรรมทาน อาศัยการให้แก่กันและกันทั้งสองฝ่ายเช่นนี้ มนุษย์เราจึงเป็นอยู่ได้ ถ้าขาดทานแล้วเป็นไปไม่ได้ นี่ข้อหนึ่ง

๒. แต่ถึงเช่นนั้น ถ้าคนที่อยู่ด้วยกันเบียดเบียนกันและกันอยู่เสมอ ก็อยู่ด้วยกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงได้มีบัญญัติไว้ให้มี บรรพชา คือการบวช หมายความว่าเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน ตั้งต้นแต่รักษาศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าบรรพชาอย่างหนึ่ง เพราะเว้นจากการเบียดเบียนแก่กันและกัน นี่ก็จำเป็น ถ้าไม่มีการเว้นจากการเบียดเบียนกันและกันแล้ว ก็อยู่ด้วยกันไม่ได้

๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน การบำรุงมารดาบิดา ก็เพราะมารดาบิดาได้ให้ทานแก่บุตรธิดามาก่อน มารดาบิดาให้ทานแก่บุตรธิดามาแล้ว เมื่อบุตรธิดาเติบโตขึ้นจะไม่ตอบแทนท่าน ท่านแก่เฒ่าแล้วจะทำอย่างไร หรือเจ็บจะทำอย่างไร ก็ต้องอาศัยบุตรธิดาช่วยกันบำรุงอุปถัมภ์ ถ้าบุตรธิดารับทานของมารดาบิดามาแล้ว ไม่ตอบแทนท่านก็เป็นชนิดสัตว์เดรัจฉานไป สัตว์เดรัจฉานเลี้ยงลูกให้ทานมาจนเติบโตแล้วก็ปล่อยให้ไปหากินเอาเอง ไม่ต้องเกี่ยวข้องกัน และลูกก็ไม่ต้องตอบแทนคุณพ่อแม่ ส่วนมนุษย์จะเป็นเช่นนั้นไม่สมควร เพราะฉะนั้น ท่านจึงบัญญัติมาตาปิตุอุปัฏฐานไว้อีกข้อหนึ่ง

รวมลงก็แปลว่าธรรม ๓ ข้อสำหรับมนุษย์ ผู้ที่เป็นมนุษย์สมควรที่จะปฏิบัติธรรม ๓ ข้อนี้ ให้ได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ด้วยคุณสมบัติหรือด้วยธรรม ไม่ใช่เป็นแต่เพียงมนุษย์โดยชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้น

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๓ แห่งการทรงผนวช

วันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๕.๕๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๒๕-๗.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๗.๓๕-๗.๕๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ในพิธีหล่อพระสำหรับงานทรงบำเพ็ญกุศลฉลองพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา ของสมเด็จ พระสังฆราช ณ บริเวณ พระอุโบสถ ด้านตะวันตก ทรงวางแผ่นทองคำเปลว ๘๔ แผ่น ลงในเบ้า และทรงเททองหล่อพระพุทธรูป (ทรงถือสายสิญจน์ซึ่งโยงจากเบ้าเททอง เจ้าหน้าที่เททองลงจากเบ้าลงสู่พิมพ์ซึ่งสุมไว้แต่เช้าตรู่) พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถาแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ
เวลา ๙.๐๕-๑๐.๑๕ น.	วันนี้เป็นวันอุโบสถตามปักขคณนา เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตรเช้า จบแล้ว อุบาสก อุบาสิกาทำวัตร แล้วพระจุลนายกแสดงพระธรรมเทศนา
เวลา ๑๐.๔๕-๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๕๐-๑๒.๑๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๕๐-๑๒.๑๐ น.	พระยาเทเวศร์ เฝ้า ฯ
เวลา ๑๒.๑๕-๑๒.๕๐ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๓.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตร ทรงสดับพระปาฏิโมกข์

ทรงสดับพระปาฏิโมกข์ ในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

เวลา ๑๕.๒๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้ผู้อำนวยการทรัพย์สิน ฯ นำพนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เฝ้า ฯ ทูนเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน และจตุปัจจัยสมทบทุนอานันทมหิดล
เวลา ๑๕.๓๐-๑๖.๑๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงสดับพระธรรมเทศนาเนื่องในวันธรรมสวนะ ซึ่งพระสาธุศีลสังวรแสดง
เวลา ๑๖.๕๐-๑๗.๓๕ น.	เสด็จ ฯ วัดเทพศิรินทราวาส ในการพระราชทานเพลิง ม.จ. ประสงค์สม บริพัตร มีพระโศภนคณาภรณ์ พระสาธุศีลสังวร และพระราชภัฏ ตามเสด็จ ฯ ทรงวางธูปเทียนบนจิตกาธาร เป็นการทรงขมา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ
เวลา ๑๘.๔๔-๑๙.๔๕ น.	กรมหมื่นพิทยลาภ ฯ เข้าเฝ้า ฯ
เวลา ๑๙.๒๐-๑๙.๓๕ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปถวายดอกไม้ธูปเทียน และทูลลาผนวชต่อสมเด็จพระสังฆราช และทรงสดับพระโอวาท
เวลา ๒๑.๐๐ น.	ทรงนมัสการพระ แล้วเข้าที่พระบรรทม

พระธรรมเทศนา

พระจุลนายก (อตฺตคุตฺโต แก้ว)

แสดง วันธรรมสวนะ ในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ เวลาเช้า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ยทา จ พุทฺธา โลกสฺมึ อุปฺปชฺชนฺติ ปภงฺกรา

เต อิมํ ธมฺมํ ปกาเสนฺติ ทุกฺขูปสมคามินนฺติ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระศาสนา ที่ท่านพุทธศาสนิกบริษัททั้งหลายมีความเคารพนับถืออย่างสูงสุดสืบต่อกันมานั้น พระองค์เสด็จอุบัติขึ้นในประเทศอินเดีย สมัยที่มนุษย์ในประเทศนั้นกำลังนิยมค้นคว้าวิชาความรู้ธรรมต่าง ๆ เพื่อยังตนให้พ้นจากทุกข์ ซึ่งนิยมกันว่าเป็นประโยชน์อย่างสูง แต่ในสมัยนั้นไม่มีใครจะรู้สัจจธรรมอันเป็นเหตุให้พ้นทุกข์ที่แท้จริง และสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติถูกทางที่พ้นทุกข์ได้ มีแต่เจ้าลัทธิต่าง ๆ ปฏิบัติกันตามความเห็นชอบของตน ๆ ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์สิทธัตถะ เสด็จอุบัติมาในโลก ในศากยราชสกุล แม้พระองค์จะได้ทรงรับการบำรุงบำเรอด้วยกามสุขสมบัติมาก ซึ่งยากที่ใคร ๆ จะได้รับ ก็มิได้ทรงหลงติดอยู่ ทรงพิจารณาเห็นว่า ทั้งคน ทั้งสัตว์ ทั้งสิ่งของ ซึ่งเกิดขึ้นในโลกนี้ก็ดี ใครจะมีอำนาจวาสนาและได้ของดีวิเศษมากสักเพียงไรก็ดี ก็เป็นอยู่ไม่ได้นาน ในที่สุดต้องแตกดับเสมอกันหมด ผู้ไม่รู้จักกฎแห่งธรรมดาตามเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น จึงหลงชมทุกข์ซึ่งเข้าใจว่าเป็นสุข

แล้วติดข้องเพลิดเพลินอยู่ในปิยารมณ์ทั้งหลาย มีรูปที่สวยงาม เสียงที่ไพเราะ เป็นต้น เช่นนี้ จะพ้นทุกข์ไปไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงกามสุข ตกอยู่ในอำนาจของความไม่เที่ยง คือ ต้องแปรไปไม่คงที่ และไม่รู้จักพอ พระสิทธัตถะ โพธิสัตว์ จึงไม่ทรงหลงติดอยู่ในกามสุขสมบัติ และมักใหญ่ใฝ่สูงในความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช แต่พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญยังแก่กล้าไม่ถึงขนาด ความติดข้องพัวพันอยู่ในกาม จึงหลุดพ้นเด็ดขาดไปไม่ได้ แต่เมื่อพระบารมีแก่กล้าถึงขนาด ความเบื่อหน่ายในสังขารเหล่านั้นก็เกิดขึ้นภายในพระองค์เอง เป็นเหตุให้ทรงทนอยู่ภายในพระราชวังต่อไปอีกไม่ไหว จึงทรงตัดความอาลัยห่วงใยในสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมด ซึ่งจะเป็นเครื่องผูกมัดพระองค์ให้ติดด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นบรรพชิตเสียเท่านั้น ที่จะมีทางห่างจากอารมณ์อันล่อให้หลงติดได้ จึงเสด็จออกทรงเพศเป็นบรรพชิต เพื่อตัดภารกิจที่ต้องกังวลให้น้อยลง ตั้งพระหฤทัยจะทรงปฏิบัติเฉพาะ เพื่อบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแต่อย่างเดียว เป็นอันทรงเสียสละสิ่งทั้งหลายได้อย่างใหญ่หลวงที่สุด ซึ่งไม่เคยปรากฏว่ามีมนุษย์คนใดในสมัยนั้น ที่จะสละได้เหมือน ชื่อว่าพระองค์ทรงเป็นผู้เด็ดขาด และเด็ดขาดเสมอมาจนได้ตรัสรู้อริยสัจจธรรม เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก่อนแต่กาลได้ตรัสรู้ คือ ในระวาง ๖ ปี นับแต่เสด็จออกบรรพชา พระองค์เสด็จไปทรงศึกษาในสำนักอาฬารดาบส และอุทกดาบส เพื่อทรงทดลองลัทธิใน ๒ สำนักนั้นดู ได้ทรงศึกษาด้วยความเฉลียวฉลาด สมแก่ภูมิของนักปราชญ์ชั้นเยี่ยม เมื่อทรงศึกษามีความรู้และทรงปฏิบัติตามความรู้จนจบหลักสูตรของทั้ง ๒ สำนักนั้นแล้ว ก็ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลดังที่ทรงปรารถนา จึงทรงทราบว่าผิดทาง และเสด็จออกจาก ๒ สำนักนั้นเสีย ไม่ทรงหลงจมอยู่อย่างผู้อื่น ต่อแต่นั้นก็ทรงดำเนินปฏิปทาด้วยพระสติปัญญาของพระองค์เอง ในชั้นต้นทรงทรมานพระกายให้ลำบากด้วยวิธีต่าง ๆ ตลอดจนถึงทรงอด

พระกระยาหาร ซึ่งยากที่ผู้อื่นจะทำได้ แต่เมื่อทรงทำทางพระกายไม่สำเร็จดังที่ทรงปรารถนา ก็ทรงเลิกอีก แล้วทรงดำเนินปฏิปทาทางจิตต่อไปจนได้ตรัสรู้

ธรรม อันเป็นเหตุให้ตรัสนั้น ท่านแสดงไว้หลายนัย เช่นท่านอ้างว่า ทรงบำเพ็ญพระบารมี ๑๐ ประการ มีทานบารมีเป็นต้นบ้าง อริยมรรค มีองค์ ๘ ซึ่งสงเคราะห์เข้าในศีลสมาธิปัญญาบ้าง แต่เมื่อจะกล่าวรวบยอด ก็รวมลงในความที่ทรงตั้งพระมนัสยอมเสียสละทั้งคนทั้งสัตว์ ทั้งสิ่งต่าง ๆ ที่เคยทรงยึดถือว่าเป็นของของพระองค์ ทรงเห็นโดยปรมัตถสัจจะว่าไม่ใช่ทั้งหมดอย่าง ๑ ทรงละเว้นความชั่วทั้งปวงที่จะล่วงทางกายวาจาเด็ดขาดอย่าง ๑ ทรงดำรงจิตให้แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกรรมฐานอย่าง ๑ เมื่อพระองค์ทรงมีศีลมีธรรมเป็นภาคพื้นมั่นคงดีแล้ว ทรงน้อมจิตเช่นนั้นพิจารณาสังขารธรรม ที่พระองค์ค้นหาเหตุผลด้วยพระปัญญา อันสุขุมลึกซึ้งและรอบคอบ จนทรงรู้จริงเห็นแจ้งสัจจธรรมนั้น ๆ ตลอดปลอดโปร่งไม่มีมลทินผ้ามัวมาปิดบังญาณจักษุด้านในของพระองค์เลย จึงได้ชื่อว่าทรงบรรลุญาณ หรือวิชชา ซึ่งเป็นความรู้จริงสุดเขตของความรู้ทั้งหมด พระญาณที่ได้ตรัสรู้นั้น โดยย่อท่านจำแนกไว้ ๓ ประการ คือ (๑) บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ท่านแปลว่า ความรู้เป็นเครื่องระลึกถึงขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อน (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติ และเกิดของสัตว์ทั้งหลาย (๓) อาสวักขยญาณความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ญาณทั้ง ๓ นี้ เป็นตัวปัญญา

เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว และทรงประกาศสัจจธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้นแก่เวไนยสัตว์ให้ตรัสรู้ตามด้วย ดังนี้ จึงมีคุณบทว่า ทรงทำความสว่าง คือ ทรงทำความสว่างให้แก่สัตว์โลก ดังคาถาที่ท่านประพันธ์ไว้ ซึ่งยกขึ้นเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นว่า

ยทา จ พุทฺธา โลกสฺมึ อุปฺปชฺชนฺติ ปภงฺกรา
เต อิมํ ธมฺมํ ปกาเสนฺติ ทุกฺขูปสมคามินํ

ความว่า ก็เมื่อใด พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ทำความสว่าง อุบัติขึ้นในโลก เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นย่อมประกาศธรรมอันให้ถึงความเข้าไประงับทุกข์ ดังนี้

สัจจธรรมที่พระพุทธองค์ทรงประกาศเพื่อระงับทุกข์นั้น จุดสำคัญก็คือ อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ทุกข์นั้น โดยตรงรวมลงที่ปัญจขันธ์ คือ อัตภาพที่จิตอาศัยอยู่นั่นเอง ถ้ากล่าวโดยสมมติ เรียกว่า คนหรือสัตว์ กล่าวโดยปรมัตถ์ เรียกว่า สังขาร เพราะขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ผสมกันถูกต้องตามส่วนของธาตุเหล่านั้นแล้ว จึงเป็นสัตว์หรือคน และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องแปรไป เพราะตกอยู่ในกฎธรรมดา คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ความแปรของสังขารร่างกายนั้น พอปฏิสนธิในครรภ์มารดาก็เริ่มแปร คือ แก่ไปทันที เมื่อแก่ถึงขนาดก็คลอด ๆ มาแล้วก็แก่ต่อไปไม่หยุด ในที่สุดก็แตกสลายเหมือนผลไม้ที่เผล็ดมาจากดอก ซึ่งเนื่องออกมาจากลำต้น อ่อน แก่ สุก งอม ในที่สุดก็ร่วงหล่นไป นามรูปที่จิตอาศัยอยู่ก็เช่นเดียวกัน เพราะสังขารทนอยู่ไม่ได้นั่นแหละ ท่านจึงกล่าวว่า สังขารเป็นทุกข์ และที่ว่าเป็นทุกขสัจจ์ ก็เพราะสังขารเป็นธรรมชาติที่เป็นทุกข์จริงแท้ และเป็นธรรมดาอยู่อย่างนั้น ทั้งเป็นธรรมชาติที่บัณฑิตผู้มีปัญญาจะพิจารณาให้รู้ความจริงได้ด้วย ผู้ไม่รู้จักกฎแห่งธรรมดา ย่อมฝ่าฝืนสังขารให้เป็นไปตามปรารถนา อย่างไหนชอบได้มาก็ปรารถนาจะให้คงอยู่ อย่างไหนไม่ชอบประสบเข้า ก็อยากจะให้ทำลายไป เมื่อไม่สำเร็จดังปรารถนา ก็เดือดร้อนดิ้นรนไปต่าง ๆ นานาเหล่านี้ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น ทุกข์นั้น คนสามัญก็รู้จัก แม้ปศุสัตว์ สัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ เป็นต้นก็รู้จักทุกข์เท่า ๆ กันกับคน แต่รู้จักทุกข์จำเพาะตน เช่น เมื่อถูกประหารเป็นต้น แต่ก็ไม่มีความรู้ถึงกับจะเห็นใจผู้อื่น ถ้าบรรดามนุษย์ในโลกรู้จักทุกข์ ทั้งที่ตน ทั้งที่ผู้อื่นพอ ๆ กัน แล้วมีเมตตากรุณาต่อกัน ก็จะอยู่ด้วยกันโดยความสงบสุข และเมื่อคนโดยมากรู้จักทุกข์จำเพาะตัวดังนี้ จึงแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พลโลก

จึงวุ่นวายไม่เป็นสุข สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้จักทุกข์หรือสุขที่พระองค์และที่ผู้อื่นเท่าเทียมกัน พระองค์จึงไม่ทรงเบียดเบียนใคร ๆ ให้ได้รับความเดือดร้อน และไม่เพียงแต่จะไม่เบียดเบียนเท่านั้น ยังทรงมีพระเมตตาและพระกรุณาต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าอีกด้วย เพราะเหตุนี้ บรรดามนุษย์ทุกชาติ ถ้าได้ศึกษาธรรม คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รู้แล้วปฏิบัติตามจนประสบสัจจธรรมที่จริงแท้ด้านในแล้ว ย่อมมีความเคารพนับถือ พระพุทธ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ลึกซึ้งตรึงใจอย่างสูงสุด เท่ากับเปลี่ยนชีวิตใหม่ให้เป็นสาธุชน ซึ่งหมายความว่า จิตที่เคยเดือดร้อนดิ้นรนในหนหลังจะกลายเป็นจิตสงบลง แต่ผู้ที่ไม่รู้จักสัจจธรรมนั้น จะเข้าใจในหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่แท้จริงลึกซึ้งหาได้ไม่ แม้พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากฐานลงในประเทศไทย และมั่นคงจนถือเป็นศาสนาประจำชาติก็จริง แต่เมื่อคนโดยมากยังไม่รู้จริง และไม่ปฏิบัติตามด้วยถึงจะรู้จักทุกข์ ก็พ้นทุกข์ไม่ได้ นี้เรื่องทุกข์ ข้อที่ต้น ทุกข์นั้น เกิดจากเหตุ สิ่งใดเรื่องใด ความคิดใด ที่เป็นต้นเค้า หรือมูลรากที่ก่อให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้น เรื่องนั้น ความคิดนั้น ชื่อว่าสมุทัย คือตัวตัณหา ตัณหานั้น ท่านจำแนกไว้ ๓ ประเภท คือ ความดิ้นรนเพื่อให้ได้สิ่งที่รักใคร่ ชอบใจ เรียกว่า กามตัณหา ประเภท ๑ ความดิ้นรนเพื่อให้มีให้เป็นนั่น เป็นนี่ เรียกว่า ภวตัณหา ประเภท ๑ ความดิ้นรนเพื่อให้สิ่งที่ไม่ชอบภาพที่ไม่ชอบ เสื่อมสูญไป เรียกว่า วิภวตัณหา ประเภท ๑ ตัณหาเหล่านี้ เกิดขึ้นที่ใจทำใจให้กระเสือกกระสนวุ่นวาย ท่านจึงจัดเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ใจส่วนหนึ่ง และเป็นต้นเหตุก่อชาติก่อภพอีกส่วนหนึ่ง เมื่อใจเป็นทุกข์ กายก็อยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ จึงชื่อว่ากายเป็นทุกข์ไปด้วยกัน อันตัณหานั้นสามัญชนก็รู้จักเหมือนกัน แต่ไม่ใคร่จะยอมละ มีแต่จะเพิ่มให้มากขึ้นอีก คือ เมื่อได้สิ่งชอบมากขึ้นเท่าใด ก็เข้าใจว่าดีมากขึ้นเท่านั้นแต่พิษของตัณหา คือ ความดิ้นรน เผาลนใจตนให้ร้อนอยู่ภายใน หารู้ตามเป็นจริงไม่ เช่นนี้ จะพ้นทุกข์ไปไม่ได้ เปรียบเหมือนโรคเรื้อรังที่เกิดขึ้นในรูปกาย ถ้าไม่เยียวยาแก้ไขให้หาย ก็ไม่มีความสุข ผู้ที่รู้สึกตัวว่าเป็นทุกข์ แต่ไม่ดับเหตุ คือ ตัณหาเสีย

ก็เช่นเดียวกัน นี้เรื่องของทุกข์สมุทัย เหตุก่อให้เกิดทุกข์ ข้อที่ ๒ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้จักตัณหาที่จะก่อให้เกิดทุกข์ และทรงละเหตุที่เรียกว่าสมุทัยให้หมดไปสิ้นเชื้อแล้ว ทุกข์ทั้งหลายก็ดับไปตามกัน ความที่ตัณหาดับไปนั่นแหละ คือ นิโรธ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นิโรธ นั้น โดยนัยนิทเทสแห่งทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ท่านแสดงไว้ว่า "โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย" ความว่า "ความดับเพราะสิ้นกำหนัดโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั้นที่เดียว อันใด ความสละความวาง ความปล่อย ความไม่พัวพันแห่งตัณหานั้น นี่แหละเป็นความดับทุกข์อย่างแท้จริง" ดังนี้ เมื่อตัณหาดับ จิตก็สงบ ไม่ดิ้นรน เช่นนี้ ความทุกข์เดือดร้อนก็ไม่มีแต่นั้น ความเย็นของจิตตามปกติปรากฏขึ้นเหมือนน้ำที่ถูกไฟเผา เมื่อไฟดับหมด ความเย็นก็ปรากฏขึ้นฉะนั้น นี้เป็นเรื่องของทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์อย่างแท้จริง ข้อที่ ๓ แต่ถึงความดิ้นรนของจิตจะดับไป ส่วนรูปกายอันเป็นผลที่เกิดจากเหตุเก่าตกแต่งมา ก็คงเป็นสภาวทุกข์อยู่ตามธรรมดา เช่น หิว กระหาย เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามวิสัยของสังขาร แต่ไม่เป็นทุกข์ทางจิตของท่านผู้รู้จริงถึงที่สุด ละตัณหาเสียสิ้นเชื้อแล้ว แม้ท่านผู้รู้นั้นจะอาศัยสังขารอยู่ จิตของท่านก็เป็นอิสระส่วนหนึ่งต่างหากเหมือนน้ำธรรมดากับน้ำมัน แม้จะอยู่ในภาชนะเดียวกัน ก็หาเข้ากันไม่ ส่วนนิโรธอริยสัจจ์นั้น เป็นผลที่เกิดจากเหตุ จะทำให้แจ้ง ก็ต้องปฏิบัติเหตุ เหตุ ก็คือ อริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ ๑ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๑ สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๑ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ ๑ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ สัมมาวายามะ เพียรชอบ ๑ สัมมาสติ ระลึกชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ ๑ รวมเป็น ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อดับ หรือกำจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไป ซึ่งสงเคราะห์ลงเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา คือข้ออันจะพึงศึกษาให้รู้ ๓ อย่าง นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ โดยย่อก็คือ มรรคสัจจ์ข้อที่ครบ ๔

อริยสัจจ์ ๔ นี้ เป็นความจริงที่ตกแต่งผู้ปฏิบัติตามเคร่งครัดจริง ๆ ให้เป็นพระอริยบุคคล พ้นจากความเป็นปุถุชน หรือความจริงที่สามารถทำผู้ที่ได้อบรมจิตของตนให้บริสุทธิ์สะอาดถึงขนาด ปราศจากกิเลสแล้วไม่มีกิเลสมาเบียดเบียนอีกต่อไป และอริยสัจจ์ ๔ นั้น แบ่งออกเป็นส่วนเหตุและส่วนผล เหตุได้แก่สมุทัยและมรรค ผลได้แก่ทุกข์และนิโรธ หรือจะแบ่งฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี ฝ่ายชั่วได้แก่ทุกข์กับสมุทัย เป็นเหตุผลที่ทำบุคคลให้เกิดตายอยู่ในสังสารทุกข์ ฝ่ายดีได้แก่นิโรธกับมรรค เป็นเหตุผลที่ทำบุคคลให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์ และเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ มีอยู่พร้อมภายในบุคคลทุก ๆ คน จะต่างกันก็แต่ฝ่ายไหนจะมากหรือน้อยกว่ากันเท่านั้น จะให้รู้ได้ก็ต้องพิจารณาดูความเป็นไปของตนเอง เพราะธรรมทั้งหลายเป็น "ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ" อันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน ดังนี้ จึงชื่อว่า อริยสัจจ์ ๔ อยู่ที่บุคคลทุก ๆ คน แต่มักจะมีทุกข์กับสมุทัยมาก มีนิโรธกับมรรคน้อย เพราะเหตุนั้นสามัญชนจึงมีทุกข์มากกว่าสุข แต่ถ้าผู้มีปัญญาพยายามอบรมนิโรธกับมรรคให้เกิดขึ้นมากเพียงใด ทุกข์ก็จะดับไปมากเพียงนั้น ผู้รู้อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ถึงที่สุดนั่นแหละ ชื่อว่า รู้ธรรมอันให้ถึงความเข้าไประงับทุกข์ได้จริงแท้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดา ได้ตรัสรู้อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ถึงที่สุดแล้ว ทรงประกาศธรรมนั้นแก่พุทธเวไนย ให้ตรัสรู้ตามมีจำนวนเป็นอันมาก จึงชื่อว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ทำความสว่างให้เกิดขึ้นในโลก คำว่าโลกในที่นี้ หมายความถึงสัตวโลกโดยเฉพาะ ก็คือมนุษย์ซึ่งเป็นสัตวโลกที่สำคัญที่สุด เพราะมนุษย์มีความรู้กว้างลึกซึ้งเหนือสัตวโลกทั้งหลาย ถึงเช่นนั้น ความรู้นั้นก็ยังเป็นความรู้ไม่จริงหรือความไม่รู้จริง ที่ท่านเรียกว่า อวิชชา เพราะฉะนั้น สัตวโลกทั้งหมด โดยปกติธรรมดาแล้ว จึงได้ชื่อว่ามีอวิชชาเป็นเครื่องกำบังปัญญาไว้ หรือจะว่าอวิชชา คือความมืดที่ครอบงำปัญญาจักษุของสัตวโลกไว้ไม่ให้เห็นแสงสว่าง คือตัวปัญญาที่ให้เห็นอริยสัจจ์ ๔ อันจักนำให้พ้นไปจากทุกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งอุบัติขึ้นในโลก ทรงประกาศธรรมคืออริยสัจจ์ ๔ นี้ให้เวไนยสัตว์ได้ปัญญาจักษุหรือญาณจักษุเห็น

แจ้งสัจจธรรมจนจิตหลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์ได้ ดังนี้ จึงได้พระคุณนามปรากฏว่าผู้ทำความสว่าง ซึ่งมีเนื้อความโดยนัยดังแสดงมา

เมื่อท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลาย ทราบเค้าแห่งสัจจธรรม ดังนี้ พิจารณาดูที่ตนจนรู้ความจริงแล้วไม่ฝ่าฝืนสังขารให้ขัดกับเหตุผลอันจะพึงเป็นไปตามวิสัยของธรรมดาโลกแล้ว จิตก็จะสงบและจะประสบสุขได้ตามสมควร แม้จะระงับทุกข์ได้ยังไม่เด็ดขาด แต่ถ้ามีโอกาสยังจิตให้สงบจากอารมณ์ต่าง ๆ ได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราว ก็ยังจะได้รับความปลอดโปร่ง เบิกบานใจ ไม่อึดอัด ที่เรียกว่าถึงความสวัสดีด้วยประการฉะนี้

ปกิรณกเทศนา

พระสาธุศีลสังวร (สนธิ์ กิจฺจกาโร)

แสดงวันธรรมสวนะในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศ

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ เวลาบ่าย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ

กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ

บัดนี้จักแสดงธรรมอันเป็นส่วนศาสนธรรม คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธ-เจ้า เพื่อเป็นเครื่องอบรมปัญญาความรู้ในทางพระพุทธศาสนา และเป็นเครื่องส่งเสริมสัมมาปฏิบัติของท่านพุทธบริษัทผู้สนใจในธรรม ตามสมควรแก่กาลเวลา ดำเนินความตามนัยพระพุทธภาษิตที่ได้ยกไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า **อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ** เป็นอาทิ แปลความว่า ผู้มีปัญญาพึงขจัดมลทินของตนคราวละน้อย ๆ โดยลำดับ เหมือนนายช่างทองไล่สนิมเงินฉะนั้น

เครื่องที่ทำใจให้เศร้าหมอง ได้ชื่อว่ามลทิน ว่าโดยอาการที่แสดงออก ก็ได้แก่ทุจริต ๓ คือ ความประพฤติทางกาย วาจาและใจ ได้ชื่อว่า เป็นมลทินแต่ละอย่าง ว่าโดยอาการที่เป็นต้นเหตุ ได้แก่กองกิเลสที่เกิดขึ้นภายใน แล้วทำจิตของบุคคลให้เศร้าหมอง กิเลสนั้นถ้าปันออกเป็นประเภท ก็ได้ ๓ อย่าง คืออย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด อย่างหยาบเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้ประพฤติชั่วทางกายวาจา ทำใจให้เศร้าหมอง ทำใจให้กระวนกระวายไปตามอำนาจของกิเลสเมื่อกลั้นไว้ไม่ได้ แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา กายวาจา ก็เป็นทุจริต เช่นฆ่าฟันกันบ้าง ตีชิงวิ่งราวฉ้อโกงกันบ้าง ทำการทะเลาะวิวาทกันบ้าง พูดเท็จหลอกลวง ด่ากัน พูดเสียดสีกันบ้าง อย่างกลางเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้กลุ้มรุมใจ ทำใจให้เศร้าหมองกลัดกลุ้มเดือดร้อนไม่มีความสุข กางกั้นคุณงามความดีที่จะเกิดขึ้นทางใจ อย่างละเอียดเกิดขึ้นแล้ว ทำใจให้ปราศจากปัญญา

ปิดบังปัญญาไม่ให้เกิดขึ้น ทำให้มีความคิดผิดเห็นผิดไปจากความจริง กิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้ ถ้ายังมีอยู่ตราบใด ก็เป็นปัจจัยให้บุคคลประพฤติชั่ว ทางกาย วาจา ใจอยู่ตราบนั้น เพราะเหตุนี้ กิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นมลทินภายใน คือมลทินของใจ การที่จะขจัดมลทินภายในนี้เสียได้ ก็ไม่ใช่เป็นของง่ายนัก เพราะความเคยความชินของแต่ละคนย่อมปล่อยให้เกิดพอกพูนกันมาคนละนาน ๆ การที่จะขจัดจึงต้องอาศัยมีความเพียรพยายามคอยขจัดไปคราวละน้อย ๆ นั้นเอง เมื่อบ่อย ๆ เข้าก็กลายเป็นของมากได้ พึงเห็นน้ำฝนที่ตกลงมาทีละหยาด ๆ ยังสามารถทำให้เต็มภาชนะได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก่อนแต่ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก็ยังทรงมีกิเลส อาศัยความเพียรพยายามของพระองค์ทรงบำเพ็ญติดต่อกันมาจนกระทั่งได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงขจัดมลทินเสียได้โดยสิ้นเชิง

ข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องขจัดมลทินนั้น ก็ไม่พ้นไปจากไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ประการนี้ ความตั้งใจรักษากายวาจาให้เรียบร้อย งดเว้นให้ปราศจากโทษที่บัณฑิตพึงติเตียน ชื่อว่าศีลเป็นเครื่องขจัดมลทินอย่างหยาบ ซึ่งเป็นเหตุที่ให้ทำความชั่วทางกาย วาจา ความรักษาใจให้สงบจากนิวรณ์ คือกิเลสที่เกิดขึ้นทำให้กลุ้มรุมจิต กางกั้นเสียซึ่งคุณงามความดีด้วยการเพ่งใจไว้ในอารมณ์เดียว ชื่อว่า สมาธิ เป็นเครื่องขจัดมลทินอย่างกลาง หยั่งปัญญาพิจารณาให้รอบรู้ในเรื่องสังขารตามสภาพความเป็นจริง เชื่อว่า ปัญญา เป็นเครื่องขจัดมลทินอย่างละเอียด ที่แอบแนบนอนเนื่องอยู่ในจิตใจ ทำความเห็นให้วิปลาสคลาดเคลื่อนไปจากความจริง คือ สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องขจัดมลทินคือกิเลศแต่ละอย่าง ๆ ด้วยประการฉะนี้

แท้จริง เมื่อรวมกล่าวทั้งหมดแล้ว ก็มารวมอยู่ที่จิตใจอย่างเดียวเท่านั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องของจิตใจทั้งสิ้น เช่น ศีล ความสำรวมกายวาจา ความสำรวมนั้นย่อมสำเร็จได้ด้วยเจตนา ซึ่งก็เป็นเรื่องของจิตใจ รักษาใจไม่ให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลศ ก็สามารถขจัดมลทินได้โดยสิ้นเชิง

การปฏิบัติมุ่งแต่เพียงภายนอก ไม่ปฏิบัติให้ถึงจิตใจก็ไม่อาจทำมลทินให้หมดสิ้นไปได้ เช่นรักษาศีล คอยระวังแต่ทางกายวาจาก็ยากที่จะทำให้ศีลบริสุทธิ์หมดจดได้ เมื่อรักษาศีลแล้วคอยรักษาใจให้สงบ ศีลที่รักษาก็จะมั่นคงถาวรไม่ด่างพร้อย เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติในเบื้องต้น ควรทำใจของตนให้มีหิริโอตตัปปะ หิริได้แก่ความละอายแก่ใจของตนเอง โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล เมื่อหิริโอตตัปปะ มีประจำใจอยู่ ก็จะเป็นเครื่องยังศีลที่รักษาให้มั่นคงอยู่ได้ ผู้ที่มีหิริโอตตัปปะยังน้อย แม้ถึงจะรู้ว่าความประพฤติทางกายทางวาจานั้นออกมาจากใจ แต่ก็มักจะพยายามรักษาศีลไปตามสิกขาบทอันเป็นข้อห้าม ซึ่งล้วนแต่เป็นอาการของศีลทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นการรักษาใจโดยตรง จึงต้องมีขาด ๆ วิ่น ๆ ไปในบางคราวบางขณะ แต่ก็ยังดีกว่าผู้ที่ไม่มีศีลจะรักษาเสียเลย การที่ไม่รู้จักสำรวมระวังทางใจนั้นมีผลร้ายมาก เป็นทางที่ทำให้มลทินคือกิเลสเกิดขึ้นจับจิตใจได้ง่าย ถ้ายิ่งปล่อยให้มลทินคือกิเลสเข้าไปจับแน่นอยู่กับจิตใจ ก็ยากที่จะพรากให้ออกได้ เพราะความเคยชิน เปรียบเหมือนภาชนะที่ผุดผ่องถ้าปล่อยให้ธุลีละอองเข้าจับเสียจนแน่น ก็ยากที่จะขัดถูให้หมดจดผ่องใสได้ การทำใจให้สงบจากกิเลสเป็นความดียังประโยชน์ให้สำเร็จและนำความสุขมาให้ได้สักเพียงไรนั้น ผู้ไม่เคยพิจารณาดูโทษของใจ ก็ยากที่จะเห็นโดยละเอียดได้ คนโดยมากมักติดอยู่ พอใจอยู่เฉพาะความสุขเล็กน้อยที่เกิดขึ้นชั่วครั้งคราวเป็นไปตามอารมณ์ภายนอก ที่เกิดขึ้นชั่วขณะแล้วดับไป อารมณ์ภายนอกมีทั้งดีและชั่ว เมื่อได้รับอารมณ์ที่ดี ทำให้มีความเพลิดเพลินเป็นสุขแล้วติดอยู่ในอารมณ์นั้น เมื่ออารมณ์นั้นสิ้นไป ความสุขก็หมดไป อารมณ์ที่ชั่วเกิดขึ้น ใจก็ดิ้นรนกระสับกระส่ายเกิดเป็นทุกข์ภายใน อารมณ์ทั้งดีและชั่วล้วนเป็นทางมาของกิเลสทั้งสิ้น ความที่ไม่คอยกำหนดดูจิตใจของตนนี้มีโทษเป็นอเนกประการ ทำให้ไม่รู้จักที่จะเพียรพยายามเพื่อละความชั่ว และไม่รู้จักทางที่จะบำเพ็ญความดี การประพฤติปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น โดยตรงย่อมมารวมอยู่ที่จิตใจ ใจเป็นสิ่งสำคัญดังพระพุทธภาษิตที่มีมาว่า

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่ว พูดก็ตาม ทำก็ตาม ย่อมผิดพลาดและชั่วไปด้วย ถ้ามีใจดี จะพูดจะทำก็ดีไปตามกัน เพราะฉะนั้นการไม่คอยพิจารณากำหนดดูใจของตน จึงเป็นผู้ไม่รู้จักคุณโทษของใจที่ถูกกิเลสเข้าครอบงำ

คนที่มีใจร้าย ไม่ใช่จะเป็นเครื่องประทุษร้ายแก่ตนเอง ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองเท่านั้น ถ้าไปเกี่ยวข้องกับใครก็มักทำให้เขาต้องได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนเป็นต้นไปด้วย ยิ่งขึ้นกว่านี้ผู้ที่มีใจชั่วร้าย ย่อมเป็นทางให้ประพฤติทุจริตได้ทุกอย่าง เช่นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เบียดเบียนประทุษร้ายบุคคลและสัตว์ให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน มีใจฉุนเฉียวโกรธเคืองปราศจากเมตตาปรานีในกันและกัน เมื่อทำแก่บุคคลไม่ได้ ก็ทำลายทรัพย์สมบัติของกันและกันให้พินาศ เหล่านี้เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นจากใจที่ชั่วร้ายทั้งสิ้น ไม่ได้เกิดจากใจที่ดี เมื่อทำทางกาย ก็เป็นกายทุจริต เมื่อพูดด้วยวาจาก็เป็นวจีทุจริต แม้ไม่ทำ ไม่พูด ใจก็คิดกรุ่นอยู่ในเรื่องมโนทุจริต ผู้ที่มีใจตกอยู่ในทุจริตทั้ง ๓ นี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ความทุกข์ที่เป็นส่วนผลของทุจริต จักต้องตามบีบคั้นอยู่เสมอไป ต้องตามนัยพระพุทธภาษิตที่มีต่อจากบาทคาถาข้างต้นนั้นว่า ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกํว วหโต ปทํ เพราะความชั่วที่ประพฤตินั้น ทุกข์ย่อมตามบุคคลผู้นั้นไป เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคฉะนั้น เพราะฉะนั้นทุจริตจึงเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนผู้รักตนจะพึงละเว้นให้ห่างไกล แล้วพึงตั้งใจบำเพ็ญสุจริต คือความประพฤติดีให้เกิดขึ้นในตน

สุจริตนั้น จะเกิดมีขึ้นได้ก็เพราะใจดี บุคคลมีใจดี จะพูดก็ดี จะทำก็ดี ล้วนแต่เป็นกายสุจริต วจีสุจริต ไม่ทำไม่พูด ใจก็ผ่องใสคิดอยู่ในเรื่องของมโนสุจริต พึงเห็นเช่นบุคคลผู้มีใจดี ประกอบด้วยเมตตา เมื่อทำทางกายก็จะทำไปด้วยอำนาจของเมตตาช่วยขวนขวายบำเพ็ญให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยกาย เป็นเมตตากายกรรม กล่าววาจาไพเราะเสนาะโสต แนะนำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้พึ่ง เป็นเมตตาวจีกรรม มีใจเอื้อเฟื้อปรารถนาดี ไม่คิดเบียดเบียนใคร คิดแต่สิ่งที่เป็นเครื่องอำนวยประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นเมตตามโนกรรม เหล่านี้เพราะมีใจดีเป็นเหตุทั้งสิ้น จึงมีสุจริตอยู่เสมอ ความสุขซึ่งเป็น

ส่วนผลของสุจริต ย่อมติดตามบุคคลผู้ประพฤติดีอยู่ทุกเมื่อ แม้จะยังไม่ได้ประสบผลอันเป็นความสุขที่แท้จริง ซึ่งเป็นความสุขอันละเอียดและมั่นคงได้ ก็ยังเป็นทางให้ได้ความสุขความเย็นใจอยู่เสมอไป ท่านจึงเปรียบว่าดุจเงาตามตัวฉะนั้น การที่คอยตรวจตราพิจารณาดูจิตใจของตนเอง จึงเป็นข้อสำคัญของผู้ปฏิบัติเพื่อขจัดมลทินของใจ เพราะการคอยกำหนดเช่นนั้น ย่อมเป็นเหตุให้ทราบความจริงและรู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรุงให้จิตนึกคิด ถ้ารู้ว่าชั่ว เป็นส่วนชั่ว ก็จักได้บรรเทาหรือละเสีย ไม่ปล่อยให้หมักดองติดอยู่ ณ ภายใน ถ้าเห็นว่าดี ไม่มีโทษก็จักรักษาใจที่ดีนั้นไว้และทำให้มั่นคง ทั้งตั้งใจพยายามบำเพ็ญบุญกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้สำเหนียกศึกษาเพื่อความเป็นผู้ฉลาดในกระบวนจิตของตนเอง และทรงสรรเสริญการกำหนดพิจารณาว่า มีอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลาย ดังที่ตรัสไว้ว่า **สจิตฺตปริยายกุสลา ภวิสฺสามาติ เอวญฺหิ โว สิกฺขิตพฺพํ** ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้ฉลาดในกระบวนจิตของตนเอง

การที่บุคคลจะเป็นผู้ฉลาดในเรื่องจิตของตนก็ดี การพิจารณาจิตของตนก็ดี ย่อมเป็นปัจจัยของกันและกัน เพราะความฉลาดในกระบวนจิตของตน ก็คือการรู้เท่าทันจิตว่าเป็นอย่างไร ผลอันนี้ย่อมเกิดมีขึ้นได้ด้วยความหมั่นกำหนดพิจารณาให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรุงจิต เป็นทางที่ทำจิตให้ผ่องใส ไม่ขุ่นมัวด้วยอำนาจกิเลสที่เป็นมลทิน การกำหนดพิจารณาจิต ทำความเพียรคอยละบาปอกุศลเจริญกุศลให้ทวียิ่ง ๆ ขึ้น จึงชื่อว่าเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เป็นปฏิปทาในการขจัดมลทินทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ผู้ปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา หวังผลคือความสุขอย่างแท้จริง พึงหมั่นขจัดมลทินของตนด้วยการหมั่นพิจารณาให้รู้จักจิตของตน และให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรุงจิต และละส่วนชั่ว บำเพ็ญส่วนดีให้มีขึ้นในตน นั้นก็ชื่อว่าเป็นการขจัดมลทินภายในของตน เมื่อมลทินหมดไปใจก็จะผ่องใส ความสุขอันเป็นส่วนผลย่อมเกิดขึ้นแก่ตนตามสมควรแก่ความปฏิบัติ ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ตำหนักบัญจบเบญจมา วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระโอวาทของสมเด็จพระสังฆราช

ถวายแด่พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ในวันทรงทูลลาเพื่อทรงลาผนวช ณ ตำหนักบัญจบเบญจมา

วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

บุญกุศลอันใดที่อาตมภาพได้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ขอถวายส่วนบุญส่วนกุศลเหล่านั้นแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า จงทรงอนุโมทนาส่วนกุศลที่ได้ถวายนั้นให้เหมือนกับทรงทำด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงสถิตอยู่เป็นสุข ปราศจากทุกข์ ทุกทิพาราตรีกาล ทรงเห็นแต่การที่เจริญทุกเมื่อ อย่าทรงเห็นการที่เสื่อมทรามแม้แต่น้อยหนึ่งเลย พร้อมทั้งความเจริญด้วยพระชนมายุ วรรณะ สุขะ พละ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ตลอดไปสิ้นกาลนาน

ในการทรงผนวชคราวนี้ อาตมภาพไม่ชอบใจตัวเองอยู่ เพราะได้ทำอะไรถวายไม่ได้เต็มที่ เพราะต้องเจ็บเสีย จนบัดนี้ก็ยังไม่หาย แต่ส่วนสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้เต็มที่ ที่แสดงให้เห็นได้ก็คือคนที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งในประเทศ ทั้งนอกประเทศ อนุโมทนาตลอดทั่วถึงกัน และหวังความเจริญ ความสุขแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นขวัญใจของบ้านเมือง และของผู้นับถือพระพุทธศาสนา

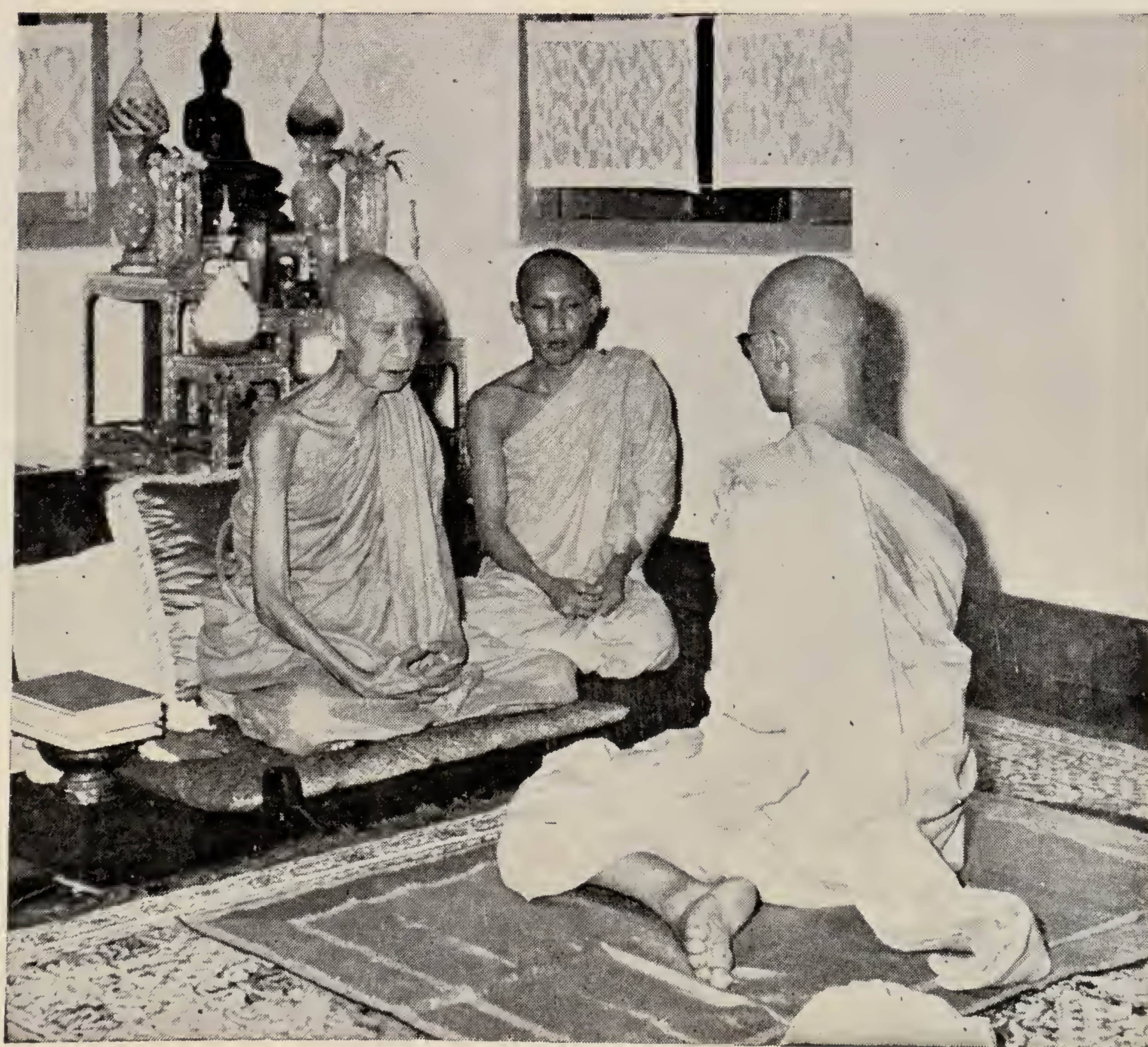
ว่าถึงบารมี น่าจะทรงทราบ ศัพท์ที่บารมี หมายความว่า เก็บความดี หรือทำความคุ้นเคยกับความดีให้เกิดขึ้น ตรงกันข้ามกับอาสวะ คือเก็บความชั่วหรือทำความ

ชั่วให้เกิดพอกพูนขึ้น บารมีไม่ใช่บุญกุศลโดยตรง บุญกุศลที่บุคคลได้ทำแล้ว ก็ให้ผลเป็นสุขตามคราวตามสมัย แต่ความคุ้นเคยหรือความเก็บความดีไว้นั้นเป็นบารมี ตรงกันข้ามกับการทำชั่วทำร้ายเสียหายที่เป็นบาป นั่นก็ให้ผลชั่วร้ายแก่ผู้ทำตามคราวตามสมัย แต่ว่าผู้ทำยังคุ้นเคยอยู่กับความชั่วหรือบาปนั้น นี่เป็นส่วนอาสวะ บารมีเกิดขึ้นได้เพราะรู้ดีรู้ชอบ อาสวะเกิดขึ้นได้เพราะรู้ชั่วรู้ผิด เพราะฉะนั้น ในที่สุดบารมีจึงชนะอาสวะ

ขอพระบารมีทั้งหลายจงเจริญยิ่งแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า

ทรงทูลลาสมเด็จพระราชอุปัธยาจารย์ บนตำหนักบัญจบเบญจมา
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงเฝ้าสมเด็จ ฯ พระราชอุปัธยาจารย์ บนตำหนักบัญจบเบญจมา
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงรับอาหารบิณฑบาตในถนนหลวง

วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๔ แห่งการทรงผนวช

วันอาทิตย์ ที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๕.๓๕ น. ตื่นพระบรรทม

เวลา ๕.๕๐-๖.๕๐ น. เสด็จ ฯ ออกบิณฑบาต โดยไม่มีหมายกำหนดการ เสด็จ ฯ ออกทางประตูหน้าวัดบวร ฯ เสด็จพระราชดำเนินไปตามถนนสายบางลำภู แล้วเสด็จ ฯ ขึ้นรถวิทยุ อ.ส. (ก.ท. ส่วนพระองค์) ที่ภายในบริเวณโรงเรียนบวรนิเวศวิหาร เสด็จพระราชดำเนินต่อไปทางสะพานเฉลิมวันชาติ ไปทางหน้าวังสวนกุหลาบ ถนนราชวิถี ถนนริมคลองประปา อ้อมไปทางสะพานควาย แล้วเสด็จ ฯ กลับทางถนนพหลโยธิน และถนนพญาไท แวะรับบาตรที่บริเวณใกล้ ๆ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ทรงรับอีกที่สี่แยกราชเทวี ถนนเพชรบุรี ทรงรับจากชาย หญิง เด็ก ผู้ชรา คนไทย คนจีน ทุกคนรู้สึกตื่นเต้นเพราะไม่นึกไม่ฝัน เสด็จ ฯ กลับวัดบวร ฯ มีคนมาดักถวายหน้าวัด ๕-๖ ราย ของใส่บาตรมีดังต่อไปนี้ เครื่องในไก่ผัดขิง ๑ ห่อ ผัดถั่วฝักยาว ๑ ห่อ กุนเชียงผัดหอมใหญ่กับหมู เนื้อทอด ปลาสลิดเค็มทอด ปลาทูทอด รวมอาหารคาว ๗ ห่อ ของหวาน ขนมครก ขนมถั่วแปบ ขนมบ้าบิ่น ส้มเขียวหวาน กล้วยหอม กล้วยไข่ โรตีเค้ก ขนมปั๋งบิ๊งทาเนย รวม ๙ อย่าง

เวลา ๗.๐๐-๗.๔๕ น. เสวยพระกระยาหารเช้า

เวลา ๘.๐๕-๙.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "กาลิก ๔" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณอ่านถวาย แล้วเสด็จ ฯ ไปทรงสักการะพระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปสำคัญในวัดบวรนิเวศ
เวลา ๑๐.๔๐-๑๒.๓๐ น.	สมเด็จพระราชชนนี และสมเด็จพระพี่นาง ฯ เสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๔๕-๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๐๐-๑๒.๕๐ น.	สมเด็จพระบรมราชินีเสด็จ ฯ มาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๓.๒๐-๑๕.๓๕ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๖.๐๐-๑๖.๕๐ น.	เสด็จ ฯ ออกพระตำหนักปั้นหย่า ในการพระราชพิธีลาผนวช ทรงจุดธูปเทียนเพื่อนมัสการ แล้วทรงประเคนผ้าไตรแก่พระราชาคณะ ๗ รูป ซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ออกไปครองผ้า แล้วกลับมานั่งยังอาสนสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วเสด็จขึ้น
เวลา ๑๗.๐๐-๑๗.๕๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตรเย็น ทรงสดับเรื่อง "บุญญกิริยาวัตถุ ๓ บุญญกิริวัตถุ ๑๐" ซึ่งพระจมื่นมานิต ฯ อ่านถวาย
เวลา ๑๗.๕๕-๑๘.๒๐ น.	พระพรหมมุนี และพระโศภนคณาภรณ์เฝ้า ฯ ถวายธรรม
เวลา ๒๒.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระ แล้วเข้าที่พระบรรทม

อาหารที่ทรงรับบิณฑบาตร
วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

กาลิก ๔

ของที่จะพึงกลืนให้ล่วงลำคอลงไป ท่านเรียกว่ากาลิก เพราะเป็นของมีกำหนดให้ใช้ชั่วคราว จำแนกเป็น ๔ อย่าง

ของที่ให้บริโภคได้ชั่วคราว ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวัน เรียกยาวกาลิก ๑

ของที่ให้บริโภคได้ชั่วคราว คือวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง เรียกยามกาลิก ๑

ของที่ให้บริโภคได้ชั่วคราว คือ ๗ วัน เรียกสัตตาหกาลิก ๑

ของที่ให้บริโภคได้เสมอไป ไม่จำกัดกาล เรียกยาวชีวิก ๑

ชื่อว่ากาลิกนั้น คงเพ่งเอาของ ๓ อย่างข้างต้น จะกล่าวให้สิ้นเชิง จึงยกเอาของที่ไม่ได้จัดเป็นกาลิกมากล่าวด้วย เรียกว่ายาวชีวิก แปลว่าของที่บริโภคได้ตลอดชีวิต จึงรวมได้ชนิดเป็น ๔

ยาวกาลิก

ของที่ใช้บริโภคเป็นอาหาร จัดเป็นยาวกาลิก ตัวอย่างคือ โภชนะทั้ง ๕ คือ ข้าวสุกที่หุงจากธัญญชาติทั้งหลาย ๑ ขนมกุมมาสเป็นของทำด้วยแป้งหรือด้วยถั่วงา มีอันจะบูดเมื่อล่วงคืนแล้ว ๑ สัตตุ คือขนมแห้ง เป็นของไม่บูด ๑ ปลา ๑ เนื้อ ๑ นมสด นมส้ม ก็จัดเข้าในโภชนะ ในที่อื่นจากโภชนะ ๕ ขาทนียะ ของขบเคี้ยว คือผลไม้และเง่า มีมันเป็นต้น จัดเข้าในยาวกาลิกนี้

พืชที่ใช้เป็นมูลแห่งโภชนะนั้นเป็น ๒ ชนิด เรียกบุพพัณณะ ๑ อปรัณณะ ๑ ธัญญชาติ คือพืชมีกำเนิดเป็นข้าวทุกชนิด ชื่อว่าบุพพัณณะ โดยอรรถว่าเป็นของจะพึงกินก่อน แสดงไว้ในบาลี ๗ ชนิด "สาลิ" ข้าวสาลี ๑ "วีหิ" ข้าวเจ้า ๑ "ยโว" ข้าวเหนียว ๑ "โคธูโม" ข้าวละมาน ๑ "กงฺคุ" ข้าวฟ่าง ๑ "วรโก" ลูกเดือย ๑

"กูทฺรูสโก" หญ้ากับแก้ ๑ ถั่วต่าง ๆ ชนิดและงา ชื่อว่าอปรัณณะ โดยอรรถว่าเป็นของจะพึงกินในภายหลัง ในบาลีหาได้แยกประเภทไว้ไม่ พืช ๒ อย่างนี้เป็นมูลแห่งข้าวสุก และขนม ๒ อย่าง

ปลานั้น สงเคราะห์เอาสัตว์น้ำอย่างอื่น เช่น กุ้ง หอย และปูด้วย ไม่มีชนิดที่กำหนดห้ามโดยกำเนิด

เนื้อนั้น คือมังสะของสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า บางอย่างเป็นของต้องห้ามโดยกำเนิด เนื้อมนุษย์ ห้ามโดยกวดขัน เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย เลือดก็สงเคราะห์ในเนื้อด้วยเหมือนกัน เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว ๙ นี้เป็นวัตถุแห่งทุกฏ เนื้อที่เขาใช้กินเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองนอกจากที่ระบุชื่อไว้นี้ เป็นของไม่ห้ามโดยกำเนิด แต่ห้ามโดยความเป็นของดิบยังไม่ได้ทำให้สุกด้วยไฟ แม้เนื้อที่เป็นกัปปิยะโดยกำเนิดและทำให้สุกแล้ว แต่เป็นของที่เขาฆ่าสัตว์ลงเพื่อเอาเนื้อทำโภชนะถวายภิกษุหรือสามเณร เนื้อชนิดนี้เรียกว่า อุททิสมังสะ แปลว่า เนื้อเจาะจง เป็นของที่ห้ามเหมือนกัน เป็นวัตถุแห่งทุกฏ ส่วนเนื้อแห่งสัตว์ที่เขาฆ่าเพื่อเอามังสะขายเป็นอาหารของคนพื้นเมือง เรียกว่าปวัตตมังสะ แปลว่า เนื้อมีอยู่แล้ว หรือเขาฆ่าสัตว์เพื่อเอามังสะทำโภชนะ จำเพาะบางคนหรือบางพวก นอกจากสหธรรมิกหรือจำเพาะตัวเขาเอง ไม่ชื่อว่าเป็นอุททิสมังสะ เขาเอาเนื้อเช่นนั้นแต่งโภชนะถวาย ฉันได้ไม่เป็นอาบัติ เนื้อเป็นอุททิสมังสะ ภิกษุไม่รู้ ฉันไม่เป็นอาบัติ แม้ไม่ใช่อุททิสมังสะแต่สำคัญว่าเป็นของเช่นนั้น หรือสงสัยอยู่ ฉันต้องทุกฏ เนื้ออันบริสุทธิ์โดยส่วน ๓ คือ ภิกษุไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้สงสัยว่าเขาฆ่าเฉพาะ ฉันไม่มีโทษ กล่าวมาในเนื้ออย่างใด พึงรู้ในปลาอย่างนั้นเถิด

การฉันปลาฉันเนื้อของภิกษุ ได้เกิดเป็นปัญหาขึ้นเมื่อครั้งพุทธกาลแล้ว มีเรื่องเล่าว่า พระเทวทัตต์ทูลขอพระศาสดา เพื่อทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันปลาฉันเนื้อ แต่มิได้อ้างเหตุว่าอย่างไร ทางที่นำให้ปรารภนั้น คือชะรอยจะรังเกียจว่า เข้าลักษณะอำนวยปาณาติบาต คือสมยอมให้เขาทำ ฝ่ายพระศาสดาไม่ทรงอำนวยตาม ทรงอนุญาต

ปลาเนื้ออันบริสุทธิ์โดยส่วน ๓ ดังกล่าวแล้วให้ภิกษุฉันได้ ข้อที่ไม่ทรงอำนวยตามนั้น เพราะไม่เป็นอำนวยปาณาติบาต หรือเพราะถือจัดเกินไปกว่าภาวะของภิกษุ ไม่แจ้ง อันภิกษุเป็นผู้อาศัยบิณฑบาตอันทายกเขาถวายจะเลือกโภชนะเกินไป ก็ย่อมได้ความผีดเคือง แม้หากเป็นการอำนวยปาณาติบาต คือมีผู้กินก็มีผู้ฆ่า ถือก็เป็นการกว้างเกินไปดอกกระมัง จึงทรงจำกัดพอเหมาะแก่ภาวะของภิกษุ พระเทวทัตต์ถือเอาการที่ไม่ทรงอำนวยตามในข้อนี้เป็นสาเหตุประการหนึ่ง แตกจากพระศาสดา ข้าพเจ้าเข้าใจว่า มติของพระเทวทัตต์นั้นมีผู้นับถือสืบมา จึงมีธรรมเนียมฉันแจของพวกอุตตรนิกาย ฯ

วินัยมุขเล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๙ "กาลิก ๔" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๓๒—๑๓๕

เรื่อง "บุญญกิริยาวัตถุ ๓ บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐"

บุญญกิริยาวัตถุ ๓ บุญ ได้แก่ความดีเป็นเครื่องชำระความชั่ว เหมือนน้ำเป็นเครื่องชำระของโสโครก กิริยา แปลว่า ทำ วัตถุ แปลว่า ที่ตั้ง หรือเรื่อง รวมกันเข้าเป็นบุญญกิริยาวัตถุ ที่ตั้งหรือเรื่องของการทำบุญ แยกออกเป็น ๓ คือ:-

ทานมยบุญ บุญสำเร็จด้วยทาน มย แปลว่า สำเร็จ เพราะท่านแสดงว่าใจของคนที่ตระหนี่เหนียวแน่นหวงกัน ไม่ต้องการจะสงเคราะห์อุปถัมภ์ใคร ความตระหนี่เหนียวแน่นหวงกันเหล่านี้ ทำใจให้เศร้าหมอง จึงชื่อว่าเป็นบาป การให้ทานก็เพื่อกำจัดความตระหนี่เหนียวแน่น ความยึด ความพัวพัน มุ่งสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุข เพราะได้รับทานของตน ทานจึงเป็นบุญญกิริยาวัตถุ เรื่องของการทำบุญข้อหนึ่ง

สีลมยบุญ บุญสำเร็จด้วยศีล หมายเอาใจที่เป็นปกติ ไม่ถูกโลภะ หรือโทสะ หรือโมหะ ชักนำหรือครอบงำใจ แต่เมื่อโลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำก็ทำให้ใจขุ่นมัว แต่ท่านมุ่งเอาโทสะที่เกิดขึ้นครอบงำทำใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวแล้ว ก็ชวนให้ทำชั่วทางกาย ทางวาจา เมื่อตั้งใจรักษาศีล เว้นจากการทำร้ายกันและกัน ศีลจึงเป็นบุญญกิริยาวัตถุ เรื่องของการทำบุญอีกข้อหนึ่ง

ภาวนามยบุญ บุญสำเร็จด้วยภาวนา ทำให้มีให้เป็น แยกออกเป็น ๒ คือ สมถภาวนา ทำจิตให้สงบด้วยมุ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียว ที่เรียกว่าสมถะ เพราะทำจิตให้สงบแต่ไม่มีความรู้ วิปัสนาภาวนา ทำวิปัสนาให้เกิด วิปัสนาก็คือปัญญาที่พิจารณาให้เห็นแจ้ง ทำปัญญาที่เห็นแจ้งให้เกิดเรียกว่า วิปัสนาภาวนา

ทานเป็นเครื่องกำจัดโลภะ ศีลเป็นเครื่องกำจัดโทสะ ภาวนาเป็นเครื่องกำจัดโมหะ ท่านแสดงไว้อย่างนั้น เมื่อว่าถึงบุญญกิริยาวัตถุ ๓ ก็ควรต่อไปถึงบุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ เพราะสงเคราะห์เข้าด้วยกันได้

บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ ทานมัยข้อ ๑ สีลมัยข้อ ๒ ภาวนามัยข้อ ๓ แสดงมาแล้ว ที่นี้ว่าถึงอีก ๗ ข้อ คือ:-

อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่หรือผู้ควรถ่อม นี่ควรสงเคราะห์เข้าในอะไร ในทานหรือในศีลหรือในภาวนา พิจารณาดูการประพฤติถ่อมตัวไม่เย่อหยิ่งกระด้าง เป็นอาการที่แสดงออกทางกาย วาจา พูดถ่อมตัว ทำอะไรด้วยความถ่อมตัวไม่เย่อหยิ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็สงเคราะห์เข้าในศีล เพราะเกี่ยวกับทางกาย ทางวาจา

เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการขวนขวาย เวยยาวัจจะ ขวนขวายหมายถึงช่วยทำกิจการงานให้ผู้อื่น เคยแสดงมาแล้ว ว่าถึงทานวัตถุ วัตถุที่จะพึงให้ ได้แก่ทรัพย์อย่างหนึ่ง กำลังกายอย่างหนึ่ง กำลังความคิด คือ ช่วยคิดการงานให้เขาอย่างหนึ่ง บอกความรู้ให้เขา เป็นกำลังปัญญาอีกอย่างหนึ่ง นี่เป็นวัตถุทาน เวยยาวัจจะ ช่วยขวนขวายทำกิจการของเขาให้สำเร็จ ก็เป็นให้กำลังกาย เพราะฉะนั้น เวยยาวัจจมัย จึงสงเคราะห์เข้าในทาน

ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ คือทำดีทำชอบเป็นบุญกุศลแล้ว ไม่หวงบุญกุศล ตั้งใจอุทิศบุญกุศลไปถึงผู้อื่น เรียกว่าปัตติทาน การให้ส่วนบุญ การให้ส่วนบุญนี่เห็นง่ายว่าสงเคราะห์เข้าในทาน

ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยอนุโมทนาส่วนบุญที่เขาให้ ปัตติ ส่วนบุญ อนุโมทนา ทำใจให้ยินดีไปตาม สนธิเป็นปัตตานุโมทนา ยินดีไปตามส่วนบุญที่เขาให้ หรือเขาไม่ให้ก็ยินดีไปตาม เช่นเห็นเขาทำดีทำชอบ เห็นเขาทำบุญ ก็ทำใจให้เบิกบาน ยินดีไปตาม นี่เรียกว่าปัตตานุโมทนามัย นี่ควรจะสงเคราะห์เข้าในอะไร เมื่อนึกถึงว่าทำใจให้ยินดีไปตามส่วนบุญที่เขาให้ หรือยินดีไปตามความดีความชอบที่เขาทำ ชื่อว่าให้การอนุโมทนาบุญของเขาเป็นเครื่องกำจัดความริษยาความดีของเขา ท่านสงเคราะห์เข้าในทานมัยเหมือนกัน

ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ธัมมะ ก็ธรรม สวนะ ฟัง ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม การฟังธรรมเป็นเหตุให้ได้รู้ธรรม เป็นเรื่องกำจัดความไม่รู้ธรรม และเมื่อจะปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง ก็ต้องสำเร็จมาแต่การฟังธรรม ถ้าไม่ฟังธรรมให้รู้ธรรม จะปฏิบัติให้ถูกต้องก็ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้น การฟังธรรมจึงเป็นบุญ บุญที่สำเร็จด้วยการฟังธรรมควรจะสงเคราะห์เข้าในอะไร ในทานหรือในศีล หรือในภาวนา เมื่อพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า การฟังธรรมทำให้เกิดความรู้ธรรมขึ้น เพราะฉะนั้น จึงควรสงเคราะห์เข้าในภาวนามัยบุญ บุญสำเร็จด้วยภาวนา

ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม คือเมื่อรู้ธรรมอะไร หรือแม้มีความรู้ในทางอะไร เช่น รู้หนังสือ รู้เลข หรือรู้อย่างอื่นแล้วก็บอกแก่ผู้อื่น แสดงแก่ผู้อื่นเพื่อให้เขารู้ นี่นับรวมเข้าในธรรมเทศนา การแสดงธรรม แสดงธรรมให้แก่ผู้อื่น เป็นไปด้วยเมตตาปรารถนาสุขให้เขา หรือกรุณาปรารถนาให้พ้นทุกข์ คือให้เขาได้ความรู้ขึ้น เขาจะได้พ้นจากความไม่รู้ที่เป็นทุกข์ บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม จึงเรียกว่าธัมมเทสนามัย จะสงเคราะห์เข้าในอะไร ในทานหรือในศีล หรือในภาวนา ท่านแสดงไว้ว่า ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม สงเคราะห์เข้าในภาวนา แต่เมื่อเราพิจารณาดู การแสดงธรรมให้เขาก็เป็นธรรมทาน ทำไมจึงสงเคราะห์เข้าในภาวนา ควรสงเคราะห์เข้าในทานจึงจะตรง เพราะทานมัย บุญสำเร็จด้วยทาน เมื่อแยกวัตถุทานออก ก็คือให้กำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์ และให้ความรู้ แสดงธรรมก็คือให้ความรู้ธรรมนั่นเอง แต่ที่ท่านว่าสงเคราะห์เข้าในภาวนา น่าจะเห็นว่าท่านมุ่งถึงผู้แสดงธรรม คือถ้าผู้แสดง ๆ ด้วยไม่นึกคิดไม่พิจารณาธรรม ถึงแสดงไปได้แต่ก็ไม่รู้เรื่อง ผู้ฟังก็ไม่รู้เรื่อง ต่อเมื่อผู้แสดงรู้ธรรม พิจารณาเนื้อความของธรรมไปด้วย ก็เกิดความรู้ธรรมขึ้น มีตัวอย่างที่ท่านแสดงว่า พระนาคเสนกล่าวคาถาอนุโมทนาแก่อุบาสิกาผู้หนึ่งตามคำสั่งของท่านพระอัสสคุตตผู้อาจารย์ อุบาสิกาเป็นผู้ฟัง ก็สำเร็จ

ประโยชน์คือรู้ธรรม พระนาคเสนผู้แสดงก็สำเร็จประโยชน์ คือรู้ธรรมที่ตัวแสดงนั้นไปด้วยกัน (ที่ท่านกล่าวในมิลินทปัญหาว่าทั้ง ๒ ฝ่ายสำเร็จโสดาบัตติผลด้วยกัน) เปรียบความว่า ยิงนกด้วยศรลูกเดียวถูกนกสองตัว ผู้ฟังก็สำเร็จประโยชน์ ผู้แสดงก็สำเร็จประโยชน์ ท่านมุ่งอย่างนี้หรืออย่างไรไม่ทราบ จึงสงเคราะห์เข้าในภาวนามัย แต่โดยตรง ควรเป็นทานมัย บุญสำเร็จด้วยทาน

ทิฏฐุชุกรรม ทำความเห็นให้ตรง เห็นได้ง่าย สงเคราะห์เข้าในภาวนามัย

บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ เมื่อย่นเข้าหรือสงเคราะห์เข้าก็อยู่ในบุญญกิริยาวัตถุ ๓ ข้างต้น แต่ท่านแสดงให้กว้างขวางออกไป

ปัญหาเกี่ยวกับธรรมะ

ประจำวันที่ ๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๙

ขันธ์ ๑ และ ขันธ์ ๔ หมายถึงอะไร

ขันธ์ ๑ คือ รูป

ขันธ์ ๔ คือ นาม ซึ่งประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

จิต คือ ธรรมะที่ให้สำเร็จความคิด แต่ความคิดกับจิตไม่ใช่อันเดียวกัน ความคิดจะมีขึ้นได้เพราะอาศัยจิต ถ้าไม่มีจิต ความคิดก็ไม่มี จิตไม่ใช่สังขาร ความคิดเป็นสังขาร ถ้าจิตเป็นสังขารแล้ว ความหลุดพ้นจากทุกข์ก็มีไม่ได้ เพราะความคิดเป็นทุกขสัจจ

รู้ แบ่งออกดังนี้ คือ

๑. รู้มีอาการ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น รู้ซึ่งอารมณ์ รู้คุณ รู้โทษ รู้เหตุ รู้ผล จิตเข้าสู่มโนทวาร

๒. รู้ไม่มีอาการ รู้นิ่ง ไม่มีอารมณ์เลย รู้หยุด รู้วาง รู้โปร่ง รู้ปล่อย รู้อย่างนี้จิตไม่มาเกี่ยวกับทวาร เมื่อจิตไม่เข้าเกี่ยวกับทวาร อารมณ์ตามเข้าไปไม่ถึง รู้ตัวเองทางธรรม โดยภาวะเรียกว่า อัญญา หรือไม่เป็นภาวะก็เรียกว่า มุนี คือผู้รู้ พุทโธ คือผู้ตื่น ตถาคโต คือผู้บรรลุ สัจจธรรม วิมุตติโต คือ ผู้หลุดพ้น

พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ต่างกันอย่างไร

พระพุทธเจ้าละได้ซึ่งกิเลส และวาสนา

พระสาวกยังละวาสนาไม่ได้ ได้แต่กิเลสอย่างเดียว

วาสนา ทางธรรม หมายเอาอาการความประพฤติที่เคยชินมาแล้ว แต่ไม่มีเจตนา คำว่าวาสนานี้ ไม่ตรงกับภาษาที่ใช้กัน ซึ่งแปลว่า มีบุญ คำว่าพระอรหันต์ แปลว่า ผู้หมดข้อลี้ลับ ไม่มีข้อซ่อนเร้นอยู่ภายใน เป็นผู้ควรเคารพบูชา สรรเสริญ เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส (สันดานของมนุษย์)

พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วอยู่ที่ไหน

อยู่เหนือโลก จิตเข้าสู่นิพพาน คือจิตพ้นโลกไปแล้ว

นิพพาน พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ไปรวมอยู่ที่ไหน หรือต่างองค์ต่างไป

ไม่สามารถตอบได้ เพราะนิพพานพ้นโลกไปแล้ว หมดสมมุติไปแล้ว ไม่สามารถทราบได้ ความว่ารวมหรือแยกนั้นเป็นเรื่องของโลก ความไม่กังวล ความไม่ยึดถือ นี่คือนิพพานที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๕ แห่งการทรงผนวช

วันจันทร์ ที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น. ตื่นพระบรรทม

เวลา ๖.๔๕ น. เสวยพระกระยาหารเช้า

เวลา ๗.๕๐ น. เสด็จฯ พระตำหนักปั้นหย่า โปรดเกล้าฯ ให้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมด้วยเครื่องบริขาร แล้วเสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับเรื่อง "สรุปเรื่องพระวินัยบัญญัติ" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณอ่านถวาย จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินกลับมาปลูกต้นสัก ๑ ต้น ที่บริเวณข้างพระตำหนักปั้นหย่า แล้วทรงปลูกต้นสนฉัตร ๒ ต้น ที่บริเวณหน้าพระตำหนักทรงพรต

เวลา ๑๐.๑๕ น. เสด็จฯ ออกพระตำหนักปั้นหย่า ในพระราชพิธีลาผนวช ทรงประกาศลาสิกขาบท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ แล้วทรงประกาศลาสิกขาต่อพระสงฆ์ เวลา ๑๐.๒๓ น. จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปลื้องกาสาวพัสตร์ เมื่อทรงเศวตรพัสตร์แล้ว เสด็จฯ ไปทรงแสดงพระองค์เป็นอุบาสก แล้วทรงสมาทานเบญจศีล แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระตำหนักทรงพรต เสด็จเข้าที่สรงสรงน้ำพระพุทธมนต์เป็นการภายใน

เมื่อสรงเสร็จทรงเศวตรพัสตร์แล้ว จึงเสด็จไปทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำหนักใหญ่ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องสักการะทูลลาพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ และพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แล้วเสด็จเข้า

ประทับในพระตำหนักปั้นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

สู่ห้องที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะกราบถวายบังคมลา เสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำหนักเพชร ขณะนั้นสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี และประธานสภาผู้แทนราษฎร เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่พร้อมหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระราชทานกระแสพระราชดำรัสในการทรงลาผนวช แล้วจึงเสด็จขึ้นพระตำหนักปั้นหย่า ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักทรงพรต

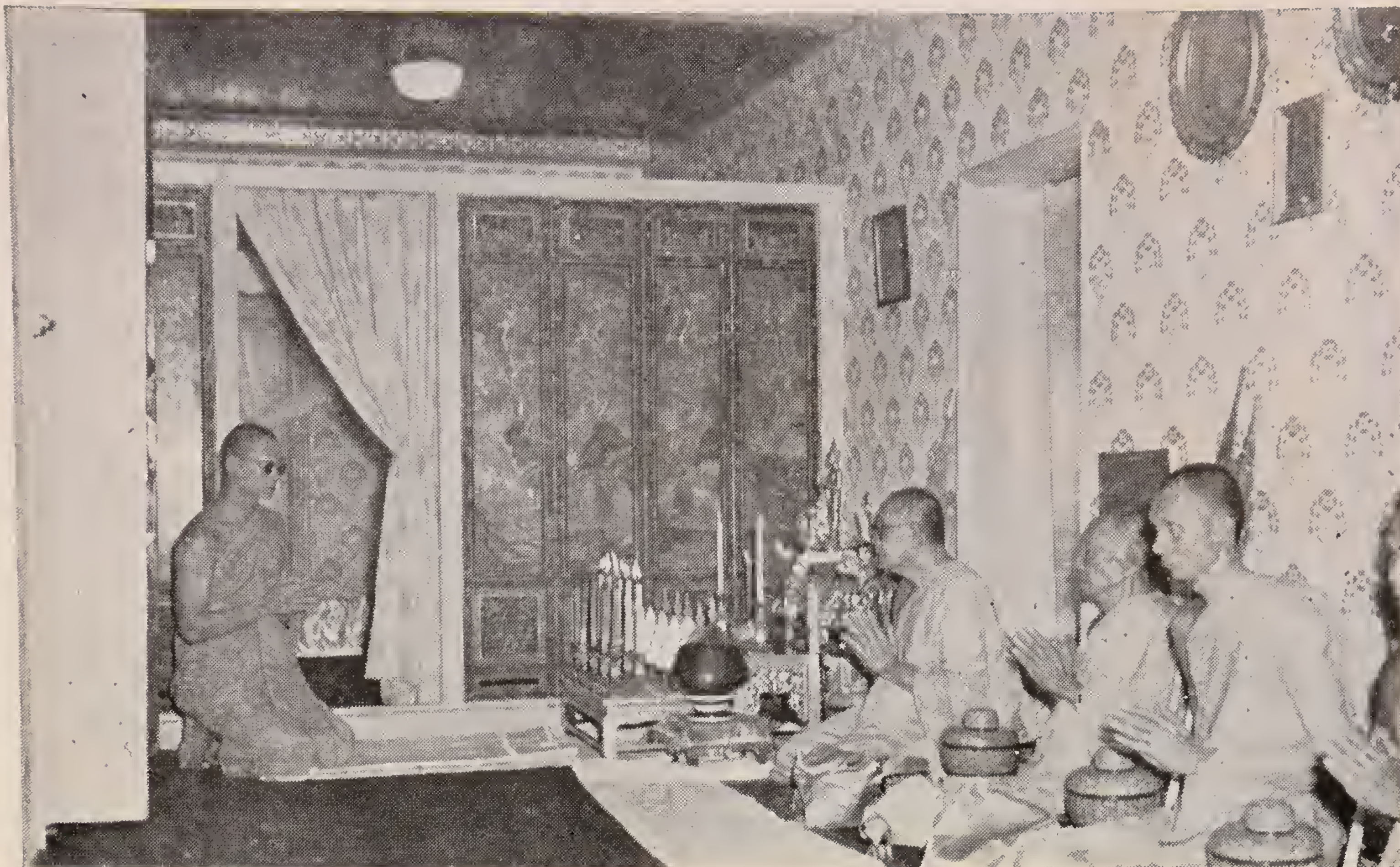
เวลา ๑๔.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำหนักบัญจบเบญจมา ทูลลาสมเด็จ ฯ พระราชอุปัธยาจารย์ สมเด็จ ฯ ถวายสรงน้ำพระพุทธมนต์ ถวายพระพร เสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะ พระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระบรมราชสรีรางคารพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนถวายนมัสการพระพุทธชินสีห์ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา เสด็จออกจากพระอุโบสถ ประชาชนคอยเฝ้าชมพระบารมีอยู่สองข้างทางเสด็จพระราชดำเนินผ่านอย่างคับคั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับรถยนต์พระที่นั่งที่หน้าประตูพระอุโบสถ เสด็จไปยังพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

สรุปเรื่องพระวินัยบัญญัติ

อ่านถวายครั้งสุดท้ายวันทรงลาผนวช

เช้าวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

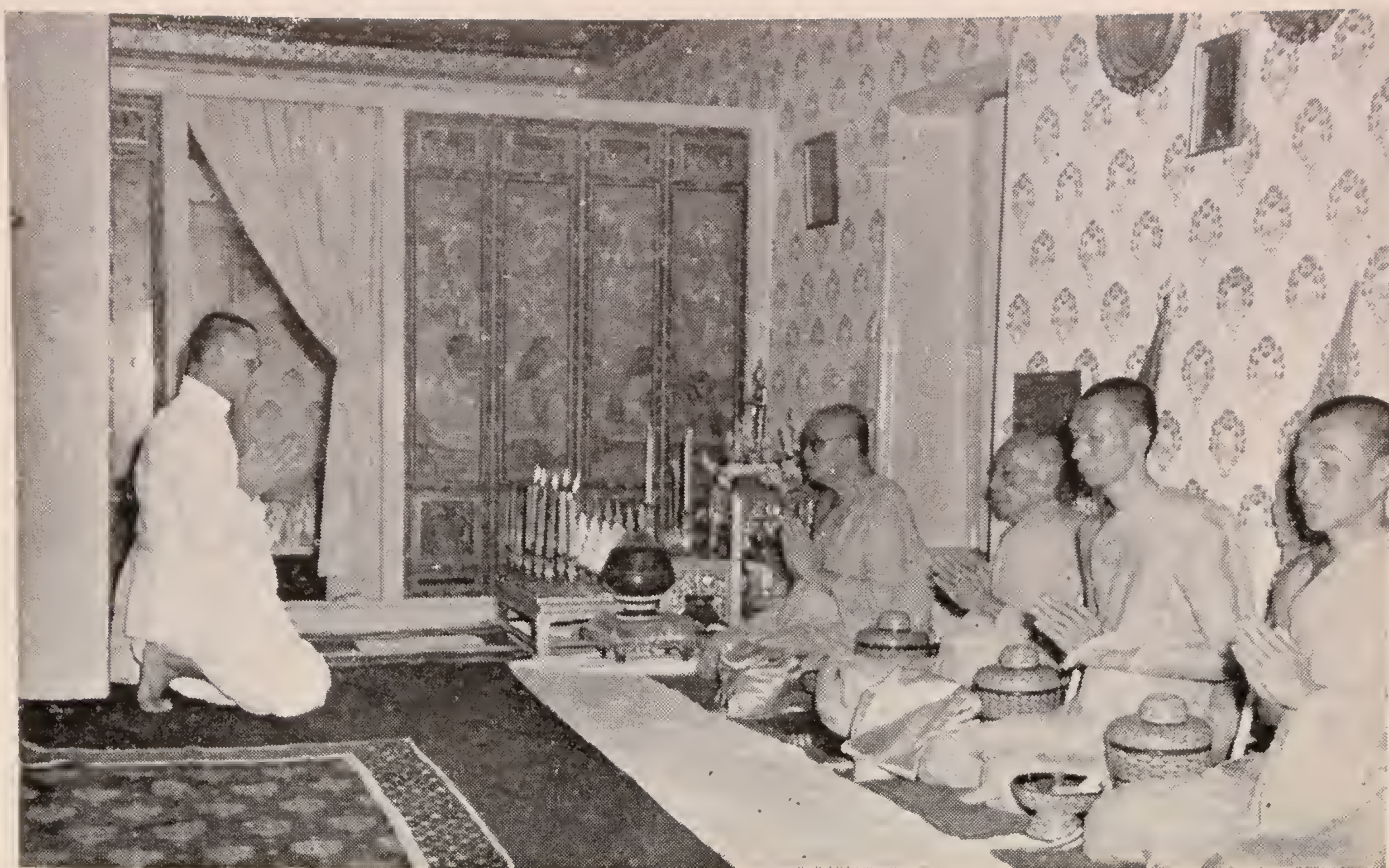
พวกภิกษุเราเป็นหมู่ที่ตั้งโดยหลักฐาน มีกฎหมายและขนบธรรมเนียมเป็นเครื่องปกครอง เหมือนหมู่อันตั้งเป็นหลักฐานอื่น ๆ กฎหมายและขนบธรรมเนียมของพวกพระภิกษุเรานี้ เรียกว่าพระวินัย เป็นคู่กับพระธรรมอันเป็นปฏิบัติทางใจ รวมทั้งสองอย่างนี้เป็นพระศาสนา เรียกโดยย่อว่า พระธรรมวินัย พระวินัยนั้น มีตำนานว่าท่านพระอุบาลีเข้าใจมาก ได้ศึกษามาแต่สำนักพระศาสดา พระองค์ทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ คือเป็นยอดแห่งภิกษุผู้ทรงพระวินัย ไม่มีภิกษุอื่นเทียมถึง เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ในพรรษานั้นเอง พระเถระทั้งหลาย มีท่านพระมหากัสสปะเป็นประธานประชุมกันทำสังคายนา วางแบบแผนแห่งพระพุทธศาสนาไว้เป็นหลัก ณ กรุงราชคฤห์พระนครหลวงแห่งแคว้นมคธ ในการสังคายนานั้น ท่านสังคายนาพระวินัยด้วยส่วนหนึ่งไต่ถามขอให้ท่านพระอุบาลีวิสัชนา แล้ววางเป็นแบบ ทรงจำเล่าเรียนสั่งสอนกันมาโดยปากหลายชั่วอายุ หรือล่วงมาหลายร้อยปีแต่พุทธปรินิพพาน กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษรในระหว่างนั้น เกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นเป็นคราว ๆ พระเถระทั้งหลายในสมัยนั้น ได้ประชุมกันวินิจฉัยลงเป็นแบบนำสืบกันมา แบบอันพระธรรมสังคาหกะทั้งหลายได้วางไว้นั้น เรียกว่า บาลี นับถือกันว่าเป็นแบบดั้งเดิม จำมาไม่เคลื่อนคลาด ทั้งท่านผู้จำในครั้งแรกก็เป็นพระมหาสาวกในยุคพระศาสดา เป็นผู้มีปรีชาแตกฉานในพระศาสนา เป็นพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ ปกรณ์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายในภายหลังรจนาแก้อรรถแห่งบาลีนั้นเรียกอรรถกถา นับถือคลายลงมาจากบาลี เพราะเป็นปกรณ์ชั้นที่ ๒ แต่ท่านผู้รจนาเป็นผู้รู้พระพุทธวจนะ จึงยังเป็นที่เชื่อฟัง ปกรณ์อันพระอาจารย์ทั้งหลายแต่งแก้ หรืออธิบายเพิ่มเติมอรรถกถา เรียกฎีกา ที่เพิ่มเติมฎีกา เรียกอนุฎีกา นับถือน้อยลงมากว่า

บนพระปั้นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงปลูกต้นสักข้างพระปั้นหย่า
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ในการทรงลาผนวช
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงแถลงการลาผนวช ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

อรรถกถา ถือเป็นเพียงมติของอาจารย์ผู้รจนา ปกรณ์ที่แต่งขึ้นตามความปรารถนาของพระอาจารย์ทั้งหลาย ไม่อยู่ในสายนี้ ถือเป็นเพียงอาจาริยวาทอย่างหนึ่ง ๆ โดยทางพิจารณาสอดส่องได้ความเข้าใจว่า ในสังคายนาครั้งแรก คงเป็นเพียงพระสงฆ์ประชุมกันไต่ถามสอบสวนกันถึงคำสั่งสอนของพระศาสดา ทั้งในส่วนพระธรรม ทั้งในส่วนพระวินัย ข้อใดได้ความรับรองทั่วไปหรือโดยมาก ก็คือเอาข้อนั้นเป็นเชื่อฟั่งได้นำกันสืบมา ในคราวหลัง ๆ เมื่อเกิดความเข้าใจแผกกันขึ้นว่าอย่างไรถูก หรือต้องการอธิบายข้อความอันยังไม่แจ่ม พระเถระผู้เป็นประธานในครั้งนั้นก็ประชุมกันทำสังคายนาวินิจฉัย แล้ววางเป็นแบบสืบลงมาอีกเป็นคราว ๆ กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร จึงเป็นทางที่รจนาอธิบายได้กว้างขวาง กิริยาที่นำพระศาสนาสืบลงมาด้วยไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรนั้น มีตัวอย่างที่แลเห็นอยู่ใกล้ ๆ ขนบธรรมเนียมของพวก (ธรรมยุตติกา) เรานี้เอง ตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช (จนบัดนี้ ๑๐๐ ปีเศษล่วงไปแล้ว) นำสืบกันมาด้วยประพฤติตามกัน ไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรเลย ยกไว้แต่หนังสือพระวินัย ฯ

พระวินัยนั้น ภิกษุรักษาดีโดยถูกทางแล้ว ย่อมได้อานิสงส์ คือ ความไม่ต้องเดือดร้อนใจ ซึ่งเรียกว่าวิปฏิสาร ภิกษุผู้ประพฤติย่อหย่อนทางพระวินัยย่อมได้วิปฏิสาร เพราะอนาจารผิดกฎหมายบ้านเมือง ถูกจับกุมและถูกลงโทษบ้าง ถูกดูหมิ่นบ้าง ไม่มีคนนับถือ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีลก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทก์ท้วง แม้ไม่มีใครว่าอะไรก็ตะขิดตะขวงใจไปเอง ที่สุดนึกขึ้นมาถึงตน ก็ติเตียนตนเองได้ ไม่ได้ปีติปราโมทย์ ฝ่ายภิกษุผู้นิยมในพระวินัย แต่ขาดความเข้าใจเค้าเงื่อน พอใจจะถือให้ตรงตามตำรับให้เหมือนครั้งพุทธกาล แต่ตนเกิดในกาลอื่น ในประเทศอื่น ย่อมได้พบความขัดข้องประพฤติไม่สะดวกใจเป็นธรรมดา และความประพฤตินั้น มักมัวไปหนักอยู่ในข้อที่เป็นธรรมเนียมที่ภิกษุเคยถือกันมา แต่ไม่เป็นสำคัญจริง ๆ นี้เรียกว่าประพฤติพระวินัยไม่ได้อานิสงส์ดังมุ่งหมาย กลับได้ความลำบากเสียอีก และผู้ประพฤติพระวินัยโดยไม่มีสติเช่นนั้น มักมีมานะถือตัวว่าตนประพฤติเคร่งครัดดีกว่าผู้อื่น และดูหมิ่นภิกษุอื่นว่าเลวทราม

นี้เป็นกิริยาที่น่าเกลียดน่าติอยู่แล้ว ครั้นจะต้องอยู่ร่วมและสมาคมกับภิกษุอื่นที่ตนเห็นว่าประพฤติบกพร่องในพระวินัย ย่อมรังเกียจและจำทำ กับได้ความเดือดร้อนซ้ำอีก ฝ่ายภิกษุผู้ประพฤติถูกทาง ย่อมได้ความแช่มชื่นเพราะรู้สึกว่าตนประพฤติดีงาม ไม่ต้องถูกจับกุมและลงโทษหรือติเตียน มีแต่จะได้ความสรรเสริญ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีล ก็องอาจไม่ต้องสะทกสะท้าน

อันจะปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จประโยชน์ ควรพิจารณาให้เข้าใจ ผลที่มุ่งหมายแห่งพระวินัยนั้น พระพุทธบัญญัติบางข้อ และอภิสมาจารบางหมวด พระศาสดาทรงตั้งไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหด จนถึงต้องโทษอาชญาแผ่นดินอย่างอุกฤษฏ์ก็มี เช่นห้ามทำโจรกรรมและฆ่ามนุษย์ เพื่อป้องกันความลวงโลกเลี้ยงชีพก็มี เช่นห้ามไม่ให้อวดอุตริมนุสสธรรม เพื่อป้องกันความเดือดร้อนก็มี เช่นห้ามไม่ให้ด่ากันตีกันเป็นต้น เพื่อป้องกันความประพฤติเลวทรามก็มี เช่นห้ามพูดปด ห้ามพูดส่อเสียด ห้ามเสพสุรา เป็นต้น เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายก็มี เช่นห้ามแอบฟังความของเขา เพื่อป้องกันความเล่นซุกซนก็มี เช่นห้ามไม่ให้เล่นจี้กัน ไม่ให้เล่นน้ำ ไม่ให้ซ่อนบริขารของกัน ทรงบัญญัติตามความนิยมของคนในครั้งนั้นก็มี เช่นห้ามไม่ให้ขุดดิน ไม่ให้พั่นต้นไม้ที่เขาถือว่ามีชีวิต ทรงบัญญัติโดยเป็นธรรมเนียมของภิกษุตามความสะดวกบ้าง ตามนิยมของบรรพชิตบ้าง เช่นห้ามไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล จะฉันอย่างอื่นนอกจากน้ำ ต้องรับประเคนก่อน นี้เป็นตัวอย่างแห่งผลที่มุ่งหมายของสิกขาบทนั้น ๆ อนึ่ง พึงใคร่ครวญถึงพระบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง จึงได้ทรงเพิ่มอนุบัญญัติดัดแปลงในหนหลัง ว่ายังให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายเดิม หรือกลายเป็นอื่นไปแล้ว แต่ยังต้องถือไปตามธรรมเนียมของภิกษุ อนึ่ง พึงใส่ใจถึงพระบัญญัติปรารภเฉพาะกาลประเทศอันเป็นไปในสมัยนั้น ครั้นกาลล่วงมานานและนำมาใช้ในประเทศอื่นเป็นไปไม่สะดวก ไม่มีใครจะแก้ไขได้ ภิกษุทั้งหลายในประเทศนั้น ในกาลนั้น จึงหันหาทางหลีกเลี่ยงประพฤติบ้าง เลิกเสียทีเดียวบ้าง เมื่อใคร่ครวญเห็นเช่นนี้แล้ว พึงนำความประพฤติไปให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายของพระวินัย และให้สำเร็จอานิสงส์ คือได้

เสด็จ ฯ ทูลลาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า บนตำหนักบัญจบเบญจมา
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ความชื่นบานว่าได้ประพฤติงาม ไม่ต้องได้ความเดือดร้อนเพราะเหตุประพฤติสะเพร่า หรือประพฤติไม่ถูกทางและไม่เกิดมานะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น ควรมีเมตตาอารี แนะนำเพื่อนสหธรรมมิก ที่ยังประพฤติบกพร่องให้ประพฤติบริบูรณ์

อีกประการหนึ่ง พึงนึกว่าการบวชนั้น มีความสำคัญเป็นที่สุด เพราะทำในท่ามกลางสงฆ์ในโรงอุโบสถ และต่อหน้าพระพุทธปฏิมา เมื่อบวชแล้วปฏิบัติดี ย่อมได้อานิสงส์ กล่าวโดยสรุปเป็น ๓ ประเภท คือแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่พระพุทธศาสนา อานิสงส์แก่ตนเอง หมายความว่า ได้ฝึกหัด กาย วาจา ใจ ให้อยู่ในเหตุผลที่ชอบ อานิสงส์แก่ผู้อื่น หมายความว่า ได้นำความปลาบปลื้มได้ให้เขาชื่นชม ได้ให้เขาชมบุญบารมี คือเขาได้อนุโมทนา นับตั้งแต่บิดามารดา ญาติพี่น้อง และบรรดาผู้เกี่ยวข้องทั้งมวล ตลอดถึงเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพพการี อานิสงส์แก่พระพุทธศาสนา หมายความว่า ได้ช่วยเหลือต่ออายุพระพุทธศาสนา ส่งเสริมผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์ อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ให้โบกสะบัดสืบไป สมกับพระบาลีที่ว่า อปิ รชฺเชน ตํ วรํ การบวชประเสริฐกว่าการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

สรุปพระวินัยบัญญัติ จบ

หมายเหตุ :- ข้อความที่อ่านนี้ตัดทอนจากวินัยมุขเล่ม ๑ และเรียงเพิ่มเติมเล็กน้อย ในวงเล็บมิได้อ่าน

พระราชดำรัสในการทรงลาผนวช

ในคราว
สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี
คณะรัฐมนตรี และประธานสภาผู้แทนราษฎร
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ณ พระตำหนักเพชร

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ตามที่ข้าพเจ้าได้แจ้งดำริ เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ศกนี้ว่า จะบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา บัดนี้ ข้าพเจ้าได้บรรพชาอุปสมบท และได้ลาสิกขาแล้ว ในวันนี้

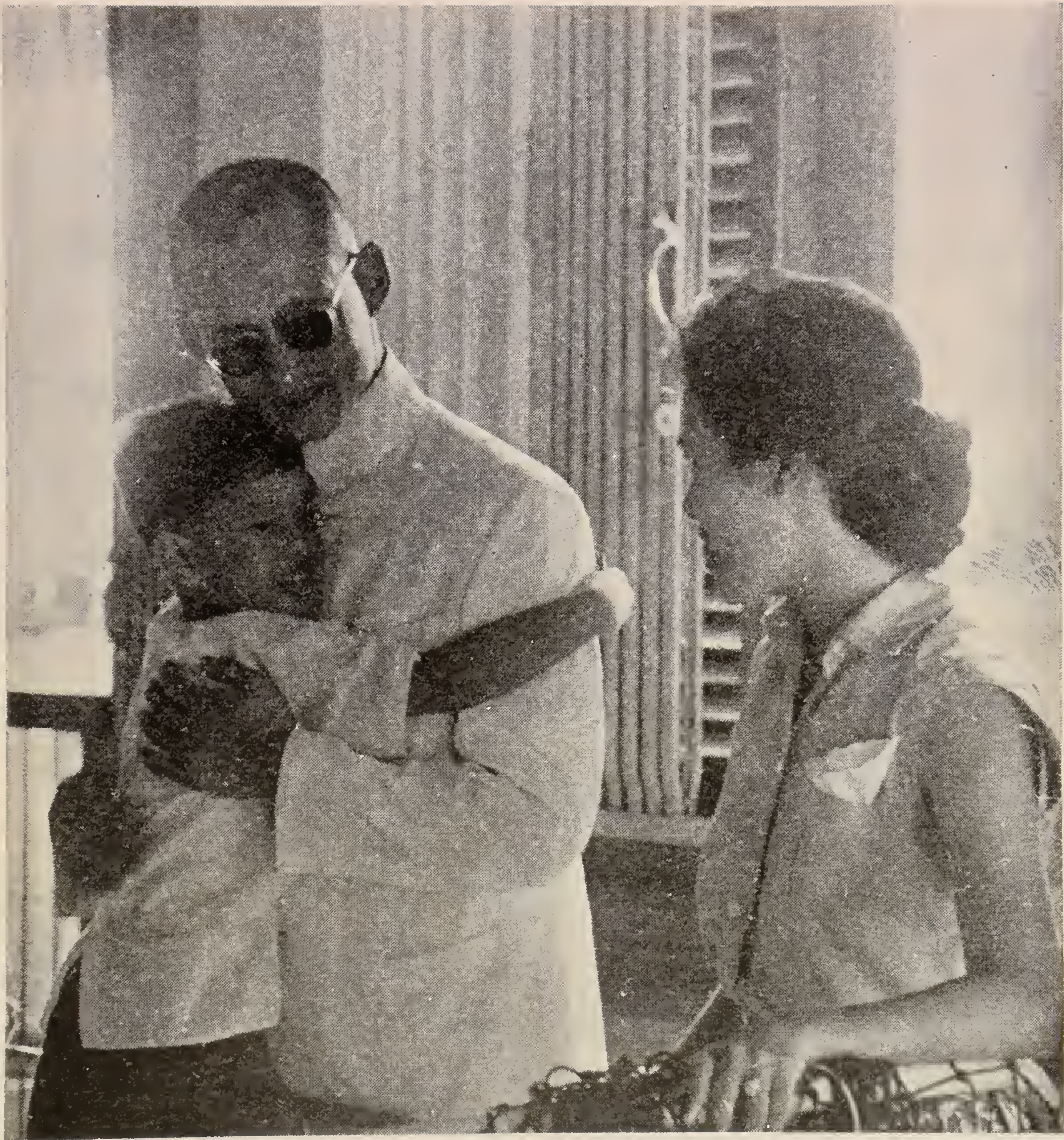
ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือในการนี้ โดยพร้อมเพรียงเป็นที่เรียบร้อยทุกประการ

ข้าพเจ้าขอขอบพระทัย สมเด็จพระบรมราชินี และขอบใจรัฐบาล ตลอดจนผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ช่วยกันบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปด้วยดี

ขอท่านทั้งปวง จงมีส่วนได้รับกุศล อันจะพึงเกิดขึ้นแต่การบรรพชาอุปสมบทของข้าพเจ้านี้ โดยทั่วกัน.

บนที่ประทับ ตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังทรงลาผนวชแล้ว
วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙

ภาคผนวก

เนื่องในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงผนวชครั้งนี้ ได้ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพระคุณูปการอันอเนกของสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์พระสังฆราชผู้ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่พระราชอุปัธยาจารย์ ทั้ง ๆ ที่มีพระอาการประชวรทุพพลภาพ ได้เอาพระทัยใส่ในอันที่จะถวายความรู้ทางพระพุทธศาสนา และถวายโอกาสให้ได้ทรงปฏิบัติสมณกิจให้ได้ผลเต็มตามภิกขุภาวะเป็นนานัปการ จึงได้มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขึ้น ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ความแจ้งอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาซึ่งได้ลงในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๗๔ ตอนที่ ๖ ลงวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้วนั้น

อนึ่ง ในโอกาสเดียวกันนี้ ยังมีพระเถรานุเถระที่ได้ปฏิบัติการสนองพระเดชพระคุณเป็นพิเศษ บางรูปอยู่ในฐานะสูงเต็มขีดขั้นแล้ว บางรูปทรงคุณวุฒิถึงคราวที่จะได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์อยู่แล้ว บางรูปได้โปรดให้ยกย่องขึ้นเป็นพิเศษ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา อาทิ คือ

สมเด็จพระวันรัต สังฆนายก เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร พระอนุศาสนาจารย์ ดำรงสมณศักดิ์สุดขีดอยู่แล้ว

พระศาสนโศภน เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม พระกรรมวาจาจารย์ โปรดให้เป็น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์

พระพรหมมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร ทำหน้าที่รับเสด็จดูแลแทนเจ้าอาวาสเป็นครั้งคราวที่เจ้าอาวาสประชวร แต่ดำรงสมณศักดิ์สูงอยู่แล้ว

พระโศภนคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพี่เลี้ยงฉลองพระเดชพระคุณใกล้ชิดตลอดเวลา เป็นพระธรรมวราภรณ์ พระราชาคณะชั้นธรรม

ส่วนพระราชาคณะในวัดบวรนิเวศวิหารรูปอื่น ๆ ก็ได้มีหน้าที่ถวายการสั่งสอนหรือสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดอย่างอื่น ๆ อีกทุกรูป ที่มีทางเลื่อนสมณศักดิ์ได้ก็ได้โปรดพระราชทานเลื่อนขึ้นเป็นพิเศษในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาศก ๒๔๙๙ แล้วเหมือนกัน.

สารบาญ

หน้า

หน้า

หนังสือเรื่องพระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวชนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นายขวัญแก้ว วัชโรทัย บันทึกและรวบรวมไว้

นายอาณัติ บุนนาค บันทึกภาพ

นายสุทัศน์ สิริสวย ม.ว.ม., ป.ช., ท.จ.

ชาตะ ๙ เมษายน ๒๔๕๘

มตะ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑

หนังสือเรื่องพระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวชนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นายขวัญแก้ว วัชโรทัย บันทึกและรวบรวมไว้

นาย[illegible]

วันออกเมรุรับพระราชทานเพลิง ๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๑

ประวัติ

นายสุทัศน์ สิริสวย ม.ว.ม.,ป.ช.,ท.จ.

---

๑. **นายสุทัศน์ สิริสวย** เกิดวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ณ ตำบลบางลำภูบน อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร เป็นบุตรนายสน นางวาส สิริสวย ได้แต่งงานกับ น.ส. พิมล สุรรัศมี เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ นายสุทัศน์ สิริสวย มีพี่หนึ่งคนน้องหนึ่งคน พี่ชื่อ ธวัช (แอ๊ด) สิริสวย น้องเป็นหญิง ชื่อชอุ่มเอม สิริสวย นายสุทัศน์ สิริสวย มีบุตรชายหนึ่งคน หญิงหนึ่งคน คือ น.ส. นีรนุช สิริสวย กับ นาย สุเทพ สิริสวย

๒. **นายสุทัศน์ สิริสวย** สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ และเข้าเรียนต่อในคณะรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

ต่อมาได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จนได้ปริญญาตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ และด้วยนิสัยรักการศึกษาเล่าเรียน จึงไม่ยอมหยุดยั้ง แม้ในขณะที่รับราชการเป็นผู้ใหญ่แล้ว ได้เข้าเรียน ในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๔ และ สำเร็จเมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ทั้งได้เรียนปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนสำเร็จ เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

๓. **ประวัติการรับราชการ**

๑๖.๓.๗๗ ผู้รั้งปลัดอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย
เงินเดือน ๔๐ บาท แต่เพราะเป็นผู้รั้งจึงรับจริงเพียง ๒๓.๒๐ บาท

๒๙.๙.๗๗ เป็นปลัดอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย
เงินเดือน ๔๐ บาท

๑.๘.๗๙ อัยการฝึกหัด กองคดี กรมอัยการ

เงินเดือน ๓๔ บาท

๑.๒.๘๐ อัยการผู้ช่วย จังหวัดชัยภูมิ

เงินเดือน ๘๐ บาท

๑ ก.ย. ๘๖ ผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม

เงินเดือน ๒๐๐ บาท

๑๙ ม.ค. ๘๗ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดนครจัมปาศักดิ์

เงินเดือนเท่าเดิม

๑ ก.ค. ๘๗ เป็นนายอำเภอจอมกระสาน จังหวัดนครจัมปาศักดิ์

เงินเดือนเท่าเดิม

๒๐ ม.ค. ๘๘ เป็นปลัดจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ปลัดจังหวัดสกลนคร ปลัด
ถึง ๔ พ.ย. ๘๙ จังหวัดหนองคาย เงินเดือนเท่าเดิม

๑๔ ส.ค. ๙๐ เป็นหัวหน้าแผนกโรงเรียน กองการปกครอง กรมมหาดไทย

เงินเดือนเท่าเดิม

๑๕ ส.ค. ๙๒ รักษาการในตำแหน่งเลขานุการกรม กรมมหาดไทย

เงินเดือน ๒๘๐ บาท

๑ ก.พ. ๙๓ เป็นเลขานุการกรม กรมมหาดไทย

เงินเดือน ๓๕๐ บาท

๒๐ ต.ค. ๙๖ รักษาการในตำแหน่งหัวหน้ากองกลาง กระทรวงมหาดไทย

เงินเดือน ๕๐๐ บาท

๒๘ ก.ค. ๙๘ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เลื่อนเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นพิเศษ

เงินเดือน ๖๕๐ บาท

๒๔ ก.ค. ๐๒ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่

เงินเดือน ๘๐๐ บาท

๑๔ ก.ค. ๐๓ ประจำกระทรวงมหาดไทย และเป็นรองเลขาธิการ ก.ต.ภ. ด้วย
เงินเดือนตามที่ปรับปรุงใหม่ ๖,๒๐๐ บาท

๑ ต.ค. ๐๗ เป็นรองปลัดกระทรวงมหาดไทย
เงินเดือน ๘,๐๐๐ บาท

๑๓ ก.พ. ๑๐ ประจำกระทรวงมหาดไทย (เพราะป่วย)
เงินเดือน ๘,๐๐๐ บาท

๑ มิ.ย. ๑๐ ลาออกจากราชการ เพราะป่วย

๔. อิสริยาภรณ์

๒๔๘๓ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

๒๔๘๔ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

๒๔๙๑ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

๒๔๙๒ จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก

๒๔๙๕ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

๒๔๙๖ ตริตาภรณ์ช้างเผือก

๒๔๙๙ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย

๒๕๐๓ เหรียญจักรพรรดิมาลา

๒๕๐๓ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก

๒๕๐๔ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย

๒๕๐๖ ประถมาภรณ์ช้างเผือก

๒๕๐๙ ทุติยจุลจอมเกล้า

๒๕๐๙ มหาวชิรมงกุฎ

อาลัยสุทัศน์

ข้าพเจ้าใจหายวาบเมื่อได้ทราบข่าวมรณกรรมของ คุณสุทัศน์ สิริสวย ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่า คุณสุทัศน์ ฯ ป่วยหนักมาช้านาน และจะต้องได้รับข่าวนี้ไม่วันใดก็วันหนึ่ง เมื่อวันดังกล่าวนั้นมาถึงเข้าจริงก็อดใจหายไม่ได้ เพราะเป็นการจากไปอย่างแน่นอน ซึ่งไม่มีวันจะกลับมาอีก

คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้ร่วมราชการด้วยกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นคนมีอัธยาศัยใจคอเยือกเย็น สุขุมรอบคอบ ทั้งเป็นคนเปรื่องปราดคล่องแคล่ว รู้ใจและเข้าใจประเด็นและความมุ่งหมายอย่างแจ่มแจ้งที่สุด ผู้บังคับบัญชาผู้ใดได้ใช้แล้วจะติดใจและเบาใจอย่างยิ่ง คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งที่เด่นนอกเหนือจากสิ่งอื่น คือ ความซื่อสัตย์ คุณสุทัศน์ ฯ ทำงานท่ามกลางอำนาจหน้าที่ที่เย้ายวนในลาภสักการได้มาก แต่ไม่เคยมีแม้สักครั้งเดียวที่ คุณสุทัศน์ ฯ จะเผลอตัวตกอยู่ใต้อำนาจความเย้ายวนดังกล่าว คุณสุทัศน์ ฯ จึงเป็นผู้หนึ่งที่สามารถรักษาชื่อเสียงในด้านความซื่อสัตย์นี้ไว้เป็นแบบอย่างของข้าราชการที่ดีได้

ด้วยเหตุที่ คุณสุทัศน์ ฯ ตั้งตนไว้ชอบดังนี้ จึงมีผู้เคารพรักใคร่มากมาย แม้เมื่อถึงแก่กรรมแล้ว ทุกคนก็ได้พากันมาเคารพศพอย่างแน่นขนัดมากมาย ไม่เว้นแต่ละวัน

ความตายไม่เคยละเว้นใคร ถึงแม้ คุณสุทัศน์ ฯ จะเป็นคนดีสักเพียงใดก็ดู เหมือนว่าเทพเจ้าจะยิ่งรักมากขึ้น พวกเราทั้งหลายแม้จะอาลัยรักสักเพียงใดก็จำต้องตัดใจ เมื่อระลึกถึงว่าเราไม่สามารถจะเหนี่ยวรั้งเขาไว้ได้

ได้แต่ว่า พวกเรามาร่วมทำบุญอุทิศให้ และตั้งจิตอธิษฐานว่าด้วยอำนาจความดีงามของ คุณสุทัศน์ ฯ ที่ประกอบไว้ทั้งทางโลกและทางธรรม จงเป็นกุศลผลบุญที่ตามสนองให้ คุณสุทัศน์ ฯ มิตรดีของเราประสบสันติสุขในสัมปรายิกภพ เทอญ.

ทวี แรงขำ

(นายทวี แรงขำ)
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของคุณสุทัศน์ สิริสวย ด้วยความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง คุณสุทัศน์ สิริสวย แม้จะไม่ได้ปฏิบัติราชการในกระทรวงการต่างประเทศ แต่ก็ได้เคยปฏิบัติงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับงานด้านการพัฒนาภาคใต้และการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในระหว่างที่ปฏิบัติงานร่วมกันมา คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้ปฏิบัติงานด้วยความเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร และอดทน แม้ในระยะหลังสุขภาพจะไม่ค่อยสมบูรณ์ก็ยังพยายามช่วยปฏิบัติราชการอย่างสุดความสามารถ อันเป็นผลให้งานด้านการพัฒนาภาคใต้และการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ บังเกิดผลดีสมตามความมุ่งหมายของทางราชการ ประกอบกับคุณสุทัศน์ สิริสวย เป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง โอบอ้อมอารี และสุภาพเรียบร้อย จึงเป็นที่รักใคร่นับถือของผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน และผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ โดยทั่วไป การที่คุณสุทัศน์ สิริสวยได้มาถึงแก่อนิจ-กรรมลงเช่นนี้ แม้จะเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น แต่ทุกคนก็รู้สึกเสียดายและอาลัยในความดีงามของคุณสุทัศน์ สิริสวย

ด้วยคุณความดีที่ได้สร้างสมมา ข้าพเจ้าขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณสุทัศน์ สิริสวย จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

พันเอก ถนัด คอมันตร์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
ประธานคณะกรรมการพัฒนาภาคใต้

ด้วยความรักและสงสาร

โดย **ศาสตราจารย์ หลวงนรกิจบริหาร**

คุณสุทัศน์ สิริสวย เดิมชื่อละออ ผมรู้จักมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓๕ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ คุณสุทัศน์ได้เข้าเรียนวิชารัฐศาสตร์ในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ซึ่งขณะนั้นผมสอนวิชากฎหมายปกครองที่คณะรัฐศาสตร์อยู่แล้ว คุณสุทัศน์จึงเรียกผมว่า "อาจารย์" มาแต่ครั้งนั้น และคงเรียกผมว่าอาจารย์ตราบจนกระทั่งเขาไม่อาจพูดได้ ซึ่งผมก็อดที่จะนึกมิได้ถึงภาพที่เขาไม่อาจพูดได้ แต่เขาก็ยังพยายามใช้ดวงตาของเขามองอย่างเศร้า ๆ แทนนั้น เป็นที่น่าสงสารเป็นที่จับใจยิ่งนัก และผมไม่อาจที่จะลืมเสียได้

คุณสุทัศน์เรียนที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ได้ปีเดียว คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยก็ถูกยุบ ต้องโอนไปรวมกับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งตั้งขึ้นใหม่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผมก็ได้ตามไปสอนที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วยเหมือนกัน การยุบคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ในครั้งนั้น พวกเราชาวรัฐศาสตร์เรียกกันว่า "แพแตก" เวลานั้นผมยังรับราชการอยู่ในกรมมหาดไทย จึงมีโอกาสได้ดำเนินการขอรับเอานักเรียนรัฐศาสตร์รุ่นนี้ที่เรียนค้างอยู่ปี ๑ และปีที่ ๒ ทั้งหมด มาเป็นผู้รั้งปลัดอำเภอและวิ่งเต้นให้ได้เทียบวิชาที่จะเรียนต่อทางมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มิต้องเรียนซ้ำในวิชาที่เคยเรียนมาแล้ว คุณสุทัศน์ก็รวมอยู่ในจำนวนนี้ด้วยผู้หนึ่ง ซึ่งได้ถูกส่งไปเป็นผู้รั้งปลัดอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย คุณสุทัศน์เป็นปลัดอำเภออยู่ ๒ ปี ก็สอบได้ธรรมศาสตร์บัณฑิต ก็ขอโอนไปอยู่กรมอัยการ เป็นอัยการจังหวัดอยู่ประมาณ ๖-๗ ปี ก็โอนไปอยู่กระทรวงยุติธรรมครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นผู้พิพากษาอยู่ที่

จังหวัดนครจัมปาศักดิ์ อันเป็นดินแดนที่ประเทศไทยพึ่งได้รับคืนมาจากประเทศฝรั่งเศส ขณะนั้นผมก็ยังรับราชการอยู่กรมมหาดไทย จึงได้ขอโอนคุณสุทัศน์กลับมาอยู่กรมมหาดไทยอีก โดยคุณสุทัศน์ได้รับแต่งตั้งเป็นนายอำเภอจอมกระสาน จังหวัดนครจัมปาศักดิ์ แล้วจึงย้ายไปเป็นปลัดจังหวัดสกลนครและหนองคายในเวลาไม่สู้ช้านัก ต่อจากนั้น คุณสุทัศน์ก็ได้รับราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทยจนถึงแก่กรรม นับได้ว่าคุณสุทัศน์เป็นลูกหม้อของมหาดไทยที่แท้จริงคนหนึ่ง และมีสีสรรสดใสไม่ต่างพร้อยที่ตรงไหน

ตามชีวประวัติของคุณสุทัศน์ที่ผมนำมากล่าวในที่นี้บางตอน ย่อมเป็นที่เห็นได้ว่า ผมกับคุณสุทัศน์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาโดยลำดับ ทั้งในฐานะที่คุณสุทัศน์เคยเรียกว่าอาจารย์ และเคยร่วมรับราชการกันมาอย่างใกล้ชิด ยิ่งกว่านั้นคราวใดที่ผมได้รับหน้าที่ในราชการเป็นพิเศษอย่างไร คุณสุทัศน์จะเป็นคนในระดับแรกที่จะถามผมว่า "มีอะไรที่อาจารย์จะใช้ผมบ้าง" เช่น ในการที่ผมได้รับหน้าที่ให้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครองขึ้นที่สวนสุนันทา และผมมีตำแหน่งเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาการ คุณสุทัศน์ก็ได้มาร่วมงานเป็นหัวหน้าแผนกของโรงเรียนนี้ด้วย แม้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีการจัดตั้งสำนักงาน ก.ต.ภ. ขึ้นตามกฎหมายว่าด้วยการจัดระเบียบราชการสำนักนายกรัฐมนตรี คุณสุทัศน์ก็เป็นคนแรกที่ผมได้ระลึกถึง ซึ่งขณะนั้นคุณสุทัศน์เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอยู่ที่เชียงใหม่ ก็ได้มาดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการสำนักงาน ก.ต.ภ. ร่วมงานกับผม แต่ก็ยังมีตำแหน่งอยู่ทางกระทรวงมหาดไทยอีกด้วย จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ จึงกลับไปเป็นรองปลัดกระทรวงมหาดไทย ไปรับราชการอยู่กระทรวงมหาดไทยในตอนนี้ได้ประมาณปีเศษก็เริ่มเจ็บหนัก ในขณะไปปฏิบัติราชการอยู่ในต่างจังหวัด

ตลอดเวลาที่เรารับราชการด้วยกันมา คุณสุทัศน์ไม่เคยทำความหนักใจหรือผมต้องบ่นว่าเลย ผมไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินคุณสุทัศน์มีโมโหโกรธเคืองดุว่าใคร เห็นมีแต่พูดยิ้มหัวอยู่ตลอดเวลา มีความขยันขันแข็งในการปฏิบัติหน้าที่ ปฏิบัติงานได้รวดเร็วทันใจ เรื่องยุ่งของเขาก็มีแต่เรื่องจะเรียน จะหาความรู้ จะรวบรวมจัดทำตำรับตำราตลอดเวลา ๕-๖ ปีที่อยู่ ก.ต.ภ. คุณสุทัศน์ไปดูงานต่างประเทศไม่น้อยกว่า ๒-๓ ครั้ง

ไปศึกษาที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร และไปศึกษาเพื่อทำปริญญาโทที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเขาก็ได้ผลงานและการเรียนสำเร็จสมความประสงค์เป็นอย่างดีทุกประการ แม้กระทั่งเมื่อไปบวชเป็นพระภิกษุก็ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยได้เป็นอย่างดี ทำประวัติให้พูดกันอยู่จนทุกวันนี้ว่า เป็นพระภิกษุบวชใหม่ ๓ เดือนที่ยอดเยี่ยม สามารถท่องปาติโมกข์ได้ทั้งเล่มด้วยความแม่นยำถูกต้อง ซึ่งยากที่ผู้ใดจะกระทำได้

คุณสุทัศน์สนิทสนมรักใคร่ผมและทำตนเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย แม้จะมีตำแหน่งหน้าที่ใหญ่โตขึ้นเพียงใด และหรือผมจะอยู่ในฐานะที่ไม่อาจให้เขาพึ่งได้ ก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร การที่ผมต้องสูญเสียคนที่ผมรัก และเป็นการสูญเสียที่ผมไม่เคยต้องสูญเสียในลักษณะที่คนรักได้แต่มองดูผมด้วยแววตาเศร้า แล้วพูดอะไรหรือแม้แต่เพียงจะยกมือขึ้นก็ไม่ได้ ทั้งรูปร่างหน้าตาก็ผิดไปจากเดิมที่เคยมีแต่รอยยิ้ม จึงเป็นการสูญเสียที่ผมเศร้าสลดและเสียใจยิ่งกว่าในคราวใด เป็นการสูญเสียคนรักที่เป็นทั้งศิษย์ เป็นทั้งคนดีที่เคยอยู่ในบังคับบัญชา และเป็นที่น่าสงสารยิ่งนัก ผมจะไม่ลืมเขา จะต้องสงสารเขาไปอีกนานเท่านาน และทุกครั้งผมจะต้องนึกถึงเขาเมื่อได้ผ่านห้องที่เขาเคยทำงานซึ่งเราเคยอยู่ร่วมกันมา

ขอกุศลผลบุญราศีทักษิณานุประทานทั้งปวง ทั้งที่คุณสุทัศน์ สิริสวยได้สร้างสมไว้ และที่บรรดาญาติมิตรได้สร้างอุทิศให้ จงเป็นผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณสุทัศน์ สิริสวย ประสบแต่อิฐวิบูลมนูญผล ถึงซึ่งสุคติและทิพยสมบัติในสัมปรายภพนั้นเถิด.

บ้านแดงประเสริฐ
วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๑๑

คุณสุทัศน์ อยู่ที่ไหน

คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้ผ่านชีวิตการงานมาหลายทาง เป็นผู้ที่มีประสพการณ์อย่างมากผู้หนึ่ง ซึ่งยากที่บุคคลทั่วไปจะมีได้เช่นนั้น น่าจะเป็นชีวิตที่น่าศึกษา

เบื้องต้น ในวัยเด็กเป็นนักเรียนที่ดีของสำนักศึกษา คือโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ และโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

ต่อมาก็มีชีวิตในขั้นอุดมศึกษา คือ ในโรงเรียนหรือคณะข้าราชการพลเรือนของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ซึ่งต่อมาได้ปรับปรุงขึ้นเป็นคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ในจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย และโอนไปสังกัดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนจบปริญญาตรี และมีโอกาสได้ศึกษาต่อในคณะรัฐประศาสนศาสตร์ แม้เมื่อมีอายุและตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ใหญ่แล้วจึงได้ปริญญาโททางรัฐประศาสนศาสตร์เป็นมหาบัณฑิต ขณะเดียวกันก็เป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดของประเทศ คือ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

เมื่อออกรับราชการก็เริ่มต้นขั้นต่ำของตำแหน่งในเวลานั้น คือ เมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว โดยเป็นปลัดอำเภอในท้องที่จังหวัดเชียงราย ประมาณ ๓ ปีก็โอนมาอยู่กรมอัยการ และเป็นอัยการผู้ช่วยจังหวัดชัยภูมิ จังหวัดสมุทรสาคร

ระหว่างเป็นพนักงานอัยการอยู่นี้ คุณสุทัศน์ได้อุปสมบทที่สำนักวัดบวรนิเวศในปี ๒๔๘๑ และเป็นพระภิกษุที่ศึกษาพระธรรมวินัยได้ยอดเยี่ยมอย่างยิ่งเป็นประวัติการณ์ กล่าวคือ เป็นพระนวกะภิกขุที่สวดปาฏิโมกข์ได้จบในพรรษาเดียว ซึ่งเท่าที่ทราบมาในเมืองไทยเคยมีมาแล้วสักองค์หนึ่งหรือสององค์เท่านั้น และคุณสุทัศน์เป็นองค์ที่ ๒ หรือที่ ๓ และต่อมาถึงบัดนี้ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีพระภิกษุองค์ใดที่ท่องสวดปาฏิโมกข์ได้ในพรรษาเดียว

คุณสุทัศน์เป็นอัยการอยู่ได้ ๖ ปีก็สอบคัดเลือกเป็นผู้พิพากษากระทรวงยุติธรรมได้ในปี ๒๔๘๖ เป็นผู้พิพากษาในศาลอาญา ศาลแขวงธนบุรี และออกหัวเมืองไปเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ สมัยยึดครองดินแดนคืนจากฝรั่งเศส

แทนที่คุณสุทัศน์จะมั่นคงอยู่กับชีวิตทางศาลนานเกิน ๒ ปี กลับสมัครขอย้ายกลับมาอยู่ทางฝ่ายปกครองอีกครั้งหนึ่ง คือ ได้โอนมาเป็นนายอำเภอจอมกระสานต์ จังหวัดนครจัมปาศักดิ์, สกลนคร, หนองคาย และมาเป็นอาจารย์โรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครอง, เป็นเลขานุการกรมมหาดไทย, เป็นหัวหน้ากองกลาง ผลที่สุดได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ตั้งแต่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเชียงใหม่ เมื่อย้ายจากผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ก็มาอยู่กระทรวง โดยได้รับแต่งตั้งเป็นรองเลขาธิการ ก.ต.ภ. ซึ่งเป็นตำแหน่งทางการเมืองอยู่ ๕ ปี จนย้ายกลับมาอยู่กระทรวงมหาดไทยอีกครั้งหนึ่งในฐานะรองปลัดกระทรวง

เมื่อมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว คุณสุทัศน์ยังเป็นนักศึกษา คือเป็นนักศึกษาจริง ๆ ไม่ใช่นักศึกษาผู้ใหญ่แต่ชื่อ และสอบได้ปริญญาโททางรัฐประศาสนศาสตร์ในบั้นปลายของชีวิตนี่เอง คุณสุทัศน์เป็นผู้คงแก่เรียนอย่างแท้จริงผู้หนึ่ง มีสมองและความจำอย่างดีเลิศ เป็นมือบริดจ์ชั้นเยี่ยมผู้หนึ่ง

คุณสุทัศน์เป็นผู้ประกอบกรรมดีในปัจจุบัน และคงจะเป็นผู้ประกอบกรรมดีในอดีตด้วย จึงปรากฏความสำเร็จในชีวิตอย่างราบรื่น มีประสพการณ์ในการงานที่น่าศึกษา เป็นผู้ใหญ่อันเป็นที่พึ่งพาของเพื่อนฝูงญาติมิตรสม่ำเสมอ คุณสุทัศน์อยู่ที่ไหนก็มีแต่เพื่อนฝูงที่นั่น ขณะนี้คุณสุทัศน์คงไปอยู่ ณ ที่ที่มีความสุข ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ที่ที่คุณสุทัศน์ไปอยู่นั้นคือที่ไหน–ขอได้ส่งข่าวทางใดมาให้เพื่อน ๆ ได้ทราบบ้าง คิดถึง–

จากเพื่อนคนหนึ่ง – **พ. สุวรรณรัฐ**

อาลัยถึงคุณสุทัศน์ สิริสวย

ศาสตราจารย์ คุณหญิงอุบลและข้าพเจ้า รู้จักคุณสุทัศน์เป็นอย่างดีด้วยกันทั้งคู่ และในเมื่อต้องมาสิ้นเพื่อนที่ดี เพื่อนร่วมงานที่ดี และนักบริหารที่ดี ในวัยและเวลาอันไม่สมควร อย่างยากที่จะหาแทนได้เช่นนี้ จึงทำให้มีความอาลัยอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าได้รู้จักคุณสุทัศน์ครั้งแรก เมื่อกลับจากต่างประเทศ ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ทำงานร่วมอยู่ในกรมเดียวกัน คือในกรมมหาดไทย ซึ่งปัจจุบันคือกรมการปกครอง ได้เดินทางไปต่างประเทศด้วยกันหลายครั้ง ทั้งในยุโรป อเมริกา และต่อมาเมื่อคุณสุทัศน์ได้ดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งใกล้ชิดกันมาก ก็ยังได้เดินทางไปมาเลเซียร่วมกัน จึงทำให้มีความผูกพันสนิทสนมกันยิ่งขึ้น

การที่ได้คบหาสมาคม สนิทสนมกันอย่างใกล้ชิดนี้เอง ทำให้ประจักษ์ว่าคุณสุทัศน์เป็นคนดีจริงอย่างหาได้ยาก เป็นคนเข้มแข็ง บากบั่น มานะ ฝ่าฟันอุปสรรคโดยไม่ย่อท้อ อัธยาศัยดี ร่าเริง ใจนักเลง สำนึกในบุญคุณของผู้อื่น และรู้จักวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะและตำแหน่ง

ข้าพเจ้าได้มีฐานะเป็นอาจารย์คุณสุทัศน์ เมื่อคุณสุทัศน์สมัครเข้าเรียนรัฐ-ประศาสนศาสตร์ เวลานั้นคุณสุทัศน์มีตำแหน่งทางราชการเป็นถึงรองปลัดกระทรวง แต่เมื่ออยู่ในหมู่นักศึกษา คุณสุทัศน์ก็วางตนเหมือนนักศึกษา บำเพ็ญตนสนิทสนมคุ้นเคยกับนักศึกษาและคณาจารย์เหมือนนักศึกษาธรรมดาผู้หนึ่ง จึงทำให้นักศึกษาทั่วไปเลื่อมใสศรัทธา เคารพยกย่อง ถึงกับได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้า จนกระทั่งสำเร็จปริญญาโท

บุคคลเช่นนี้ เป็นปราชญ์บัณฑิต คือ รู้ทั้งวิชาการ รู้จักตน รู้จักวางตนสมกาลเทศะ รู้จักวิธีปฏิบัติราชการและปฏิบัติตนให้ได้ผลต่อชาติและสังคม ในฐานะประชาชนก็เป็นประชากรชั้นดี ในฐานะนักศึกษาก็เป็นนักศึกษาที่ยอดเยี่ยม และในฐานะ

ข้าราชการ ก็เป็นนักบริหารที่สามารถและหาได้ยากยิ่ง ในเมื่อต้องมาสูญเสียด้วยโรคอันมิได้เคยคิดคาดในวัยอันควรจะก้าวหน้าได้อีกเช่นนี้ จึงทำให้มิตรสหาย เฉพาะอย่างยิ่งศาสตราจารย์ คุณหญิงอุบลและข้าพเจ้า และวงศ์ญาติเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง

ขออำนาจกุศลบุญและคุณความดีที่คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้ทำไว้ในโลกนี้ จงบันดาลให้คุณสุทัศน์ สิริสวย สำเร็จอิฐวิบูลยผล ในสัมปรายิกภพ.

(มาลัย หุวะนันทน์)

อาลัยถึงคุณสุทัศน์

จาก

วิทุร จักกะพาก

รองปลัดกระทรวงมหาดไทย

คุณสุทัศน์ สิริสวย เป็นคนมีความรู้ มีความสามารถ และมีโชค แต่เป็นคนที่น่าสงสาร เพราะความรู้ความสามารถและโชคที่มีอยู่ ไม่อาจดลบันดาลให้สำเร็จเป้าประสงค์สูงสุดของชีวิตตามที่คิดหวังไว้ได้

คุณสุทัศน์ เริ่มชีวิตด้วยฐานะไม่แตกต่างกับบุคคลทั่วไป แต่วิธีดำเนินการเพื่อความก้าวหน้าของชีวิต คุณสุทัศน์มีวิธีแปลกกว่าคนอื่น คือใช้วิธีการอย่างเส้นทะแยงมุม โดยปกตินั้น เส้นทะแยงย่อมยาวกว่าเส้นราบขนาน แต่คุณสุทัศน์สามารถใช้เส้นทะแยงหลายครั้ง ลัดขึ้นหน้าผู้ที่ตั้งต้นในฐานะเดียวกันได้ก่อนผู้อื่น แม้ผู้ที่ใช้วิธีเส้นตรงหรือเส้นดิ่ง ก็อดพิศวงไม่ได้ เป็นวิธีการที่เพื่อนฝูงทั่วไปก็คงทราบกันอยู่ แต่ไม่มีใครเลียนแบบนำไปใช้ได้

วิธีวิ่งทะแยงนี้ คุณสุทัศน์ใช้มาตลอดอายุราชการ และสามารถบันดาลให้คุณสุทัศน์ ก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ได้อย่างชื่นชม คุณสุทัศน์เริ่มต้นราชการด้วยตำแหน่งปลัดอำเภอ จากปลัดอำเภอผ่านไปเป็นอัยการ จากอัยการไปเป็นผู้พิพากษา จากผู้พิพากษามาเป็นนายอำเภอ, ปลัดจังหวัด, หัวหน้าแผนกและเลขานุการกรม จากเลขานุการกรมมาเป็นหัวหน้ากอง แล้วไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด จากผู้ว่าราชการจังหวัดมาเป็นรองเลขาธิการ ก.ต.ภ. จากรองเลขาธิการ ก.ต.ภ. ก็ได้มาดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งคิดว่า จะเป็นเส้นทางที่คุณสุทัศน์จะเริ่มใช้วิธีวิ่งเป็นเส้นตรง แทนเส้นทะแยงที่ใช้มาตลอดอายุราชการ และปลายทางของเส้นตรงสั้น ๆ นี้ มีความหวังที่เห็นแสงสว่างอันเจิดจ้าพอดูอยู่

ดังได้กล่าวแล้วว่า คุณสุทัศน์มีความรู้ความสามารถและมีโชค เพราะเส้นทางชีวิตที่ผ่านมาถ้าไม่ประกอบด้วยคุณลักษณะเหล่านี้แล้ว ก็ย่อมยากที่จะไต่เต้าอย่างผาดโผนมาถึงชั้นนี้ได้ แต่คุณสุทัศน์เป็นคนที่น่าสงสาร แม้จะได้วิ่งผ่านทางที่คดโค้งมาได้ด้วยดีและรวดเร็ว ก็หนีไม่พ้นอนิจจังคือความไม่เที่ยง ทุกอย่างที่คุณสุทัศน์ไต่เต้าขึ้นมา แต่ละขั้นเที่ยงแท้มั่นคง แต่ร่างกายของคุณสุทัศน์เอง พบความไม่เที่ยงแท้มั่นคงเสียแล้ว เป็นความไม่เที่ยงแท้มั่นคงที่จู่โจมเข้ามาขวางทางชีวิตไว้โดยกระทันหัน หมดทางที่จะก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางขั้นสุดท้ายได้ เพราะอุปสรรคนี้ ไม่ว่าใครจะใช้เส้นทะแยงเส้นตรงอย่างไร ก็ไม่อาจหลบหลีกให้พ้นโรคภัยและความตายได้

ความตายเป็นเรื่องแน่นอนของทุกชีวิตที่ก่อกำเนิดมา แต่ความตายที่มาถึงคุณสุทัศน์ ฉับพลันรวดเร็วเกินกว่าที่ใคร ๆ จะคาดหมายได้ ใครที่ได้ทราบข่าว ก็อดรันทดใจมิได้ ต่อบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งวางวิถีชีวิตไว้แน่นอนมั่นคง มีวิธีการวิ่งเข้าหาเป้าประสงค์ด้วยเส้นทางพิเศษ ยากที่ใครจะเลียนแบบได้ เป็นผู้สามารถ มีความรู้ และเป็นผู้มีโชค แต่เป็นบุคคลที่น่าสงสาร เพราะเป้าประสงค์ที่ปรารถนาขั้นสุดท้ายของชีวิต ก็วางอยู่ใกล้เอื้อมมือ ทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมที่จะเป็นทางสะดวก แต่มฤตยูได้เข้ามาปิดฉากชีวิตเสียก่อน

คุณสุทัศน์ เดินทางชีวิตในมนุษยโลกมาด้วยดี แม้จะมีวิธีการแปลก ๆ ของตนเองก็ไม่เคยเบียดเบียนกระทบกระเทือนให้ใครเดือดร้อน มีแต่ให้ความสนใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้คบหาสมาคมทุกชั้น ไม่ว่าสูงกว่า เสมอกัน หรือต่ำกว่า พอใจท่าทีและศรัทธาต่อการวางตนที่เหมาะสมของคุณสุทัศน์ทุกคน ที่ต้องมาจบชีวิตในวัยอันไม่สมควร และควรจะก้าวหน้าได้ยิ่งกว่านี้ จึงเป็นที่น่าเศร้าสลดใจแก่มิตรสหายและวงศ์ญาติเป็นอย่างยิ่ง ขอให้กุศลกรรมที่คุณสุทัศน์ได้ทำไว้ในโลกมนุษย์นี้ จงเป็นพลวปัจจัยบรรดาลให้คุณสุทัศน์ ลิริสวย ประสบความเกษมสุข ณ สัมปรายิกภพ ทุกประการ.

คำไว้อาลัย

ของ

อธิบดีกรมการปกครอง

ข้าพเจ้ามีความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทราบข่าวการมรณกรรมของคุณสุทัศน์ สิริสวย อดีตรองปลัดกระทรวงมหาดไทย (ฝ่ายพัฒนา) ในฐานะที่คุณสุทัศน์ สิริสวย เป็นเพื่อนร่วมรุ่นกับข้าพเจ้าเมื่อครั้งเรียนรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อจบการศึกษาแล้ว ก็ได้ร่วมทำงานด้วยกันเป็นเวลาช้านาน คุณสุทัศน์ สิริสวย กับข้าพเจ้าจึงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก ทั้งในด้านส่วนตัวและหน้าที่การงาน ในระยะหลังแห่งชีวิตราชการในตำแหน่งรองปลัดกระทรวงมหาดไทย คุณสุทัศน์ สิริสวย กับข้าพเจ้ายังได้ร่วมทำงานที่สำคัญ ๆ ด้วยกันหลายอย่าง คุณสุทัศน์ สิริสวย เป็นที่รักใคร่นับถือของบรรดาญาติมิตรและเพื่อน ๆ ตลอดจนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เป็นผู้ที่มีคุณงามความดีมากมายเกินกว่าที่จะนำมากล่าวให้หมดสิ้นในโอกาสนี้ได้ ในด้านการเรียนนั้น คุณสุทัศน์ สิริสวย เคยได้รับรางวัลหมั่นเรียนจากโรงเรียนติดต่อกันถึง ๘ ปี เป็นผู้ที่สนใจในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ แม้ในตอนที่คุณสุทัศน์ สิริสวย ดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการ ก.ต.ภ. ก็ยังได้สมัครเข้าเรียนที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ปัจจุบันนี้เปลี่ยนชื่อเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์) และได้รับพระราชทานปริญญารัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต (เกียรตินิยมดี) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คุณสุทัศน์ สิริสวย มีความพากเพียรและใฝ่หาความรู้อย่างหาตัวจับยาก

ในด้านการงานก็เป็นผู้เสียสละอุทิศเวลาและความสุขส่วนตัวเพื่อประชาชนและประเทศชาติ เป็นแบบอย่างที่ดีเลิศของนักปกครอง เช่น เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้พิพาก-

ษาศาลจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ก็สามารถหาความสุขให้แก่ตัวเองและครอบครัวได้อย่างดี แต่ก็หาได้ทำเช่นนั้นไม่ กลับโอนกลับมารับราชการสังกัดเดิม ในตำแหน่งนายอำเภอจอมกระสาน จังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ซึ่งเป็นถิ่นทุรกันดาร ถ้าหากคุณสุทัศน์ สิริสวย ไม่มีเลือดนักปกครองอย่างแท้จริงแล้ว ย่อมยากที่จะทำได้เพราะการเป็นนายอำเภอนั้น จะต้องทำหน้าที่บำบัดทุกข์และบำรุงสุขของประชาชน จะต้องติดตามจับกุมและปราบปรามโจรผู้ร้ายไปในกลางดงกลางป่า จะต้องใช้ชีวิตอย่างสมบุกสมบัน ซึ่งแสดงให้เห็นเลือดของนักปกครองอย่างแท้จริง ยากที่จะหาคนอื่นเปรียบได้ ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดียิ่งของนักปกครอง จนได้รับความสำเร็จในชีวิตราชการโดยได้รับตำแหน่งสูงผู้หนึ่งในกระทรวงมหาดไทย ด้วยคุณงามความดี ความเมตตากรุณาที่มีต่อเพื่อน ญาติมิตร และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนประชาชน การจากไปของ คุณสุทัศน์ สิริสวย จึงนำมาซึ่งความวิปโยคโศกเศร้าทั่วกัน แต่ความดีที่คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้บำเพ็ญไว้จะจารึกอยู่อย่างไม่มีวันสูญสิ้น

คุณสุทัศน์ สิริสวย เป็นผู้ที่เพื่อนฝูงรู้จักดีว่าเป็นผู้ที่มีประสพการณ์และความรู้อย่างกว้างขวาง คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้เคยผ่านงานปลัดอำเภอ นายอำเภอ อัยการ ผู้พิพากษา เลขานุการกรมมหาดไทย หัวหน้ากองกลาง กระทรวงมหาดไทย ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย รองเลขาธิการ ก.ต.ภ. และตำแหน่งสุดท้ายรองปลัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเพื่อนฝูงรุ่นเดียวกันน้อยคนที่จะมีประสพการณ์กว้างขวางเช่นนี้ ในด้านความรู้ คุณสุทัศน์ สิริสวย นอกจากได้ชื่อเป็นคนเรียนเก่งมาตั้งแต่โรงเรียนมัธยม และในมหาวิทยาลัยแล้ว ยังเป็นผู้ที่ไม่เคยอิ่มในความอยากรู้อยากเห็น ระหว่างดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการ ก.ต.ภ. ซึ่งมีภาระอย่างมากมายแต่ก็ได้ปลีกเวลาศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ต่อจนได้รับปริญญาโท ซึ่งเป็นตัวอย่างอันดีของผู้ที่เชื่อในคำพูดที่ว่า เราจะต้องศึกษากันไปจนตลอดชีวิต คุณสุทัศน์ สิริสวย เป็นผู้ที่ร่าเริงเสมอ เป็นนักกีฬา เป็นผู้ใฝ่ในธรรม เพื่อนฝูงล้อกันว่าเป็นคนเดียวในบรรดา

เพื่อนที่วัดที่ท่องปาติโมกข์จบในระหว่างอุปสมบท ข้าพเจ้าได้ติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อนผู้นี้เสมอ เห็นว่าเป็นผู้ที่สมควรจะเรียนไว้เป็นแบบอย่าง และสิ่งที่สำคัญที่สุดของท่านผู้นี้ก็คือ ความสามารถที่สร้างความสำเร็จได้ทุกอย่างที่ข้าพเจ้าทราบ

ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดและมีความอาลัยอย่างสุดซึ้ง ในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของเพื่อนผู้นี้ในครั้งนี้ ด้วยอำนาจบารมีแห่งคุณความดีที่คุณสุทัศน์ สิริสวย ได้สร้างสมเอาไว้ในชาตินี้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณสุทัศน์ สิริสวย จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นด้วยเทอญ.

(นายชำนาญ ยุวบูรณ์)
อธิบดีกรมการปกครอง

ไว้อาลัย คุณสุทัศน์ สิริสวย

คนซึ่งเคยประกอบแต่คุณงามความดี เช่น คุณสุทัศน์ สิริสวย มีความเสมอต้นเสมอปลายต่อมิตร และสุจริตต่อแผ่นดิน ต้องจากไปในวัยที่ยังอาจทำประโยชน์ให้แก่ราชการมิตรสหายและครอบครัวได้อีกมาก ย่อมยังความอาลัยรักแก่ผู้เกี่ยวข้องอย่างยิ่ง

ทั้ง ๆ ที่เข้าใจดีถึงกฎแห่งสังสารวัฏตามพุทธวัจนะ ซาบซึ้งถึงความพยายามอย่างสุดความสามารถของแพทย์ แต่ก็ไม่อาจหักห้ามความรู้สึกแสนเสียดายว่า บัดนี้ เราขาดคนที่มีกรุณา คนที่ควรจะอยู่สร้างและทิ้งตัวอย่างดีงามไว้ได้อีกมาก เช่น คุณสุทัศน์ สิริสวย ไปเสียแล้ว

ผมเป็นคนหนึ่งที่โชคดีมีโอกาสได้รับความสนิทสนม ความร่วมรักและปรานี และเห็นแบบอย่างที่ดีของ คุณสุทัศน์ ฯ จนรู้สึกว่ามีหน้าที่ต้องร่วมบันทึกความดีของท่านไว้ด้วย มาถึงตรงนี้แล้วไม่สบายใจที่ไม่อาจหาถ้อยคำมาบันทึกลงไปได้เท่ากับความรู้สึกเสียใจที่มีต่อการจากไปของคุณสุทัศน์ ฯ ผู้เป็นมิตรที่รักและผู้ที่มีคุณงามความดีอย่างที่จะหาเปรียบได้ยาก

ผมเชื่อว่าด้วยอำนาจแห่งกรรมดีที่ คุณสุทัศน์ สิริสวย สะสมไว้เมื่อมีชีวิตอยู่ จะช่วยให้ คุณเพ็ญพิมล สิริสวย และญาติมิตรของคุณสุทัศน์ ฯ ได้พบได้ยินแต่คำสรรเสริญถึงท่าน เป็นมรดกที่ทำให้ทายาทผู้อยู่ข้างหลังภาคภูมิ และมีความสุขโดยสิ้นกังวล ว่าเจ้าของนามแห่งความดีนี้ ได้ถึงซึ่งสุคติอันแท้จริงแล้ว.

เทียน อัชกุล

๒๓ สิงหาคม ๒๕๑๑

คุณสุทัศน์ มิตรแท้ของผมคนหนึ่ง

ไม่มีข่าวอะไรที่ผมจะเสียใจมากในปีนี้เท่ากับการสูญเสีย มิตรแท้ของผมไปคนหนึ่ง คือมรณกรรมของ คุณสุทัศน์ สิริสวย ผมทราบข่าวนี้เมื่ออยู่ในสหรัฐ ก่อนผมเดินทางไปต่างประเทศ ผมก็ไปเยี่ยม แต่คุณสุทัศน์ ฯ ก็ไม่รู้สึกตัวเสียเป็นส่วนมากแล้ว งานศพคุณสุทัศน์ฯ ตอนนั้นจึงไม่มีผมอยู่ร่วมการกุศลสนองคุณน้ำมิตร

คุณสุทัศน์ฯ รู้จักกับผมมาตั้งแต่เข้าเรียนรัฐศาสตร์ที่จุฬาฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ จนบัดนี้ก็นับได้ ๓๕ ปีแล้ว โดยมีความสัมพันธ์สนิทสนมกันมาโดยตลอด มิได้ขาดสาย มีทุกข์มีสุขอะไรก็ปรึกษาหารือปรับทุกข์ปรับสุขกันตลอดมา ขาดเหลือเงินทองก็ยืมกันใช้หรือขอกันใช้ได้ง่ายและสะดวก

เมื่อเราออกจากรัฐศาสตร์จุฬาฯ ก็ต่างคนต่างไปเป็นปลัดอำเภอจัตวา ได้ร่ำเรียนต่อมาจนได้ปริญญาตรี ได้ปริญญาตรี ๒ ปีแล้วก็ยังคงเป็นปลัดอำเภอจัตวาอยู่จนจะทนไม่ได้ คุณสุทัศน์ คุณชลอ วนะภูติ และผม จึงปรึกษากันว่าควรจะย้ายวิกไปหากินที่อื่น ผมยังยืนกรานรอต่อไป คุณสุทัศน์ ฯ คุณชลอ ฯ จึงเผ่นไปกรมอัยการได้ชั้นตรี แล้วคุณสุทัศน์ฯ ก็ไปเป็นผู้พิพากษา คุณชลอฯ ไปกรมสหกรณ์ ได้ชั้นโท ผมคงอยู่มหาดไทยได้ชั้นตรีแล้วจึงได้ชั้นโททีหลัง ๒ ท่านนี้ แต่ผมก็ทนอยู่ต่อมาเพราะไม่ชอบเปลี่ยน จึงเข้าสุภาษิตว่า "หมั่นโยกหมั่นย้ายได้ขี่เรือกัญญา อยู่ประจำท่าต้องขี่เรือพาย" เมื่อได้ปริญญาโทกันทั้ง ๓ คนแล้ว คุณสุทัศน์ฯ คุณชลอฯ ก็โอนกลับมาอยู่มหาดไทยร่วมกับผมอีก ตอนนั้นโดยที่ผมเป็นคนเก่าจึงได้เป็นชั้นเอกก่อน ๒ ท่านนี้แต่ผมก็รู้ตัวดีว่าอันตัวผมนี้เป็นเพียงม้าแกลบ ท่านทั้ง ๒ เป็นม้าอาหรับ ถึงผมจะวิ่งออกหน้าไปนิดหน่อยก็เสมือนม้าตีนต้น ลวดลายผีไม้ลายมือก็สู้ท่านทั้ง ๒ ไม่ได้ ในที่สุดท่านทั้ง ๒ จึงเป็นชั้นพิเศษก่อนผมไปหลายปี

คุณสุทัศน์ ฯ เป็นมิตรแท้ของผม คนหนึ่งและเป็นมิตรแท้ ของใคร ๆ อีกมากมายหลายคน เป็นคนอารมณ์ดีหัวเราะได้เมื่อภัยมา สันทัดจัดเจนในการทำงาน ในการ

สมาคม ในการเข้าเจ้าเข้านายและเข้ากับลูกน้อง ทุกคนจึงรัก-นับถือ คุณสุทัศน์ฯ มาก ตอนหลังคุณสุทัศน์ ฯ โอนไปอยู่ ก.ต.ภ. พักหนึ่งแล้วก็โอนกลับมาเป็นรองปลัดกระทรวงมหาดไทยมาเป็นนายผม

คุณสุทัศน์ฯ ขยันอ่านหนังสือ ขยันเขียนหนังสือ ขยันทำงาน และขยันเรียน ตอนอยู่ ก.ต.ภ. ยังไปเรียนรัฐประศาสน์ ฯ จนทำวิทยานิพนธ์เสร็จและสอบได้เป็นมหาบัณฑิตอีก ก็ล้มป่วยลงโดยเป็นโรคที่รักษายากมาก สุดความสามารถของแพทย์ ได้ผ่าตัดหลายครั้งก็ดีขึ้นแล้วก็ทรุดลง จนถึงแก่มรณกรรมเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑

คุณสุทัศน์ฯ เป็นเพื่อนดีเพื่อนแท้ของผมคนหนึ่ง ที่ผมได้ดีมีความก้าวหน้ามาได้จนทุกวันนี้ คุณสุทัศน์ฯ ก็เท่ากับมีส่วนช่วยปั้นผมขึ้นมา เพราะได้ให้ความสว่างแก่ผมเมื่อผมมีทุกข์ มีปัญหาชีวิต ให้ความสุขแก่ผมเมื่อผมขาดแคลน ให้อะไร ๆ แก่ผมเมื่อผมขอโดยไม่เคยปฏิเสธ ผมจึงขาดสิ่งสำคัญในการครองชีวิตไปส่วนหนึ่ง ผมขาดมิตรแท้คือ คุณสุทัศน์ฯ นี้ คุณสุทัศน์ เพื่อนผมจากไปแล้ว คุณสุทัศน์ มีชีวิตอยู่ก็มีคนรัก จากไปก็มีคนอาลัย นับว่าเกิดมาเป็นประโยชน์แก่โลก ไม่เสียทีที่เกิดมา ถึงตายไปแล้วก็ยังฝากลายฝากชื่อไว้ไม่สูญหาย เป็นตัวอย่างแก่เพื่อนฝูงและอนุชน จึงพึงประกอบความดีเพื่อส่วนรวมกันต่อไป

ขอให้วิญญาณของเพื่อนจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

ส. วิไลจิตต์

(สนิท วิไลจิตต์)

แด่ คุณสุทัศน์ เพื่อนรัก

ข้าพเจ้าและคุณสุทัศน์เป็นนิสิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยชั้นเดียวกัน เมื่อปี ๒๔๗๖ แม้เราจะมาจากที่ต่างกัน คุณสุทัศน์มาจากสวนกุหลาบ ข้าพเจ้ามาจากปทุมคงคา แต่ภายในระยะเวลาอันรวดเร็วได้กลายมาเป็นเพื่อนรักเพื่อนเกลอ ทั้งนี้เนื่องจากคุณสุทัศน์เป็นคนอารมณ์ดี เปิดเผย หัวเราะง่าย ในระยะเรียนหนังสืออยู่ต่างคนต่างก้มหน้าก้มตาเรียนกันอย่างขะมักเขม้น คุณสุทัศน์หัวดีสอบได้คะแนนดีเสมอ สมัยนั้นการรักหมู่คณะรู้สึกจะขึ้นหน้าขึ้นตามาก เฉพาะอย่างยิ่งคณะรัฐศาสตร์ เพราะได้มีอาจารย์เก่า ๆ ได้มาอบรมพวกเราเสมอว่ารุ่นก่อน ๆ เขารักใคร่และรักหมู่คณะกันอย่างไร พวกเราทั้ง ๘๐ คน (๒ ชั้น คุณสุทัศน์และข้าพเจ้าอยู่ชั้นปีที่ ๑ ด้วยกัน) จึงได้รวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่นเป็นที่เลื่องลืออยู่ในมหาวิทยาลัย นอกจากพบกันในเวลาเรียนที่มหาวิทยาลัยแล้ว คุณสุทัศน์และข้าพเจ้าไปมาหาสู่กันที่บ้าน จนเป็นที่รู้จักกันทั้งครอบครัว

เมื่อสิ้นปีการศึกษาในปีนั้น เหตุการณ์ที่ไม่น่าจะเกิดก็เกิดขึ้น คือยุบคณะรัฐศาสตร์ในจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย โอนนิสิตคณะรัฐศาสตร์ไปอยู่มหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์และการเมือง โดยเทียบวิชาให้บางวิชา กระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นได้กรุณารับนิสิตให้เข้าทำงานในกรมมหาดไทย เทียบเท่าชั้นราชบุรุษในสมัยเดิม แต่ให้เป็นผู้รั้งเสียก่อน ๖ เดือนจึงจะสอบเป็นปลัดอำเภอได้ เหตุนี้เองทำให้คุณสุทัศน์และข้าพเจ้าต้องแยกกันไปตามเหตุการณ์ คุณสุทัศน์ไปอยู่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย ข้าพเจ้าไปอยู่ลำพูน แม้จะได้มีการติดต่อจดหมายกันบ้าง แต่ภาระหน้าที่การงานก็ทำให้รู้สึกว่าเหินห่างไป อย่างไรก็ดีการไปทำงานของพวกเราได้มีการเรียนไปด้วย โดยรับเล็กเชอร์จากมหาวิทยาลัยไปศึกษาเอง ถึงคราวมีการสอบไล่พวกเราก็ลางานมาสอบ คุณสุทัศน์กับข้าพเจ้าจะต้องนัดมารถขบวนเดียวกันเสมอ ข้าพเจ้าขึ้นที่ลำพูน คุณสุทัศน์ขึ้น

ที่ลำปาง เมื่อพบกันก็เป็นที่สนุกสนาน ทั้ง ๆ ที่ในกระเป๋ามีคนละไม่เกิน ๒๐ บาท เราพูดคุยกันเรื่องเก่า ๆ บ้าง เรื่องที่จะไปสอบบ้าง แต่ในที่สุดคุณสุทัศน์สำเร็จธรรมศาสตร์บัณฑิตไปก่อนข้าพเจ้าหลายปี หลังจากนั้นคุณสุทัศน์ก็เปลี่ยนอาชีพเป็นอัยการ ผู้พิพากษา นายอำเภอ แต่แล้วในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เหตุการณ์ได้หมุนเวียนให้เราได้มาร่วมงานกัน คุณสุทัศน์ได้ย้ายเข้ามาเป็นหัวหน้าแผนกโรงเรียน และข้าพเจ้ามาเป็นหัวหน้าแผนกทะเบียน กลางวันกินข้าวกลางวันด้วยกันประจำ เลิกงานมีการเถลไถลด้วยกันอยู่เป็นนิจ ด้วยความสามารถในการงานและมีสมองฉับไว ในสมัยคุณหลวงนรกิจบริหาร เป็นอธิบดีกรมมหาดไทย ก็ได้เลือกและเลื่อนคุณสุทัศน์เป็นเลขานุการกรม แต่การเลื่อนชั้นไม่เคยเปลี่ยนแปลงนิสัยอันดีงามและรักเพื่อน คุณสุทัศน์ คุณประจักษ์ วัชรปาน และข้าพเจ้าจึงได้ร่วมกินร่วมเที่ยวกันตามโอกาสตลอดมาจน พ.ศ. ๒๔๙๔ ข้าพเจ้าต้องย้ายไปรับราชการที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และหนองคาย คุณสุทัศน์ยังอยู่ในกระทรวงก็ได้คอยช่วยเหลือให้ความสะดวกแก่ราชการที่ข้าพเจ้ารับผิดชอบเป็นอย่างดียิ่ง ในลักษณะมิตรแท้ ซึ่งข้าพเจ้าไม่มีวันลืมเลือนได้เลย หลังจากคุณสุทัศน์ได้ย้ายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, เชียงใหม่ และรองเลขา ฯ ก.ต.ภ. และแล้วในที่สุดเราก็ได้มาร่วมรับราชการในกระทรวงมหาดไทยด้วยกันอีก วันที่ได้ข่าวว่าคุณสุทัศน์ป่วย ข้าพเจ้าไปเยี่ยมยังบ่นกับข้าพเจ้า "อั๊วไม่ได้เป็นอะไรซักหน่อย เมียอั๊วเขาบังคับให้อั๊วมาโรงพยาบาล" แล้วก็ฮัมเพลงอย่างครึกครื้น รุ่งขึ้นอีก ๒–๓ วัน วันนั้นไปกินเลี้ยงกันที่ภัตตาคารแห่งหนึ่งกับคุณหมอประสพ รัตนากร และฝรั่งอีกหลายคน คุณปานจิตต์หน้าตื่นมาบอกว่า คุณสุทัศน์โกนหัวหมดแล้ว เป็นเนื้องอกในสมอง หมอจะผ่าตัดในวันรุ่งขึ้น พวกเราตกใจมาก แต่ไม่ค่อยเชื่อเท่าใดนัก คุณหมอประสพรีบโทรศัพท์ไปศิริราชทันที ส่งภาษาหมอกันอยู่พักหนึ่ง บอกพวกเราว่าที่คุณปานจิตต์ว่านั้นจริงทุกอย่าง บรรยากาศในการกินเลี้ยงวันนั้นดูไม่ค่อยจะรื่นรมย์เท่าใดนัก วันรุ่งขึ้นตอนเย็นข้าพเจ้าไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลศิริราชปรากฏว่านายแพทย์ได้ผ่าตัดเรียบร้อยแล้ว พ้นอันตรายพวกเราพากันโล่งอก ต่อจากนั้นไม่นาน คุณสุทัศน์ก็มาทำงานตามปกติ ทั้ง ๆ ที่ผู้บังคับ

บัญชาทุกชั้นให้ความเห็นอกเห็นใจอยากให้พักผ่อนอยู่กับบ้าน คุณสุทัศน์ก็ยังคงมาทำงานตามเคย พวกเราพากันดีใจว่าคุณสุทัศน์หายดีเป็นปกติแล้ว แต่แล้วในที่สุดโรคนี้ก็พรากคุณสุทัศน์ไปจากพวกเราจนได้ ยังความเศร้าสลดมาสู่ข้าพเจ้าและมิตรสนิททั้งหลาย คุณสุทัศน์เป็นคนดีโอบอ้อมอารีไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใคร เหตุใดจึงต้องมีอันเป็นไปตั้งแต่อายุยังไม่สมควรเช่นนี้ หากชาติหน้ามีจริง ขอให้ได้พบและเป็นเพื่อนรักกันดุจชาตินี้อีก กรรมดีทั้งหลายที่คุณสุทัศน์ประกอบไว้ ก็คงจะติดตามไปสนองให้มีความสุขในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

(อรรถ วิสูตรโยธาภิบาล)

แด่ สุทัศน์ สิริสวย

เพื่อนผู้นี้ ในทัศนของข้าพเจ้า รู้สึกว่ามีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขที่สุด เพราะเป็นผู้ไม่แสดงทุกข์ร้อน ไม่แสดงความขวนขวายดิ้นรนอะไร แม้บางโอกาส ข้าพเจ้ารู้ว่าเขามีทุกข์หนักใจในบางสิ่งบางอย่าง เขาก็ไม่แสดงออกซึ่งความวิตกทุกข์ร้อนหรือความเดือดร้อนอย่างคนอื่น ๆ และที่แน่นอนอย่างหนึ่งคือ เขาไม่เคยบ่นกล่าวว่าร้ายใครเลย เมื่อคนเราไม่ร้อนจนเกินไปและไม่เห็นว่าใครร้ายต่อตนแล้ว โลกจะไม่เป็นสุขอย่างไร เพื่อนฝูงญาติมิตรที่อยู่รอบเขาก็คงเป็นสุขไปด้วย อย่างน้อยก็ไม่มีทุกข์หรือความร้อนใจจากเขา

เพื่อนผู้นี้ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์มาด้วยกัน นับตั้งแต่คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์รุ่นแพแตกถูกยุบ เราก็ยิ่งเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น และจึงสนิทสนมกันตลอดมาจนกระทั่งจากไปโดยไม่มีวันกลับครั้งนี้

ข้าพเจ้าคิดว่า การเขียนถึงคุณสุทัศน์ เพียงเท่านี้ก็พอแก่โอกาสที่แสดงถึงจิตใจของเราที่ถึงกันและเข้าใจกันมาจนตลอดชีวิต และแสดงถึงความปรารถนาของเราที่ต้องการให้วิญญาณของเพื่อนเราสู่สุคติภพ สัมปรายภพสืบไป ขอตั้งจิตอธิษฐาน ขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงดลบันดาลให้วิญญาณของคุณสุทัศน์ จงประสบสุขสิริสวัสดิ์ทุกภพทุกชาติตลอดไป เทอญ.

ศ. ไทยวัฒน์

(นายศักดิ์ ไทยวัฒน์)
กรมที่ดิน

แด่ คุณสุทัศน์ สิริสวย

เขายังหนุ่มแน่น ไม่น่าตาย พูดแล้วไม่น่าเชื่อ แต่เขาก็ตายไปแล้วจริง ๆ คุณงามความดีของเขายังทิ้งเป็นอนุสรณ์อยู่มาก ซึ่งถ้าจะนำมากล่าวก็จะเบียดบังเนื้อที่ของเพื่อนคนอื่นไปอีกมาก

เขาเป็นผู้มีสติปัญญาปราดเปรื่อง เท่าที่จำได้เขาบวชพรรษาเดียว สามารถท่องปาฏิโมกข์ได้อย่างคล่องแคล่ว สถิตินี้ดูเหมือนยังไม่มีผู้ใดลบได้ ข้าพเจ้าจำเหตุการณ์นี้ได้ดี เพราะข้าพเจ้าบวชพรรษาเดียวกัน และเมื่อก่อนจะถึงแก่กรรมสัก ๖ เดือนเห็นจะได้ ก็ยังอุตส่าห์สอบปริญญาโทสำเร็จ ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นอาการเริ่มไม่สู้ดี และเป็นโรคซึ่งเกิดในสมองเสียด้วย ถ้าเขาไม่ใช่อัจฉริยะทางสติปัญญาแล้ว คงเรียนสำเร็จไม่ได้ จึงเป็นการน่าเสียดายยิ่งที่มาด่วนลับโลกเสียในขณะอยู่ในวัยที่จะใช้สติปัญญาให้เป็นประโยชน์แก่ราชการและประเทศชาติ

อันความตายนั้นเป็นสิ่งที่สุดจะหลีกเลี่ยงได้ แม้กระนั้นเพื่อนฝูงทุกคนก็อดที่จะใจหายไม่ได้ เพราะอายุขัยยังไม่ควรที่จะตาย ยังนึกอยู่เสมอว่าเขายังอยู่

ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของเพื่อนจงไปสู่สุคติภพโน้นด้วยเทอญ.

ปานจิตต์ อเนกวณิช

๔ ก.ย. ๑๑

อาลัยคุณสุทัศน์ สิริสวย

คุณสุทัศน์ สิริสวย เคยเป็นปลัดจังหวัดหนองคาย เมื่อครั้งข้าพเจ้าเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด ปีสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้ทำงานร่วมกันเป็นเวลาไม่กี่เดือน เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ข้าพเจ้าก็ย้าย ในระยะเวลาอันสั้นก็จริง แต่เนื่องจากนิสัยใจคอตรงกัน จึงทำให้ดูเหมือนว่าได้ร่วมปฏิบัติราชการและสนิทสนมกันมาเป็นปี ๆ การปฏิบัติราชการของคุณสุทัศน์ เป็นที่ประจักษ์แก่ข้าพเจ้าและข้าราชการทั่วไปว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติราชการด้วยความขยันเข้มแข็งและมีระเบียบ ไม่เคยแสดงท่าทีท้อถอย เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า สมัยหลังสงคราม ได้ทำให้สภาพของบ้านเมือง ตลอดจนผู้คนเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดชายแดน ราษฎรมิได้มีแต่ชาวไทย แต่มีทั้งลาวและญวน อพยพจากฝั่งซ้ายเข้ามาทำมาหากินเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งในด้านการปกครองและด้านการต่างประเทศ และจะต้องแก้ปัญหานั้นด้วยการตัดสินใจอย่างรวดเร็ว และด้วยความรับผิดชอบของตนเอง เพราะบางครั้งไม่อาจรอคำสั่งจากกรุงเทพ ฯ ได้ คุณสุทัศน์จึงได้มีส่วนช่วยเหลือข้าพเจ้าในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอย่างมาก

ข้าพเจ้าย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ แล้ว ได้คอยสดับตรับฟังข่าวอยู่เสมอไม่ว่าคุณสุทัศน์จะย้ายไปอยู่ ณ จังหวัดใด มีแต่ข่าวสรรเสริญในการทำงานในด้านสังคมส่วนตัวก็เข้าได้กับคนทุกชั้น มีความสนใจในกีฬาทั้งกลางแจ้งและในร่ม จึงอยากจะกล่าวว่ามีความรู้รอบด้าน เมื่อมีโอกาสไปดูงานต่างประเทศ คุณสุทัศน์ก็จะมีของฝากให้พวกเราคือการเขียนหนังสือเป็นสารคดีเผยแพร่วิชาความรู้ที่ได้ไปรู้ไปเห็นมาทุกครั้ง เป็นผู้ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ตรงกับคติที่ว่า "ไม่สายเกินเรียน" คุณสุทัศน์ได้ศึกษาเล่าเรียนจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ครั้งสุดท้ายกำลังศึกษาและทำปริญญาโทวิชารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

เมื่อได้ทราบข่าวคุณสุทัศน์ป่วยถึงกับผ่าตัดเนื้องอกในสมอง ไม่มีทางที่จะรักษาให้หายได้ มิได้มีแต่ข้าพเจ้าเท่านั้นที่มีความเศร้าสลดใจ ทุก ๆ คนที่เป็นเพื่อนเป็นผู้ที่ร่วมงานกันมาต่างสลดใจโดยทั่วกัน เพราะจะต้องสูญเสียคนดีไปอีกคนหนึ่งในไม่ช้า สมรภรรยาข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมเยียนเสมอ สำหรับข้าพเจ้าไม่อาจเห็นสภาพที่น่าสงสารของคุณสุทัศน์ได้บ่อยครั้งนัก เมื่อต่างได้มาอยู่กรุงเทพ ฯ พร้อมกัน การติดต่อความสนิทสนมในตัวคุณสุทัศน์และคุณเพ็ญพิมล เหมือนญาติสนิทในครอบครัว

ภายหลังการผ่าตัดครั้งแรก ความแข็งแรงของร่างกายทำให้สมรรถภาพทั่ว ๆ ไปดีเช่นเดิม ความที่รักงานคุณสุทัศน์ก็เริ่มงานโดยไม่หยุดยั้ง พร้อม ๆ กันเจ้าโรคร้ายก็กำเริบโดยไม่รู้ตัว เมื่อผ่าตัดถึง ๒-๓ ครั้ง กำลังต่อต้านน้อยลง คุณสุทัศน์จากไปเมื่อยังไม่ถึงเวลาอันสมควร ยังความเศร้าสลดใจให้แก่ญาติมิตรเป็นอันมาก คุณสุทัศน์เป็นคนสนุกสนานร่าเริง เสียงคุณสุทัศน์หัวเราะยังดังก้องเหมือนอยู่กับเรา กรรมดีใด ๆ ที่คุณสุทัศน์ได้สร้างสมมาในชาตินี้ จงดลบันดาลให้คุณสุทัศน์ไปสู่สุคติสัมปรายภพเทอญ.

(นายปกรณ์ อังศุสิงห์)

แด่สุทัศน์

เมื่อข้าพเจ้าได้รับแจ้งว่าสุทัศน์ตายเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่แปลกใจ ไม่ตกใจ ไม่ตื้นตันใจแต่อย่างใด ตรงข้ามกลับรู้สึกดีใจ ที่ข้าพเจ้าดีใจก็เพราะผู้ใดก็ตามที่เห็นการอยู่ทรมานของเพื่อนผู้นี้แล้ว ก็ย่อมจะบังเกิดความสังเวชอย่างประมาณไม่ได้ สุทัศน์เพียงแต่มีลมหายใจอยู่มานานหลายเดือนแล้ว อยู่อย่างไม่มีความรู้สึก อยู่อย่างหมดหวังอย่างใดทั้งสิ้นไม่ว่าจะมีหมอเทวดาจุติมาจากไหนก็ช่วยไม่ได้ทั้งสิ้น การอยู่เช่นนี้จะอยู่ไปทำไมอยู่เพื่ออะไร

การตายจากความทรมานเป็นความพ้นทุกข์อย่างยิ่ง พระท่านว่าอย่างนั้น การไปจุติในร่างกายใหม่อันสดชื่นแจ่มใสย่อมเป็นความผาสุกของชีวิตทุกรูปทุกนาม ด้วยอำนาจกรรมดีของสุทัศน์ซึ่งประกอบไว้มากทั้งทางโลกทางธรรม ข้าพเจ้าเชื่อว่าชีวิตใหม่ของสุทัศน์จะรุ่งเรืองสดใส ไม่ใช่รูปร่างปุปะ หน้าบูดหน้าเบี้ยว ศีรษะเป็นรูกลวงโบ๋ดังที่เคยเป็นอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้กล้ากล่าวว่า ข้าพเจ้าดีใจทันทีที่ได้ทราบข่าวว่าสุทัศน์สิ้นลมหายใจแล้ว เป็นอันหมดเวร หมดกรรม พ้นทุกข์ พ้นเคราะห์ พ้นจากความเจ็บปวดอันแสนทรมานทุกอย่างในโลกนี้

แต่ถึงอย่างไรจะห้ามความอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อกันนั้นห้ามไม่ได้ ถึงจะดีใจที่เพื่อนพ้นทุกข์ ก็ยังเศร้าใจที่เพื่อนรักจะไม่มีวันได้กลับมาหาเราอีกแล้ว หวนระลึกถึงความหลังแต่เยาว์วัย ข้าพเจ้าใคร่ขอลำดับเหตุการณ์อันจะเป็นอนุสรณ์ครั้งสุดท้ายแด่เพื่อนรักสักเล็กน้อย

ข้าพเจ้ากับสุทัศน์ไม่ใช่เพื่อนที่รู้จักกันวันสองวัน เราเรียนหนังสือโรงเรียนสวนกุหลาบมาด้วยกัน เมื่อออกจากสวนกุหลาบเรามีสิทธิ์จะเลือกเรียนอะไรได้ทุกอย่างไม่ว่า

ทหาร พลเรือน หมอ หรือช่าง พ่อแม่ก็ตามใจให้เลือกเอง บังเอิญข้าพเจ้ากับสุทัศน์มาใจตรงกัน คือ อยากเป็นปลัดอำเภอ หรือเก็งว่าอย่างมากถ้าเราโชคดีเราก็อาจได้เป็นนายอำเภอ ในสมัยโน้น ในวงการของบ้านนอกใครจะใหญ่กว่าปลัดอำเภอเป็นไม่มีแล้ว เขามีปลัดซ้ายและปลัดขวา หากได้เป็นปลัดขวาละก็ นับว่าเป็นยอดคนอย่าบอกใครเลย จะเอาอะไร จะดลบันดาลสิ่งใดก็จะได้สมปรารถนาทุกประการ

เราเรียนรัฐศาสตร์ด้วยกันที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย เรียนไม่ทันจบ เขาก็ยุบคณะ และเราถูกส่งออกไปประจำทำงานในหัวเมือง สุทัศน์โชคดีได้เป็นปลัดอำเภอ ข้าพเจ้าได้เป็นอักษรเลข แต่ถูกส่งไปไว้คนละมุมโลก สุทัศน์ไปอยู่เมืองเหนือ คือเชียงราย ข้าพเจ้าไปอยู่เมืองใต้ คือ พัทลุง เราออกเป็นข้าราชการครั้งแรกครั้งนั้นได้เงินเดือนยี่สิบสามบาทยี่สิบสตางค์ (เศษสตางค์เป็นผลมาจากการคิดเปอร์เซ็นต์ในฐานะที่เป็นผู้รั้งราชการ) แต่นุ่งผ้าม่วงสีตามวันทีเดียว

ต่อมาเราได้รับจดหมายจากคุณสนิท วิไลจิตต์ ซึ่งเป็นสาธุมิตรว่า อย่ามัวหลงใหลเห่อเหิมต่อตำแหน่งอันโก้หร่านเลย ให้เร่งเรียนกฎหมายเพิ่มเติม เพราะความรู้เรายังน้อยจะไปไหนไม่ได้ไกล ครั้งนั้นเขายอมให้เรียนกฎหมายนอกโรงเรียนได้ แล้วถึงเวลาสอบก็ให้ไปสอบที่โรงเรียน (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) พวกเราได้สติเพราะคำเตือนของเพื่อน จึงจับหนังสือใหม่ สุทัศน์กับข้าพเจ้าสอบไล่ได้ธรรมศาสตร์บัณฑิตไล่ ๆ กัน แล้วก็คิดเหมือน ๆ กันอีกว่า เราสอบกฎหมายได้เราควรหาตำแหน่งที่ใช้วิชากฎหมายทำ การอยู่อำเภอไม่ได้ใช้กฎหมายโดยตรง จึงตกลงใจโอนมาอยู่อัยการด้วยกัน ขณะที่ฝึกหัดเป็นอัยการอยู่นั้น ตกเย็นจะเห็นข้าพเจ้ากับสุทัศน์เล่นบิลเลียดกันทุกวันที่เนติบัณฑิตยสภา เราหัดเล่นพร้อม ๆ กัน เล่นเป็นและเล่นเก่งเท่า ๆ กัน เล่นจนเห็นลูกบิลเลียดกลิ้งบนหลังมุ้งก่อนนอน กำลังคิดจะเอาดีทางบิลเลียด พอดีเขาตั้งให้ไปเป็นอัยการผู้ช่วยในหัวเมือง จึงแยกกันหากินอีกพักใหญ่ ต่อมาสุทัศน์ไปเป็นผู้พิพากษา และข้าพเจ้าไปอยู่กรมสหกรณ์เสีย ๑ ปี แล้วข้าพเจ้าก็วกกลับมหาดไทยอีก สุทัศน์เห็นข้าพเจ้า

กลับมาอยู่มหาดไทยได้ ก็มาปรึกษาข้าพเจ้าว่าถ้าเขาจะกลับด้วยคนจะดีไหม ข้าพเจ้าสนับสนุนทันที และช่วยกันเพ็ดทูลเจ้านาย (ครั้งนั้นคือหลวงนรกิจบริหารซึ่งเพ็ดทูลยากที่สุด ต้องใช้ศิลปในการเกลี้ยกล่อมอยู่นาน) พอเจ้านายหลงเชื่อพวกเราแล้วก็ทำพิธีโอนสุทัศน์จากศาลมาอยู่มหาดไทยได้สำเร็จ ตั้งแต่นั้นก็อยู่มหาดไทยเรื่อยมา และชักจะเข็ดขยาดเรื่องโอนไปโอนมาเสียแล้ว

แม้กระนั้นเมื่อตอนเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ยังมีการกระทบกระเทือนกันอีก โดยเฉพาะสุทัศน์เมื่อคราวเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ปรารภกับข้าพเจ้าว่าอยากเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ เพราะออกหัวเมืองมามากแล้ว พอดีกับทาง ก.ต.ภ. ต้องการหาตัวรองเลขาธิการ ข้าพเจ้าโทรเลขถามสุทัศน์ว่าจะเอาไหม สุทัศน์ตอบทันทีว่าเอา แต่โดยที่ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งการเมือง จึงต้องทำพิธีให้สุทัศน์ดำรงตำแหน่งประจำกระทรวงด้วย จะได้ไม่ขาดจากข้าราชการประจำ

เมื่อเข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ ด้วยกันแล้ว สุทัศน์กับข้าพเจ้าก็ได้ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ ซ้ำเมื่อเข้าเรียนในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรก็ได้เข้าไปเรียนในชั้นเดียวกัน โดยเฉพาะเรื่องเล่นไพ่บริดจ์ซึ่งบังเอิญมาชอบเหมือนกันเข้าอีก สุทัศน์นั้นเล่นจนหลง คือ ไม่กินไม่นอนก็ไม่ว่า ขอแต่ให้ได้เล่น สนามที่เล่นนั้นมีหลายสนาม แต่ที่บ้านข้าพเจ้าก็เป็นสนามประจำสนามหนึ่ง การเล่นบริดจ์กับสุทัศน์นั้น นักเลงบริดจ์ด้วยกันคงจะเข้าใจดีว่าเป็นความสุขและทุกข์ระคนกัน คือ สุทัศน์ชอบเล่นโลดโผน เดินดีที่สุด แต่ประมูลแย่ที่สุด ข้าพเจ้าจำได้ว่าสุทัศน์เรียกหนึ่งโพดำ ข้าพเจ้ามีโพดำแยะก็เลยเผ่นไปสี่โพดำ พอเปิดไพ่ดู สุทัศน์มีโพดำสองตัวเล็ก ถามว่าทำไมเรียกยังงี้ ตอบว่าอยากเล่นสามโนทรัมพ์ กลัวเพื่อนจะลืดโพดำ จึงเรียกกันลืดไว้ สุทัศน์พูดพลางหัวร่อพลาง ใคร ๆ ก็รู้ว่าสุทัศน์หัวร่อฮึ ๆ ได้ทั้งวัน ไม่ว่ายามทุกข์หรือสุข ข้าพเจ้าเป็นทุกข์ว่าจะตกมากจะแพ้เขามาก แต่ประหลาดเหลือเกินสุทัศน์มีวิธีเดินอย่างเฉลียวฉลาด อาศัยความผิดพลาดของข้าศึกเพียงพริบตาเดียว สุทัศน์เดินสี่โพดำจนได้

นิสัยใจคอของสุทัศน์นั้นนับว่าแปลก คือ แปลกที่หาที่ติไม่ได้ ที่พูดดังนี้ไม่ใช่พูดตามธรรมเนียมที่ว่าคนตายแล้วเขาห้ามนินทา ถึงแม้สุทัศน์จะยังอยู่ก็ยากที่ใครจะคุ้ยหาความชั่วร้ายตรงไหนมาเขียนชีวประวัติ เพราะสุทัศน์ไม่ได้ก่อกรรมทำเข็ญอะไรกับใครไว้เลย หาไม่ได้จริง ๆ สุทัศน์ไม่รู้มากเอาเปรียบใคร ไม่อยากได้ของใคร ไม่นินทาว่าร้ายใคร เป็นมิตรที่ไร้ศัตรูจริง ๆ อย่างที่ฝรั่งเขาว่า "เฟรนด์ทูออล โฟทูนัน" นั่นแหละชอบหัวร่อฮึ ๆ เรื่อย เราเล่าเรื่องตลกก็หัวร่อ เรื่องไม่ตลกก็หัวร่อ มีฝรั่งเพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งมาถามข้าพเจ้าว่าเพื่อนขี้หัวร่อของข้าพเจ้าคนนี้ชื่ออะไร หัวร่อเพราะอะไรที่เขาพูดนั้นมันขันตรงไหน สุทัศน์จึงหัวร่อเอา ๆ หรือว่าเขาทำผิดทำพลาดสิ่งใดลงไปข้าพเจ้าเล่าให้สุทัศน์ฟัง สุทัศน์กลับหัวร่อดังก้องใหญ่ขึ้นไปอีก แล้วก็ไม่มีความเห็นอะไรเลย จะพูดวิจารณ์อะไรก็ไม่พูด ข้าพเจ้ามาคิดคำนึงดูก็รู้สึกว่าผู้ใดเห็นโลกนี้เป็นสิ่งที่น่าขบขัน ผู้นั้นตักตวงกำไรให้แก่ชีวิตอย่างมหาศาล เป็นกำไรที่ไม่ต้องลงทุน เป็นกำไรที่ได้มาไม่ใช่จากการขาดทุนของผู้อื่น เป็นกำไรบริสุทธิ์ ในโลกนี้ถ้าเรานั่งร้องไห้ เราก็ต้องร้องไปคนเดียว เพราะฉะนั้นเราจะมานั่งขาดทุนอยู่ทำไม

คุณสมบัติที่ดีเด่นอีกประการหนึ่งของสุทัศน์ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต สุทัศน์เป็นคนที่มือขาวอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องจริง ๆ แม้จะอยู่ในตำแหน่งราชการที่เย้ายวนต่อลาภสักการสักเพียงไร สุทัศน์ก็ไม่เคยด่างพร้อยในเรื่องนี้ พวกเจ๊กนักติดสินบนมันรู้ทั่วกันว่าคนไหนเข้าหลังบ้านได้หรือไม่ได้ ไม่ใช่มันจะเข้าดะไปทุกบ้าน อย่างบ้านสุทัศน์นั้นมันไม่กล้าเอาไม้คานหามสินบนเข้าไปเป็นอันขาด เพราะมันรู้ว่าขืนหามเข้าไปก็ต้องหามออกมา และจะไม่ได้รับผลประโยชน์ที่บิดเบือนแต่อย่างใดเลย

เรื่องความซื่อสัตย์นี้บางคนอาจเห็นว่าเป็นเรื่องเล็ก แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ของชาติ เรื่องนี้เรื่องเดียวจะทำให้ไทยแลนด์พิการได้ ฉะนั้น คุณสมบัติข้อนี้ผู้ใดรักษาอยู่ได้ย่อมเป็นยอดชายแห่งยุค เพราะว่ามันรักษายากจริง ๆ ถ้าเรากล้าพูดความจริงกันแล้ว จงเชื่อข้าพเจ้าสักทีเถิดว่าความซื่อสัตย์นี้หายาก บางคนถึงกับกล่าวว่าเป็นของที่ไม่มีอยู่ในโลกปัจจุบันแล้ว มันเป็นแต่เพียงความเพ้อฝันของนักกิจอุดมคติเท่านั้น

ด้วยคุณสมบัติประเสริฐนานาประการของสุทัศน์ ข้าพเจ้าเชื่อว่าสุทัศน์ดีเกินไปที่จะอยู่ร่วมโลกกับเราได้ ตามคำกล่าวของเทพเจ้าบางศาสนา ด้วยเหตุนี้เองเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑ สุทัศน์ก็ได้จากเราไปด้วยอาการอันสงบ

ขอวิญญาณของเพื่อนรัก ไม่ว่าจะสถิตอยู่ในวิมานแมนแห่งใด จงมาสดับร่ายยาวของข้าพเจ้าซึ่งเขียนขึ้นด้วยความสัตย์จริงทุกข้อทุกประการทุกถ้อยทุกคำ และขอให้เพื่อนรักจงประสบสุขในสัมปรายภพ ด้วยอำนาจความดีของเพื่อนที่ได้ทำไว้นั้น เทอญ.

(ลายมือชื่อ)

๙ ก.ย. ๑๑

หมายเหตุท้ายเล่ม

หนังสือพระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวชนี้ กระทรวงมหาดไทยได้กรุณาจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อเป็นบรรณาการแก่ท่านที่ได้ให้เกียรติมาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพคุณสุทัศน์ สิริสวย อดีตรองปลัดกระทรวงมหาดไทย

หนังสือเล่มนี้นับแต่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อ "ทรงอุทิศพระราชทานให้เป็นวิทยาทาน ฯลฯ" เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้วก็มิได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นอีกเลย เจ้าภาพเห็นว่าเพื่อเป็นการสนองพระราชประสงค์ที่จะให้แพร่หลายทั่วไปในหมู่เสนามาตย์ราชบริพารและอาณาประชาราษฎรมิได้เลือกหน้า จึงได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาต ซึ่งก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้

เจ้าภาพขอขอบพระคุณกระทรวงมหาดไทยเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

เจ้าภาพ

๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๑

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ถนนพหลโยธิน พระนคร โทร. ๗๑๔๖๔
นายวงษ์ ปอิวิเชียร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ.๒๕๑๑